

Polityka zagraniczna Singapuru w regionie Azji i Pacyfiku

Anna Grzywacz

Polityka zagraniczna Singapuru w regionie Azji i Pacyfiku

Warszawa 2019

Dedykuję Rodzinie

© Copyright Anna Grzywacz, 2019

Projekt okładki:

Beata Świerczyńska

Redakcja i korekta:

Mateusz Błaszczuk

Skład:

Robert Lijka

ISBN: 978-83-950424-5-4

Publikacja dofinansowana ze środków dotacji celowej na prowadzenie badań naukowych lub prac rozwojowych oraz zadań z nimi związanych, służących rozwojowi młodych naukowców. Numer decyzji: 218919/E-656/M/2017 z dn. 18 kwietnia 2017 r. oraz 218919/E-656/M/2018 z dn. 10 lipca 2018 r.

Akademia Finansów i Biznesu Vistula

Wydawca:

Wydawnictwo Asian Century/ Instytut Boyma

WeWork Labs

Patrycja Pendrakowska

ul. Krucza 50

00-025 Warszawa

tel. +48 600 363 955

Wydanie I

Warszawa 2019

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów i akronimów.....	10
---------------------------------------	-----------

Wstęp.....	17
-------------------	-----------

Rozdział 1. Analityczna użyteczność kategorii adaptacji w badaniu polityki zagranicznej.....	35
---	-----------

1.1. Pojęcie adaptacji w naukach społecznych.....	35
---	----

1.2. Debata na temat adaptacji w polityce zagranicznej.....	37
---	----

1.3. Charakterystyka i uwarunkowania adaptacji politycznej.....	47
--	----

1.4. Modelowe ujęcie adaptacji w polityce zagranicznej.....	57
---	----

Rozdział 2. Wewnętrzny kontekst polityki zagranicznej Singapuru.....	70
---	-----------

2.1. System polityczny i gospodarczy Singapuru.....	70
---	----

2.2 Tożsamość kulturowo-cywilizacyjna Singapuru.....	103
--	-----

2.3. Ogólne zasady i cele polityki zagranicznej Singapuru.....	122
---	-----

Rozdział 3. Adaptacja w polityce Singapuru wobec Stowarzyszenia Narodów

Azji Południowo-Wschodniej.....	135
3.1. ASEAN – znaczenie i rola organizacji.....	135
3.2. Polityka Singapuru wobec ASEAN w czasie zimnej wojny.....	139
3.3. Singapur wobec zmian politycznych zachodzących w ASEAN.....	146
3.4. Singapur wobec zmian ekonomicznych zachodzących w organizacji.....	153
3.5. Singapur wobec zmian społeczno-kulturowych zachodzących w organizacji.....	171
3.6. Ocena zdolności adaptacyjnych Singapuru.....	179

Rozdział 4. Adaptacja w polityce Singapuru wobec potęg obecnych w regionie Azji i Pacyfiku: Chin i Stanów Zjednoczonych.....

4.1. Znaczenie Stanów Zjednoczonych w regionie Azji i Pacyfiku.....	188
4.2. Polityka Singapuru wobec USA – zmiany polityczne i bezpieczeństwo.....	190
4.3. Polityka Singapuru wobec USA – zmiany ekonomiczne.....	197
4.4. Znaczenie Chin w regionie Azji i Pacyfiku.....	199
4.5. Polityka Singapuru wobec Chin – zmiany polityczne i bezpieczeństwo.....	200
4.6. Polityka Singapuru wobec Chin – zmiany ekonomiczne.....	209
4.7. Singapur między USA a Chinami – równowagę sił w regionie.....	212
4.8. Ocena zdolności adaptacyjnych Singapuru.....	222

Rozdział 5. Adaptacja w polityce Singapuru wobec instytucji regionalnych, dyplomacji ekonomicznej obronnej oraz potęg regionalnych.....	230
5.1. Adaptacja w polityce Singapuru wobec ASEM.....	230
5.2. Adaptacja w polityce Singapuru wobec APEC.....	234
5.3. Adaptacja w obszarze dyplomacji obronnej.....	236
5.4. Adaptacja w obszarze dyplomacji ekonomicznej.....	247
5.5. Adaptacja w polityce wobec potęg środkowego zasięgu regionu Azji i Pacyfiku.....	253
5.6. Ocena zdolności adaptacyjnych Singapuru.....	263
Podsumowanie.....	272
Spis tabel, schematów i wykresów.....	284
Bibliografia.....	286

Wykaz skrótów i akronimów

AANZFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu ASEAN – Australia – Nowa Zelandia (*ASEAN-Australia-New Zealand Free Trade Area*)

ACFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu ASEAN – Chiny (*ASEAN-China Free Trade Area*)

ADMM+ – Spotkania Ministrów Obrony ASEAN Plus (*ASEAN Defense Ministers Meeting Plus*)

ADMM+8 – Spotkanie Ministrów Obrony ASEAN+8 (*ASEAN Defence Ministers' Meeting plus Eight*)

AEC – Wspólnota Ekonomiczna ASEAN (*ASEAN Economic Community*)

AFAS – Ramowe Porozumienie w Sprawie Usług ASEAN (*ASEAN Framework Agreement on Services*)

AFTA – Umowa o wolnym handlu ASEAN (*ASEAN Free Trade Agreement*)

AIA – Obszar Inwestycyjny ASEAN (*ASEAN Investment Area*)

AICHR – Międzyrządowa Komisja ds. Praw Człowieka ASEAN (*ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights*)

AIFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu ASEAN – Indie (*ASEAN-India Free Trade Area*)

AIIB – Azjatycki Bank Rozwoju i Infrastruktury (*Asian Infrastructure Investment Bank*)

AJCEP – Kompleksowe Partnerstwo Gospodarcze ASEAN – Japonia (*ASEAN-Japan Comprehensive Economic Partnership*)

AKFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu ASEAN – Korea (*ASEAN-Korea Free Trade Area*)

AMDA – Anglo-Malezyjskie Porozumienie Obronne (*Anglo-Malaysian Defense Agreement*)

AMF – Azjatycki Fundusz Monetarny (*Asian Monetary Found*)
AMF – Forum Morskie ASEAN (*ASEAN Maritime Forum*)
AMM – Spotkania Ministrów Spraw Zagranicznych ASEAN (*ASEAN Foreign Ministers Meetings*)
ANZSCEP – Kompleksowe Partnerstwo Gospodarcze Nowa Zelandia – Singapur (*New Zealand-Singapore Comprehensive Economic Partnership*)
APEC – Wspólnota Gospodarcza Azji i Pacyfiku (*Asia-Pacific Economic Cooperation*)
APT – ASEAN+3 (*ASEAN Plus Three*)
ARF – Forum Regionalne ASEAN (*ASEAN Regional Forum*)
ASA – Stowarzyszenie Azji Południowo-Wschodniej (*Association of Southeast Asia*)
ASEAN – Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej (*Association of South-East Asian Nations*)
ASEAN-ISIS – Instytuty ASEAN ds. bezpieczeństwa (*ASEAN security institutes*)
ASEM – Dialog Azja–Europa (*Asia-Europe Meeting*)
AWARE – Stowarzyszenie Kobiet na rzecz Działania i Badań (*Association of Women for Action and Research*)
BIZ – Bezpośrednie Inwestycje Zagraniczne (*Foreign Direct Investments*)
CECA – Kompleksowe Porozumienie o Współpracy Gospodarczej Indie–Singapur (*India-Singapore Comprehensive Economic Cooperation Agreement*)
CLMV – Kambodża, Laos, Mjanma i Wietnam – grupa „nowych” członków ASEAN
CMIO – Chińska, Malajska, Indyjska i inne – kategoryzacja grup etnicznych w Singapurze
CPIB – Biuro Badania Praktyk Korupcyjnych (*Corrupt Practices Investigation Bureau*)

CSCAP – Rada ds. Współpracy w zakresie Bezpieczeństwa Azji i Pacyfiku (*Council for Security Cooperation in the Asia-Pacific*)

CSFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu Chiny–Singapur (*China-Singapore Free Trade Agreement*)

DBS – Bank Rozwoju Singapuru (*Development Bank of Singapore*)

EALAF – Forum Azja Wschodnia – Ameryka Łacińska (*East Asian Latin American Forum*)

EAMF – Rozszerzone Forum Morskie ASEAN (*Expanded ASEAN Maritime Forum*)

EAS – Szczyt Azji Wschodniej (*East Asia Summit*)

EDB – Rada Rozwoju Ekonomicznego (*Economic Development Board*)

EFTA – Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu (*European Free Trade Association*)

ESFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu ASEAN – EFTA (*EFTA-Singapore Free Trade Agreement*)

EUSFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu Unia Europejska – Singapur (*European Union-Singapore Free Trade Agreement*)

FPA – Analiza polityki zagranicznej (*Foreign Policy Analysis*)

FPDA – Porozumienia Obronne Pięciu Sił (*Five Power Defence Arrangements*)

FTA – Umowa o Wolnym Handlu (*Free Trade Agreement*)

GCC – Rada Współpracy Zatoki Perskiej (*Gulf Cooperation Council*)

GLCs – Przedsiębiorstwo powiązane z rządem (*Government-Linked Companies*)

GRC – Okręgowa Grupa Reprezentacyjna (*Group Representative Constituency*)

GSFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu ASEAN – Rada Współpracy Zatoki Perskiej (*GCC-Singapore Free Trade Agreement*)

HDB – Rada Mieszkalnictwa i Rozwoju (*Housing and Development Board*)

HDI – Wskaźnik Rozwoju Ludzkiego (*Human Development Index*)

IAI – Inicjatywa na rzecz Integracji ASEAN (*Initiative for ASEAN Integration*)

IISS – Międzynarodowy Instytut Studiów Strategicznych (*International Institute for Strategic Studies*)

ISA – Ustawa o Bezpieczeństwie Wewnętrznym (*Internal Security Act*)

JSEPA – Porozumienie o Partnerstwie Gospodarczym Japonia–Singapur (*Japan-Singapore Economic Partnership Agreement*)

KSFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu Korea–Singapur (*Korea-Singapore Free Trade Agreement*)

MAS – Władza Monetarna Singapuru (*Monetary Authority of Singapore*)

NAFTA – Północnoamerykańska Umowa o Wolnym Handlu (*North American Free Trade Agreement*)

ONZ – Organizacja Narodów Zjednoczonych (*United Nations*)

PAP – Partia Czynu Ludowego (*People's Action Party*)

PECC – Rada Pacyficznej Współpracy Ekonomicznej (*Pacific Economic Cooperation Council*)

PeSFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu Peru–Singapur (*Peru-Singapore Free Trade Agreement*)

PMC – Spotkania Poministerialne ASEAN (*Post-Ministerial Conference ASEAN*)

POCA – Ustawa o zapobieganiu korupcji (*Prevention of Corruption Act*)

PSA – Władza Portu Singapuru (*Port of Singapore Authority*)

PSC – Centrum Studiów Politycznych (*Political Study Center*)

PSC – Komisja Usług Publicznych (*Public Service Commission*)

PSFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu Panama–Singapur (*Panama-Singapore Free Trade Agreement*)

PUB – Rada Obiektów Użyteczności Publicznej (*Public Utilities Board*)

RCEP – Kompleksowe Regionalne Partnerstwo Gospodarcze (*Regional Comprehensive Economic Partnership*)

SAF – Singapurskie Siły Obronne (*Singapore Armed Forces*)

SAFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu Australia–Singapur (*Singapore-Australia Free Trade Agreement*)

SCRFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu Kostaryka–Singapur (*Singapore-Costa Rica Free Trade Agreement*)

SAP – Plan Specjalnej Pomocy (*Special Assistance Plan*)

SCS – Singapurska Służba Publiczna (*Singapore Civil Service*)

SEATO – Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej (*Southeast Asia Treaty Organization*)

SIF – Singapurska Fundacja Międzynarodowa (*Singapore International Foundation*)

SIJORI – Trójkąt Wzrostu Indonezja–Malezja–Singapur (*Indonesia-Malaysia-Singapore Growth Triangle*)

SIMBEX – Wspólne Singapursko-Indyjskie Ćwiczenia Wojaskowe (*Singapore-Indian Maritime Bilateral Exercise*)

SJFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu Jordania–Singapur (*Singapore-Jordan Free Trade Agreement*)

TRSFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu Turcja–Singapur (*Turkey-Singapore Free Trade Agreement*)

SLD – Dialog Shangri-La (*Shangri-La Dialogue*)

SOM – Spotkanie Wyższych Urzędników ASEAN (*ASEAN Senior Officials Meetings*)

SPD – Dialog Partnerstwa Strategicznego (*Strategic Partnership Dialogue*)

TAC – Układ o Przyjaźni i Współpracy w Azji Południowo-Wschodniej (*Treaty of Amity and Cooperation*)

TAS – Urząd Telekomunikacyjny Singapuru (*Telecommunication Authority of Singapore*)

TD – Obrona Całkowita (*Total Defence*)

TPP – Partnerstwo Transpacyficzne (*Trans-Pacific Partnership*)

TPSEP – Transpacyficzne Strategiczne Partnerstwo Gospodarcze (*Trans-Pacific Strategic Economic Partnership*)

USSFTA – Porozumienie o Wolnym Handlu USA-Singapur (*United States-Singapore Free Trade Agreement*)

WTO – Światowa Organizacja Handlu (*World Trade Organization*)

ZOPFAN – Strefa Pokoju, Wolności i Neutralności (*Zone of Peace, Freedom and Neutrality*)

Wstęp

Od lat dziewięćdziesiątych XX wieku w stosunkach międzynarodowych zauważalny jest wzrost zainteresowania regionem Azji i Pacyfiku. Jest to spowodowane głównie niezwykle dynamicznym rozwojem gospodarczym państw tego regionu, które modernizowały się szybciej i efektywniej niż inne kraje świata. Jednocześnie odnotowano wzrost zainteresowania czynnikiem kulturowym w nauce o stosunkach międzynarodowych (lub – inaczej – szeroko rozumianą problematyką kulturową). Większe skupienie się na kwestiach kulturowych pomaga odpowiedzieć na wiele pytań dotyczących procesów politycznych zachodzących w świecie niezachodnim – lub przynajmniej ułatwia ich zrozumienie. Właśnie w latach dziewięćdziesiątych kultura okazała się niezwykle ważna w kontekście wschodnioazjatyckim, kiedy koncepcji „wartości azjatyckich” nadano moc wyjaśniającą dynamiczny rozwój gospodarczy tej części świata. Sama debata o normach kulturowych w państwach wschodnioazjatyckich nie wydaje się kontrowersyjna, staje się jednak taka, gdy dodamy do niej element stosunku do demokracji i jej rozumienia w tych państwach. Większość państw regionu nie była i nie jest bowiem demokra-

tyczna. Jednym z najsilniejszych propagatorów zarówno „wartości azjatyckich”, jak i nieliberalnego systemu politycznego jest Singapur. Właśnie te kwestie są najczęściej analizowane w literaturze przedmiotu, w której pisze się nawet o istnieniu „szkoły singapurskiej”.

Chociaż współcześnie badacze rzadziej piszą już o tzw. szkole singapurskiej, niż miało to miejsce w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, to trudno zakwestionować fakt, że samo pojawienie się tego terminu i jego wszechstronna analiza odegrały istotną rolę w ukształtowaniu rozumienia „azjatyckiego systemu politycznego”. Singapur nie ma jednak ambicji politycznych ani w promowaniu tego systemu, ani w poszerzaniu obszaru swoich wpływów politycznych, zarówno w regionie, jak i w globalnym środowisku międzynarodowym. Niemniej zwraca się na to uwagę ze względu na wpływ Singapuru na dynamikę zmian zachodzących w regionie Azji i Pacyfiku. Singapur jest zarówno najbardziej rozwiniętym gospodarczo państwem w regionie Azji Południowo-Wschodniej, jak i jednym z najważniejszych graczy w regionie Azji Wschodniej.

Po usamodzielnieniu się Singapuru w 1965 roku, ze względu na trudną sytuację polityczną i gospodarczą, przyjęto strategię „pozytywnej neutralności”. Oznaczało to podjęcie działań politycznych w celu niedopuszczenia do zmiany państwa singapurskiego w obiekt politycznej rywalizacji oraz zapewnienia, aby „przetrwanie, bezpieczeństwo i dobrobyt niepodległego, demokratycznego i niekomunistycznego państwa nie były zagrożone, a ono mogło pozostać neutralne”¹. Polityka zagraniczna Singapuru koncentruje się przede wszystkim na problematyce gospodarczej i problemach międzynarodowych, które są istotne z narodowego punktu widzenia. Mniej miejsca poświęca się kwestiom związanym z kulturą czy z postrzeganiem liberalizmu politycznego. Na kształtowanie polityki zagranicznej duży

¹ Kavin Wilairat, *Singapore's Foreign Policy. The First Decade*, Field Report Series nr 10, Singapore 1975, s. 35.

wpływ miały uwarunkowania historyczne. Dzieje kraju usprawiedliwiały obawy o przetrwanie państwa, a zaszłości historyczne doprowadziły do uznania pierwszeństwa politycznego pragmatyzmu nad innymi zasadami w stosunkach międzynarodowych. Najistotniejszy wpływ na akceptację pragmatyzmu miał pierwszy premier i wieloletni przywódca Singapuru Lee Kuan Yew, który uważał, że właśnie w tej zasadzie leży klucz do sukcesu tego kraju. W Singapurze uznano więc, że ze względu na rozmiary i położenie geograficzne państwo ma ograniczone możliwości działania na arenie międzynarodowej. Innymi słowy: pragmatyzm kazał zaakceptować rolę, jaką kraj odgrywa, i miejsce, jakie zajmuje w stosunkach międzynarodowych.

Nie oznacza to jednak, że takie państwo jak Singapur nie może być aktywnym graczem w stosunkach międzynarodowych. Stąd też – uwzględniając ograniczenia i możliwości – kraj ten stara się adaptować swoją politykę zagraniczną do zmiennej rzeczywistości międzynarodowej.

Prace, które analizują politykę singapurską, koncentrują się zasadniczo na dwóch aspektach jego funkcjonowania w stosunkach międzynarodowych – przyjętego modelu rozwoju państwa², któremu poświęca się najwięcej uwagi, oraz podejściu tego kraju do liberalizmu politycznego³. Problematyka dotycząca kwestii wewnętrznych Singapuru jest dobrze opisana

² Zob. m.in. Terrence Chong (red.), *Management of Success: Singapore Revisited*, Singapore 2010; W.G. Huff, *The Economic Growth of Singapore: Trade and Development in the Twentieth Century*, Cambridge 1994; Edgar H. Schein, *Strategic Pragmatism: the Culture of Singapore's Economic Development Board*, Cambridge 1997; Johnny Sung, *Explaining the Economic Success of Singapore: the Developmental Worker as the Missing Link*, Northampton 2006; Carl A. Trocki, *Singapore: Wealth, Power and the Culture of Control*, Oxon–New York 2006; Peter Wilson, *Economic Growth and Development in Singapore*, Northampton 2002.

³ Zob. m.in. Joseph B. Tamney, *The Struggle Over Singapore's Soul: Western Modernization and Asian Culture*, Berlin 1995; Heng Chee Chan, *The PAP and the Structuring of the Political System*, w: Kernial Singh Sandhu, Paul Wheatley (red.), *Management of Success: The Moulding of Modern Singapore*, Singapore 1989, s. 51–68; Michael Hill, 'Asian Values' as Reverse Orientalism: Singapore, „Asia Pacific Viewpoint” 2000, t. 41, nr 2; Khun Eng Kuah, *Confucian Ideology and Social Engineering in Singapore*, „Journal of Contemporary Asia” 1990, nr 20, s. 371–383.

w literaturze⁴. Dużo uboższe są zaś opracowania dotyczące polityki zagranicznej i aktywności międzynarodowej tego kraju. W ostatnich kilkunastu latach powstało zaledwie kilka anglojęzycznych monografii, które poruszają zagadnienie aktywności międzynarodowej Singapuru⁵. Są to prace autorstwa Bilveera Singha, *The Vulnerabilities of Small States Revisited: A Study of Singapore's Post-Cold War Foreign Policy*; Michaela Leifera, *Singapore's Foreign Policy. Coping with Vulnerability*; Narayi Ganesana, *Realism and Interdependence in Singapore's Foreign Policy*.

Bilveer Singh był pierwszym autorem, który starał się w sposób całościowy określić politykę zagraniczną Singapuru po zakończeniu zimnej wojny. Badacz koncentruje się na najbliższym regionie tego państwa, szczególnie na relacjach z Malezją i Indonezją. Michael Leifer, podobnie jak Singh, całościowo analizuje politykę zagraniczną Singapuru, zwraca uwagę na relację z otoczeniem międzynarodowym Singapuru, ale analizie poddane są również relacje z innymi państwami Azji Wschodniej, w tym z Japonią i Chinami, a także Stanami Zjednoczonymi. Badacz wykluczył z badania relacje Singapuru z Indiami, ponieważ uznał, że obu państw nie łączą istotne relacje dyplomatyczne. Założenie to nie ma już uzasadnienia, a relacje Singapuru z Indiami mają współcześnie istotne znaczenie. Praca Narayi Ganesana jest podob-

⁴ Zob. m.in. Marek Bankowicz, *System polityczny Singapuru*, Kraków 2005; Beng Huat Chua, *Communitarian, Ideology and Democracy in Singapore*, London–New York 1995; Michael Hill, Kwen Fee Lian, *The Politics of Nation Building and Citizenship in Singapore*, London–New York 1995; Lilly Kong, Brenda S.A. Yeoh, *The Politics of Landscapes in Singapore. Constructions of "Nations"*, New York 2003; Terence Lee, *The Media, Cultural Control and Government in Singapore*, London–New York 2010; Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics Under the People's Action Party*, London–New York 2002; Hussin Mutalib, *Parties and Politics: A Study of Opposition Parties and PAP in Singapore*, Washington 2004; J.S.T. Quah, *Combating Corruption Singapore-style: Lessons for other Asian Countries*, College Park 2007; J.S.T. Quah, *Public Administration Singapore-style*, Bingley 2010; K.Y.L. Tan, *An Introduction to Singapore's Constitution*, Singapore 2005; Li-ann Thio, K.Y.L. Tan (red.), *Evolution of Revolution: Forty Years of the Singapore Constitution*, Oxon–New York 2009; Ross Worthington, *Governance in Singapore*, London 2003.

⁵ Bilveer Singh, *The Vulnerabilities of Small States Revisited: A Study of Singapore's Post-Cold War Foreign Policy*, Ann Arbor 1999; Michael Leifer, *Singapore's Foreign Policy. Coping with Vulnerability*, Oxon–New York 2000; Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence in Singapore's Foreign Policy*, London–New York 2005.

na do monografii Singha, koncentruje się bowiem na relacjach Singapuru z państwami regionu Azji Południowo-Wschodniej, przede wszystkim na relacjach z Malezją i Indonezją. Prace te, co do zasady, osadzone są w teorii realizmu, i starają się wyjaśnić, jak Singapur kształtuje swoją politykę zagraniczną w odniesieniu do ograniczeń wewnętrznych i geograficznych, z którymi musi się mierzyć. Wartościową pracą zwracającą uwagę na inne aspekty polityki niż wymienieni autorzy jest dysertacja doktorska Ming Hwa Ting, *Singapore's Foreign Policy: Beyond Realism*⁶. Autorka proponuje przyjęcie innej perspektywy niż (neo)realizm do badania polityki zagranicznej Singapuru, korzysta bowiem z założeń szkoły angielskiej, żeby wyjaśnić zachowanie państwa singapurskiego. Ming ogranicza swoją rozprawę do analizy polityki Singapuru wobec Malezji, Indonezji, Chin i Indii. Inną pracą, o której warto wspomnieć, jest monografia Daniela Chuy i Evelyn Goh *Diplomacy*, wydana z okazji pięćdziesiątej rocznicy powstania państwa i stanowiąca krótkie opracowanie (zaledwie 81 stron) aktywności dyplomatycznej Singapuru⁷. Jest to pomocna pozycja, niestety ma charakter opisowy i przeglądowy.

Powstały również inne książki analizujące aktywność zewnętrzną Singapuru. Podzieliłam je na dwie kategorie: prace pisane przez akademików-badaczy oraz przez akademików-ambasadorów (lub osoby pełniące inne funkcje polityczne lub publiczne). W pierwszej kategorii należy wymienić książkę Amitava Acharyi⁸, który w swojej pracy zebrał wcześniej opublikowane artykuły i referaty konferencyjne, wydane jako książka wraz z przemowami poszczególnych ministrów spraw zagranicznych Singapuru. Praca, choć wartościowa, nie dodała nowych treści do oceny aktywności międzynarodowej Singapuru. Wątpliwości może budzić również praca Asada Latifa *Between Rising Po-*

⁶ Ming Hwa Ting, *Singapore's Foreign Policy Beyond Realism*, Thesis submitted to the University of Adelaide, 2010.

⁷ Daniel Chua, Evelyn Goh, *Diplomacy*, Singapore 2015.

⁸ Amitav Acharya, *Singapore's Foreign Policy. The Search For Regional Order*, Singapore 2007.

wers: *China, Singapore, and India*⁹. Monografia ta koncentruje się przede wszystkim na Chinach, w efekcie jest więc tylko częściowo użyteczna w badaniu polityki zagranicznej Singapuru.

Prace autorstwa lub pod redakcją Tommy'ego Koha¹⁰, Barry'ego Deskera¹¹, Bilahariego Kausikana¹² czy Onga Keng Yonga¹³ – aby wymienić zaledwie kilka nazwisk – są pomocne w ocenie polityki zagranicznej, ale częściej nie tyle stanowią studium badawcze, ile ujawniają kulisy prowadzenia polityki zagranicznej czy negocjacji wielostronnych. Trzeba również uwzględnić fakt pełnienia przez te osoby funkcji politycznych. Spośród wszystkich prac tych autorów pomocna okazała się publikacja współautorska Barry'ego Deskera (razem z Ang Cheng Guan), *Perspectives on the Security of Singapore: The First 50 Years*.

W polskiej literaturze nie poświęca się wiele miejsca badaniom dotyczącym Singapuru. Marek Bankowicz jest autorem *Systemu politycznego Singapuru*, nie ma natomiast opracowań o polityce zagranicznej¹⁴. Jedyna praca (będąca rozdziałem w pracy zbiorowej) dotycząca tego tematu została przygotowana przez Andrzeja Dybczyńskiego: *Polityka zagraniczna Republiki Singapuru – antysojusze i strategiczny racjonalizm*¹⁵.

⁹ Asad Latif, *Between Rising Powers: China, Singapore, and India*, Singapore 2007.

¹⁰ Tommy Koh, przedstawiciel w Organizacji Narodów Zjednoczonych, ambasador w Stanach Zjednoczonych; autor m.in. *The Tommy Koh Reader. Favourite Essays and Lectures*, Singapore 2013; *Over Singapore*, Singapore 2015; współredaktor (razem z Sharon Seah, Chang Li Lin), *50 years of ASEAN and Singapore*, Singapore 2017.

¹¹ Barry Desker, ambasador m.in. w Indonezji, przedstawiciel Singapuru w Międzyrządowej Komisji ASEAN ds. Praw Człowieka, aktualnie ambasador w Hiszpanii i Stolicy Apostolskiej; m.in. współautor (razem z Ang Cheng Guan), *Perspectives on the Security of Singapore: The First 50 Years*, Singapore 2015, autor *Informal Caucuses within the WTO: Singapore in the "Invisibles Group"*, RSIS Working Papers 2009, nr 188.

¹² Bilahari Kausikan, ambasador, wieloletni pracownik singapurskiego MSZ; autor m.in. *Singapore Is Not An Island. Views on Singapore Foreign Policy*, Singapore 2017.

¹³ Ong Keng Yong, ambasador, pełnił funkcję Sekretarza Generalnego ASEAN; autor m.in. *ASEAN: Managing Egos and National Interests*, w: Tommy Koh, Sharon Shea, Chang Li Lin (red.), *50 years of ASEAN...*

¹⁴ W 2017 roku ukazała się artykuł Justyny Chodkowskiej-Miszczuk i Mirosława Wylona, *Fenomen Singapuru – perspektywa geopolityczna*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 22, s. 9–32. Praca ta nie koncentruje się na zagadnieniu polityki zagranicznej tego państwa.

¹⁵ W polskiej literaturze nie ma ani jednego opracowania monograficznego dotyczącego polityki zagranicznej Singapuru. Niewiele miejsca tej problematyce poświęca się również w innych pracach. Wyjątkiem jest artykuł Andrzeja Dybczyńskiego, *Polityka*

Rozdział ten poświęcony jest analizie założeń i uwarunkowań polityki zagranicznej tego państwa.

Coraz większe zainteresowanie Singapurem, znaczenie tego państwa w rozwoju regionu Azji Południowo-Wschodniej, instytucji regionalnych, a także interesujące rozwiązania polityczne, obok braku lub ograniczonej tematycznie literatury na temat polityki zagranicznej, skłoniły mnie do przyjrzenia się aktywności zewnętrznej Singapuru, a także jego zdolności adaptacyjnej.

W książce podjęłam się próby odpowiedzi na pytanie, jaki model adaptacji przyjął Singapur w odniesieniu do swojej aktywności w polityce zagranicznej w regionie Azji i Pacyfiku.

Aby móc odpowiedzieć na tak postawione pytanie badawcze, sformułowałam bardziej szczegółowe pytania:

- 1) jaka jest użyteczność koncepcji adaptacji w stosunkach międzynarodowych?
- 2) jaki jest wewnętrzny kontekst, interesy i założenia polityki zagranicznej Singapuru?
- 3) czym charakteryzuje się adaptacja polityki Singapuru w regionie Azji i Pacyfiku (wobec ASEAN, potęg światowych obecnych w regionie Azji i Pacyfiku – Chin i Stanów Zjednoczonych oraz innych instytucji regionalnych, w obszarze dyplomacji obronnej, ekonomicznej i innych potęg obecnych w regionie: Indii i Japonii, Australii i Korei Południowej)?

Praca została tak ułożona, aby w każdym rozdziale pojawiła się odpowiedź na kolejno postawione pytania badawcze, przy czym na ostatnie pytanie próbuję odpowiedzieć w rozdziale trzecim, czwartym i piątym.

Celem książki jest lepsze poznanie cech polityki Singapuru poprzez weryfikację hipotezy próbującej wykazać, że Singapur przyjął model adaptacji kreatywnej w polityce zagranicznej w re-

zagraniczna Republiki Singapuru – antysojusze i strategiczny racjonalizm, w: Teresa Łoś-Nowak (red.), *Polityka zagraniczna. Aktorzy, potencjały, strategie*, Warszawa 2011.

gionie Azji i Pacyfiku. Oznacza to, że państwo stara się dostosowywać do zmian zachodzących w środowisku międzynarodowym oraz jednocześnie wpływać na jego kształt, co pozwala mu zachować jego podstawowe struktury państwowe, realizować cele polityczne i chronić interesy narodowe. Model adaptacji kreatywnej¹⁶ odnosi się do polityki zagranicznej i struktur współpracy regionalnej, w które zaangażowany jest Singapur.

W pracy przyjęto następujące założenia badawcze: 1) proces adaptacji może odbywać się w dwóch kierunkach: do środowiska międzynarodowego oraz do środowiska narodowego. System polityczny Singapuru, który nie jest demokratyczny, nie jest podatny na zmiany płynące z wewnątrz, które inicjowane są przez społeczeństwo (bez względu na to, czy nacisk społeczny dotyczy spraw narodowych czy międzynarodowych). System wewnętrzny Singapuru jest przekształcany, ale przede wszystkim ze względu na potrzeby wewnętrzne; 2) adaptacja, podobnie jak polityka zagraniczna, traktowana jest jako proces; 3) adaptacja w polityce zagranicznej oznacza podejmowanie przez państwo takich działań, które pomagają realizować cele polityki zagranicznej (dotyczy to działań w obu środowiskach).

Książka nie mieści się jednoznacznie ani w paradygmacie pozytywistycznym, ani postpozytywistycznym. Debata między pozytywistami a postpozytywistami (w tym realistami) dotyczy przede wszystkim sporu o możliwość obiektywnego poznania świata społecznego. Pozytywiści uważają, że świat ten można tak samo poznać jak świat przyrody, a przyjęcie tych samych metod badawczych pozwoli na formułowanie ogólnych praw¹⁷. Postpozytywizm

¹⁶ W literaturze analizującej adaptację polityczną występują przynajmniej dwa terminy do jej określenia w odniesieniu do implementacji założeń polityki zagranicznej: strategia i model. Choć terminy te nie są synonimiczne, to – podobnie jak w literaturze – będą stosowane zamiennie; por. tytuły prac Ziemowita J. Pietrasia.

¹⁷ Jak pisze Jacek Czaputowicz o teoriach pozytywistycznych: „teorie te cechuje wiara w jedność nauki i stosowanie jednej metodologii do wielu dziedzin, rozróżnianie faktów i wartości oraz empiryzm” – oraz o teoriach postpozytywistycznych: „poza powyższe założenia wykraczają teorie postpozytywistyczne (reflektywistyczne) (...). Teorie te przypisują ideom i językowi możliwość kształtowania świata materialnego. Utrzymują, że każdy badacz ma swoje przekonania, koncepcje i doświadczenia, które wpływają na jego rozumienie”. Jacek Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008, s. 53.

(interpretacjonizm) zakłada, że nie jest możliwe „naukowe” badanie życia społecznego, ponieważ przedmiot badania – ludzie i społeczeństwa – ma charakter podmiotowy, nie jest więc możliwe pozytywistyczne spełnienie jednego z trzech elementów postulatu – przewidywania (obok opisanie i wyjaśnienia)¹⁸. Interpretacjoniści podkreślają więc trudność w formułowaniu praw ogólnych i skłaniają się ku badaniom jakościowym, w których to ważnym elementem jest subiektywizm (w przeciwieństwie do pozytywistów podkreślających znaczenie badań ilościowych). Nie przedstawiając szczegółowych założeń ani pozytywizmu, ani interpretacjonizmu, należy podkreślić, że wiele badań w naukach społecznych jest połączeniem badań ilościowych z jakościowymi. Stanowią one więc próbę nie tylko opisanie, lecz także wyjaśnienia lub zrozumienia badanego zjawiska społecznego z zachowaniem zasad obiektywizmu (na tyle, na ile jest to możliwe)¹⁹. Ta praca wykorzystuje przede wszystkim metody jakościowe.

Większość badaczy podejmujących tematykę singapurską zgadza się z założeniem, że to dzięki (neo)realizmowi najpełniej można zrozumieć politykę zagraniczną Singapuru i jego podejście do stosunków międzynarodowych. Należy jednak dodać, że wyjaśnienie niektórych zachowań tego kraju na arenie międzynarodowej z perspektywy (neo)realistycznej następuje z trudnością. Na przykład Singapur przywiązuje duże znaczenie do prawa międzynarodowego, które wedle polityków z tego kraju jest sposobem na utrzymanie pokoju. Stąd też w prezentowanej książce będą pojawiać się odniesienia do dwóch teorii stosunków międzynarodowych – (neo)realizmu i (neo)liberalizmu, tym bardziej że w singapurskim dyskursie politycznym częściej pojawia się termin pragmatyzm niż realizm²⁰.

¹⁸ Jest to bezpośrednie nawiązanie do trzech funkcji nauki: deskryptywnej, eksplanacyjnej i predyktywnej.

¹⁹ Por. Teresa Łoś-Nowak, *Wyjaśniać czy interpretować: dylematy i wyzwania czwartej debaty interparadygmatycznej*, „Stosunki Międzynarodowe-International Relations” 2009, t. 39, nr 1–2, s. 29–47.

²⁰ Odnosi się to zarówno do „realizmu politycznego”, jak i „realizmu w stosunkach międzynarodowych”, choć te nie są w niniejszej pracy traktowane synonimicznie.

Do badania polityki zagranicznej Singapuru zastosowana będzie perspektywa adaptacji²¹. Adaptacja jest kategorią, która w pracach z zakresu nauk społecznych wymaga zdefiniowania i doprecyzowania, co wynika z wieloznaczności tego terminu. Adaptacja najczęściej rozumiana jest jako proces dostosowywania się podmiotu do środowiska w zależności od istniejących uwarunkowań i potrzeb podmiotu. James N. Rosenau, który zainicjował badania adaptacji polityki zagranicznej, definiował ją jako działanie mające na celu zachowanie i ochronę struktur społecznych i cech państwa stanowiących o jego istocie. Adaptacja polityczna jest więc jedną z użytecznych koncepcji badawczych pomagających zrozumieć politykę zagraniczną państwa. Jest ona szczególnie przydatna w zrozumieniu procesów zachodzących w polityce zagranicznej państwa singapurskiego, ponieważ – jak stwierdził Kenneth Paul Tan – „Singapur osiągnął sukces właśnie dzięki umiejętności adaptacji”²².

Przedstawione założenia metodologiczne opierają się na podejściu wielodyscyplinarnym, właściwym nauce o stosunkach międzynarodowych, które pozwala wykorzystywać różne metody badawcze. W warstwie metodologicznej przyjęto przede wszystkim analizę jakościową. Spośród metod badawczych stosuję analizę i krytykę piśmiennictwa oraz krytykę źródłową, pomocniczo zaś – elementy metody historycznej, aby uchwycić pewne istotne tendencje w ewolucji polityki zagranicznej Singapuru, a także metodę porównawczą. Metody te są wykorzystywane przede wszystkim w rozdziałach o charakterze empirycznym, czyli trzecim, czwartym i piątym.

Analiza jakościowa prowadzona jest również w oparciu o badania terenowe przeprowadzone przeze mnie w Singapurze w styczniu 2016 roku²³. W czasie pobytu badawczego zostały

²¹ Proces adaptacji, adaptacja w polityce i adaptacja polityczna są w niniejszej pracy traktowane synonimicznie.

²² Kenneth Paul Tan, w rozmowie z autorką pracy.

²³ Badania terenowe stanowiły uzupełniający element moich poprzednich pobytów w Singapurze.

przeprowadzone wywiady eksperckie, które są integralną częścią książki i wpłynęły na sformułowanie założeń badawczych (zebrano dziesięć wywiadów). Rozmowy miały charakter częściowo ustrukturyzowany, co pozwoliło mi na analizę porównawczą udzielanych odpowiedzi, jednocześnie dając możliwość swobodnej wypowiedzi moim rozmówcom. Rozmowy zostały przeprowadzone z pracownikami instytucji naukowych: Uniwersytetu Narodowego w Singapurze (National University of Singapore), Lee Kuan Yew School of Public Policy, a także S. Rajaratnam School of International Studies.

Ze względu na wspomniany już specyficzny system polityczny Singapuru w prezentowanej pracy wykorzystano również analizę zawartości treści, ale jedynie w wymiarze pomocniczym. Pod uwagę wzięto przemówienia i artykuły najważniejszych singapurskich polityków i dyplomatów. Pomocniczo wykorzystano dane ilościowe.

W książce wykorzystywane są przede wszystkim źródła anglojęzyczne i nieliczne prace polskojęzyczne. Ograniczeniem pracy jest częściowy brak dostępu do informacji związanej z procesem podejmowania decyzji dotyczących polityki zagranicznej. W pracy wykorzystano więc jedynie dokumenty publicznie dostępne.

W analizie posłużono się materiałami:

- 1) pierwotnymi: tekstami źródłowymi, aktami prawnymi i politycznymi, prasą, biuletynami informacyjnymi, wypowiedziami przedstawicieli państwowych, danymi statystycznymi;
- 2) wtórnymi: analizami i opracowaniami badaczy akademickich, organizacji rządowych i pozarządowych.

Książka podzielona jest na pięć rozdziałów:

- 1) analityczna użyteczność kategorii adaptacji w badaniu polityki zagranicznej;
- 2) wewnętrzny kontekst polityki zagranicznej Singapuru;

- 3) adaptacja w polityce Singapuru wobec Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej;
- 4) adaptacja w polityce Singapuru wobec potęg obecnych w regionie Azji i Pacyfiku: Chin i Stanów Zjednoczonych; oraz
- 5) adaptacja w polityce Singapuru wobec instytucji regionalnych, dyplomacji ekonomicznej, obronnej i potęg regionalnych.

Celem pierwszego rozdziału jest zaprezentowanie treści, krytyki oraz użyteczności analitycznej adaptacji w badaniu polityki zagranicznej państwa. Rozdział ten składa się z kilku części, poczynwszy od pojęcia adaptacji w naukach społecznych, przez założenia adaptacji przedstawione przez Jamesa Rosenau'a, krytykę i ewolucję tej koncepcji, a także jej miejsce w odniesieniu do teorii stosunków międzynarodowych. Rozdział kończy próba określenia użyteczności adaptacji w badaniu polityki zagranicznej. W rozdziale tym wykorzystano prace Jamesa Rosenau'a, Kalewiego Holstiego, a spośród polskich badaczy przede wszystkim Ziemowita J. Pietrasia. Aspekty teoretyczne wymagały sięgnięcia po prace między innymi Edwarda Haliżaka i Anny Wojciuk.

Celem rozdziału drugiego jest przedstawienie wewnętrznego kontekstu, celów i założeń polityki zagranicznej, jak i interesów narodowych Singapuru, z uwzględnieniem specyfiki formułowania polityki przez państwo małe. Szczególną uwagę zwraca się na sytuację wewnętrzną państwa, ponieważ to w tym środowisku podejmuje się decyzje, które następnie mają zasięg zewnętrzny. Uwzględniono czynniki polityczne, administracyjne, ekonomiczne i kulturowe²⁴. Wymiar kulturowy ma szczególne znaczenie, ponieważ jest to czynnik minimalizowany w pracach Jamesa Rosenau'a, i za to autor był krytykowany. Z tego

²⁴ W tym rozdziale wykorzystano fragmenty pracy Anna Grzywacz, Łukasz Zamęcki, *Kultura – gospodarka – polityka: o singapurskim modelu rozwoju i jego implementacji* w ChRL, Warszawa 2016.

powodu uwzględniono także ten wymiar. W rozdziale tym wykorzystano literaturę przede wszystkim singapurskich badaczy, m.in. Bilveera Singha, See Seng Tana czy Alana Chonga. Z polskiej literatury wskazać mogą wspomniane już prace autorstwa Marka Bankowicza i Andrzeja Dybczyńskiego.

Kolejne trzy rozdziały mają charakter empiryczny. Ich celem jest przedstawienie procesów adaptacji oraz ocena stopnia i formy adaptacji w odniesieniu do: w rozdziale trzecim – Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo-Wschodniej (ASEAN); w rozdziale czwartym – najważniejszych potęg obecnych w regionie Azji i Pacyfiku, a więc Stanów Zjednoczonych i Chin; w rozdziale piątym – innych instytucji regionalnych, w obszarze dyplomacji obronnej i ekonomicznej, a także innych potęg obecnych w regionie.

Rozdział trzeci koncentruje się na niezwykle ważnej organizacji dla Singapuru, jaką jest ASEAN. Ta część zaczyna się od określenia znaczenia i zmian zachodzących w tym ugrupowaniu, następnie zaś od zarysowania polityki Singapuru wobec ASEAN w czasie zimnej wojny. Kolejne części rozdziału dotyczą wydarzeń po zakończeniu zimnej wojny i odnoszą się do trzech wymiarów: polityki i bezpieczeństwa, ekonomii i kultury. Rozdział zamyka próba oceny zdolności adaptacyjnych Singapuru. W rozdziale tym wykorzystano prace zarówno singapurskich, jak zachodnich badaczy, m.in. See Seng Tana, Alana Chonga, Michaela Leifera, Narayi Ganesana, a także Amitava Acharyi. Spośród polskich autorów wskazać można jedynie artykuł naukowy mojego autorstwa²⁵.

Czwarty rozdział ma na celu przedstawienie polityki Singapuru wobec Stanów Zjednoczonych i Chin, a także miejsca Singapuru w kontekście rywalizacji Chin ze Stanami Zjednoczonymi w regionie Azji i Pacyfiku. Rozdział zamyka próba oceny

²⁵ Anna Grzywacz, *Adaptacja polityczna Singapuru w Stowarzyszeniu Narodów Azji Południowo-Wschodniej*, „Stosunki Międzynarodowe–International Relations” 2016, t. 51, nr 4.

zdolności adaptacyjnych. W tej części bardzo przydatnymi pracami okazały się te autorstwa See Seng Tana, Narayi Ganesana, Daniela Chuy czy Evelyn Goh, a spośród polskich badaczy przede wszystkim Edwarda Halizaka.

Ostatni rozdział analizuje procesy adaptacji w odniesieniu do innych ważnych instytucji regionalnych, dyplomacji obronnej, ekonomicznej i polityki wobec innych istotnych potęg. W rozdziale tym przedstawiono aktywność Singapuru w Dialogu Azja–Europa, a także Wspólnocie Gospodarczej Azji–Pacyfiku²⁶. Wskazuje się, że dwa najważniejsze wymiary aktywności międzynarodowej związane są z polityką obronną i ekonomiczną, dlatego dyplomacja w tych obszarach została również uwzględniona. Rozdział zamyka przedstawienie polityki Singapuru wobec Indii, Japonii, Australii i Korei Południowej²⁷, a także – jak w przypadku poprzednich rozdziałów – próba oceny zdolności adaptacyjnych Singapuru. W rozdziale tym wykorzystano prace m.in. See Seng Tana, Evelyn Goh, Michaela Leifera. W polskiej literaturze nie ma publikacji, które dotyczyłyby tych zagadnień.

Przedstawiona struktura wynika z ustalenia priorytetów w polityce zagranicznej Singapuru. ASEAN jest uznawane za niezwykle ważną organizację, ponieważ „otwiera okno na świat” temu państwu, dlatego tej organizacji poświęcono osobny rozdział. Stany Zjednoczone i Chiny są dwiema najważniejszymi potęgami. Można w tym miejscu zaryzykować stwierdzenie, że aspekty te mają wymiar pierwszorzędny, a inne instytucje regionalne, dyplomacja obronna i ekonomiczna, a także poli-

²⁶ ASEM jest instytucją międzyregionalną, ale ze względu na istotną rolę Singapuru w jego powołaniu został włączony do analizy.

²⁷ Państwa te zostały wybrane z dwóch powodów. Po pierwsze, właśnie te kraje były wymieniane w wywiadach eksperckich jako najważniejsze w regionie z singapurskiego punktu widzenia, po drugie są to państwa, które posiadają przynajmniej status potęg regionalnych. Japonia i Indie są uważane przez niektórych badaczy za mocarstwa światowe, chociaż jest to krytkowane. Japonia bywa utożsamiana z mocarstwem ekonomicznym, którego bezpieczeństwo zależy od Stanów Zjednoczonych, a Indie za mocarstwo regionalne o międzynarodowym wpływie. Ze względu na różnorodność klasyfikacji przyjąłem stosowanie terminu mocarstwo regionalne w odniesieniu do tych czterech państw.

tyka wobec Indii, Japonii, Australii i Korei Południowej mają znaczenie drugorzędne, chociaż należy podkreślić, że są ważne w ocenie polityków singapurskich.

Zakres tematu będzie ograniczony czasowo – co zrozumiałe – a za chronologiczny początek jest uznany moment uzyskania niepodległości przez państwo singapurskie. Ze względu na specyficzny system polityczny, który ukształtował się w tym kraju, uzasadnione jest włączenie badania polityki zagranicznej Singapuru od 1965 roku, ponieważ to początki kształtowania się tego państwa i zajmowanego przez niego wówczas miejsca w stosunkach międzynarodowych są źródłem obecnych podstawowych zasad funkcjonowania tego kraju.

Praca osadzona jest w kontekście regionalnym. Jak zauważa Edward Haliżak, nie ma naturalnych regionów w stosunkach międzynarodowych. Określenie regionów jest efektem dwóch procesów: 1) procedur badawczych (wtedy mamy do czynienia z regionalizacją koncepcyjno-analityczną; 2) koncepcji i aktywności politycznej (jest to regionalizacja prakseologiczna)²⁸. Badacz wskazuje takie uwarunkowania jak: homogeniczność geograficzna, kulturowa, polityczna, podejście do współpracy wielostronnej, instytucjonalizacja tej współpracy, doświadczenia historyczne czy zakres wspólnych interesów i konflikt interesów²⁹ jako kryteria, na podstawie których można wyodrębnić poszczególne regiony³⁰. Na tej podstawie można wskazać takie regiony jak Basen Pacyfiku, Azja i Pacyfik, Azja Wschodnia czy Azja Północno- i Południowo-Wschodnia.

W wyodrębnianiu regionu Azji i Pacyfiku należy zwrócić szczególną uwagę na dwa czynniki: lądowy i morski. Pierwszy z nich pomaga wyodrębnić region Azji Wschodniej, drugi zaś pełni rolę integrującą. Region Azji i Pacyfiku ma charakter dy-

²⁸ Edward Haliżak, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Warszawa 1999, s. 51.

²⁹ Jest to zaledwie kilka uwarunkowań wpływających na wyznaczanie granic między regionami, lista ta więc ma charakter otwarty.

³⁰ Edward Haliżak, *Stosunki międzynarodowe...*, s. 51.

chotomiczny, gdyż łączy region Azji Wschodniej z Pacyfikiem. Obszar ten należałoby wyznaczać na podstawie podobieństw i komplementarności cech, które kształtują interesy i poczucie współzależności³¹. Edward Haliżak proponuje, aby szeroko rozumiany region Azji i Pacyfiku podzielić na subregiony: 1) Azję Północno-Wschodnią (w skład której wchodzi terytoria lądowe i morskie Rosji, Japonii, Korei Północnej i Południowej, ChRL i Tajwanu oraz ewentualnie Mongolii); 2) Azję Południowo-Wschodnią (na którą składa się dziesięć państw ASEAN – Mjanma, Wietnam, Laos, Kambodża, Tajlandia, Brunei, Malezja, Indonezja, Singapur i Filipiny i Timor Wschodni³²); 3) Oceanię (w skład której wchodzi Australia, Nowa Zelandia, Papua-Nowa Gwinea, a także wyspy i atole na Pacyfiku); 4) Amerykę Północną (do której należą USA, Kanada i Meksyk; państwa Ameryki Środkowej i Południowej leżące u wybrzeży Pacyfiku są zdaniem badacza niedostatecznie związane z regionem, za wyjątkiem Chile)³³. W pracy region Azji i Pacyfiku rozumiany będzie zgodnie z definicją i charakterystyką zaproponowaną przez Edwarda Haliżaka.

W rozdziale piątym analizowana jest aktywność Singapuru w Dialogu Azja-Europa. W ujęciu podmiotowym państwa europejskie nie należą do regionu Azji i Pacyfiku. Niemniej współpraca ta była priorytetowa tak dla Singapuru, jak i innych państw Azji Wschodniej, stanowi ważny element równoważenia relacji trójstronnych Ameryka Północna – Europa – Azja Wschodnia, a także była to inicjatywa zaproponowana i promowana przez Singapur. Z tych powodów omówienie aktywności Singapuru w ASEM zostało uwzględnione w pracy.

³¹ Szerzej zob. Edward Haliżak, *Wspólnota Pacyfiku a Wspólnota Wschodnioazjatycka*, „Żurawia Papers”, Warszawa 2006; por. Arif Dirlik, *The Asia-Pacific Idea, Reality and Representation in the Invention of a Regional Structure*, „Journal of World History” 1992, nr 1, s. 55–79.

³² Edward Haliżak nie wymienia Timoru Wschodniego w swojej propozycji wyodrębnienia subregionów, gdyż praca ukazała się w 1999 roku, a więc w momencie, gdy Timor Wschodni dopiero ogłosił swoją niepodległość.

³³ Edward Haliżak, *Stosunki międzynarodowe...*, s. 53–55.

Jeśli uwzględnimy powyższą definicję regionu Azji i Pacyfiku, wątpliwości może budzić również uwzględnienie w tej pracy Indii, które traktowane są najczęściej jako część Azji Południowej. Ze względu jednak na znaczenie tego państwa zarówno dla ASEAN, jak i dla Singapuru, uwzględnione zostały również relacje singapursko-indyjskie. Dodatkowym czynnikiem uzasadniającym włączenie Indii do analizy jest wielokrotne pojawianie się tej tematyki w wywiadach eksperckich.

W pracy Singapur traktowany jest jako „państwo małe”³⁴. Przyjęcie takiego założenia odzwierciedla dominujące stanowisko badaczy w literaturze dotyczącej tej problematyki³⁵. Nie ma jednoznacznych wyznaczników, które pomogły w klasyfikacji Singapuru jako „państwa małego”. Podczas gdy wydaje się zasadne rozważenie, czy Singapur nie jest „mini państwem”, to jeden z najwybitniejszych singapurskich polityków i badaczy Tommy Koh zadaje pytanie: „czy Singapur jest państwem małym?”³⁶. Po uwzględnieniu czynników takich jak liczba ludności i powierzchnia państwa należałoby uznać, że państwo singapurskie należy zaklasyfikować jako „państwo małe”. Koh sugeruje, że inne kryteria (PKB *per capita*, wskaźnik rozwoju społecznego czy rozwój technologiczny) pozwalają na klasyfikację Singapuru jako państwa, które osiąga lepsze wyniki niż wiele większych państw³⁷.

³⁴ Szerzej o „państwach małych” i państwach mniejszych – zob. Dariusz Popławski, *Państwa mniejsze a demokracja w stosunkach międzynarodowych*, w: Edward Haliżak, Dariusz Popławski (red.), *Demokracja w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1997, s. 71–82.

³⁵ Zob. np. Iftekhar Ahmed Chowdhury, *Small States in UN System: Constraints, Concerns, and Contributions*, „ISAS Working Paper” 2012, nr 160; Bilveer Singh, *The Military and Small States: the Role of Hard Power in Singapore's Domestic and Foreign Policy*, referat przedstawiony na the Sixth Pan-European International Relations Conference, 12–15 września 2007, Turin, Italy; Bilveer Singh, *The Vulnerability of Small...*; Yee-Kuang Heng, *Confessions of a Small State: Singapore's Evolving Approach to Peace Operations*, „Journal of International Peacekeeping” 2012, nr 16, s. 119–151; Alan Chong, *The Foreign Policy Potential of "Small State Soft Power" Information Strategies*, Singapore 2007, <http://turin.sgir.eu/uploads/Chong-ALAN%20CHONG%202007%20The%20Foreign%20Policy%20Potential%20of%20Small%20State%20Soft%20Power.pdf>

³⁶ Tommy Koh, *Is Singapore a Small Country*, „The Straits Times”, 5 sierpnia 2017 r.

³⁷ Ibidem.

Monografia jest skróconą, poprawioną i nieco zmienioną wersją rozprawy doktorskiej „Procesy adaptacji w polityce zagranicznej Singapuru: kontekst regionu Azji i Pacyfiku”. Jej powstanie nie byłoby możliwe bez wsparcia wielu osób, przede wszystkim promotora rozprawy – prof. dra hab. Edwarda Haliżaka. Wyrazy wdzięczności kieruję również w stronę recenzentek dysertacji: prof. Małgorzaty Pietrasiak oraz prof. Agaty Ziętek, których szczegółowe uwagi pozwoliły uniknąć wielu błędów. Nieuwzględnienie wszystkich uwag i sugestii wynika jedynie z mojej nieumiejętności ich właściwej implementacji, a także dążeń Wydawcy do uczynienia tej publikacji bardziej przystępną dla czytelnika.

Chciałabym również podziękować władzom Wydziału Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego za sfinansowanie badań terenowych w Singapurze, które stanowią ważny element tej pracy, a także Zarządowi Samorządu Doktorantów Uniwersytetu Warszawskiego, który współfinansował i tym samym umożliwił mi przedstawienie referatu (o adaptacji w polityce Singapuru wobec instytucji regionalnych) i udział w międzynarodowej konferencji w 2015 roku w Hangzhou (Chiny), i wszystkim innym osobom, które zaangażowane były w powstanie rozprawy doktorskiej i tej książki.

Analityczna użyteczność kategorii adaptacji w badaniu polityki zagranicznej

1

1.1. Pojęcie adaptacji w naukach społecznych

Adaptacja jest kategorią, która w pracach z zakresu nauk społecznych wymaga każdorazowo zdefiniowania i doprecyzowania. Wynika to z wieloznaczności tego terminu. Adaptacja najczęściej rozumiana jest jako proces dostosowywania się podmiotu do środowiska w zależności od uwarunkowań tego środowiska i potrzeb podmiotu. Adaptacja najczęściej definiowana jest więc jako przystosowanie³⁸.

Istnieją różne rodzaje adaptacji: biologiczna, literacka, techniczna, społeczna, społeczno-zawodowa, a także polityczna. Pojęcie adaptacji było początkowo charakterystyczne dla nauk ścisłych, a do nauk społecznych przeniknęło dzięki pracom Karola Darwina. W naukach biologicznych adaptacja oznacza „dopasowanie organizmów do warunków środowiska, wyrażające się w specyficznych właściwościach cech”³⁹ tych organizmów. Adaptacja literacka oznacza „przetworzenie utworu literackiego związane z dostosowaniem go do potrzeb nowego

³⁸ Z łac. *adaptatio*, czyli „dostosowanie się”.

³⁹ *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, tom 1, Warszawa 1997, s. 30.

odbiorcy”⁴⁰. Socjologia jako pierwsza wykorzystała kategorię adaptacji w badaniach. Adaptacja społeczna definiowana jest (w rozumieniu socjologicznym) jako „proces dostosowywania się jednostki lub grupy do funkcjonowania w zmienionym środowisku społecznym, obejmujący przekształcenia jej wewnętrznej struktury i (lub) sposobów działania”⁴¹.

Adaptacja pojawia się również w badaniach Waltera B. Cannon, twórcy koncepcji homeostazy, którą definiował jako stan równowagi między stanem wewnętrznym a otoczeniem. Równowaga ta utrzymywana była właśnie przez adaptację. Inny badacz, Herbert Spencer, pisał w swoich pracach o rozwoju społecznym, że dzięki adaptacji jednostka kształtuje swoje umiejętności społeczne, ponieważ odpowiada na wymagania płynące z organizacji życia społecznego⁴².

Definicje te mają charakter redukcjonistyczny lub pasywny, ograniczają się bowiem do uwzględnienia procesu dostosowania się podmiotu do zachodzących zmian, ale nie biorą pod uwagę możliwości wpływu tego podmiotu na jego środowisko. Nieco inaczej jest w przypadku adaptacji politycznej, którą należy osobno zdefiniować.

James N. Rosenau definiował adaptację polityczną jako działanie mające na celu zachowanie i ochronę struktur społecznych i cech państwa stanowiących o jego istocie⁴³. Ziemowit Jacek Pietraś rozszerzył tą definicję przez dodanie do niej elementu wpływu państwa na środowisko, a więc adaptację polityczną rozumiał jako działania państwa mające na celu zachowanie równowagi między potrzebami i interesami państwa a wymaganiami płynącymi ze środowiska międzynarodowego i wewnątrzpolitycznego⁴⁴. W dalszej części pracy adaptacja będzie

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem.

⁴² Marlena Drygiel, *Adaptacja Unii Europejskiej w procesie budowania pokoju w regionie Bałkanów Zachodnich*, Warszawa 2013, s. 15–16 [dysertacja doktorska].

⁴³ James N. Rosenau, *The Study of Political Adaptation*, London–New York 1981, s. 3–5.

⁴⁴ Ziemowit J. Pietraś, *Strategie adaptacji państw do środowiska międzynarodowego*, Lublin 1989, s. 19.

rozumiana zgodnie z tą definicją, ponieważ ma ona pełniejszy i szerszy charakter, a więc lepiej odzwierciedla zachowanie państwa w stosunkach międzynarodowych.

1.2. Debata na temat adaptacji w polityce zagranicznej

James N. Rosenau był pierwszym badaczem, który zaczął pracę nad adaptacją w stosunkach międzynarodowych⁴⁵. Jak podkreślał – pod koniec lat sześćdziesiątych XX wieku – wielu teoretyków nie doceniało i nie uwzględniało różnego rodzaju zależności między polityką narodową a międzynarodową, a także nie doceniało zagadnienia polityki zagranicznej⁴⁶.

Badacz skoncentrował się na analizowaniu relacji i powiązań jako elementu stanowiącego o polityce. Zdefiniował on zależność jako „każdą powtarzalną sekwencję zachowań, które powstają w jednym systemie i podlegają reakcji innego systemu”⁴⁷. Z tego powodu analizy powinny uwzględniać zarówno wpływ polityki wewnętrznej na system międzynarodowy, jak i wpływ tego systemu na politykę narodową.

Dane, które należy uwzględnić w badaniu polityki zagranicznej i zmian zachodzących w stosunkach międzynarodowych, są tak liczne, że Rosenau proponuje wyróżnienie trzech rodzajów zmian: 1) personalne; 2) polityczne; 3) socjoekonomiczne. Zmiany te mają wpływ na życie polityczne, oddziałują zarówno

⁴⁵ Pierwszy artykuł z tego zakresu James N. Rosenau opublikował w 1967 roku, *Compatibility, Consensus, and an Emerging Political Science of Adaptation*, „The American Political Science Review” 1967, t. 61, nr 4, kolejny zaś w 1970 roku, zob. *Foreign Policy as Adaptive Behavior: Some Preliminary Notes for a Theoretical Model*, „Comparative Politics” 1970, t. 2, nr 3.

⁴⁶ James N. Rosenau, *Compatibility, Consensus...*, s. 983–988.

⁴⁷ Bahgat Korany, *Foreign Policy Models and Their Empirical Relevance to Third-World Actors: A Critique and an Alternative*, „International Social Science Journal” 1974, t. XXVI, nr 1, s. 70–94; w latach sześćdziesiątych XX wieku powstało kilka opracowań zajmujących się problematyką zależności zapoczątkowaną przez Rosenau’a, w tym i adaptacji, ale koncepcja ta nie rozwinęła się na tyle, aby powstały większe prace książkowe na ten temat. Było to związane z dynamicznym rozwojem analizy porównawczej polityki zagranicznej.

na rząd, jak i sferę pozarządową, w obu wymiarach narodowym i międzynarodowym.

W wymiarze wewnętrznym:

- 1) zmiany personalne dotyczą modyfikacji w zakresie identyfikacji i sposobu utożsamiania się osób, które pełnią funkcje przywódcze. Kształtowanie się i ograniczenia tych ról wydają się podobne bez względu na zmiany pokoleniowe. Dla Rosenau'a zmiany te mają charakter statyczny, nie powinny być zatem uwzględniane w analizie, ponieważ nie mają istotnego znaczenia. Zmiana polityczna jest więc statyczna w sensie politycznym, społecznym i ekonomicznym;
- 2) zmiany polityczne dotyczą przetasowań osobowych w instytucjach politycznych i publicznych, także tego, jak kształtowane są oczekiwania wobec tych osób. Wybory zasadniczo nie mają wpływu na politykę, chyba że do władzy dochodzą ugrupowania marginalizowane lub opozycyjne;
- 3) zmiany socjoekonomiczne mają wpływ na decydentów politycznych, szczególnie gdy zmieniają się potrzeby społeczne. Powstanie nowej klasy społecznej, polityki społecznej, intensyfikacja konfliktów społecznych, reformy w komunikacji, wpływ mediów, zmiany systemu edukacji – to zaledwie kilka przykładów zmiennych, które oddziałują na relacje społeczno-polityczne⁴⁸.

W wymiarze zewnętrznym przyjmuje się podobne założenia:

- 1) zewnętrzne zmiany personalne dotyczą zmian w procesie utożsamiania się osób, które zajmują się sprawami rządowymi lub pełnią ważne funkcje pozarządowe, na

⁴⁸ Zmiany takie mogą prowadzić do przeobrażeń o charakterze politycznym, ale nie jest to jednoznaczne. Nie ma również jednoznacznej korelacji między tymi dwiema zmiennymi. Jeśli zmiany socjoekonomiczne zachodzą powoli, to rząd czy procesy polityczne mogą pozostawać niezakłócone. Oznacza to również, że jeśli zmiany te zachodzą w sposób dynamiczny, to zwiększone są szanse na zmiany rządowe czy polityczne; por. James N. Rosenau, *Foreign Policy...*, s. 373–374.

przykład dotyczy to osób pracujących w organizacjach międzynarodowych. Tak jak w przypadku zmian personalnych zachodzących ze względu na zmiany wewnętrzne, kształtowanie się i ograniczenia tych ról mają charakter statyczny. Występują pewne trudności w procesie adaptacyjnym, ponieważ środowisko międzynarodowe częściej w sposób pośredni wpływa na zmiany społeczne w środowisku wewnętrznym podmiotu;

- 2) zewnętrzna zmiana polityczna ma szerszy charakter, ponieważ przywódcy polityczni liczą się nie tylko ze zmianami społecznymi, lecz także tymi płynącymi ze środowiska międzynarodowego (w tym z organizacji międzynarodowych). Dotyczy to sytuacji takich jak: nawiązywanie sojuszy, wzmacnianie relacji politycznych, zdobycie nowych technologii obronnych – czynniki te wpływają na zmiany dotyczące dominacji i władzy;
- 3) zewnętrzne zmiany socjoekonomiczne ograniczają się do kształtowania relacji w sferze pozarządowej, a także organizacji międzynarodowych. Model rozwoju ekonomicznego, rewolucje czy ważne odkrycia naukowe sprawiają, że należy rozpocząć lub zmienić proces adaptacyjny. To z kolei wpływa na zmiany socjoekonomiczne, które mają swoje konsekwencje o podobnym charakterze, zarówno w środowisku wewnętrznym, jak i zewnętrznym, przy czym w tym drugim wypadku powodują powstawanie różnic nie tyle w społeczeństwach, ile między nimi⁴⁹.

Problemy analityczne związane z kategorią adaptacji są duże, także dlatego, że kwestia ta nie jest rozwinięta w problematyce teorii polityki zagranicznej. Każde polityczne zachowanie podejmowane przez rząd ma zasadniczo charakter adaptacyjny, jeśli w jego wyniku dochodzi do zmian w środowisku zewnętrznym. Zmiany powinny być zgodne z interesem pod-

⁴⁹ Ibidem, s. 374–376.

miotu, które jak wskazał Rosenau powinny przyczyniać się do zachowania istotnych struktur społecznych w akceptowanych przez dany podmiot granicach. Zachowanie jest oceniane jako nieadaptacyjne, gdy państwo stymuluje zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym, które doprowadzają do istotnych zmian w strukturach państwa. Przez istotne struktury Rosenau rozumie wzory kształtowania relacji politycznych, ekonomicznych i społecznych, które stanowią podstawę rozwoju państwa. Natomiast akceptowane granice oznaczają wartości stanowiące podstawę tożsamości państwa. Można również uznać, że granicą jest interes narodowy⁵⁰.

Rosenau uważa, że ustalenie tych danych ma charakter empiryczny i aspekty te można zmierzyć w trzech krokach: 1) należy zdefiniować i zlokalizować to, co społecznie, politycznie i ekonomicznie jest dla społeczeństwa ważne, stanowi o jego istocie i przetrwaniu; 2) należy dokonać operacjonalizacji zmian mogących występować w ramach tych struktur; 3) należy wyznaczyć granicę, która jest akceptowalna. Granica ta jest nakreślana tam, gdzie dochodzi do przekształceń lub zniszczenia tych struktur, a więc przekraczane są granice akceptowalności⁵¹.

Rosenau zauważa również, że potrzeby adaptacyjne mogą nie występować, gdyż nie występują zmiany. Państwo prowadzi politykę dążącą do utrzymania *status quo*. Reakcja podmiotu jest wymagana, gdy zmiany narodowe i międzynarodowe zagrażają lub negatywnie wpływają na stan wewnętrzny państwa⁵².

Ramy teoretyczne badań nad polityką i adaptacją wymagają doprecyzowania, jakie dane powinny zostać wzięte pod uwagę. Wśród nich wymienia się: 1) rodzaj narodu/państwa – państwa powinny być kategoryzowane w grupy ze względu na rozmiar, poziom rozwoju gospodarczego i odpowiedzialność polityczną (*political accountability*); 2) źródła oraz zmienne wchodzące

⁵⁰ Ibidem, s. 367.

⁵¹ Ibidem, s. 371.

⁵² Ibidem, s. 372.

– potencjał oddziaływania czynników wewnętrznych (takich jak stosunki polityczne, opozycja, opinia publiczna, dystrybucja władzy i potęgi w państwie) i zewnętrznych (takich jak stabilność polityki regionalnej, wrażliwość państwa na zmiany zachodzące w ekonomii międzynarodowej oraz czynnik indywidualny dotyczący różnic między liderami politycznymi; 3) zmienne wychodzące – czynnik ten dotyczy tego, jaki jest efekt procesu politycznego (kwestie związane z efektami aktywności i zachowań politycznych); 4) relacje zachodzące między zmiennymi wchodzącymi a wychodzącymi⁵³.

Według badacza w zależności od rodzaju zmian, jakie zachodzą w środowisku wewnętrznym i zewnętrznym, można wyróżnić cztery typy polityki zagranicznej: gwałtowną, rozważną, dynamiczną i stabilną.

Tabela 1. Typy polityki zagranicznej w zależności od rodzaju zmian w środowisku według Jamesa N. Rosenau'a

Zmiany w środowisku wewnętrznym	Zmiany w środowisku zewnętrznym	
	Duże	Małe
	polityka zagraniczna	
Duże	gwałtowna (convulsive)	dynamiczna (spirited)
Małe	rozważna (deliberative)	stabilna (habitual)

Źródło: za: Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie–systemy–uczestnicy*, Wrocław 2006, s. 290.

Polityka zagraniczna, która jest stabilna, występuje w sytuacji małych zmian zachodzących w środowisku wewnętrznym i zewnętrznym. Nie wymuszają one przekształceń działań politycznych i pozwalają na kontynuację preferowanej polityki. Rozważna polityka zagraniczna odnosi się do sytuacji dużych zmian w środowisku zewnętrznym i małych w środowisku we-

⁵³ James N. Rosenau, Philip N. Burgess, Charles F. Hermann, *The Adaptation of Foreign Policy Research: A Case Study of an Anti-Case Study Project*, „International Studies Quarterly” 1973, t. 17, nr 1, s. 132.

wewnętrznym. Istnieje więc możliwość rozważnego podejścia do sytuacji i polityki zagranicznej. Dynamiczna polityka jest efektem dużych zmian w środowisku wewnętrznym, choć nie zachodzą istotne zmiany w środowisku zewnętrznym, gwałtowna zaś, gdy zachodzą duże zmiany w obu środowiskach⁵⁴.

Założenia przyjęte przez Jamesa N. Rosenau'a zostały poddane krytyce⁵⁵. Zwrócono uwagę przede wszystkim na deterministyczne podejście w jego pracach. Kształt polityki zagranicznej jest bowiem zależny nie tylko od „zmiany”, która może być różnie rozumiana i oceniana, lecz także od takich czynników takich jak ustrój polityczny, kultura polityczna, strategiczna, narodowa, tożsamość czy model rozwoju gospodarczego⁵⁶. Krytycznie patrzy się również na niejednoznaczność i trudność zdefiniowania adaptacji.

W odpowiedzi na krytykę Rosenau odniósł się do uwag i uzupełnił koncepcję adaptacji polityki. Uwarunkowania, które zostały uwzględnione, to przede wszystkim role, jakie odgrywają państwo i jednostki, wielkość, ustrój oraz poziom rozwoju gospodarczego państwa, a także struktura instytucji kształtujących treść polityki zagranicznej. Czynniki te wpływają na zdolności adaptacyjne państwa.

W zależności od tych uwarunkowań można wyróżnić cztery typy adaptacji – bierną (*politics of acquiescent adaptation*), nieprzejednaną (*politics of intransigent adaptation*), promocyjną (*politics of promotive adaptation*) i zachowawczą (*preservative*). W zależności od typu przyjmuje się właściwy model zachowania⁵⁷. Postawa bierna lub przyzwalająca określa sytuację prze-

⁵⁴ Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe. Teorie–systemy–uczestnicy*, Wrocław 2006, s. 290–291.

⁵⁵ Zob. Steve Smith, *Rosenau's Adaptive Behaviour Approach: A Critique*, „Review of International Studies” 1981, t. 7, nr 2, s. 107–126; Jerzy C. Suprewicz, *Koncepcje adaptacji społecznej*, w: Ziemowit J. Pietraś, Andrzej Dumala (red.), *Mechanizmy adaptacji politycznej państwa*, Lublin 1990, s. 87; krytykę niektórych założeń przedstawionych przez Rosenau'a opracował między innymi Murat Gül, *The Concept of Change and James N. Rosenau: Still International Relations?*, „African Journal of Political Science and International Relations” 2009, t. 3, nr 5, s. 199–207.

⁵⁶ Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe ...*, s. 291–292.

⁵⁷ Ibidem, s. 292.

kształcania przez państwo struktur wewnętrznych ze względu na oczekiwania lub naciski na takie zmiany płynące ze środowiska zewnętrznego. Postawa nieprzejednana oznacza ignorowanie wpływu środowiska międzynarodowego na politykę wewnętrzną i zewnętrzną. Postawa promocyjna jest wyrazem chęci współdziałania ze środowiskiem międzynarodowym, a postawa zachowawcza jest charakterystyczna dla polityki konserwatywnej, jest zatem ukierunkowana na utrzymanie stabilności i równowagi między środowiskiem wewnętrznym a zewnętrznym⁵⁸.

Rosenau zaczął następnie rozwijać koncepcję „adaptacji narodowej” (*national adaptation*), a także „strategii adaptacji aktora” (*adaptive actor strategy*). Jak zauważył Rosenau, „każde zachowanie z zakresu polityki zagranicznej podjęte przez rząd ma charakter adaptacyjny, gdyż stara się uporać lub stymulować zmiany w środowisku zewnętrznym społeczeństwa, które przyczyniają się do zachowania podstawowych struktur społecznych w obrębie dopuszczalnych limitów”⁵⁹.

Cechą charakterystyczną pracy Rosenau’a jest to, że nie przypisywał dużego znaczenia czynnikom wewnętrznym i zewnętrznym w studiach nad polityką. Uważał, że należy zwrócić uwagę „na istnienie wzajemnych oddziaływań i współzależności między państwem i jego wewnętrznymi atrybutami a środowiskiem, w jakim funkcjonuje”⁶⁰. Przyjęcie takiego założenia oznaczało, że w analizach należy koncentrować się na dwóch aspektach funkcjonowania państwa – środowisku, w którym jest aktywne, oraz określeniu możliwości adaptacyjnych w zmieniającym się otoczeniu⁶¹. Co istotne, Rosenau dodał, że adaptacja nie jest nigdy ukończona, lecz jest ciągłym procesem osiągania⁶².

⁵⁸ James N. Rosenau, *Introduction: New Directions and Recurrent Questions in the Comparative Study of Foreign Policy*, w: Charles F. Hermann, Charles W. Kegley, James N. Rosenau (red.), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, Boston 1987, s. 6; James N. Rosenau, *Foreign Policy...*, s. 367–381.

⁵⁹ Bahgat Korany, *Foreign Policy...*, s. 80.

⁶⁰ Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe...*, s. 289.

⁶¹ James N. Rosenau, *Foreign Policy...*, s. 366; Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe...*, s. 290.

⁶² James N. Rosenau, *Compatibility, Consensus...*, s. 988.

W polskiej literaturze – jak zauważa Teresa Łoś-Nowak – najlepiej problematykę adaptacji politycznej opracował Ziemowit Jacek Pietraś⁶³. Wyróżnił on trzy strategie adaptacyjne państwa: pasywną, kreatywną i aktywną. Strategia pasywna oznacza dostosowanie się i wchłonięcie zmian zachodzących w środowisku międzynarodowym. Strategia adaptacji kreatywnej opisuje kształtowanie obu środowisk, lecz także uleganie zmianom płynącym z tych środowisk. Jest to optymalny typ adaptacji, ponieważ polega na ciągłym szukaniu równowagi. Strategia aktywna oznacza chęć samodzielnego kształtowania stosunków międzynarodowych przez odmowę przystosowania się do zmian i realizację własnych celów politycznych⁶⁴.

Tabela 2. Strategie adaptacyjne państwa zaproponowane przez Ziemowita Jacka Pietrasia

	Pasywna	Aktywna	Kreatywna
wpływ środowiska zewnętrznego	istotny	mały	istotny
postawa państwa	pełna akceptacja	odmowa dostosowania się do zmian	poszukiwanie równowagi
ocena strategii polityki	defensywna	agresywna	optymalna

Źródło: oprac. własne na podstawie Ziemowit J. Pietraś, *Koncepcje adaptacji politycznej*, w: Ziemowit J. Pietraś, Andrzej Dumała (red.), *Mechanizmy adaptacji politycznej państwa*, Lublin 1990, s. 146–147.

⁶³ Ziemowit J. Pietraś, *Strategia adaptacji...*; Ziemowit J. Pietraś, *Procesy adaptacji politycznej*, Lublin 1990; Ziemowit J. Pietraś, *Koncepcje adaptacji politycznej*, w: Ziemowit J. Pietraś, Andrzej Dumała (red.), *Mechanizmy adaptacji...*, s. 136–138, Ziemowit J. Pietraś, *Sztuczna inteligencja w politologii: heurystyczne modelowanie procesów adaptacji politycznej*, Lublin 1990; Ziemowit J. Pietraś, *Teoria adaptacji politycznej państwa*, w: Agata Ziętek, Katarzyna Stachurska (red.), *Adaptacja wartości europejskich w państwach islamu*, Lublin 2004.

⁶⁴ Ziemowit J. Pietraś, *Procesy adaptacji...*, s. 10–11.

Uwzględniając podział dokonany przez Ziemowita Pietrasia oraz pozycję międzynarodową państwa i stan środowiska można wskazać strategię adaptacyjną wybieraną przez podmiot.

Tabela 3. Modele adaptacji a pozycja międzynarodowa podmiotu

	Środowisko stabilne	Środowisko spokojne	Środowisko pulsujące	Środowisko wzburzone
państwo małe	adaptacja kreatywna	adaptacja pasywna	adaptacja pasywna	adaptacja pasywna
państwo średnie	adaptacja aktywna	adaptacja kreatywna	adaptacja pasywna	adaptacja pasywna
mocarstwo	adaptacja aktywna	adaptacja aktywna	adaptacja kreatywna	adaptacja pasywna

Źródło: Marlena Drygiel, *Adaptacja Unii Europejskiej w procesie budowania pokoju w regionie Bałkanów Zachodnich*, Warszawa 2013, s. 201 [dysertacja doktorska].

Jak wynika z powyższej tabeli, państwa małe najczęściej kierują się w swej polityce adaptacją o charakterze pasywnym. Wynika to z ich pozycji w systemie międzynarodowym, lecz także z możliwości oddziaływania na środowisko zewnętrzne. Środowisko o charakterze stabilnym tworzy optymalne warunki dla państw małych, aby zastosować adaptację kreatywną. W odwrotnej sytuacji znajdują się silne państwa. Mocarstwa mogą sobie pozwolić na strategię aktywną, w przypadku występowania trudności na strategię kreatywną, natomiast strategia pasywna sprawdza się, gdy środowisko ma charakter wzburzony. Państwa średnie w środowisku stabilnym i spokojnym mogą przyjmować orientację aktywną i kreatywną, natomiast strategia pasywna sprawdza się, gdy środowisko jest pulsujące lub wzburzone.

Inną kategoryzację adaptacji politycznej proponuje Teresa Łoś-Nowak. Badaczka uważa, że można zbudować analityczny model adaptacyjny, w którym wyróżnia się trzy rodzaje adaptacji – nieprzejeđnaną, przyzwalającą oraz kompensacyjną.

**Tabela 4. Rodzaje adaptacji politycznej państwa
zaproponowane przez Teresę Łoś-Nowak**

Model polityki	Rodzaj adaptacji	Znaczenie środowiska zewnętrznego	Znaczenie środowiska wewnętrznego	Podstawowa cecha polityki
konserwatywna	nieprzejednana	państwo stara się je przekształcić; ograniczanie jego wpływu na państwo	ograniczanie jego wpływu na aktywność państwa	dominacja
aktywna	negatywna	ma istotny wpływ na państwo	podporządkowywane wpływom zewnętrznym	podporządkowanie
wyważona	kompensacyjna	ma wpływ na aktywność państwa	ma wpływ na aktywność państwa	równowaga

Źródło: oprac. własne na podstawie Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe...*, s. 295.

Inny podział adaptacji proponuje Yaacov Vertzberger. Zgodnie z założeniami tego badacza do wyboru są dwie możliwe reakcje na bodźce wewnętrzne: uznanie, że należy odpowiedzieć na te bodźce – albo ich zignorowanie. W pierwszym przypadku mamy do czynienia z procesem adaptacji pozytywnej (*positive adaptation*). Polityka zagraniczna uwzględnia zachodzące zmiany i stara się do nich dostosować. W drugim przypadku decydenci nie uwzględniają znaczenia zmian płynących ze środowiska zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Rozpoczyna się wówczas proces błędnej adaptacji (*maladaptation*) lub (gdy żadne działania nie są podejmowane) proces braku adaptacji (*nonadaptation*)⁶⁵.

⁶⁵ Yaakov Y. I. Vertzberger, *The World in their Minds: Information Processing, Cognition and on in Foreign Policy Decision-making*, Stanford 1990, s. 47–49.

1.3. Charakterystyka i uwarunkowania adaptacji politycznej

W ujęciu podmiotowym adaptacja może dotyczyć różnych aktorów stosunków międzynarodowych – wszystkich tych, którzy funkcjonują w systemie międzynarodowym. W ujęciu przedmiotowym zaś adaptacja dotyczy poszczególnych dziedzin stosunków międzynarodowych: relacji politycznych, wojskowych, gospodarczych czy kulturowych⁶⁶. Adaptacja obejmuje swoim zasięgiem różnych aktorów polityki, zarówno wewnętrznej, jak i zewnętrznej, dotyczy zarówno działań dostosowawczych, jak i kreacyjnych, a także wiąże się z aktywnością o różnym czasie trwania.

Z adaptacją nierozzerwalnie powiązana jest kategoria interesu narodowego, współzależności i zmiany. Te trzy elementy są integralną częścią założeń badawczych adaptacji. Czynnikiem wyzwającym działania lub uświadomienie sobie potrzeby określenia sposobu i rodzaju aktywności jest właśnie zmiana oraz współzależność, natomiast granicą procesu dostosowawczego jest interes narodowy podmiotu.

Jak zauważa Stanisław Bieleń, „siłą motoryczną i kategorią motywacyjną polityki w stosunkach międzynarodowych są interesy jej podmiotów”⁶⁷. Interes narodowy odzwierciedla wartości danego państwa, których obrona jest priorytetem. Interesy narodowe pomagają określić cele oraz środki i metody zachowań politycznych, a więc to interesy determinują zachowanie państwa na arenie międzynarodowej⁶⁸. Interes odzwierciedla tendencję

⁶⁶ Dziedziny stosunków międzynarodowych, zob. część druga pracy Edward Haliżak, Roman Kuźniar, *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, Warszawa 2004; adaptacja może dotyczyć również wartości zob. tytuł pracy pod red. Agaty W. Ziętek i Katarzyny Stachurskiej, *Adaptacja wartości europejskich w państwach islamu*, Lublin 2004.

⁶⁷ Stanisław Bieleń, *Polityka w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 73.

⁶⁸ Zob. Ibidem; Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe...*; Alexander Wendt, *Constructing International Politics*, „International Security” 1995, nr 1; Ryszard Zięba, *Cele polityki zagranicznej państwa*, w: Ryszard Zięba (red.), *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, Warszawa 2004; James N. Rosenau, *The Scientific Study of Foreign Policy*, New York 1980.

do obrony posiadanych wartości, mobilizuje, konsoliduje i integruje zbiorowość społeczną. Co ważne, istoty interesu nie da się wyjaśnić jedynie za pomocą uwarunkowań materialnych, ponieważ wiele państw o zbliżonym potencjale materialnym inaczej rozumie i definiuje swoje interesy narodowe. Z tych powodów należy uzupełnić rozumienie interesu o przesłanki historyczne i uwarunkowania psychologiczno-kulturowe⁶⁹.

Teresa Łoś-Nowak zauważa, że interes państwa: 1) to wartości i potrzeby, które są niezbędne do funkcjonowania w stosunkach międzynarodowych; 2) jest czynnikiem motywacyjnym; 3) służy określaniu celów państwa⁷⁰; 4) jest to kategoria zmieniająca się w czasie, zależna od etapu rozwojowego i pozycji państwa. Dla Jamesa Rosenau'a istotą interesu narodowego jest zachowanie równowagi między państwem a jego środowiskiem. Taki stan gwarantuje bezpieczeństwo, czyli integralność terytorialną i suwerenność, a także tożsamość społeczeństwa i państwa⁷¹.

Interes narodowy nie jest sztywną granicą zmian i przekształceń, których podejmuje się państwo w ramach procesu adaptacji. Aktor stosunków międzynarodowych może podjąć decyzję o zmianie interesów czy ich przewartościowaniu na podstawie znaczenia i siły zmian zachodzących w środowisku wewnętrznym i zewnętrznym. Kalkulacja szans i zagrożeń pozwala na zmianę zachowania w sytuacji, w której państwo mogłoby więcej stracić niż zyskać, a więc może wybrać lepsze rozwiązanie dla suwerenności i siły państwa, nawet jeśli oznacza to naruszenie lub zmianę interesów narodowych⁷².

Jedną z podstawowych kategorii badawczych w stosunkach międzynarodowych jest współzależność, która wraz z procesami globalizacji zyskała na znaczeniu⁷³. Analiza relacji mię-

⁶⁹ Stanisław Bieleń, *Polityka w stosunkach...*, s. 73–76.

⁷⁰ Teresa Łoś-Nowak, *Interesy narodowe i międzynarodowe*, w: Teresa Łoś-Nowak (red.), *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wrocław 1992, s. 68.

⁷¹ James N. Rosenau, *The Scientific Study...*, s. 239–249.

⁷² Por. Hans J. Morgenthau, *In Defense of the National Interest*, New York 1951.

⁷³ Zob. James N. Rosenau, Hylke Tromp (red.), *Interdependence and Conflict in World Politics*, Aldershot 1989; Robert O. Keohane, Joseph S. Nye (red.), *Power and Inde-*

dzynarodowych czy polityki zagranicznej nie jest pełna bez uwzględnienia zależności, jaka występuje między poszczególnymi aktorami na wszystkich poziomach badania stosunków międzynarodowych⁷⁴. Oran R. Young zauważa, że współzależność to relacja między interesem podmiotu a zmianą, jaka zachodzi w stosunkach międzynarodowych w sposób, który ma wpływ na innych⁷⁵. Kenneth N. Waltz podkreśla, że współzależność to stan zależności, którego skutki są trudne do oceny⁷⁶.

Państwo oddziałuje na swoje środowisko międzynarodowe przede wszystkim za pośrednictwem polityki zagranicznej. Polityka zagraniczna państwa to „proces formułowania i realizacji celów zewnątrzpaństwowych, odzwierciedlających interesy narodu i jego części składowych”⁷⁷, ale – jak pisze Teresa Łoś-Nowak – „polityka zagraniczna jako działalność skierowana do innych uczestników wyraża i egzemplifikuje własne interesy i dążenia, ale jest także – niejednokrotnie w znacznym stopniu – refleksem cudzego postępowania, innych suwerenów, którzy są nośnikami odmiennych od naszych racji, aspiracji i interesów”⁷⁸.

Ryszard Zięba stwierdza, że „polityka zagraniczna państwa stanowi część ogólnej polityki państwa, która jakkolwiek jest kształtowana w jego systemie wewnętrznym, to jednak realizuje się w jego systemie międzynarodowym”⁷⁹. Inną definicję proponuje Teresa Łoś-Nowak, która uważa, że „polityka zagraniczna to dynamiczny proces formułowania i realizacji interesów narodowych i celów

pendence: *World Politics in Transition*, Boston 1977.

⁷⁴ Alexander Wendt, *Spoleczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 315–316.

⁷⁵ Oran R. Young, *Interdependencies in World Politics*, „International Journal” 1969, t. 24, nr 4, s. 726 i n.

⁷⁶ Kenneth N. Waltz, *The Myth of Interdependence*, w: Charles P. Kindleberger (red.), *The International Cooperation*, New York 1970, passim; por. Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Power and Interdependence...*; Roman Kuźniar, *Współzależność jako prawidłowość stosunków międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1988, nr 4, s. 111; Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe...*, s. 149–154.

⁷⁷ Ziemowit J. Pietraś, *Polityka zagraniczna państwa*, w: Teresa Łoś-Nowak (red.), *Współczesne stosunki...*, s. 52.

⁷⁸ Teresa Łoś-Nowak, *Interesy narodowe...*, s. 67.

⁷⁹ Ryszard Zięba, *Uwarunkowania polityki zagranicznej państwa*, w: Ryszard Zięba (red.), *Wstęp do teorii...*, s. 17.

polityki w poliarchicznym i policentrycznym środowisku międzynarodowym. Taka definicja implikuje fazę identyfikacji i formułowania interesów państwa i narodu (w istocie jest to proces podobny do procesu formułowania polityki wewnętrznej) oraz fazę implementacji polityki zagranicznej, szczególnie złożoną i różną od fazy identyfikacji celów i realizacji polityki. Czynnikiem przesądzającym o tej odmienności są dwa różne środowiska, w których są realizowane, tj. wewnętrzne i zewnętrzne⁸⁰.

Trzecią kategorią przydatną w badaniu polityki zagranicznej przez pryzmat adaptacji jest zmiana. Wspomniany już wielokrotnie w tej pracy Rosenau jest jednym z tych badaczy stosunków międzynarodowych, którzy bardzo często podkreślali znaczenie zmiany⁸¹. Podejmował takie kwestie jak znaczenie perspektywy czasowej, filozofii historii, zasięgu zmiany (o charakterze lokalnym, regionalnym czy globalnym)⁸².

Jak zauważa Kalevi J. Holsti problem zmiany w stosunkach międzynarodowych jest jednym z najważniejszych w polityce. Zmiana jest pojęciem wielowymiarowym ze względu na swoją dynamikę, rodzaj czy wpływ na politykę i społeczeństwo. Zmiany dotyczą najczęściej istotnych wydarzeń zachodzących w stosunkach międzynarodowych, takich jak globalizacja, czyli procesów, które wyraźnie pokazują różnicę między przeszłością, teraźniejszością a przyszłością⁸³. Nie ma jednak zgody co do tego, co właściwie się zmieniło oraz „jak odróżnić małe zmiany od tych istotnych, jak odróżnić trend od transformacji oraz wzrost lub upadek od powstawania nowych form”⁸⁴.

W ujęciu systemowym zmianę można przedstawić na trzech poziomach: jako 1) zmianę systemu międzynarodowego jako

⁸⁰ Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe...*, s. 263.

⁸¹ James N. Rosenau, *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton 1990, passim.

⁸² Kalevi J. Holsti, *The Problem of Change in International Relations Theory*, Institute of International Relations, The University of British Columbia Working Paper 1998, nr 26, s. 9

⁸³ Ibidem, s. 3.

⁸⁴ Kalevi J. Holsti, *Kalevi Holsti: A Pioneer in International Relations Theory, Foreign Policy Analysis, History of International Order, and Security Studies*, Vancouver 2016, s. 1 i n.

całości; 2) zmianę kontroli lub zarządzania ustrojem politycznym; 3) zmianę odnoszącą się do interakcji i relacji w systemie międzynarodowym w efekcie wzajemnych oddziaływań⁸⁵.

K.J. Holsti wyróżnił kilka rodzajów zmian. Pierwszą z nich jest „zmiana jako zamiennik” (*change as a replacement*). Oznacza to sytuację, w której struktura czy instytucje zaczynają być kształtowane przez zestaw nowych uwarunkowań, takich jak na przykład zimna wojna i jej zakończenie⁸⁶. Kwestią sporną pozostaje, czy w tym wypadku nie mamy do czynienia z transformacją, ale tym, co łączy te wydarzenia, jest powstanie czegoś nowego (najczęściej nowa sytuacja jest antytezą tego, co było stare). Problem transformacji nie pojawia się, gdy nowa rzecz zamienia coś starego, chociaż (jak wskazuje badacz) nic nowego nie pojawia się bez przeszłości i doświadczenia⁸⁷.

Drugi rodzaj zmiany to „zmiana jako dodatek” (*change as addition*). Ten rodzaj zmiany występuje, gdy stare i nowe współistnieją i nie wykluczają się wzajemnie. Dla teoretyków stosunków międzynarodowych oznacza to nie to, że dochodzi do zmian koncepcji badawczych, lecz że rośnie stopień złożoności i zależności w relacjach międzynarodowych. Do tego, co udało się wypracować, dochodzą nowe formy współpracy, zarządzania czy strategii rozwoju⁸⁸.

Kolejnym, trzecim rodzajem zmiany jest „zmiana dialektyczna” (*dialectical change*), która łączy stare z nowym. Zmiana przyczynia się do większej złożoności, ale nie oznacza to, że ma charakter dodatkowy. Występuje zarówno coś nowego, jak

⁸⁵ Robert Gilpin, *War and Change in World Politics*, Cambridge 1984, s. 39–44.

⁸⁶ To założenie może budzić wątpliwości. Wydaje się, że można zaprezentować przynajmniej kilka podejść i interpretacji tego problemu. Kalevi J. Holsti przywołuje chociażby w tym kontekście kilku badaczy: Francis Fukuyama i John Mueller zakładają więc, że wojna zastępuje pokój, Samuel Huntington uważa, że wojny cywilizacyjne zastępują wojny między państwami, z kolei dla innych badaczy (na przykład Roberta Kaplana) relatywną stabilność zimnej wojny zastępuje chaos charakterystyczny dla konfliktów zbrojnych; por. Kalevi J. Holsti, *Taming the Sovereigns. Institutional Change in International Politics*, Cambridge 2014, s. 14

⁸⁷ Kalevi J. Holsti, Kalevi Holsti..., s. 44; Kalevi J. Holsti, *The Problem of Change...*, s. 7–8.

⁸⁸ Holsti używa przykładu globalnego społeczeństwa obywatelskiego, które nie zastępuje narodowego poziomu aktywności politycznej, lecz je uzupełnia, zob. Kalevi J. Holsti, *Taming the Sovereigns...*, s. 15.

i element stanowiący o kontynuacji: łączy się stare i nowe bez całkowitej zamiany tego, co do tej pory istniało⁸⁹.

Mimo że Holsti krytykował Rosenau'a za ogólne posługiwanie się kategorią zmiany i brak szczegółowego wyjaśnienia dotyczącego zarówno definicji, jak i ustalania zmiennych czy metody odróżniania zmian jakościowych od ilościowych – sam nie rozwiązał tych niejasności. Ze względu na to, że Rosenau nie poświęcił dużo miejsca na wskazanie rozbieżności między kategoriami bliskoznacznymi, takimi jak: transformacja, reforma, rewolucja czy trend, należałoby wspomnieć o najważniejszych różnicach.

Pojęciem powiązanim z kategorią zmiany jest transformacja. Jest to pojęcie szersze niż zmiana, ponieważ transformacja stanowi ciąg zmian, które prowadzą do istotnych przemian całego systemu. Zachodzące modyfikacje mają charakter przede wszystkim wewnętrzny i dotyczą ustroju państwa, w tym elit politycznych, sprawowania władzy czy instytucji publicznych. Transformacja może wynikać ze zmian o charakterze ilościowym. Nowe formy czy zjawiska powinny jednak wynikać ze starych. W przypadku społecznych i politycznych instytucji transformacja jest odróżniana od zanikania w ten sposób, że stare idee, praktyki i normy mogą pozostać bardzo podobne do poprzednich, ale funkcje instytucji się zmieniają. Dochodzi do transformacji instytucji, lecz nie ich zamiany, a więc nowe i stare współistnieją⁹⁰. James N. Rosenau zauważa, że transformacja nie jest przeciwieństwem adaptacji. Podstawą klasyfikacji jest zanik procesu lub podmiotu, a o ciągłości jego istnienia świadczy tylko część struktur społecznych⁹¹. Adaptacja odnosi się do zarówno do środowiska wewnętrznego, jak i zewnętrznego. Transformacja w ujęciu narodowym jest zatem kategorią szerszą niż adaptacja, ale nie jest taką w ujęciu międzynarodowym⁹².

⁸⁹ Kalevi J. Holsti, *The Problem of Change...*, s. 8.

⁹⁰ Ibidem, s. 9.

⁹¹ James N. Rosenau, *Foreign Policy...*, s. 385.

⁹² Szerzej zob. Jan Szczepański, *Reformy, rewolucje, transformacje*, Warszawa 1999.

Inną kategorią związaną z pojęciem zmiany jest reforma. Reforma oznacza proces przekształceń, które nie naruszają podstaw systemu i jego sposobu funkcjonowania, a także ma najczęściej charakter długofalowy i ewolucyjny. W sytuacji naruszenia podstawowych mechanizmów systemu mamy do czynienia z rewolucją⁹³. Reforma może mieć charakter adaptacyjny, niemniej ma węższy zasięg niż adaptacja. Reforma jest skierowana do środowiska wewnętrznego i w nim prowadzona, a adaptacja najczęściej odbywa się na poziomie międzynarodowym.

Kalevi J. Holsti zauważa, że trend można rozumieć jako „zbiór jednego rodzaju zmian”⁹⁴. Różnego rodzaju zmiany mogą mieć jedynie pozorne znaczenie. Nawet jeśli zachodzą w krótkim czasie, nie czyni to ich zmianami o ważnym charakterze. Jak podkreśla badacz, zmiana powinna mieć istotne konsekwencje. Jeśli ich nie ma, to dane (przede wszystkim liczbowe) prezentują coś innego niż to, co było do tej pory znane⁹⁵.

Józef Kukułka zauważa, że w badaniu stosunków międzynarodowych, biorąc pod uwagę dynamikę i intensywność oddziaływań, warto wskazać na dwie grupy czynników kształtujących relacje międzynarodowe: czynniki warunkujące i czynniki sprawcze. Czynniki warunkujące mają pośredni wpływ na procesy międzynarodowe, ponieważ mają charakter przesłanek. Są to: 1) uwarunkowania geograficzno-społeczne; 2) uwarunkowania narodowo-państwowe; 3) uwarunkowania ideologiczno-świadomościowe. Czynniki sprawcze mają bezpośredni wpływ na wspomniane procesy, gdyż inicjują je i kształtują. Są to: 1) czynniki ekonomiczno-techniczne; 2) czynniki wojskowe; 3) czynniki organizacyjno-społeczne; 4) czynniki osobowościowe⁹⁶.

Ziemowit Jacek Pietraś uważa, że istotą problematyki teorii stosunków międzynarodowych jest kwestia sił sprawczych wprawiających w ruch państwa, a więc kwestie funkcjonowania

⁹³ Zob. Kalevi J. Holsti, *The Problem of Change...*, s. 4.

⁹⁴ Kalevi J. Holsti, *Kalevi Holsti...*, s. 40.

⁹⁵ Kalevi J. Holsti, *The Problem of Change...*, s. 4.

⁹⁶ Józef Kukułka, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2003, s. 52–53.

wyznaczników ich polityki zagranicznej. Bliższe przyjrzenie się uwarunkowaniom polityki zagranicznej pomaga w odpowiedzi na pytanie, dlaczego państwo reaguje tak, a nie inaczej, i dlaczego reakcje są zróżnicowane. Pietraś podzielił je na wyznaczniki obiektywne, subiektywne, wewnętrzne i zewnętrzne, przy czym grupę dziesięciu wyznaczników stanowi pięć o charakterze wewnętrznym, pięć zewnętrznym, dziewięć obiektywnych i jeden subiektywny. Wyznacznikami tymi są: kwestie materialno-społeczne, aksjologiczne, demograficzne, geopolityczne, świadomościowe, strukturalne, funkcjonalne, podmiotowo-strukturalne, podmiotowo-funkcjonalne oraz potencjał polityczny⁹⁷.

Ryszard Zięba posługuje się terminem uwarunkowań polityki zagranicznej. Uwarunkowania te podzielone zostały na cztery grupy: 1) uwarunkowania obiektywne wewnętrzne, którymi są: środowisko geograficzne państwa, potencjał ludnościowy, potencjał gospodarczy i naukowo-techniczny, system społeczno-polityczny; 2) uwarunkowania obiektywne zewnętrzne (międzynarodowe) to: tendencje ewolucji środowiska międzynarodowego najbliższego danemu państwu, pozycja państwa w systemie stosunków i ról międzynarodowych, struktura i zasięg umownych powiązań międzynarodowych państwa oraz obowiązujące prawo międzynarodowe; 3) uwarunkowaniami subiektywnymi wewnętrznymi są: percepcja środowiska międzynarodowego przez własne społeczeństwo i państwo oraz postawy społeczne wobec innych państw i narodów, koncepcje polityki zagranicznej, jakość oraz aktywność własnej służby zagranicznej i dyplomacji; 4) uwarunkowania subiektywne zewnętrzne (międzynarodowe) to: międzynarodowa percepcja danego państwa i narodu oraz oczekiwania i wymagania stawiane danemu państwu przez inne państwa, koncepcje polityki zagranicznej innych państw, jakość oraz aktywność własnej służby zagranicznej i dyplomacji innych państw⁹⁸.

⁹⁷ Ziemowit J. Pietraś, *Polityka zagraniczna...*, s. 54–60.

⁹⁸ Ryszard Zięba, *Uwarunkowania polityki...*, s. 17.

Model adaptacji, a więc i rodzaj polityki wybierany jest przy uwzględnieniu nie tylko uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych, lecz także zmian zachodzących w środowisku. Ziemowit J. Pietraś scharakteryzował pola decyzyjne i stany środowiska, które tworzą kilkanaście sytuacji decyzyjnych będących podstawą rozpoczęcia procesu adaptacji. Są to:

I. Cztery sytuacje o charakterze stabilnym:

- 1) sytuacja superstabilna – środowisko wewnętrzne i zewnętrzne są stabilne, w efekcie więc nie pojawiają się potrzeby adaptacyjne⁹⁹;
- 2) sytuacja niewielkiego zagrożenia wewnętrznego – środowisko wewnętrzne i zewnętrzne jest stabilne, natomiast pojawiają się niewielkie zmiany w systemie wewnętrznym. Decyzja o przekształceniach ogranicza się więc do środowiska narodowego;
- 3) sytuacja niewielkiego zagrożenia zewnętrznego – oba środowiska są stabilne, przy czym niewielkie zmiany zachodzą w środowisku międzynarodowym;
- 4) sytuacja niespokojna – środowiska międzynarodowe i wewnętrzne są spokojne, ale pojawiają się podmioty i procesy dążące do wywołania sporu lub konfliktu.

II. Cztery sytuacje o charakterze zagrożenia:

- 1) sytuacja zagrożenia wewnętrznego – środowisko wewnętrzne charakteryzuje pulsacyjność, a środowisko międzynarodowe jest stabilne. Pojawiają się zmiany o charakterze jakościowym;
- 2) sytuacja zagrożenia zewnętrznego – w tym przypadku pulsacyjność występuje w środowisku międzynarodowym, a sytuacja wewnętrzna jest stabilna. Zmiany jakościowe występują w środowisku zewnętrznym;
- 3) sytuacja poważnego zagrożenia wewnętrznego – środowisko

⁹⁹ W tej sytuacji podmiot polityczny wyklucza możliwość powstania konfliktu.

międzynarodowe jest stabilne, lecz poważne zmiany o charakterze konfliktowym zachodzą w środowisku wewnętrznym;

- 4) sytuacja poważnego zagrożenia zewnętrznego – w tym przypadku poważne zmiany o charakterze konfliktowym występują w środowisku zewnętrznym, natomiast sytuacja wewnętrzna jest relatywnie stabilna.

III. Dwie sytuacje o charakterze bardzo poważnego zagrożenia:

- 1) sytuacja bardzo poważnego zagrożenia wewnętrznego – środowisko narodowe jest wzburzone oraz pojawiają się zmiany jakościowe, a środowisko międzynarodowe jest relatywnie stabilne;
- 2) sytuacja bardzo poważnego zagrożenia zewnętrznego – sytuacja wewnętrzna jest spokojna, natomiast środowisko międzynarodowe jest wzburzone oraz dochodzi w nim do zmian o charakterze jakościowym.

IV. Sześć sytuacji kryzysowych:

- 1) sytuacja kryzysowa – w obu środowiskach występują zmiany jakościowe, które są efektem występujących niepokojów;
- 2) sytuacja kryzysu wewnętrznego – sytuacja wewnętrzna jest niepokojąca, ale międzynarodowa spokojna. Zachodzące zmiany mają charakter wewnętrzny, ale w efekcie mogą wpływać na otoczenie podmiotu;
- 3) sytuacja kryzysu zewnętrznego – ma charakter odwrotny do wymienionej powyżej: środowisko wewnętrzne jest spokojne, międzynarodowe zaś wzburzone;
- 4) sytuacja poważnego kryzysu wewnętrznego – sytuacja wewnętrzna jest niestabilna, a środowisko międzynarodowe pulsujące. Zmiany jakościowe zachodzą w obu środowiskach, jest to więc poważne wyzwanie dla podmiotu realizującego politykę;

- 5) sytuacja poważnego kryzysu zewnętrznego – środowisko wewnętrzne ma charakter pulsujący, a środowisko międzynarodowe – wzburzony;
- 6) sytuacja ostrego kryzysu wewnętrznego i międzynarodowego – w obu środowiskach występuje wzburzenie. Jest to największe wyzwanie adaptacyjne, ponieważ wymusza podjęcie decyzji o reakcji na zachodzące zmiany. Dodatkowym utrudnieniem jest dynamiczność tych zmian¹⁰⁰.

Badacz uwzględnia stan zarówno środowiska wewnętrznego, jak i zewnętrznego. W zależności od kontekstu i rodzaju zmian państwo rozpoczyna procesy dostosowawcze do środowiska międzynarodowego lub narodowego, przy czym czynniki wyzwalające potrzeby adaptacyjne mogą pochodzić z jednego lub z obu tych środowisk. Należy więc zauważyć, że można wymienić przynajmniej te dwa kierunki procesów adaptacyjnych. Działania w polityce zagranicznej wynikają przede wszystkim ze zmian zachodzących w środowisku zewnętrznym, ale nie można minimalizować znaczenia uwarunkowań wewnętrznych¹⁰¹. Procesy adaptacyjne wynikające ze zmian wewnętrznych w istotnym stopniu zależą od przynajmniej dwóch czynników: strategii rozwojowej państwa oraz świadomości społecznej.

1.4. Modelowe ujęcie adaptacji w polityce zagranicznej

Wydaje się, że dominującą pozycję w teoriach stosunków międzynarodowych mają trzy teorie: (neo)realizm, (neo)liberalizm i konstruktywizm – oraz że spośród tych trzech to (neo)realizm ma najsilniejszą pozycję w stosunkach międzynarodowych. Jak powiedział jeden z najbardziej znanych neoliberalów

¹⁰⁰ Ziemowit J. Pietraś, *Koncepcje adaptacji...*, s. 136–138.

¹⁰¹ Wpływ społeczeństwa na politykę zagraniczną jest ograniczony, ale może odgrywać istotne znaczenie, szczególnie w państwach demokratycznych.

i krytyków realizmu Robert O. Keohane: realizm jest niezbędny w badaniu rzeczywistości międzynarodowej¹⁰².

Realiści pesymistycznie oceniają nie tylko naturę ludzką, lecz także możliwość pokojowego współistnienia w systemie międzynarodowym. Zakładają, że państwo jest najważniejszym podmiotem stosunków międzynarodowych, które dąży do maksymalizacji swoich zysków, najczęściej kosztem innych. Oznacza to konfliktową naturę polityki, która wymusza na państwach skupienie się na kategorii potęgi. Jej zdobycie pozwala na zapewnienie sobie bezpieczeństwa. Przyznaje się zatem priorytet sile militarnej, a wojnę traktuje jako nieodłączny element relacji międzynarodowych¹⁰³. Za ojców założycieli realizmu uważa się Edwarda H. Carra oraz Hansa Morgenthau'a¹⁰⁴, którzy – rozczarowani niepowodzeniem liberalnych zasad w utrzymaniu pokoju w Europie – uznali, że agresja jest nieodłącznym elementem stosunków międzynarodowych¹⁰⁵. Realizm jest łączony z takimi kategoriami jak: ład, stabilność, równowaga sił, rywalizacja, konflikt, anarchia systemu międzynarodowego, gra o sumie zerowej – „uważa się, że język realizmu jest zakodowany ideologicznie, a jednym z najważniejszych czynników podtrzymujących dominację realizmu była zdolność jego autorów do przedstawiania realistycznego nazewnictwa”¹⁰⁶. Ważnym etapem rozwoju realizmu jako teorii stosunków międzynarodowych są badania Kennetha Waltza, uznanego za neorealistę lub strukturalnego realistę¹⁰⁷. Waltz zwraca uwagę na znaczenie systemu jako czynnika kształtującego zachowania

¹⁰² Robert O. Keohane, *Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond*, w: Robert O. Keohane, *Neorealism and Its Critics*, New York 1986, s. 159.

¹⁰³ Zob. Scott Burchill, *Realizm i neorealizm*, w: Scott Burchill et al. (red.), *Teorie stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2006, s. 97.

¹⁰⁴ Zob. Edward H. Carr, *The Twenty Years' Crisis*, London 1939; Hans Morgenthau, *Politics Among Nations*, New York 1985.

¹⁰⁵ Zob. Anna Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 23–31.

¹⁰⁶ Scott Burchill, *Realizm i neorealizm...*, s. 118.

¹⁰⁷ Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*, London 1979; Kenneth Waltz, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.

państw¹⁰⁸. Tym samym to nie natura, lecz uwarunkowania systemowe są powodem agresywnych zachowań. Minimalizuje się zatem znaczenie uwarunkowań wewnętrznych, podkreśla zaś, że państwa dążą do maksymalizacji potęgi. Rywalizacja o władzę jest nieunikniona¹⁰⁹. Podejściem, które próbuje pogodzić oba te stanowiska, jest realizm neoklasyczny. Realiści neoklasyczni zauważają znaczenie potęgi, lecz podkreślają także, że nie mniej ważne jest to, jak państwa postrzegają i reagują na zmiany w systemie międzynarodowym¹¹⁰. Za Anną Wojciuk przyjąłam w pracy założenie, że realizm jest „jedną tradycją, którą spaja zespół podobnych poglądów na temat rzeczywistości”, choć jest to dyskusyjne stanowisko¹¹¹. Z tego powodu korzystam z terminu (neo)realizm.

Liberalizm jest drugą najbardziej znaną teorią stosunków międzynarodowych. Założenia (neo)liberalizmu zasadniczo ukształtowały się w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, przy wykorzystaniu dorobku takich nauk jak ekonomia, socjologia czy prawo międzynarodowe. Jest to inne rozumienie rzeczywistości międzynarodowej niż to przedstawiane w ramach idealizmu liberalnego¹¹². Liberalowie wierzą, że stosunki międzynarodowe mogą mieć charakter pokojowy, gdy dochodzi do współpracy, szczególnie w wymiarze ekonomicznym. Kooperacja sprzyja rozwijaniu dobrych relacji, dzięki którym każdy może zyskać. Podstawowymi kategoriami opisującymi świat są: państwa, organizacje, korporacje, narody, współpraca, demokracja. Zwolennicy tego podejścia uważają, że uwarunkowania wewnętrzne wpływają na uwarunkowanie zewnętrzne, a społeczeństwa – w przeciwieństwie do rządów –

¹⁰⁸ Scott Burchill, *Realizm i neorealizm...*, s. 119–135.

¹⁰⁹ Ibidem.

¹¹⁰ Ibidem.

¹¹¹ Anna Wojciuk, *Dylemat potęgi...*, s. 23; jest to jedna z możliwości patrzenia na realizm. Niektórzy badacze uważają, że różnice występujące między różnymi wersjami realizmu nie pozwalają na traktowanie ich jako jednej teorii, zob. ibidem.

¹¹² Anna Wojciuk, *Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych*, w: Roman Kuźniar et al. (red.), *Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2012, s. 430–431.

preferują współpracę. Globalny ład pokojowy zapewniają więc demokratyczne społeczeństwa, w których dominują stosunki wolnorynkowe¹¹³.

Coraz większe rozczarowanie neorealizmem i neoliberalizmem w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku pozwoliło na wyłonienie się innej teorii stosunków międzynarodowych – konstruktywizmu. Przełomem dla tego nurtu okazała się publikacja Alexandra Wendta wydana w 1992 roku¹¹⁴. Konstruktywiści negatywnie oceniają racjonalistyczne założenia realistów i liberałów, a także ich przekonanie o niezmienności interesów czy minimalnego znaczenia tożsamości w procesach politycznych¹¹⁵. Zwolennicy konstruktywizmu uważają, że niemożliwe jest obiektywne poznanie zjawisk¹¹⁶. Posługują się kategorią intersubiektywności. Według konstruktywistów w badaniach stosunków międzynarodowych należy uwzględnić aspekty społeczne, kulturowe czy historyczne. Wendt nazywa swoją teorię „społeczną”,¹¹⁷ w której to zakłada się, że „ontologia życia międzynarodowego (...) jest »społeczna« w tym sensie, że to za sprawą idei państwa w końcu odnoszą się do siebie wzajemnie, i »konstruktywistyczna« w tym sensie, że idee te pomagają zdefiniować, kim i czym państwa są”¹¹⁸. Konstruktywizm zakłada więc, że: 1) znaczenie mają normy i idee, ponieważ to one kształtują tożsamość podmiotów politycznych; 2) tożsamość kształtuje interesy aktorów międzynarodowych¹¹⁹.

Jak wynika z tej uproszczonej i krótkiej charakterystyki elementy adaptacji można przyporządkować do różnych teorii stosunków międzynarodowych. Adaptacja jest kategorią, za pomocą której najczęściej analizuje się aktywność państw i ich

¹¹³ Scott Burchill, *Liberalizm*, w: Scott Burchell et al. (red.), *Teorie...*, s. 89–91.

¹¹⁴ Alexander Wendt, *Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*, „International Organization” 1992, t. 46, nr 2, s. 391–425.

¹¹⁵ Zob. Christian Reus-Smith, *Konstruktywizm*, w: Scott Burchell et al. (red.), *Teorie...*, s. 269–294.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Alexander Wendt, *Społeczna teoria...*

¹¹⁸ Anna Wojciuk, *Dylemat potęgi...*, s. 200.

¹¹⁹ Christian Reus-Smith, *Konstruktywizm...*, s. 280–282.

politykę zagraniczną. Podkreśla się znaczenie interesu narodowego, który jest wyznacznikiem działania w środowisku międzynarodowym, choć – tak jak podkreślają konstruktywiści – interesy mogą być zmienne w czasie. Zgodnie z założeniami adaptacji, co już zostało wspomniane, interesy nie są sztywną granicą działań politycznych. Kolejną ważną kategorią jest współzależność, która niejako zmusza podmioty polityczne do działania. Niemniej ważne są kwestie percepcji i oceny środowiska międzynarodowego, a także interpretacji wydarzeń międzynarodowych i działań innych podmiotów politycznych. Te czynniki stanowią podstawę uruchomienia potrzeb adaptacyjnych. Stwierdzenie, że adaptacja nie jest kategorią, którą można wpisać w jedną teorię stosunków międzynarodowych, nie oznacza ani nie implikuje badania ateoretycznego. Na adaptację można patrzeć z różnych perspektyw teoretycznych.

Należy określić relacje między polityką zagraniczną a stosunkami międzynarodowymi. Edward Haliżak zauważa: „powszechnie akceptowalny jest pogląd, że pojęcie polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych są współzależne (...) badanie polityki zagranicznej państwa to subdyscyplina nauki o stosunkach międzynarodowych, która posiada własny i specyficzny obszar badania”¹²⁰ i dodaje: „podstawowym w naszym rozumieniu kryterium, które pozwala uznać teorie systemowe za właściwe w badaniu polityki zagranicznej, jest to, na ile ich założenia odnoszą się do państwa jako podmiotu stosunków międzynarodowych. Mając to na uwadze, możemy stwierdzić, że każda z trzech teorii głównego nurtu w istotnej mierze odnosi się do polityki zagranicznej”¹²¹.

Podkreślenia wymaga stwierdzenie, że nie ma zgodności między badaczami, jaki jest związek między teoriami stosunków międzynarodowych a teoriami polityki zagranicznej. Kenneth Waltz uważa, że badanie stosunków międzynarodowych

¹²⁰ Edward Haliżak, *Ontologia i epistemologia w badaniach polityki zagranicznej państwa*, „Stosunki Międzynarodowe–International Relations” 2005, t. 51, s. 9.

¹²¹ Ibidem, s. 33.

wymaga użycia innych założeń teoretycznych niż w przypadku badania polityki zagranicznej¹²². Nie zgadza się z nim m.in. Colin Elman¹²³.

Uznaje się, że adaptacja jest mezoteorią, czyli modelem średniego zasięgu¹²⁴. Oznacza to, że w celu przeprowadzenia badania polityki zagranicznej należy uwzględnić i określić dodatkowe założenia o charakterze teoretycznym. Jak zauważa Karen Mingst, można wskazać trzy poziomy analizy: poziom jednostki, państwa i międzynarodowy¹²⁵. Badaczka – za Kennethem Waltzem – wyjaśnia, że w przypadku pierwszego poziomu brane pod uwagę są takie czynniki jak: osobowość, spostrzeżenia, wybory i działania poszczególnych decydentów. Drugi poziom – państwowy – uwzględnia uwarunkowania dotyczące systemu politycznego, rodzaju systemu gospodarczego czy interesu narodowego. Trzeci poziom – systemu międzynarodowego – pozwala wyjaśniać rzeczywistość międzynarodową dzięki uwzględnieniu takich czynników jak: anarchiczne cechy systemu, działania organizacji międzynarodowych czy obowiązujące zasady i normy międzynarodowych (schemat 1).

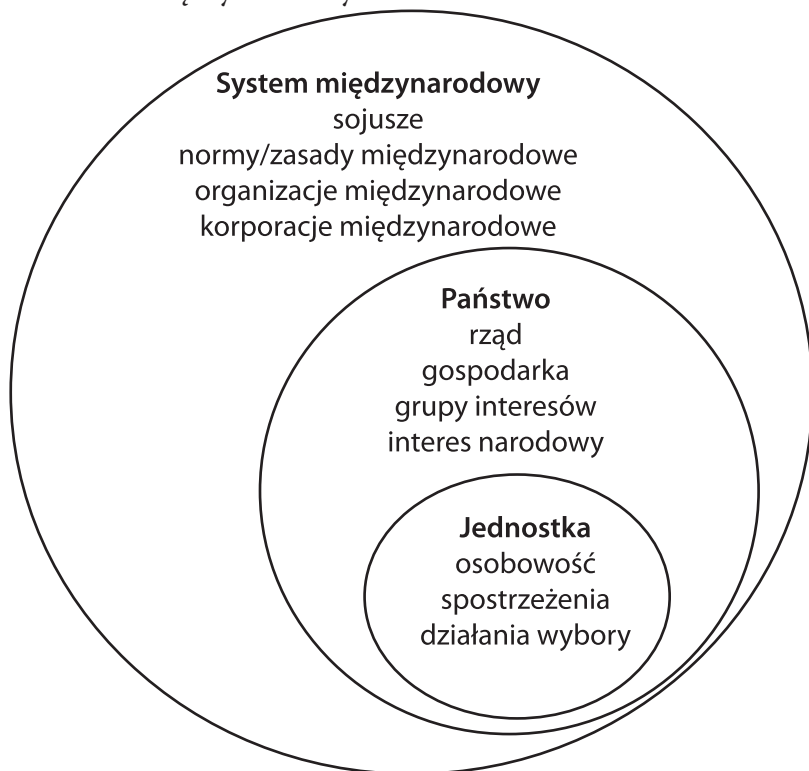
¹²² Kenneth Waltz, *International Politics Is Not Foreign Policy*, „Security Studies” 1996, nr 6.

¹²³ Edward Haliżak, *Ontologia i epistemologia...*, s. 33; Colin Elman, *Horses For Courses: Why Not Neorealist Theories Of Foreign Policy?*, „Security Studies” 1996, nr 6.

¹²⁴ Jak pisze Marlena Drygiel adaptacja „(...) integruje także wiele mikroteorii (jak np. teoria decydowania politycznego, teoria konfliktów, teoria gier, czy dwustronne oddziaływanie państw)”, zob. *Adaptacja Unii Europejskiej...*, s. 22.

¹²⁵ Karen Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 61–62.

**Schemat 1. Poziomy analizy w dziedzinie
stosunków międzynarodowych**

Źródło: Karen Mingst, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 62.

Poziomy analizy jako narzędzie pomagające badać zjawiska międzynarodowe zaczęto konceptualizować, gdy w USA po drugiej wojnie światowej pojawiły się badania z zakresu studiów regionalnych (*area studies*)¹²⁶. Stany Zjednoczone angażowały się coraz bardziej w wielu państwach i regionach, wiedza o tych obszarach stała się zatem niezbędna¹²⁷. Gdy w latach sześćdzie-

¹²⁶ Edward Haliżak, *Poziomy analizy w nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: Edward Haliżak, Marek Pietraś (red.), *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2013, t. 1, s. 22.

¹²⁷ Zob. Marcin F. Gawrycki, *Kryzys studiów regionalnych (area studies) i próby jego przezwyciężenia*, „Stosunki Międzynarodowe–International Relations” 2009, t. 40, s. 51–68.

siątych wprowadzono do analizy metodę systemową, pomocną w analizowaniu ugrupowań ekonomicznych czy politycznych w wymiarze regionalnym, ukształtował się regionalny poziom analizy w badaniach z zakresu stosunków międzynarodowych¹²⁸.

Jak pisze K. Mingst, „dobra teoria musi (...) mieć zdolność wyjaśniania zjawisk na konkretnym poziomie analizy; teoria lepsza powinna również oferować wyjaśnienia na różnych poziomach”¹²⁹. Adaptacja pozwala na uwzględnieniu przynajmniej tych trzech poziomów analizy. Należy podkreślić, że wątpliwości może budzić uznanie adaptacji politycznej za teorię¹³⁰. Badaczka definiuje teorię w następujący sposób: „teoria jest to zbiór twierdzeń i pojęć zmierzających do wyjaśnienia zjawisk przez wskazanie relacji między pojęciami; ostatecznym celem teorii jest prognozowanie zjawisk”¹³¹. Chociaż adaptacja jest użytecznym narzędziem i może służyć próbom prognozowania zjawisk międzynarodowych, częściowo wypełnia podstawowe kryteria, które charakteryzują teorię.

Jak przekonują Edward Halizak i Marek Pietraś, wykorzystanie poziomów analiz pomaga w lepszym zrozumieniu i uporządkowaniu rzeczywistości międzynarodowej¹³². Jak przekonuje pierwszy badacz, można wyodrębnić sześć poziomów analizy w stosunkach międzynarodowych: 1) poziom jednostkowo-indywidualistyczny (wartościowy zwłaszcza w konstruktywistycznej teorii stosunków międzynarodowych); 2) poziom państwa (obecny zwłaszcza w badaniach polityki zagranicznej); 3) poziom bilateralny (klasyczny i najczęściej stosowany, najczęściej w ujęciu historycznym); 4) poziom trilateralny (na przykład USA–UE–Chiny); 5) poziom regionalny (najczęściej

¹²⁸ Edward Halizak, *Poziomy analizy...*, s. 22–23.

¹²⁹ Karen Mingst, *Podstawy stosunków...*, s. 63.

¹³⁰ Por. Marlena Drygiel, *Teoria adaptacji politycznej*, w: Ryszard Zięba, Stanisław Bieleń, Justyna Zajac (red.), *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2015, s. 177–200.

¹³¹ Ibidem, s. 60.

¹³² Edward Halizak, Marek Pietraś, *Wstęp*, w: Edward Halizak, Marek Pietraś (red.), *Poziomy analizy...*, s. 1.

dotyczący integracji ekonomicznej lub politycznej, lecz przydatny także w badaniu problematyki bezpieczeństwa regionalnego); 6) poziom systemowy¹³³. Ze względu na obszar badawczy praca mieści się w drugim z wymienionych poziomów.

Po dookreśleniu poziomu warto zwrócić uwagę na to, że w analizie polityki zagranicznej (FPA, *Foreign Policy Analysis*) można wskazać trzy poziomy ich badań. Wojciech Kostecki zauważa, że można wyróżnić trzy takie poziomy: 1) poziom międzynarodowy; 2) poziom państwowy; 3) poziom decyzji. Na pierwszym poziomie polityka zagraniczna jest reakcją na wydarzenia i zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym, na drugim jako wynik interakcji zachodzących między wieloma czynnikami wewnętrznymi. Na ostatnim poziomie określa się środki i cele polityki zagranicznej¹³⁴. Nie jest to jedyne podejście w badaniach polityki zagranicznej (inną propozycję przedstawiono w tabeli).

Tabela 5. Rodzaje studiów nad polityką zagraniczną z wyróżnionym miejscem analizy polityki zagranicznej

studia nad polityką zagraniczną			normatywne studia nad polityką zagraniczną
studia nad polityką zagraniczną ukierunkowane na istniejącą rzeczywistość			
studia indukcyjne (np. studia historyczne)	studia dedukcyjne (studia z wykorzystaniem wiedzy teoretycznej)		
	koncentracja na poziomie międzyna-rodowym	koncentracja na poziomie krajowym (np. FPA)	

Źródło: Tomasz Pugaczewicz, *Teorie polityki zagranicznej. Perspektywa amerykańskiej analizy polityki zagranicznej*, Kraków 2017, s. 21.

Warto w tym miejscu nadmienić, że właściwsze wydaje się określenie badania niż analiza polityki zagranicznej. To dru-

¹³³ Edward Haliżak, *Poziomy analizy...*, s. 19–20.

¹³⁴ Wojciech Kostecki, *Poziomy analizy polityki zagranicznej*, w: Edward Haliżak, Marek Pietraś (red.), *Poziomy analizy...*, s. 45.

gie określenie ma charakter redukcjonistyczny i odnosi się przede wszystkim do praktyki działań politycznych państw¹³⁵.

W literaturze brakuje całościowej i kompleksowej krytyki adaptacji jako narzędzia analitycznego¹³⁶. Krytycy zwracają uwagę na niektóre aspekty budzące wątpliwości. Są to:

- 1) wieloznaczność i trudność definiowania, lecz także badania zmiany oraz zależności w stosunkach międzynarodowych; badania wymagają uwzględnienia ogromnej ilości danych, a także wymagają określonego sposobu agregowania i oceny tych danych;
- 2) szerokie ujęcie adaptacji powoduje, że badania i wnioski mogą mieć charakter upraszczający i ignorować ważne aspekty funkcjonowania podmiotów w stosunkach międzynarodowych.

Wątpliwości może również budzić trudność w ocenie relacji między założeniami studiów i teorii polityki zagranicznej a adaptacją. W wielu aspektach wydaje się, że perspektywy te są ze sobą zbieżne. Jedną z definicji adaptacji może być: „polityka adaptacji oznacza formułowanie i implementowanie strategii polityki zagranicznej, która jest niezbędna, aby zachować i poprawić pozycję międzynarodową państwa”¹³⁷. Przyjęcie takiej definicji oznacza uznanie, że proces adaptacji dostarcza strategii, która jest implementowana w ramach aktywności zewnętrznej. Według Birthe Hansen, Petera Tofta i Andersa Wivela, autorów powyższej definicji, strategie te mogą przybierać różne formy: dominacji, prześladowania (*bullying*), równoważenia, opozycji, neutralności, „podczepiania się” (*bandwagonningu*) oraz inte-

¹³⁵ Edward Haliżak, *Ontologia i epistemologia...*, s. 10.

¹³⁶ Adaptacja polityczna jest modelem teoretycznym średniego zasięgu. Nie można jednoznacznie wskazać, w ramach której teorii stosunków międzynarodowych należałoby ją umiejscowić. W ramach założeń adaptacji politycznej mieszczą się również podejścia badawcze takie jak: decydowanie polityczne czy teoria gier.

¹³⁷ Birthe Hansen, Peter Toft, Anders Wivel, *Lost Power. The American World Order and the Politics of Adaptation*, Institut for Statskundskab, 2003/04, s. 10.

gracji. Z tego powodu polityka adaptacji może mieć charakter zarówno ofensywny, jak i defensywny¹³⁸.

Wydaje się również, że analizy nie uwzględniają lub minimalizują znaczenie niektórych czynników kształtujących relacje międzynarodowe, m.in.: szeroko rozumianego czynnika kulturowego, a przede wszystkim czynnika tożsamościowego.

W latach siedemdziesiątych przyjęto założenie badawcze mówiące, że zachowania polityki zagranicznej są przynajmniej częściowo wynikiem adaptacyjnego mechanizmu polityki zagranicznej¹³⁹. Wydaje się jednak, że często wykorzystywanie tego określenia ma charakter raczej metaforyczny¹⁴⁰. Jak zauważa Stuart J. Thorson, nie jest to wystarczające określenie, aby móc korzystać z tej koncepcji w celu badania polityki zagranicznej. Badacz uważa, że należy dookreślić adaptację i mechanizm adaptacyjny. Mechanizm adaptacyjny może być nieadaptacyjny w procesie uczenia się właściwej odpowiedzi. Przy korzystaniu z kategorii adaptacji w badaniu polityki zagranicznej należy sprecyzować dokładnie, czym jest adaptacja¹⁴¹.

Zalety adaptacji jako narzędzia badawczego są następujące:

- 1) badania prowadzone w ujęciu adaptacji uwzględniają wpływ zarówno środowiska międzynarodowego, jak i narodowego na zachowanie podmiotów w stosunkach międzynarodowych; pozwala to na pełną i szeroką analizę uwzględniającą postulat badaczy podkreślających znaczenie zależności i relacji między oboma sferami;
- 2) założenia wymagają uwzględnienia takich charakterystycznych dla stosunków międzynarodowych katego-

¹³⁸ Birthe Hansen, Peter Toft, Anders Wivel, *Lost Power. The American World Order and the Politics of Adaptation*, New York–London 2008.

¹³⁹ James N. Rosenau, *The Adaptation of National Societies: A Theory of Political System Behaviour and Transformation*, New York 1970; James N. Rosenau, *Compatibility, Consensus...*, s. 983–988.

¹⁴⁰ Stuart J. Thorson, *Adaptation and Foreign Policy Theory*, Research Paper nr 18, Department of Political Science, the Ohio State University 1973, s. 1.

¹⁴¹ Ibidem, s. 2.

rii jak: ciągłość, zmiana, zależność czy współzależność, a także uwzględnienie czynników determinujących zmiany wewnętrzne i zewnętrzne, możliwości oddziaływania na inne podmioty oraz środowiska i przyjmowanie optymalnych dla rozwoju postaw politycznych; analizy mają więc charakter kompleksowy;

- 3) analiza działań adaptacyjnych pozwala na ich pogrupowanie i próbę określenia modelu zachowania danego podmiotu, badania pozwalają więc na wyciągnięcie szerszych wniosków dotyczących działań politycznych, narzędzie to pełni funkcję eksplanacyjną i może pełnić funkcję prognostyczną;
- 4) adaptacja wymaga uwzględnienia nie tylko deklaratywnego wymiaru polityki (strategie, doktryny, przemowy i inne dokumenty odnoszące się do działań międzynarodowych podmiotu), lecz także danych jakościowych i ilościowych, a więc ukazuje dwie sfery polityczne: narracyjną i praktyczną.

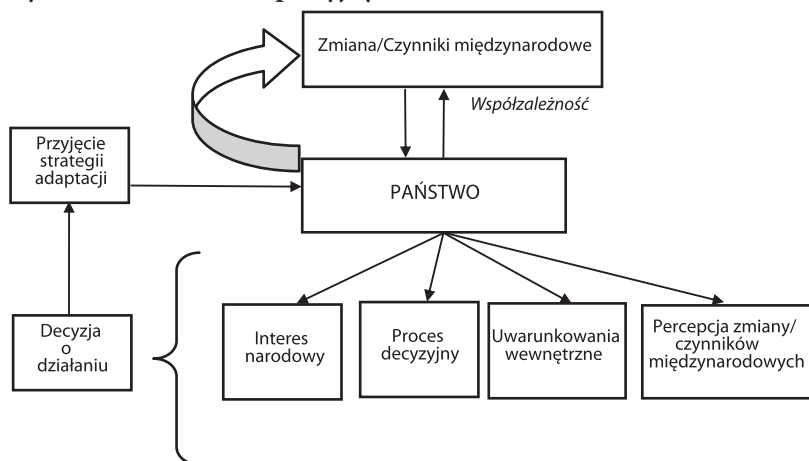
Perspektywa adaptacji, mimo krytyki, jest użytecznym narzędziem, ponieważ pozwala na określenie: 1) jak środowisko międzynarodowe oddziałuje na państwo i politykę; 2) jaka jest zdolność odpowiedzi na zmiany zachodzące w środowisku międzynarodowym; oraz 3) w jakiej relacji pozostaje to z ważnymi wartościami dla państwa, na przykład interesem państwa¹⁴².

Ze względu na tak szerokie ujęcie przydatne wydaje się bardziej szczegółowe określenie mechanizmu adaptacji. Jak już zostało wspomniane, czynnikiem wyzwalającym potrzeby adaptacyjne jest zmiana, najczęściej występująca w środowisku międzynarodowym. Ze względu na występujące współzależności i wpływ środowiska zewnętrznego na stan wewnętrzny państwa podejmowana jest decyzja o sposobie i rodzaju zareagowania na zachodzące zmiany. Na podjęcie decyzji o dzia-

¹⁴² Teresa Łoś-Nowak, *Stosunki międzynarodowe...*, s. 290.

łaniu wpływ mają uwarunkowania wewnętrzne, interpretacja wydarzenia czy zmiany zachodzące w środowisku międzynarodowym, a także interes narodowy i sam proces decyzyjny. Interes narodowy jest granicą procesu dostosowawczego, ponieważ działania w polityce zagranicznej są ukierunkowane na zachodzące zmiany – ale w sposób, który zabezpiecza interesy państwa. Na tej podstawie, przy uwzględnieniu pozostałych czynników wewnętrznych, podejmowana jest decyzja o przyjęciu strategii działania w formie modelu adaptacji. Zgodnie z tymi założeniami prowadzona jest dalsza analiza (rysunek 1).

Rysunek 1. Proces adaptacyjny

Źródło: oprac. własne.

Wewnętrzny kontekst polityki zagranicznej Singapuru

2

2.1. System polityczny i gospodarczy Singapuru

Badanie polityki zagranicznej Singapuru powinno uwzględniać uwarunkowania wewnętrzne. Za kluczowe kwestie uznałam analizę systemu politycznego tego kraju, istniejące tam podejście do wolności obywatelskich i praw politycznych oraz przedstawienie systemu gospodarczego i administracyjnego. Kwestie te wydają się tym istotniejsze, że singapurski system polityczny budzi wiele emocji i jest często krytykowany, głównie ze względu na (częściowe) nieprzestrzeganie lub ograniczanie praw człowieka. Singapur jest również państwem, w którym dominuje jedna partia polityczna, a to z kolei sprzyja instytucjonalnemu zabezpieczeniu jej partyjnych interesów. Niemniej wydaje się, że współcześnie dochodzi do ewolucyjnych przemian i przynajmniej częściowo system zaczyna się zmieniać (w rozumieniu zachodnim). Inną cechą charakterystyczną tego państwa jest silnie rozwinięta, lecz efektywna biurokracja (pozbawiona problemu korupcji). Silna państwowość, w połączeniu z przejrzystą strukturą i stabilnością państwa, przyczyniła

się z kolei do dynamicznego rozwoju gospodarczego. Nie bez znaczenia pozostaje również kwestia kultury, która – według rządzących – wyjaśnia brak przywiązania do praw czy wolności obywatelskich i politycznych, co przekłada się na charakterystyczną dla tego kraju aktywność międzynarodową.

Singapur jest republiką parlamentarno-gabinetową, w ramach której współdziałają trzy ośrodki polityczne: prezydent, parlament i kierowany przez premiera rząd¹⁴³. Sposób organizacji państwa i instytucji politycznych odwołuje się częściowo – na co zwraca uwagę między innymi Garry Rodan – do tradycji westminsterskiej¹⁴⁴. Zgodnie z artykułem 3 konstytucji, „Singapur jest suwerenną republiką znaną jako Republika Singapuru”. W normie tej, obok idei republikanizmu, podkreślona została zasada suwerenności¹⁴⁵. W poniższych dwóch tabelach zostali zaprezentowani prezydenci i premierzy tego kraju.

¹⁴³ Od 1991 roku prezydent wybierany jest w głosowaniu powszechnym, poprzednio był mianowany przez parlament. Prezydent nie ma istotnej władzy, jego aktywność ogranicza się do działań reprezentacyjnych i honorowych.

¹⁴⁴ Por. Garry Rodan, *Westminster in Singapore: Now You See It, Now You Don't*, w: Haig Patapan, John Wanna, Patrick Noray Weller (red.), *Westminster Legacies: Democracy and Responsible Government in Asia and the Pacific*, Sydney 2005, s. 109–128; Li-ann Thio, *Singapore: The Indigenisation of a Westminster Import*, w: Claus Peter Hill, Jorg Menzel (red.), *Constitutionalism in Southeast Asia. Reports on National Constitutions*, t. 2, Singapore 2008, s. 249–298; Li-ann Thio, *Westminster Constitutions and Implied Fundamental Rights: Excavating an Implicit Constitutional Right to Vote*, „Singapore Journal of Legal Studies” 2009, s. 406–433; Li-ann Thio, *The Right to Political Participation in Singapore: Tailor-making a Westminster-modelled Constitution to Fit the Imperatives of 'Asian' Democracy*, „Singapore Journal of International & Comparative Law” 2002, nr 6, s. 181–243; Li-ann Thio, *We Are Feeling Our Way Forward, Step by Step: The Continuing Singapore Experiment in the Construction of Communitarian Constitutionalism in the 21st Century's First Decade*, w: Albert H.Y. Chen (red.), *Constitutionalism in Asia in the Early Twenty-First Century*, Cambridge 2014, s. 270–294.

¹⁴⁵ Podkreślanie tej zasady można wytłumaczyć tym, że – jak pisze Marek Bankowicz: „przez dziesiątki lat tradycji politycznej, w której Singapur ustawicznie występował jako terytorium zależne i niesamodzielne, z natury rzeczy poddane zewnętrznej kontroli, zaś wszelka myśl o jego ewentualnej niezależności uchodziła za niemożliwość bądź utopię. Dlatego też tak wielką estymą – podobnie zresztą jak i w zdecydowanej większości państw rozwijających się – otacza się uzyskaną niepodległość i pojawienie się po raz pierwszy w historii własnej państwowości”, Marek Bankowicz, *System polityczny...*, s. 88–89.

Tabela 6. Prezydenci Singapuru

Prezydent	Lata sprawowania urzędu
Yusof bin Ishak	9 sierpnia 1965 – 23 listopada 1970
Benjamin Henry Sheares	2 stycznia 1971 – 12 maja 1981
Chengara Veetil Devan Nair	23 października 1981 – 28 marca 1985
Wee Kim Wee	2 września 1985 – 1 września 1993
Ong Teng Cheong	1 września 1993 – 1 września 1999
Sellapan Rama Nathan	1 września 1999 – 1 września 2011
Tony Tan Keng Yam	1 września 2011 – 1 września 2017
J.Y. Pillay	1 września 2017 – 14 września 2017
Halimah Yacob	14 września 2017 –

Źródło: oprac. własne na podstawie danych <http://www.istana.gov.sg>.

Tabela 7. Premierzy Singapuru

Prezydent	Daty sprawowania urzędu	Przynależność partyjna
Singapur w latach 1959–1965		
Lee Kuan Yew	3 czerwca 1959 – 9 sierpnia 1965	PAP
Republika Singapuru		
Lee Kuan Yew	9 sierpnia 1965 – 28 listopada 1990	PAP
Goh Chok Tong	28 listopada 1990 – 12 sierpnia 2004	PAP
Lee Hsien Loong	12 sierpnia 2004–	PAP

Źródło: oprac. własne na podstawie danych <http://www.istana.gov.sg>.

Nieprzerwanie od 1968 roku Singapurem rządzi Partia Czynu Ludowego (People's Action Party, PAP)¹⁴⁶, która skonsolidowała swoją pozycję w strukturze administracyjnej przez zideologizowanie biurokracji. „Polityzacja” biurokratów, razem z powstaniem sieci organizacji powiązanych z partią, sprawiły, że PAP utwierdziła i umocniła swoją władzę oraz zagwarantowała sobie silną pozycję polityczną¹⁴⁷. Z tego powodu jest to jedyna partia, która ma realną możliwość zdobycia władzy, definiowania kierunków rozwoju państwa, a także kształtowania tożsamości

¹⁴⁶ Innym, częściej spotykanym tłumaczeniem nazwy tej partii politycznej jest Partia Akcji Ludowej.

¹⁴⁷ Zob. Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*

narodowej¹⁴⁸. Mimo to w Singapurze zarejestrowanych jest 29 partii politycznych, choć większość z nich pozostaje nieaktywna w okresie między wyborami i w rzeczywistości w aktywnej rywalizacji politycznej uczestniczy jedynie od sześciu do siedmiu ugrupowań¹⁴⁹. W latach pięćdziesiątych i na początku lat sześćdziesiątych w wyborach do organu ustawodawczego (*legislative assembly*) mandaty zdobywało kilka partii. W 1968 roku PAP po raz pierwszy zdobyła wszystkie mandaty. W kolejnych wyborach ugrupowanie to konsekwentnie powtarzało ten wynik¹⁵⁰. Spadek popularności PAP dało się zauważyć w latach osiemdziesiątych XX wieku, choć trzeba dodać, że był on nieznaczny. W 1984 roku, po raz pierwszy od 1968 roku, partia straciła dwa mandaty. W kolejnych wyborach (w latach 1984, 1988 i 1991) również zanotowano spadek poparcia – z około 75% do 60% – co i tak daje PAP więcej niż stabilną większość w parlamencie¹⁵¹.

Tabela 8. Wyniki wyborów w Singapurze w latach 1968–2015

Wybory	Mandaty	Mandaty PAP (proc. w nawiasie)	Procentowe poparcie dla opozycji	Mandaty opozycji (proc. w nawiasie)
1968	58	58 (100)	13,3	0 (0)
1972	65	65 (100)	29,0	0 (0)
1976	69	69 (100)	25,1	0 (0)
1980	75	75 (100)	22,3	0 (0)
1984	79	77 (97,5)	35,1	2 (2,5)
1988	81	80 (98,8)	36,8	1 (1,2)
1991	81	77 (98,8)	39,0	4 (4,9)

¹⁴⁸ Michael Hill, Kwen Fee Lian, *The Politics of Nation...*, s. 23.

¹⁴⁹ Zob. na przykład Hussin Mutalib, *Parties and Politics...*

¹⁵⁰ Netina Tan, *Democratization and Embracing Uncertainty in Post-2011 Singapore*, w: Edmund S.K. Fung, Steven Drakeley (red.), *Democracy in Eastern Asia. Issues, Problems and Challenges in a Region of Diversity*, Oxon–New York 2014, s. 182.

¹⁵¹ Beng Huat Chua, *Communitarian Ideology and Democracy in Singapore*, London 1995, s. 4.

Wybory	Mandaty	Mandaty PAP (proc. w nawiasie)	Procentowe poparcie dla opozycji	Mandaty opozycji (proc. w nawiasie)
1997	83	81 (97,6)	35,0	2 (3,4)
2001	84	81 (97,6)	24,7	2 (2,3)
2006	84	82 (97,6)	33,4	2 (2,3)
2011	87	81 (93,1)	39,9	6 (6,9)
2015	89	83 (93,3)	39,9	6 (6,7)

Źródło: Netina Tan, *Democratization and Embracing Uncertainty in post-2011 Singapore*, w: Edmund S.K. Fung, Steven Drakeley (red.), *Democracy in Eastern Asia. Issues, Problems and Challenges in a Region of Diversity*, Oxon–New York 2014, s. 183; dane z 2015 roku <https://www.singapore-elections.com>.

Spadek poparcia dla PAP następuje mimo tego, że Singapur nadal stabilnie rozwija się pod względem społeczno-gospodarczym. W 2011 roku opozycja wygrała w Okręgowej Grupie Reprezentacyjnej (Group Representative Constituency, GRC) po raz pierwszy od 1988 roku, kiedy okręg ten powstał¹⁵². Partia Robotnicza otrzymała wówczas prawie 40% głosów i sześć miejsc w parlamencie, co jest najlepszym wynikiem tego ugrupowania od trzech dekad¹⁵³. W tym samym roku, podczas kampanii w wyborach prezydenckich, aż czterech kandydatów na ten urząd wzięło udział w debacie wyborczej, transmitowanej w narodowej telewizji¹⁵⁴. Uważa się, że był to moment zwrotny w historii tego kraju, ponieważ dotąd media prezentowały jedynie kandydata z PAP. Niektórzy badacze

¹⁵² Od lat osiemdziesiątych system wyborczy jest stopniowo zmieniany. GRC to okręgi wyborcze, w ramach których zwycięskie ugrupowanie dostaje wszystkie mandaty (w 2011 roku było to maksymalnie sześć miejsc w każdej grupie). System ten uwzględnia różnorodność etniczną, dlatego przynajmniej jeden kandydat w każdej grupie musi reprezentować mniejszość etniczną, co ma zapobiec dominacji osób pochodzenia chińskiego. GRC uzupełnia SMC (*Single Member Constituencies*), w których kandydaci rywalizują indywidualnie, okręgi są zaś jednomandatowe.

¹⁵³ Netina Tan, *Democratization and Embracing...*, s. 181.

¹⁵⁴ Terence Chong, *A Return to Normal Politics: Singapore General Elections 2011*, w: Daljit Singh, Pushpa Thambipillai (red.), *Southeast Asian Affairs 2012*, Singapore 2012, s. 283–300; zob. Larissa Hjorth, Michael Arnold, *Online@Asia Pacific*, Oxon–New York 2013, s. 91–94.

uznają to zwiększenie pluralizmu za oznakę powolnego przekształcania się Singapuru w demokrację liberalną¹⁵⁵.

Tabela 9. Partie polityczne w wyborach parlamentarnych w 2015 roku

Partia	Lider	Uzyskane miejsca	Procent ważnych głosów	Poparcie*
Partia Czynu Ludowego (PAP)	Lee Hsien Loong	83	69,86	+9,72
Partia Robotnicza (Worker's Party)	Low Thia Kiang	6	12,48	-0,34
Singapurska Partia Demokratyczna (Singapore Democratic Party)	Chee Soon Juan	0	3,76	-1,07
Partia Narodowej Solidarności (National Solidarity Party)	Sebastian Teo	0	3,53	-8,51
Partia Reform (Reform Party)	Kenneth Jeyaretnam	0	2,63	-1,65
Najpierw Singapur (Singapore First)	Tan Jee Say		2,25	nowa partia
Singapurska Partia Ludowa (Singapore People's Party)	Lina Chiam	0	2,17	-0,94
Singapurski Sojusz Demokratyczny (Singapore Democratic Alliance)	Desmond Lim	0	2,06	-0,72
Partia Władzy Ludowej (People's Power Party)	Goh Meng Seng	0	1,13	nowa partia
Kandydaci niezależni		0	0,12	brak danych

Źródło: oprac. własne na podstawie danych singapurskiego komitetu wyborczego, <http://www.eld.gov.sg>.

* zmiana poparcia w porównaniu z poprzednimi wyborami w punktach procentowych; część wyników głosowania była kwestionowana przez partie opozycyjne, co wpłynęło na zmianę procentu poparcia, ale nie na liczbę uzyskanych mandatów.

Badacze modelu singapurskiego często podkreślają specyfikę kraju wyrażającą się w tym, że PAP jako partia rządząca jest traktowana jako synonim państwa. Tłumaczone jest to związ-

¹⁵⁵ Netina Tan, *Democratization and Embracing...*, s. 181.

kiem, jaki występuje między tym dominującym ugrupowaniem a instytucjami państwowymi¹⁵⁶. Długotrwała ciągłość reżimu PAP – włączając w to wczesne, politycznie represyjne strategie pierwszych przywódców – uznawana jest za ważny element stabilności państwa, gwarantujący podstawę do niczym niezakłóconego rozwoju gospodarczego (zob. tabele 9–12).

Ta korporacyjna specyfika Singapuru – na co zwracają uwagę niektórzy badacze – nie odbiega od rozwiązań przyjmowanych przez wiele państw rozwijających się, przynajmniej na początku ich niepodległego bytu. Przyjmowanie quasi-autorytarnej formy władzy miało służyć zapanowaniu nad trudną sytuacją polityczną i często sprzecznymi interesami, wynikającymi z różnych potrzeb społecznych¹⁵⁷. Akceptacja takiego modelu umożliwia władzom i elitom zarządzanie, które koncentruje się na rozwoju gospodarczym¹⁵⁸. Tak więc w modelu korporacyjnym, przedstawionym przez Davida Browna, podkreśla się monolityczną naturę państwa.

Inne rozwiązania, jak na przykład model administracyjny, prezentują i koncentrują się przede wszystkim na celach, efektywności i skuteczności, jako że jest to uznawane za warunek konieczny wzrostu ekonomicznego. Z tych powodów arena polityczna jest ściśle zdefiniowana i kontrolowana, nie pochwala się prowadzenia otwartej gry politycznej, proces podejmowania decyzji jest scentralizowany, a biurokracja bardzo rozbudowana¹⁵⁹. Przywódcy polityczni są paternalistyczni w swoim zachowaniu.

¹⁵⁶ Singapur jest też nazywany: państwem administracyjnym, Heng Chee Chan, *The PAP...*, s. 51–68; państwem korporacyjnym, David Brown, *The State and Ethnic Politics in Southeast Asia*, Singapore 1994; również państwem paternalistycznym, Beng Huat Chua, *Communitarian Ideology...*; rozwojowym, Linda Low, *The Singapore Developmental State in the New Economy and Polity*, „Pacific Review” 2001, t. 14, nr 3, s. 411–441; silnym, Kamal Malhotra, *Development Enabler or Disabler? The Role of the State in Southeast Asia*, w: C.J.W.-L. Wee (red.), *Local Cultures and the “New Asia”*, Singapore 2002; lub hegemonicznym, Ross Worthington, *Governance...*

¹⁵⁷ David Brown, *The Corporatist Management of Ethnicity in Contemporary Singapore*, w: Garry Rodan (red.), *Singapore Changes Guard*, New York 1993, s. 16–33.

¹⁵⁸ Michael Hill, Kwen Fee Lian, *The Politics of Nation...*, s. 34–35.

¹⁵⁹ Chee Meow Seah, *The Singapore Bureaucracy and Issues of Transition*, w: Riaz Has-san (red.), *Singapore: Society in Transition*, Kuala Lumpur 1976; Thomas J. Bellows,

waniu: decydują o tym, co jest dobre, a co złe, jednocześnie nie ponoszą przy tym dużej odpowiedzialności za swoje decyzje wobec społeczeństwa. We współczesnym Singapurze elity polityczne, zajmujące najwyższą pozycję w kraju, rekrutowane są z wpływowych grup społecznych, głównie z wojska, biurokracji, biznesu i ośrodków akademickich. Za ich sprawą PAP kontroluje parlament, zaś na niższym poziomie znajdują się parapolityczne instytucje i organizacje „oddolne”, które wspierają elity rządzące¹⁶⁰. Taka organizacja polityczna państwa skłoniła Michaela Hilla i Kwen Fee Liana do wskazania trzech głównych założeń „filozofii” PAP: wieloetniczności, pragmatyzmu i meritokracji¹⁶¹. Do tych podstawowych cech rządzącej w Singapurze partii politycznej można jednak dodać jeszcze inne, a mianowicie: kierowanie się ideologią przetrwania, zapewnieniem społecznej dyscypliny oraz „azjatyckiego” komunitaryzmu. Ponadto istnienie podzielanych „wspólnych wartości” (*shared values*) uważa się za sposób połączenia wszystkich tych elementów w jedną całość, której PAP jest emanacją¹⁶².

Analizy różnych badaczy wyraźnie sugerują, że podstawą do zapewnienia singapurskiego rozwoju gospodarczego była transformacja kulturowa, w ramach której istotne miejsce zajmowało określenie i ukształtowanie tożsamości. Powstaniu państwa towarzyszyły obawy o jego niezależność oraz siłę niezbędną do zagwarantowania rozwoju gospodarczego. Od tego czasu „ideologia przetrwania” jest wykorzystywana jako podstawa racjonalizacji polityki rządowej i przenika nie tylko do singapurskiej gospodarki, lecz także do wszystkich pozostałych sfer życia społecznego. Każdy środek kontroli społecznej jest więc uznawany za niezbędny i pragmatyczny, gdy może przyczynić

Bureaucracy and Development in Singapore, „Asian Journal of Public Administration” 1985, t. 7, nr 1; Boon Hiok Lee, *The Bureaucracy*, w: Kernial Singh Sandhu, Paul Wheatley (red.), *Management of Success: the Moulding of Modern Singapore*, Singapore 1989, s. 90–101.

¹⁶⁰ Michael Hill, Kwen Fee Lian, *The Politics of Nation...*, s. 35.

¹⁶¹ Ibidem, s. 62.

¹⁶² Lily Kong, Brenda S.A. Yeoh, *The Politics of Landscapes...*, s. 30–31.

się w istotny sposób do rozwoju gospodarczego¹⁶³. Taka filozofia ma swoje źródła w początkach niepodległego bytu tego kraju, przed którym stały wówczas liczne problemy społeczno-gospodarcze. Popularność PAP bazuje na rozwinięciu systemu ideologicznego, który skutecznie poradził sobie z istniejącymi wyzwaniami. Innymi słowy: społeczeństwo musiało zawierzyć partii, że ta wie nie tylko jak rozwiązać istniejące problemy, lecz także jak zapewnić stabilny wzrost gospodarczy i ład polityczny. Taka filozofia umożliwiła prowadzenie polityki, która jednoczyła naród, a nie jedynie odwoływała się do problematyki rozwoju, a akceptacja autorytaryzmu dominującej partii jest z pewnością czymś więcej niż tylko efektem sukcesu gospodarczego. Pomaga to również zrozumieć akceptację lub przynajmniej tolerancję społeczeństwa wobec ideologicznej hegemonii PAP¹⁶⁴.

Ideologiczny konsensus i hegemonia PAP, odzwierciedlana w wyborach i w poparciu społecznym, pozwalała na wprowadzanie przez rząd niepopularnych decyzji, które – co istotne – nie wpływały w istotny sposób na społeczne poparcie dla tego ugrupowania¹⁶⁵. Sfera ideologiczna, podobnie jak polityczna i gospodarcza, również była stabilna – unikano rewolucyjnych zmian. Po dość długim okresie kontynuacji zaszły pewne ewolucyjne przemiany, gdy w latach osiemdziesiątych XX wieku zaczęto akcentować kolektywizm społeczeństwa singapurskiego. Wartości odzwierciedlały zasady konfucjanizmu, co stopniowo zaczęto określać mianem wspomnianych „wspólnych wartości” i komunitaryzmu¹⁶⁶. Podobnie było z hegemonią PAP, która aż do końca lat osiemdziesiątych XX wieku ewoluowała, choć bardzo powoli. Zaczęła się zmieniać wraz z rozbudową insty-

¹⁶³ Beng Huat Chua, *Communitarian Ideology...*, s. 4.

¹⁶⁴ Ibidem, s. 10. Por. Gillian Koh, Debbie Soon, *The Future of Singapore's Civil Society*, „Social Space” 2012, s. 92–98.

¹⁶⁵ Por. Stephan Ortmann, *Politics and Change in Singapore and Hong Kong: Containing Contention*, Oxon–New York 2010, s. 119–121; Ezra F. Vogel, *A Little Dragon Tamed*, w: Kernial Singh Sandhu, Paul Wheatley (red.), *Management of Success: the Moulding of Modern Singapore*, Singapore 1989, s. 1054–1055.

¹⁶⁶ Beng Huat Chua, *Communitarian Ideology...*, s. 11.

tucji społecznych i politycznych, co w dużej mierze zostało wymuszone przez opinię publiczną¹⁶⁷. W pewnym momencie ideologiczne wykorzystywanie sukcesów ekonomicznych napotkało ograniczenia. Trafnie ujął to minister spraw zagranicznych Suppiah Dhanabalan w wywiadzie udzielonym „Straits Times” 18 września 1984 roku, gdy dobitnie stwierdził: „nie możemy ciągle [społeczeństwu] powtarzać, aby porównywali swoją sytuację z tą z lat pięćdziesiątych i mówić, że powinni być wdzięczni”¹⁶⁸. Zaczęto więc wprowadzać istotne, z punktu widzenia Singapurczyków, zmiany, do których można zaliczyć poprawienie w latach dziewięćdziesiątych założeń polityki kontroli narodzin (*graduate mother policy*)¹⁶⁹. Te przemiany pokazują, że PAP – jak każda inna partia – musi liczyć się, przynajmniej w jakimś stopniu, z opinią publiczną¹⁷⁰.

Wzrost ekonomiczny sprzyjał tworzeniu konsumpcyjnej postawy społeczeństwa. Dla PAP indywidualizm, który oznacza skupienie się na różnorodności, tworzy poczucie podmiotowości kosztem wspólnotowości, a to z kolei może oznaczać niechęć do poświęcania się na rzecz społeczeństwa. Obawy polityczne z tym związane dotyczą przede wszystkim możliwości pojawienia się w społeczeństwie dążenia do uzyskania szerszych praw obywatelskich i politycznych, a to otwierałoby drogę do krytyki rozwiązań przyjętych przez rząd. W efekcie miałyby to prowadzić do upadku etyki pracy i zagrażać konkurencyjności ekonomicznej, zarówno na poziomie indywidualnym, jak i grupowym¹⁷¹.

Niemniej krytyka indywidualizmu przez PAP nie ma charakteru totalnego i całościowego i jest zmienna w czasie. Partia, przynajmniej częściowo, intencjonalnie zapominała o niektórych aspektach swojej krytyki. Na przykład Lee Kuan Yew

¹⁶⁷ Ibidem, s. 5.

¹⁶⁸ „Straits Times” z 18 września 1984 roku.

¹⁶⁹ Szerzej zob. Shirley H.-L. Sun, *Population Policy and Reproduction in Singapore: Making Future Citizens*, Oxon–New York 2012.

¹⁷⁰ Beng Huat Chua, *Communitarian Ideology...*, s. 21–22.

¹⁷¹ Ibidem, s. 26.

uznał Singapurczyków za indywidualistów¹⁷², ponieważ – ze względu na ich historyczny status imigrantów – rozwinęli w sobie pewne poczucie egoizmu, które pozwoliło im na rozwój przedsiębiorczości. Ten sam duch wpływa na dynamikę rozwoju ekonomicznego. Etos indywidualizmu Singapurczyków bywał również politycznie wspierany przez władze. Pierwszy minister finansów Singapuru Goh Keng Swee argumentował, że rozszerzony system familijny może stać się przeszkodą w rozwoju ekonomicznym ze względu na to, że zniechęca do coraz lepszej i wydajniejszej pracy. Poza tym indywidualizm jest jednym z logicznych rezultatów rządowego oparcia się na merytokracji i pragmatyzmie, co w praktyce oznacza, że należało „wziąć” ze społeczeństwa to, co najlepsze dla rozwoju państwa. Merytokracja zachęca jednocześnie do samodoskonalenia na dwóch poziomach – indywidualnym i społecznym¹⁷³. Niemniej indywidualizm, promowany i wspierany na wczesnym etapie industrializacji, w latach osiemdziesiątych stał się negatywną cechą w nowej ideologicznej konfiguracji rządu¹⁷⁴.

Gdyby potencjalne konsekwencje zdecydowanej krytyki indywidualizmu jako podstawy kapitalizmu nie wpływały źle na wzrost gospodarczy, musiałby on być z pewnością rozpatrywany jako element kultury, a nie ideologii. Ze względu na to, że większość Singapurczyków jest pochodzenia chińskiego, argumenty kulturowe dotyczące politycznego zachowania społeczeństwa singapurskiego mogą być rozpatrywane w odwołaniu do konfucjanizmu. W tym kontekście analiza stosowania środków o charakterze prawno-represyjnym może prowadzić do stwierdzenia, że jest to efekt konfucjańskiej koncepcji polityki, zgodnie z którą rząd ma „mandat Nieba”¹⁷⁵, ale może

¹⁷² Ibidem.

¹⁷³ Ibidem, s. 26–27.

¹⁷⁴ Ibidem, s. 27.

¹⁷⁵ Koncepcja „mandatu Nieba” jest ideologiczną podbudową zdobytej władzy. Niebo nadaje prawo do sprawowania władzy, przyznawane na podstawie moralnego zachowania. Otrzymanie mandatu oznacza obowiązek objęcia rządów. Zob. Katarzyna Sarek, *Z mandatu Nieba. Podstawy sprawowania władzy politycznej w dawnych i współczesnych*

zostać obalony, jeśli przekroczy granice swojej odpowiedzialności¹⁷⁶. Paternalistyczno-autorytarna konfucjańska koncepcja hierarchii społecznej i porządku zakłada, że „życzliwość” suwerena w promowaniu dobrobytu społecznego wymieniana jest na zgodność i posłuszeństwo społeczne. W związku z tym to te relacje – a nie dobre wyniki ekonomiczne – zapewniają legitymizację polityczną, chociaż to właśnie argumenty gospodarcze najczęściej służą uzasadnieniu prowadzonej polityki¹⁷⁷.

Model singapurski wymyka się zatem prostym klasyfikacjom i stąd w literaturze można się spotkać z najróżniejszymi określeniami – od łagodnego autorytaryzmu, przez autorytarny reżim hybrydowy, stabilną semi-demokrację, komunitarną demokrację, aż po nieliberalną demokrację. Netina Tan uważa, że najlepiej byłoby określać Singapur jako elektoralny autorytaryzm i system hybrydowy, gdzie wybory są względnie wolne, ale odbywają się w niesprawiedliwych warunkach¹⁷⁸. PAP wykorzystuje wiele środków i metod, aby utrudnić funkcjonowanie opozycji, na przykład przez ogłaszanie zmian dotyczących okręgów wyborczych na trzy miesiące przed wyborami czy przez ograniczanie wolności słowa, co należałoby zinterpretować jako brak wolnych wyborów¹⁷⁹.

Do 1980 roku Singapur opierał się na aktach konstytucyjnych, na które składały się trzy dokumenty: 1) Konstytucja Singapuru z 16 września 1963 roku; 2) Akt ogłaszający powstanie niepodległej Republiki Singapuru z 9 sierpnia 1965 roku oraz; 3) Konstytucja Malezji z 31 sierpnia 1957 roku (w wyjątkowych sytuacjach)¹⁸⁰. Ze względu na to, że były to aż trzy dokumenty, występowały duże trudności w interpretacji przepisów i ich implemencie. Co nie mniej istotne, życie społeczne i ustrój pań-

Chinach, w: Ewa Zajdler (red.), *Zrozumieć Chińczyków. Kulturowe kody społeczności chińskich*, Warszawa 2011, s. 35–58.

¹⁷⁶ Joseph B. Tamney, *The Struggle...*, s. 65–67 i n.

¹⁷⁷ Beng Huat Chua, *Communitarian Ideology...*, s. 28.

¹⁷⁸ Netina Tan, *Manipulating Electoral Laws in Singapore*, „Electoral Studies” 2013, s. 1

¹⁷⁹ Netina Tan, *Democratization and Embracing...*, s. 183; Netina Tan, *Manipulating Electoral...*, s. 1–12.

¹⁸⁰ Zob. Kevin Y.L. Tan, *An Introduction...*; Marek Bankowicz, *System polityczny...*, s. 87.

stwa kształtowała konstytucja innego kraju (Malezji), którego częścią był początkowo Singapur. Stąd też 31 marca 1980 roku postanowiono przyjąć jednolity dokument ustanawiający spójny ład konstytucyjny w kraju – Konstytucję Republiki Singapuru¹⁸¹. W tym akcie zdefiniowano podstawowe wolności Singapurczyków, spośród których można wskazać najważniejsze:

- żadna osoba nie może zostać pozbawiona życia lub osobistej wolności; wyjątkiem są sytuacje przewidziane przez prawo (artykuł 9);
- wszyscy ludzie są równi wobec prawa i korzystają z jednakowej ochrony prawnej (artykuł 12);
- każdy obywatel Singapuru ma prawo do wolności słowa i wypowiedzi (artykuł 14);
- wszyscy obywatele Singapuru mają prawo gromadzenia się pokojowo i bez broni (artykuł 14);
- wszyscy obywatele Singapuru mają prawo do zakładania stowarzyszeń, ale można je ograniczyć, jeśli stowarzyszenia zagrażałyby „bezpieczeństwu Singapuru lub jakiegokolwiek jego części, przyjacielskim stosunkom z innymi krajami, porządkowi publicznemu bądź moralności”, a także w celu „ochrony przywilejów parlamentu” i przeciwdziałaniu „znieważeniu sądu, zniesławieniu lub podburzaniu do popełnienia przestępstwa” (artykuł 14)¹⁸².

W 2004 roku urząd premiera objął Lee Hsien Loong, który zainicjował reformy polityczne i ograniczył kontrolę Internetu, aby zaspokoić żądania opinii publicznej. Liberalizacja ta nie oznaczała jednak demokratyzacji¹⁸³. Zwraca się uwagę, że

¹⁸¹ Zob. Li-ann Thio, Kevin Y.L. Tan (red.), *Evolution of Revolution...*

¹⁸² Zob. Li-ann Thio, *Protecting Rights*, w: Li-ann Thio, Kevin Y.L. Tan, *Evolution of Revolution...*, s. 139–233; Marek Bankowicz, *System polityczny...*, s. 90–92.

¹⁸³ Por. Garry Rodan, *Political Accountability and Human Rights in Singapore*, w: Thomas W.D. Davis, Brian Galligan (red.), *Human Rights in Asia*, Cheltenham–Northampton 2011, s. 70–91.

rozpoczęcie procesu demokratyzacji musiałoby oznaczać taką deinstytucjonalizację obecnych struktur państwowych, która zagwarantowałaby ukształtowanie się nowych reguł i zasad funkcjonowania instytucji politycznych. Obecny wzór instytucjonalny niesie ze sobą silny związek między PAP a instytucjami państwowymi, co *de facto* uniemożliwia jakąkolwiek konkurencję polityczną w Singapurze. Demokratyzacja kraju musiałaby zacząć się zatem od zmian zasad funkcjonowania systemu partyjnego w tym kraju¹⁸⁴. Netina Tan argumentuje, że choć wybory w 2011 roku nie były takim sukcesem PAP jak poprzednie, nie oznacza to, że system zaczął się przekształcać. Głównym problemem jest właśnie ściśle powiązanie PAP z instytucjami państwowymi. PAP jeszcze długo pozostanie zatem hegemonicznym ugrupowaniem w ramach istniejącego systemu partyjnego¹⁸⁵.

Ponadto rząd ma szerokie uprawnienia pozwalające mu ograniczać wolności obywatelskie. Media (od telewizji po strony internetowe) mogą być cenzurowane, jeżeli władza uzna, że propagowane tam treści podważają i naruszają harmonię społeczną lub krytykują rząd. Ustawa o Bezpieczeństwie Wewnętrznym (*Internal Security Act*, ISA) dopuszcza areszt prewencyjny bez nakazu sądu, kary finansowe lub proces sądowy¹⁸⁶. Należy jednak dodać, że w ostatnich latach prawo to było wykorzystywane przeciw osobom podejrzanym o terroryzm, ale nie wobec opozycji politycznej¹⁸⁷. Raport poświęcony przestrzeganiu praw człowieka na świecie amerykańskiego Departamentu Stanu odnotował, że w Singapurze nadal ograniczane są prawa dotyczące działań politycznych i funkcjonowania partii opozycyjnych. W dokumencie tym wskazywano, że cały czas częstą karą za

¹⁸⁴ Netina Tan, *Democratization and Embracing...*, s. 181–182.

¹⁸⁵ Ibidem, s. 182.

¹⁸⁶ Ustawa Bezpieczeństwa Wewnętrznego Singapuru dostępna jest na stronie <http://www.statutes.agc.gov.sg>.

¹⁸⁷ Zob. Ziliang Yang, *Preventive Detention as a Counter-Terrorism Strategy: They Have Stopped Using It and so Should We*, „Singapore Law Review” 2007, nr 25, s. 24–34.

niektóre przestępstwa, choć krytykowaną przez liberalne demokracje, jest chłosta. Poza tym istnieją istotne ograniczenia wolności słowa i zgromadzeń. Restrykcje dotyczą również wolności wyznania czy praw pracowniczych. Nie odnotowano za to bezkarności sił bezpieczeństwa czy nadużyć z ich udziałem¹⁸⁸.

Co prawda konstytucja formalnie gwarantuje wolność słowa, ale nakładane są na nią urzędowe ograniczenia, a rząd w praktyce w istotny sposób narusza tę zasadę (w tym wolność prasy). To przyczynia się zaś do autocenzury dziennikarzy¹⁸⁹. W efekcie w Singapurze nie ma miejsca na publiczną debatę, zarówno w prasie, radiu czy telewizji, jak i w Internecie, na temat spraw takich jak kwestia płacy minimalnej, transportu publicznego, praw pracowników, polityki imigracyjnej, wynagrodzeń urzędników czy roli prezydenta w systemie politycznym¹⁹⁰. Mimo to w ostatnich latach można zaobserwować pewne zmiany także w tym obszarze. Przykładowo rządowe media poświęcały uwagę – jak już wspomniałam – ugrupowaniom opozycyjnym i ich kandydatom w czasie kampanii wyborczej w 2011 roku, a ponadto wiece partii opozycyjnych odbywały się równie często jak partii rządzącej¹⁹¹.

W kontekście swobód obywatelskich istniejących w Singapurze warto również dodać, że wszystkie publiczne instytucje szkolnictwa wyższego i ośrodki zajmujące się badaniami politycznymi mają relatywnie małą autonomię. Mimo że akademicy nie są formalnie pracownikami rządu, w praktyce znajdują się pod silnym wpływem działań politycznych i rządo-

¹⁸⁸ *Singapore 2013 Human Rights Report. Country reports on human rights practices for 2013*, United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, <http://www.state.gov/documents/organization/220439.pdf>, dostęp: 18.03.2015.

¹⁸⁹ Zob. Terence Lee, *The Media, Cultural...*; Terence Lee, *Media Governmentality in Singapore*, w: Andrew T. Kenyon, Tim Marjoribanks, Andrew Whiting (red.), *Democracy, Media and Law in Malaysia and Singapore. A Space for Speech*, Oxon–New York 2014, s. 25–44.

¹⁹⁰ Zob. Li-ann Thio, *Pragmatism and Realism do not Mean Abdication: A Critical Inquiry into Singapore's Engagement with International Human Rights Law*, „Singapore Year Book of International Law” 2004, nr 8, s. 41–91; Li-ann Thio, *Singapore Human Rights Practice and Legal Policy: Of Pragmatism and Principle, Rights, Rhetoric and Realism*, „Singapore Academy of Law Journal” 2009, t. 21, nr 1, s. 326–362.

¹⁹¹ *Singapore 2013 Human Rights Report...*

wych. Singapurscy badacze dyskutują, publikują i angażują się w debatę na temat kwestii społecznych i politycznych, ale mają świadomość, że wygłaszane publicznie komentarze zawierające krytykę przywódców politycznych lub dotyczące wrażliwych obszarów polityki społecznej i gospodarczej czy też opinie, które mogą być uznane za zakłócające harmonię etniczną lub religijną, mogą narażać ich na różnego rodzaju sankcje. Publikacje badaczy i pracowników instytucji naukowych rzadko odbiegają zatem od oficjalnych poglądów rządu¹⁹².

Singapur nie jest bogaty w surowce naturalne i zмага się z ograniczeniami wynikającymi z małego rynku wewnętrznego. Z tego powodu rząd singapurski zaadoptował politykę sprzyjającą rozwojowi przedsiębiorstw i ułatwiającą inwestycje w kraju oraz strategię zorientowaną na eksport, która powiązana jest z inwestycjami rządowymi. Efektem tej polityki jest wzrost gospodarczy wynoszący w latach 1960–1999 średnio 8% rocznie. W 2000 roku wzrost wyniósł 9,4%, a rok później – 2,4%. W 2002 roku było to 4%, a w 2003 – 2,9%, zaś w latach 2004, 2005 i 2006 wyniósł kolejno – 8,8%, 6,6% i 7,9% – głównie ze względu na światowy popyt na produkty elektroniczne, farmaceutyki, usługi finansowe oraz rozwój rynków głównych partnerów gospodarczych Singapuru, a także na pojawienie się w regionie nowych, atrakcyjnych rynków zbytu, na przykład Indii¹⁹³.

Sukces Singapuru opiera się przede wszystkim na dobrych wynikach gospodarczych, wspomaganych zorientowaną pro-rozwojowo edukacją¹⁹⁴. Trzeba podkreślić też posiadanie dużego portu międzynarodowego, który uczynił z Singapuru jedno z najważniejszych centrów wymiany handlowej. W ten sposób zbudowano globalną reputację Singapuru jako państwa będą-

¹⁹² Ibidem.

¹⁹³ *Singapore Recent Economic and Political Developments Yearbook*, Ibp Usa, International Business Publication, Washington 2008, s. 23.

¹⁹⁴ Zob. S. Gopinthan, *Education and the Nation State: the Selected Works of S. Gopinathan*, Oxon–New York 2013, szczególnie strony 1–66.

cego prężnym ośrodkiem gospodarczym i handlowym w regionie, które jednocześnie umiejętnie wykorzystało zmiany technologiczne i procesy globalizacji zachodzące w XX wieku¹⁹⁵.

Osiągnięcia Singapuru to także wynik opisywanego wcześniej specyficznego systemu politycznego, który budzi tak skrajne emocje na Zachodzie. Dla inwestorów zagranicznych ważna jest jednak przede wszystkim stabilność polityczna, społeczna i gospodarcza kraju oraz przejrzystość istniejącego systemu. Nie bez znaczenia jest także powszechna znajomość języka angielskiego. Często podkreślana przejrzystość i brak korupcji były dodatkowymi czynnikami przyciągającymi międzynarodową społeczność biznesową. Członkowie PAP podkreślają zalety systemu, w którym nie ma konfliktów społecznych i który jest bardzo efektywny¹⁹⁶.

Wiele problemów Singapuru wynika ze wspomnianego braku zasobów naturalnych, ale kiedy Brytyjczycy założyli kolonię na wyspie w 1819 roku, rozbudowany sektor rolniczy istniał tam już prawie od wieku. Gospodarka Singapuru przekształciła się w istotny sposób w XIX wieku, kiedy singapurski port stał się jednym z głównych ośrodków wymiany w regionie¹⁹⁷. Ze względu na to, że liczba ludności wyspy wzrastała, wielu chińskich przedsiębiorców zaczęło korzystać z tej okazji i dostarczać mieszkańcom podstawowe produkty¹⁹⁸. Wyspa posiada żyzne gleby, rolnictwo było zatem ważną gałęzią gospodarki aż do końca XIX wieku. Ciągłe zapotrzebowanie na siłę roboczą sprawiło, że zaczęto sprowadzać pracowników, głównie z Chin. Stopniowo jednak, wraz ze wzrostem cen gruntów i pojawieniem się znacznie łatwiejszych sposobów zarabiania pieniędzy, zaprzestano traktowania rolnictwa jako podstawy rozwoju¹⁹⁹.

¹⁹⁵ Michael Leifer, *Singapore's Foreign...*, s. 17.

¹⁹⁶ Zob. Brenda S.A. Yeoh, Weiqiang Lin, *Chinese Migration to Singapore: Discourses and Discontents in a Globalizing Nation-state*, „Asian and Pacific Migration Journal” 2013, t. 22, nr 1, s. 31–54.

¹⁹⁷ Szerzej W.G. Huff, *The Economic Growth...*, s. 43–149.

¹⁹⁸ Carl A. Trocki, *Singapore...*, s. 76–85.

¹⁹⁹ Justin Corfield, *Historical Dictionary of Singapore*, Lanham–Toronto–Plymouth

Spadek produkcji rolnej zbiegł się z dużym wzrostem zapotrzebowania na transport, jako że rozwijały się dynamicznie rynki Australii i Nowej Zelandii. Handel między europejskimi państwami a Chinami, a później Japonią doprowadził do wzmocnienia Singapuru jako portu pośredniego²⁰⁰.

Wzrost popytu na wiele towarów w trakcie i po pierwszej wojnie światowej doprowadził do dalszego rozwoju tego kraju, tym bardziej że wzrosło zapotrzebowanie na gumę i cynę²⁰¹. Wielki kryzys, który nastąpił w 1929 roku, skutkował spadkiem zatrudnienia, więc wielu brytyjskich emigrantów przebywających na wyspie powróciło do Wielkiej Brytanii. Kryzys doprowadził także do tego, że rząd brytyjski uznał konieczność ograniczenia wydatków na nową bazę marynarki wojennej w Singapurze, mającą na celu ochronę wyspy i innych brytyjskich posiadłości w tym obszarze (przede wszystkim w związku z rosnącym zagrożeniem ze strony Japonii)²⁰².

Początek drugiej wojny światowej w Europie przyczynił się do wzrostu zapotrzebowania na różne produkty, co poprawiło sytuację finansową singapurskiej gospodarki. Wzrost brytyjskich wydatków wojskowych spowodował, że dziesiątki tysięcy brytyjskich, australijskich i indyjskich żołnierzy zostało wysłanych na wyspę. Japoński atak na Malaje, 8 grudnia 1941 roku, rozpoczął wojnę na Pacyfiku, co zbiegło się z bombardowaniem Singapuru. Kampania wojskowa zainicjowana przez Japończyków zaczęła rujnować singapurską gospodarkę, spadła wartość żeglugi międzynarodowej, wzrosło bezrobocie, powszechne stały się wszelkiego rodzaju trudności społeczne²⁰³.

2011, s. 8–9.

²⁰⁰ Zwiększenie znaczenia wiązało się również z budową kolei w 1899 roku i jej otwarciem w 1903 roku. Wraz z rozbudową linii i stałym połączeniem Singapuru z Półwyspem Malajskim transport stał się jeszcze łatwiejszy. Zob. *ibidem*, s. 9.

²⁰¹ Szerzej zob. W.G. Huff, *The Development of the Rubber Market in Pre-world War II Singapore*, „Journal of Southeast Asian Studies” 1993, t. 24, nr 2, s. 285–306; W.G. Huff, *The Economic Growth...*, s. 180–207.

²⁰² Justin Corfield, *Historical Dictionary...*, s. 9–10.

²⁰³ *Ibidem*, s. 10.

Po drugiej wojnie światowej Brytyjczycy zostali z powrotem przyjęci do Singapuru. Musieli jednakże zmierzyć się z silnym i intensywnym ruchem komunistycznym, który przez związki zawodowe żądał większych praw i wyższych wynagrodzeń dla pracowników. Pod koniec lat czterdziestych i pięćdziesiątych XX wieku dochodziło do wielu strajków²⁰⁴. Pierwszy minister (*chief minister*) David Marshall próbował stopniowo rozwiązać istniejące napięcia polityczne i gospodarcze. Wybór w 1959 roku Lee Kuan Yewa, lidera PAP, na premiera spowodował, że wyspa zaczęła się usamodzielniać – początkowo przez związki z Malezją – aż do uzyskania niepodległości w 1965 roku²⁰⁵.

Ograniczenie strajków i intensyfikacja industrializacji sprawiła, że niepodległy już Singapur przyciągał zagranicznych inwestorów i był wiarygodnym dostawcą towarów. W tym czasie związki zawodowe skupiały swoje wysiłki nie tylko na zapewnieniu korzystnej sytuacji finansowej pracownikom, lecz także na dążeniu do poprawy warunków i bezpieczeństwa w miejscu pracy. Wszystkie te czynniki przyczyniły się do poprawy sytuacji gospodarczej w Singapurze, jako że już w latach siedemdziesiątych tamtejsze fabryki zmieniły swój profil z produkcji tanich elementów na wytwarzanie dóbr o wyższej wartości dodanej²⁰⁶. Poprawie uległ także lokalny sektor finansowy. Zaczęły się również pojawiać duże banki i przedsiębiorstwa świadczące usługi finansowe. W 1989 roku kraj stał się członkiem-założycielem Wspólnoty Gospodarczej Azja-Pacyfik (Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC), mającej swój sekretariat właśnie w Singapurze. Otwarcie Singapurskiego Uniwersytetu Zarządzania (Singapore Management University) w 2000 roku sprawiło, że kraj zaczął odgrywać ważną rolę w szkoleniu

²⁰⁴ Zob. Jean E. Abshire, *The History of Singapore*, Santa Barbara 2011, s. 109–132.

²⁰⁵ Justin Corfield, *Historical Dictionary...*, s. 10.

²⁰⁶ Jason Dedrick, Kenneth L. Kraemer, *Asia's Computer Challenge: Threat or Opportunity for the United States and the World?*, Oxford 1998, s. 174–175.

przyszłych liderów biznesu, zarówno na potrzeby wewnętrzne, jak i dla innych państw²⁰⁷.

Mimo że Singapur odziedziczył ten sam brytyjski model zarządzania co inne państwa Wspólnoty Narodów, to jego system rządzenia stał się powszechnie znany i budził uznanie ze względu na swoją efektywność i kompetencje. Przede wszystkim doceniano jego rolę i znaczenie w tworzeniu i zapewnieniu „cudu gospodarczego”²⁰⁸.

Wzrost gospodarczy nadal utrzymuje się – jak wspomniałam – na wysokim poziomie²⁰⁹. Singapur znajduje się też wysoko w rankingu państw pod względem przyjazności do prowadzenia biznesu. W 1994 roku PKB na mieszkańca (20 tys. USD) przewyższyło ten wskaźnik w Australii, Kanadzie i Wielkiej Brytanii²¹⁰. Podczas gdy większość państw przyjęła reformy gospodarcze z powodu nieefektywności i złego zarządzania sektorem publicznym, rząd Singapuru wprowadził podobne zmiany mimo sprawnego i dobrze zarządzanego sektora publicznego. Wiele państw rozwijających się, obciążonych dużym zadłużeniem zagranicznym, zaimplementowało zmiany zmierzające w kierunku prywatyzacji i deregulacji, liberalizacji wymiany handlowej i inwestycji oraz restrukturyzacji biurokracji państwowej zgodną z zasadami „Nowego Zarządzania Publicznego” (*New Public Management*) – często ze względu na warunki narzucane przez podmioty udzielające pomocy międzynarodowej. Z kolei Singapur jest praktycznie wolny od długu zagranicznego, a więc pozbawiony bezpośredniej presji zewnętrznej, aby wprowadzić tego typu reformy²¹¹.

²⁰⁷ Justin Corfield, *Historical Dictionary...*, s. 11.

²⁰⁸ Zob. Johnny Sung, *Explaining the Economic...*; Peter Wilson, *Economic Growth...*

²⁰⁹ Dane ekonomiczne przedstawione w tym rozdziale zostały zweryfikowane w marcu 2018 roku; wykorzystane zostały najnowsze dostępne oficjalne dane o wynikach gospodarczych Singapuru.

²¹⁰ M. Shamsul Haque, *Governance and Bureaucracy in Singapore: Contemporary Reforms and Implications*, „International Political Science Review/Revue Internationale de Science Politique” 2004, t. 25, nr 2, s. 228.

²¹¹ Ibidem.

Tabela 10. Główne wskaźniki gospodarcze Singapuru, 2000–2017

Bilans obrotów bieżących, %PKB	Dług publiczny brutto, % PKB	Bezrobocie w %	Oszczędności narodowe brutto, % PKB	Inwestycje całkowite, % PKB	PKB %	Lata
10,8	79,9	3,7	45,5	34,9	8,9	2000
13,9	93,7	3,7	41,3	27,8	-0,9	2001
13,5	94,3	4,5	38,8	25,5	4,2	2002
22,8	97,6	5,2	40,2	17,6	4,4	2003
18,2	94,7	4,4	41,1	23,1	9,5	2004
22,1	92,1	4,1	43,2	21,4	7,5	2005
25,1	85,1	3,6	47,3	22,3	8,9	2006
26,1	84,7	3	49,1	23,1	9,1	2007
14,5	95,3	3,2	44,9	30,4	1,8	2008
16,8	99,7	4,3	44,5	27,7	-0,6	2009
23,4	97	3,1	51,5	27,9	15,2	2010
22,1	101	2,9	50,1	27,3	6,2	2011
17,4	105,7	2,8	47,9	30,4	3,9	2012
16,9	102,2	2,8	47,4	29,1	5	2013
19,7	97,9	2,7	46,8	29,2	3,6	2014
18,1	103,2	2,8	44,9	26,8	1,9	2015
19	111,5	3	44,4	25,3	2	2016
19,6	110,6	2,2	45	25,5	2,5	2017*

Źródło: World Economic Outlook, <http://www.imf.org>; bd – brak danych.

* dane szacowane, październik 2017 roku.

Od 1959 roku PAP promowała ideę tzw. państwa rozwojowego (*developmental state*), które zazwyczaj koncentruje się na rozwoju gospodarczym, opartym na własności państwowej i kontroli gospodarczej²¹². Mimo to ugrupowanie podjęło się reformy systemu (a nie akceptacji modelu zachodniej demokracji liberalnej), który – jak twierdzą rządzący – zapewnia stabilność polityczną. Partia mogła więc prowadzić politykę rozwiązującą problemy ekonomiczne, nie zaś te, które powstają w procesie kontestacji ideologicznej. W unikalnym kontekście singapurskim, gdzie krajowy sektor prywatny był stosunkowo słaby, państwo i jego biurokracja stały się wiodącym aktorem zapewniającym warunki wzrostu gospodarczego, tworzącym miejsca pracy, inicjującym industrializację, finansującym inwestycje prywatne czy budującym infrastrukturę²¹³.

W celu realizacji planów rozwojowych rząd powołał szereg instytucji z nim związanych lub będących jego własnością, w tym zarządzanych lub nadzorowanych przez państwo. Przykłady takich instytucji obejmują utworzenie: Rady Mieszkalnictwa i Rozwoju (*Housing and Development Board*, HDB) w 1960 roku; Rady Rozwoju Ekonomicznego (*Economic Development Board*, EDB) w 1961 roku; Rady Obiektów Użyteczności Publicznej (*Public Utilities Board*, PUB) w 1963 roku; Władzy Portu Singapuru (*Port of Singapore Authority*, PSA) w 1964; Jurong Town Corporation w 1968, głównego inwestora budowlanego; Banku Rozwoju Singapuru (*Development Bank of Singapore*, DBS) w 1968 roku; czy Urzędu Telekomunikacyjnego Singapuru (*Telecommunication Authority of Singapore*, TAS) w 1974 roku. Ponadto rząd Singapuru stworzył w 1974 roku Temasek Holdings, instytucję, która sprawuje kontrolę nad wieloma firmami rządowymi (*Government-Linked Companies*, GLCs), które, jak wspomniałam, dominują w gospodarce narodowej²¹⁴.

²¹² Zob. Linda Low, *Singapore's Developmental State Between a Rock and a Hard Place*, w: Linda Low (red.), *Developmental States: Relevancy, Redundancy or Reconfiguration?*, New York 2004, s. 161–177.

²¹³ M. Shamsul Haque, *Governance and Bureaucracy...*, s. 229.

²¹⁴ Ibidem.

Tak więc od uzyskania niepodległości Singapur kształtował swoje „państwo rozwojowe”, w którym sektor publiczny stał się dominującym graczem w większości gałęzi gospodarki narodowej. Proces ten jest kontynuowany, ponieważ rząd kontroluje przez przedsiębiorstwa państwowe rynek energetyczny, port lotniczy, bankowość, telekomunikację, produkcję przemysłową, media czy transport. Wspomniana organizacja patronacka Temasek Holdings odegrała kluczową rolę w zarządzaniu i monitorowaniu inwestycji rządowych (wartych 70 mld USD)²¹⁵. Rządowym uzasadnieniem takiego zaangażowania w sektor publiczny była słabość sektora prywatnego, konieczność zapewnienia szybkiego uprzemysłowienia i utrzymanie stabilności politycznej i gospodarczej²¹⁶.

W ciągu ostatnich dwóch dekad wiodąca rola sektora publicznego zmniejszała się, ponieważ rząd zaczął pozwalać lokalnym i zagranicznym prywatnym przedsiębiorstwom konkurować w obszarach, które dotąd były tradycyjnie rezerwowane dla państwa. Jedną z takich dziedzin jest telekomunikacja, a także sektor bankowy i ubezpieczeniowy. Obecnie większe możliwości inwestycji mają też banki zagraniczne. Ponadto większą konkurencyjność przewiduje się w sektorze energetycznym, opieki zdrowotnej i usług prawnych. Niezależnie od skali tych zmian, zwiększających konkurencję, ważne są również przekształcenia o charakterze systemowym. Rząd jest bardziej skłonny do przyjmowania roli pośrednika w działalności gospodarczej²¹⁷. Mimo że sektor publiczny nadal pozostaje dominujący, zwiększa się znaczenie sektora prywatnego – przez tworzenie atmosfery sprzyjającej działalności gospodarczej, w zakresie korzystnych stawek podatkowych dla osób prawnych, tworzenia obiektów infrastruktural-

²¹⁵ Zob. Rajesh Kumar, *Strategies of Banks and Other Financial Institutions: Theories and Cases*, Oxford 2014, s. 521–522.

²¹⁶ M. Shamsul Haque, *Governance and Bureaucracy...*, s. 230.

²¹⁷ Zob. M. Shamsul Haque, *Reinventing Public Governance in Singapore: Major Reform Premises, Initiatives, and Consequences*, w: Gedeon Mudacumura, Goktug Morçöl (red.), *Challenges to Democratic Governance in Developing Countries*, Heidelberg–New York–Dordrecht–London 2014, s. 73–94.

nych, a także zmiany zasad handlu i zezwoleń na prowadzenie działalności gospodarczej²¹⁸. Na płaszczyźnie politycznej wcześniejsze przesłanki do większej interwencji państwa i sprawowania kontroli, takie jak zapewnienie rozwoju gospodarczego i stabilności politycznej, straciły znaczenie ze względu na dobre wyniki osiągnięte w tych dziedzinach. Poza tym społeczeństwo singapurskie jest coraz lepiej wyedukowane, tym samym stało się bardziej wymagające i oczekujące mniejszej kontroli rządu. Jak wspomniałam, do takich zmian doszło zwłaszcza pod przewodnictwem premiera Goh Chok Tonga (1990–2004)²¹⁹.

Interwenująca rola i polityka państwa singapurskiego nie tylko przyniosła ekonomiczny sukces, lecz także spowodowała pewne problemy. Rząd zareagował na kryzys gospodarczy i recesję w 1980 roku, który miał być spowodowany nadmierną regulacją i wysokim podatkiem korporacyjnym, przez stopniowe zmniejszanie państwowej kontroli nad gospodarką. Świadomość problemów związanych z interwencyjną rolą państwa, wraz z nowym podejściem przekształcającym Singapur w międzynarodowe centrum finansowe, doprowadziło do uznania przez rząd konieczności redefinicji roli sektora publicznego i przebudowy polityki publicznej w kierunku wolnorynkowym, jednak bez całkowitego zrzeczenia się kontroli państwowej nad gospodarką. Tak więc – jak wskazuje M. Shamsul Haque – zmiany w zarządzaniu publicznym w Singapurze to efekt powstania bardziej wykształconego i świadomego społeczeństwa, uznania rosnącego zainteresowania uczestnictwem w życiu publicznym i zrozumienia negatywnych konsekwencji wynikających z interwencji gospodarczej. Ważne – zdaniem autora – są także cele rządu, sprawiające, że kraj ten stał się centrum finansowym i technologii informatycznych²²⁰.

Jednym z głównych czynników stojących za obecnymi reformami w zarządzaniu Singapurem jest intensywny proces globalizacji

²¹⁸ M. Shamsul Haque, *Governance and Bureaucracy...*, s. 230.

²¹⁹ Ibidem, s. 234.

²²⁰ Ibidem, s. 235.

gospodarczej i integracji gospodarek narodowych, co stanowi poważne wyzwanie dla konkurencyjności ekonomicznej kraju. Nie ma wątpliwości, że w przeszłości Singapur zyskał znacznie na integracji z międzynarodowymi rynkami handlowymi i inwestycyjnymi. Obecna faza (neo)liberalnej globalizacji oznacza świat bez granic ekonomicznych, co sprawia, że wszystkie gospodarki stają się bardziej konkurencyjne i otwarte na inwestycje zagraniczne, a tym samym zmniejsza się konkurencyjność „interwencyjnych państw rozwojowych”, takich jak Singapur. Państwo to nie jest już jedynym interesującym miejscem dla inwestycji zagranicznych związanych z produkcją tanich usług. Z tych względów rząd Singapuru przedstawił więcej zachęt, aby pozostać atrakcyjnym miejscem dla światowych rynków. Były minister finansów Richard Hu uzasadniał to przekonaniem, że jedynie większa otwartość pozwala konkurować na rynku światowym i się rozwijać²²¹.

Źródłem nacisków zewnętrznych na rzecz wprowadzania reform zmierzających do ograniczenia interwencji państwa i większej konkurencji na rynku w głównych sektorach (na przykład telekomunikacji, bankowości i użyteczności publicznej) są także międzynarodowe organizacje gospodarcze, takie jak Światowa Organizacja Handlu (World Trade Organization, WTO). Mimo że Singapur, jak wspomniałam, nie zmagają się z problemem zadłużenia zagranicznego (które było główną przyczyną wielu reform narzuconych przez międzynarodowe organizacje finansowe krajom rozwijającym się), to pozostaje silnie uzależniony od inwestorów i rynków zagranicznych. W obliczu wyzwań i nacisków zewnętrznych rząd podjął ważne inicjatywy, aby zwiększyć konkurencyjność gospodarki Singapuru, i zachęcał własne przedsiębiorstwa państwowe, spółki powiązane z rządem i lokalnych prywatnych przedsiębiorców do inwestowania w innych krajach, zwłaszcza w regionie Azji i Pacyfiku²²². Taka polityka sprawia, że wartość bezpośrednich

²²¹ Ibidem.

²²² Szerzej zob. Siow Yue Chia, *Inward and Outward FDI and the Restructuring of the*

inwestycji zagranicznych z Singapuru w gospodarkach regionu stale wzrasta (zob. tabela 12). Zachęcanie do inwestowania w innych państwach wymaga jednak przekształceń instytucjonalnych zapewniających większą elastyczność menadżerską i kulturę biznesową w sektorze publicznym²²³.

Tabela 11. Singapurskie BIZ w 15 najważniejszych państwach (według 2015 roku) w latach 2011–2015, w milionach dolarów singapurskich

	2011	2012	2013	2014	2015*
Chiny	85 232	92 047	102 625	114 445	121 067
Kajmany	10 313	12 790	21 502	60 322	63 649
Hong Kong	39 429	40 241	41 831	51 085	52 733
Indonezja	35 084	39 911	40 633	45 736	45 439
Malezja	33 117	36 486	36 700	40 526	40 687
Brytyjskie Wyspy Dziewicze	34 160	34 817	36 131	38 231	38 452
Wielka Brytania	37 255	43 714	49 153	42 430	35 865
Australia	36 106	40 471	42 245	38 295	35 157
Luksemburg	1 607	12 173	15 989	28 283	31 816
Indie	11 242	12 909	16 000	22 679	29 617
Tajlandia	19 811	19 669	18 989	19 968	20 958
Holandia	7 735	7 827	10 346	14 672	16 567
Mauritius	18 421	16 866	15 495	16 437	16 490
Stany Zjednoczone	7 334	8 297	9 695	13 537	15 569
Bermudy	9 979	10 824	10 367	12 590	13 794

Źródło: Singapore's Investments Abroad 2015, <http://www.singstat.gov.sg>.

*najnowsze dane zostały opublikowane w marcu 2017 roku.

Singapore Economy, w: Chalongsob Sussangkarn, Yung Chul Park, Sung Jin Kang (red.), *Foreign Direct Investments in Asia*, Oxon–New York 2011, s. 121–176.

²²³ M. Shamsul Haque, *Governance and Bureaucracy...*, s. 235–236.

Tabela 12. Singapurskie BIZ w latach 1970–2016 w cenach bieżących *per capita*

	Napływające BIZ w mln USD			Odpływające BIZ w mln USD		
	Wartość w mln USD	Procent światowych inwestycji	Procent singapurskiego PKB	Wartość w mln USD	Procent światowych inwestycji	Procent singapurskiego PKB
1970	93	0,7	4,9	bd	bd	bd
1980	1 236	2,3	10,2	98	0,2	0,8
1990	5 575	2,7	14,4	2 034	0,83	5,2
2000	15 115	1,1	16,5	6 848	0,6	7,2
2001	17 007	2	19,4	20 204	3	22,6
2002	6 157	1	6,8	2 835	0,6	3,1
2003	17 051	2,8	17,8	3 726	0,7	3,8
2004	24 390	3,3	21,6	13 139	1,5	11,5
2005	18 090	1,8	14,4	12 553	1,5	9,9
2006	36 924	2,5	25,4	20 063	1,5	13,6
2007	47 733	2,4	26,8	40 882	1,9	22,7
2008	12 201	0,7	6,4	7 964	0,5	4,1
2009	23 821	2	12,6	32 040	2,9	16,7
2010	55 076	3,9	23,8	35 407	2,6	15
2011	50 368	3	19	31 371	2	11,4
2012	61 159	4,6	22,1	19 443	1,4	6,7
2013	63 772	4,4	22,4	43 597	3,1	14,5
2014	73 987	5,6	24,2	52 217	4,2	17,0
2015	70 579	4	24,1	31 405	2	10,7
2016	61 597	3,5	20,9	23 888	1,7	8,1

Źródło: oprac. własne na podstawie danych UNCTAD, <http://www.unctadstat.unctad.org/EN/>; najnowsze dane zostały aktualizowane w sierpniu 2017 roku.

Tabela 13. Singapurskie BIZ w poszczególnych krajach i regionach w latach 2009–2016 (w milionach dolarów singapurskich)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Azja ogółem	168 772,1	170 941,3	197 698,3	219 429,6	283 795,1	298 453,1	292 045,4
Brunei	292,5	338,2	369,7	389,5	341,2	324,8	355,6
Kambodża	6,9	22,8	22,6	23,1	21	21,7	15,9
Chiny	17 163,2	15 096,8	16 306,2	17 846,2	16 195,3	22 142,8	24 023
Hong Kong	19 555,2	21 801	30 393,2	33 490,1	50 122,5	48 468,8	51 398,8
Indie	24 542	23 104,1	23 861,8	25 443,9	25 759,3	23 044,3	18 287,1
Indonezja	4 275,8	2 054,7	3 819,1	2 798,6	2 172,5	4 241,4	5 669,2
Japonia	56 005,2	55 338,2	60 068,8	72 246,2	110 106,2	115 226,8	95 830,9
Korea Płd.	3 061,7	4 143,3	3 306	4 680,9	7 576,1	10 856,1	14 037
Laos	2,5	3,8	3,7	37,6	36	36,9	45,8
Malezja	19 433,9	23 739,1	31 370,3	30 941,4	32 518,2	32 367,8	35 310,3
Mjanma	45	19,4	9	34,2	91,1	147,5	243
Filipiny	2 618,6	2 419,9	2 958,6	3 001,6	3 162,4	3 728,2	4 190,1
Tajwan	5 795,4	7 127,8	7 252,1	8 433,7	12 383,2	14 540,8	16 507,5
Tajlandia	5 312,4	4 153,1	3 806,2	4 175,9	4 533,6	5 059,7	6 448,2
Wietnam	59,6	60,6	24,2	107,8	181,3	377,9	494,7
Europa	233 371	260 406,4	280 778,4	302 232,7	326 566,6	384 265,1	424 202,9
Ameryka Północna	70 623,3	79 091,4	110 316,1	136 907,5	200 855,2	254 155,3	293 007,8
Oceania	12 676	14 582,6	15 719,5	17 504,7	23 641,9	25 093,8	25 925,4
Ameryka Południowa i Środkowa	164 546,6	163 638,7	186 679,3	208 880	255 081,5	277 069,2	298 982,2
Afryka	15 114,1	13 761,4	16 844,4	19 264,7	21 984,3	25 598	28 102,4

Źródło: dane singapurskiego urzędu statystycznego (zaktualizowane przez urząd w styczniu 2017 roku), <http://www.singstat.gov.sg>

Wprowadzane zmiany w gospodarce świadczą o zdolnościach adaptacyjnych Singapuru do rzeczywistości międzynarodowej, jednak kraj cały czas dba o zachowanie własnej tożsamości i modelu rozwoju. Zwłaszcza przed ostatnim azjatyckim kryzysem finansowym i spowolnieniem gospodarczym wyraźnie twierdzono, że zachodni model liberalnej demokracji może być przeszkodą w rozwoju gospodarczym Azji. Ze względu na spowolnienie i straty ekonomiczne wynikające z kryzysu z 1997 roku, logika szybkiego wzrostu gospodarczego nie pozwala na proste odrzucenie modelu państwa opiekuńczego, zwłaszcza gdy gospodarstwa domowe o niskich dochodach oczekują wsparcia finansowego ze strony władz i przyjaznej dla nich polityki publicznej²²⁴.

Można wskazać na trzy główne cechy ewoluującego w Singapurze nowego modelu wzrostu gospodarczego. Po pierwsze, wyraźnie zmieniono nacisk w kierunku wzrostu wydajności: starano się ograniczyć zależność singapurskiej gospodarki od imigracji, podejścia, które dominowało zwłaszcza w latach 2004–2008. Po drugie, rząd zróżnicował przywileje i uprawnienia stałych rezydentów i obcokrajowców przez uprzywilejowanie Singapurczyków. Zasada pierwszeństwa przyznana obywatelom singapurskim doprowadziła do większej dyskryminacji cenowej oraz segmentacji między mieszkańcami i obcokrajowcami w takich dziedzinach jak: edukacja, ochrona zdrowia czy mieszkalnictwo. Po trzecie, rząd, aby zapewnić równowagę, zwrócił większą uwagę na potrzebę zapewnienia „wzrostu sprzyjającemu włączeniu społecznemu” i zapewniał, że będzie dbał o gospodarstwa o niższych dochodach. Nastąpiła więc istotna ekspansja w dziedzinie wsparcia finansowego i społecznego oraz stworzenia zabezpieczenia dla gospodarstw domowych o niższych dochodach. W ciągu ostatnich kilku lat wprowadzano dodatkową pomoc finansową²²⁵.

²²⁴ M. Shamsul Haque, *Governance and Bureaucracy...*, s. 238.

²²⁵ Chua Hak Bin, Shawlin Chaw, *Singapore's New Growth Model*, w: Soon Hok Kang,

Sukces Singapuru jest również związany z efektywnym zarządzaniem instytucjami publicznymi, które tworzą „przyjazne środowisko”, czym przyciągają zagranicznych inwestorów. Zgodnie z dominującą w tym kraju wizją polityczną to administracja i urzędnicy mają zapewniać dobre warunki dla rozwoju gospodarczego. Jak zauważyli Johny J. Corson i Joseph P. Harris, „żyjemy w administracyjnych czasach. Jedzenie, które spożywamy, ubrania, które nosimy, towary, które kupujemy, ulice i autostrady, którymi podróżujemy, samochody, którymi jeździmy, i wiele innych usług, z których korzystamy – edukacja, opieka medyczna, rozrywka, rekreacja, ochrona naszego życia i własności – są możliwe dzięki administracji”²²⁶. Jeśli zgadzamy się z powyższym cytatem, należy docenić efektywność administracyjną analizowanego tutaj państwa.

Singapur doczekał się zresztą wielu słów uznania ze względu na swoje zarządzanie publiczne, jego efektywność i wsparcie rozwoju instytucji publicznych. Umiejętności urzędników państwowych oceniane są bardzo wysoko. W latach 1999–2003 Singapur pod względem kompetencji urzędników zajmował pierwsze miejsce według *The Global Competitiveness Report*. Urzędnicy z tego kraju znaleźli się też na wysokich pozycjach w następnych latach²²⁷. Singapur pod tym względem jest również doceniany przez Bank Światowy, dzięki czemu kraj uzyskuje wysokie noty w określaniu wskaźnika efektywności zarządzania (*governance indicator on government effectiveness*), przez który rozumie się: jakość usług publicznych i ich świadczenia, jakość biurokracji, kompetencje i niezależność urzędników, wiarygodność rządu w kwestii realizacji swoich politycznych zobowiązań. Zgodnie z wyliczeniami Banku Światowego efektywność singapurskiej administracji

Chan-Hoong Leong (red.), *Singapore Perspectives 2012. Singapore Inclusive: Bridging Divides*, Singapore 2012, s. 23.

²²⁶ John Jay Corson, Joseph Pratt Harris, *Public Administration in Modern Society*, New York 1963, s. 1.

²²⁷ J.S.T. Quah, *Public Administration...*, s. 2.

wynosiła 98,1% w 2002 roku, zaś aż 100% w latach 1998, 2000, 2007 i 2008²²⁸.

Jon S.T. Quah uważa, że można wskazać następujące główne cechy singapurskiego systemu administracji:

- 1) Macho-merytokracja²²⁹, wprowadzona przez kolonialny zarząd brytyjski w 1951 roku, kiedy utworzono Komisję Usług Publicznych (Public Service Commission, PSC). Merytokracja oznacza wybór urzędników państwowych na podstawie osiągnięć lub spełnienia określonych kryteriów. Jednakże w Singapurze merytokracja ma szersze znaczenie, jako że definicja włącza w nią zarówno urzędników, jak i polityków.
- 2) Rywalizacja z sektorem prywatnym o najlepsze talenty. Ze względu na to, że Singapur nie ma surowców naturalnych, to kapitał ludzki jest niezwykle ważny. Jednak przy małej populacji sektor publiczny walczy o najlepszych pracowników przez korzystanie z trzech najistotniejszych instrumentów. Po pierwsze, oferuje się młodym osobom stypendia na zmienną liczbę lat podczas trwania ich studiów licencjackich, a następnie studenci muszą odpracować je na rzecz państwa. Po drugie, aby uniknąć ucieczki pracowników zapewniono dobre wynagrodzenia, które co jakiś czas są waloryzowane. Po trzecie, usprawniono system awansów, poczynawszy od 1989 roku, kiedy okazało się, że dotychczasowe rozwiązania bazujące na powolnym rozwoju kariery utrudniają zatrzymanie najlepszych pracowników.
- 3) Niski poziom korupcji. Tego typu negatywne zjawisko było poważnym problemem, szczególnie podczas rządów brytyjskich, a także w czasie okupacji japońskiej.

²²⁸ Ibidem, s. 2–3.

²²⁹ Autorem terminu macho-merytokracja jest Ezra F. Vogel, który w ten sposób chciał podkreślić przywiązanie rządu singapurskiego do sprawowania władzy „silną ręką”. Zob. Ezra F. Vogel, *A Little Dragon...*, s. 1053.

W 1960 roku wprowadzono jednak Ustawę o zapobieganiu korupcji (Prevention of Corruption Act, POCA), którą zaczęto konsekwentnie egzekwować. PAP wsparła też powstanie biura śledczego, które zajmowało się korupcją (Corrupt Practices Investigation Bureau, CPIB) i które częściowo egzekwowało POCA²³⁰. W efekcie tych działań Singapur jest obecnie jednym z najmniej skorumpowanych państw na świecie.

- 4) Poleganie na reformach instytucjonalnych i administracyjnych. Zaraz po dojściu PAP do władzy instytucje polityczne nie były przygotowane do tego, aby zmierzyć się z niekolonialnym systemem. W celu dokonania przemian mentalnych w społeczeństwie singapurskim PAP powołała więc dwa nowe ministerstwa – Ministerstwo Kultury i Ministerstwo Rozwoju Narodowego. Z kolei w 1959 utworzone roku zostało Centrum Studiów Politycznych (Political Study Center, PSC), którego zadaniem było przygotowywanie urzędników do realizacji nowych celów związanych z rozwojem państwa.
- 5) Poleganie na instytucjach publicznych w implementowaniu społeczno-ekonomicznych programów rozwojowych. Przykładem tego może być działalność dwóch wspomnianych już wcześniej instytucji Housing and Development Board (HDB) i Economic Development Board (EDB). Ze względu na związki między tymi problemami – mieszkalnictwem i bezrobociem – powołano właśnie te dwa organy w celu ich rozwiązania. HDB, powstałe w 1960 roku, miało zaradzić trudnościom mieszkaniowym, a EDB, powołane w 1961 roku, miało uatrakcyjnić lokalny rynek dla inwestycji zagranicznych. Sukces tych dwóch prekursorskich instytucji

²³⁰ J.S.T. Quah, *Combating Corruption Singapore-style...*; J.S.T. Quah, *Administrative and Legal Measures for Combating Bureaucratic Corruption in Singapore*, „Occasional Paper” 1978, nr 34; J.S.T. Quah, *Sustaining Quality in the Singapore Civil Service*, „Public Administration and Development” 1995, t. 15, nr 3, s. 335–343.

- sprawił, że taki sposób zarządzania rozwojem społeczno-gospodarczym upowszechnił się i obecnie jest ponad sześćdziesiąt takich wyspecjalizowanych agencji²³¹.
- 6) Efektywność implementacji polityki publicznej. Skuteczność w tym względzie wynika przede wszystkim ze wsparcia polityków, merytokracji, niskiego poziomu korupcji, a od 1981 roku realizacji programów komputeryzacji i rozwoju technologii informatycznych.
 - 7) Ulepszanie usług administracyjnych. W tym celu powołano Singapurską Służbę Publiczną (Singapore Civil Service, SCS), której zadaniem jest dostarczanie jak najlepszych usług wszystkim obywatelom – bez dyskryminacji, która była praktykowana podczas rządów brytyjskich (dyskryminowane były wówczas osoby niemówiące w języku angielskim). Władze starają się na bieżąco monitorować jakość usług administracyjnych oferowanych obywatelom. Jak już wspomniałam, w 1984 roku spadło poparcie dla PAP i ugrupowanie to otrzymało mniej głosów w wyborach. Rząd zlecił zatem ustalenie przyczyn tego stanu rzeczy. Okazało się, że społeczeństwo życzyłoby sobie większej możliwości składania skarg i formułowania krytycznych uwag. Od tego czasu system administracyjny jest stopniowo ulepszany.
 - 8) Dyfuzja polityki jako sposób na rozwiązywanie problemów. Singapur nie boi się implementować rozwiązań, które stosują inne państwa. W tym celu na bieżąco prowadzony jest monitoring, jak inni radzą sobie z różnymi problemami, a następnie wybrane rozwiązania są adaptowane do warunków singapurskich²³².

²³¹ Szerzej: Edgar H. Schein, *Strategic Pragmatism...*

²³² Na przykład projekt lotniska Changi powstał na podstawie budowy lotniska Schipol w Amsterdamie, które zostało wybrane przez organ singapurski (Civil Aviation Authority of Singapore, CAAS) po przeprowadzeniu ankiety na najlepsze i najgorsze lotnisko na świecie pod koniec lat siedemdziesiątych XX wieku; zob. J.S.T. Quah, *Public Administration...*, s. 5–8.

Podsumowując analizowany w tym miejscu wątek – można stwierdzić, że singapurski model polityczny charakteryzuje dominacja jednej partii, rozbudowana, ale przejrzysta biurokracja, pozbawiona problemu korupcji, ograniczanie możliwości funkcjonowania opozycji oraz ograniczanie podstawowych praw politycznych i wolności obywatelskich. Działania i decyzje rządowe (w tym aktywność w stosunkach międzynarodowych) są motywowane pragmatyzmem i zorientowane prorozwojowo²³³. Tak więc potrzeba zapewnienia ciągłego rozwoju gospodarczego (pojęcie „rozwój” jest w tym kraju definiowane w sposób wąski i odnosi się *stricte* do kwestii ekonomicznych) służy za uzasadnienie prowadzonej polityki, zarówno wewnętrznej, jak i zagranicznej. Singapur w ciągu ostatnich lat wprowadził pewne zmiany, które mogą świadczyć o powolnej (ewolucyjnej) demokratyzacji, niemniej trudno wskazać na pojawienie się jakichkolwiek przesłanek świadczących o odejściu od systemu dominacji jednej partii, tym bardziej że polityka tożsamościowa i gospodarcza sprzyja utrzymaniu dotychczasowego status quo.

2.2 Tożsamość kulturowo-cywilizacyjna Singapuru

Lee Kuan Yew uważał, że czynnik kulturowy i jego pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy jest często niedoceniany i pomijany. Długoletni premier Singapuru podkreślał, że kultury, które mniejszy nacisk kładą na stypendia dla młodych, pracowitość i oszczędność, będą rozwijały się znacznie wolniej niż państwa Azji Wschodniej, które rozumieją i doceniają te elementy. Powiązanie kultury z gospodarką, jeśli uznamy je za czynnik wyjaśniający sukces państw wschodnioazjatyckich, przyczyniło się do skonstruowania idei określanych jako „wartości azjatyckie”. Tworzą one nową drogę rozwoju, która nie jest

²³³ Zob. Andrzej Dybczyński, *Polityka zagraniczna...*

zgodna z liberalną demokracją w rozumieniu zachodnim²³⁴. W wielu ze swoich przemówień Lee Kuan Yew zaznaczał, że priorytetem państwa singapurskiego jest dobrobyt, a dopiero później rozwój demokracji²³⁵. Jego zdaniem, aby system demokratyczny mógł efektywnie funkcjonować, potrzebne są do tego określone podstawy kulturowe, których w Singapurze nie ma²³⁶. Polityk dodawał, że de facto narzucana przez Zachód demokracja nie przyniosła niczego dobrego państwom rozwijającym się, a podstawą dobrej państwowości jest uczciwy i efektywny rząd²³⁷. Podkreślał również, że reformy polityczne nie muszą iść w parze z liberalizacją gospodarczą, a rywalizacja i konkurencja nie sprzyjają dobrobytowi²³⁸. System zachodni jest nie do zaakceptowania, jeśli występuje w nim więcej zjawisk negatywnych niż pozytywnych. Ekspansję (zachodnich) praw osobistych oceniał negatywnie, ponieważ jego zdaniem wolność nie sprzyja harmonii społecznej. Lee Kuan Yew uważał co prawda, że nie ma czegoś takiego jak „model azjatycki”, ale społeczeństwa azjatyckie znacząco różnią się od zachodnich. Fundamentalna odmienność zachodnich i wschodnioazjatyckich koncepcji oraz tamtejsze rozumienie pojęć „społeczeństwo” i „władza” polega na tym, że w Azji człowiek nie jest odseparowany od społeczeństwa, a indywidualizm w tamtych kulturach nie występuje, jeśli nie jest on częścią kolektywizmu²³⁹.

Tak zdefiniowane wartości są powiązane z konfucjanizmem i singapurscy politycy otwarcie przyznawali, że istotnie przyczynił się on do szybkiej industrializacji regionu. Najczęściej do konfucjanizmu, podobnie jak i do „wartości azjatyckich”, odwoływał się wspomniany Lee Kuan Yew. Dość często robili to jednak również inni politycy, jednocześnie wskazując na

²³⁴ Molly Elgin, *Asian Values...*, s. 138.

²³⁵ Przemówienie z 1986 roku, Cheng Guan Ang, *Lee Kuan Yew's...*, s. 54–66.

²³⁶ Przemówienie z 1990 roku. Ibidem, s. 71–82.

²³⁷ Przemówienie z 1992 roku. Ibidem, s. 71–82.

²³⁸ Przemówienie z 2005 roku. Ibidem, s. 84–99.

²³⁹ Fareed Zakaria, *Culture is Destiny...*

„zachodnie” pochodzenie idei demokracji²⁴⁰. Jednak odmienne stanowiska również były prezentowane. Krytycy konfucjanizmu, a zarazem liberalni intelektualiści, argumentowali, że konfucjanizm jest martwą tradycją. Inni wskazywali, że konfucjanizm jest widoczny moralnie i politycznie, ale ze względu na to, że jest niebezpieczny, powinien być wyeliminowany z życia społeczno-politycznego²⁴¹. Wskazywano także, że konfucjanizm jest niekompatybilny ze społecznymi i politycznymi przejawami nowoczesności – demokracją, kapitalizmem czy rządami prawa²⁴². Jedną z implikacji takiej debaty na temat wpływu konfucjanizmu na model singapurski jest zwrócenie uwagi na polityczny aspekt kształtowania się narodu. Niektórzy badacze wskazują, że w Singapurze to przede wszystkim politycy odwołują się do kategorii narodu, podkreślają jego historyczne koźnienie i starają się wpłynąć na jego kształt, aby po prostu móc nim sprawnie zarządzać²⁴³.

Mariaż modelu singapurskiego z konfucjanizmem nie jest jednak tak oczywisty, jak to mogłoby się na pierwszy rzut oka wydawać lub wynikać ze składanych deklaracji politycznych. Po pierwsze, mieszkańcy Singapuru to przede wszystkim imigranci z południowej części Chin, mający chłopskie pochodzenie, tak więc singapurska wersja konfucjanizmu była w najlepszym razie ograniczona do kwestii familizmu. Po drugie, wyedukowani mieszkańcy kraju byli na początku XX wieku narażeni na wpływy nowoczesnych ruchów w Chinach, które miały pogardliwy stosunek do konfucjanizmu. Po trzecie, PAP, aby „skrystalizować” narodową kulturę, dokonała standaryzacji podręczników szkolnych, aby ograniczać nawiązania do tra-

²⁴⁰ Daniel A. Bell, Hahm Chaibong, *The Contemporary Relevance of Confucianism*, w: Daniel A. Bell, Hahm Chaibong (red.), *Confucianism for the Modern World*, Cambridge 2003, s. 3.

²⁴¹ Por. Rodney L. Taylor, *Confucianism*, New York 2004, s. 127 i n; Weiming Tu, *The Global Significance of Concrete Humanity: Essays on the Confucian Discourse in Cultural China*, New Delhi 2010.

²⁴² Daniel A. Bell, Hahm Chaibong, *The Contemporary Relevance...*, s. 3.

²⁴³ Michael Hill, Kwen Fee Lian, *The Politics of Nation...*, s. 16.

dycji. Z tego powodu problemem nie jest to, czy singapurscy Chińczycy kontynuują formę konfucjanizmu, ale to, że działania PAP intencjonalnie uczyniły konfucjanizm narzędziem tworzenia ideologii państwowej i systemu moralnego²⁴⁴.

Inną ważną i w tym kontekście wartą poruszenia kwestią jest wieloetniczność tego kraju, która może być postrzegana jako jeden z mitów założycielskich Singapuru i centralny punkt jego kultury narodowej. Mit ten wymagał jednak przekształcenia kultury przez elity, które starają się zapobiec erozji tego, co jest przez nich postrzegane jako pożądane i właściwe. *Notabene* podobne działania są też podejmowane przez państwa zachodnie²⁴⁵. Proces ten nazywany jest przez część badaczy inżynierią kulturową²⁴⁶. Oznacza próbę stworzenia poczucia tożsamości narodowej przez celowe działania podejmowane przede wszystkim w dziedzinie edukacji i komunikacji społecznej. Lee Kuan Yew wskazał na kontekst zapoczątkowania tego procesu „wynajdywania” tożsamości narodowej: „pytamy się siebie, co to znaczy być Singapurczykiem? Po pierwsze, nie chcieliśmy być Singapurczykami. Chcieliśmy być Malajami (...) ale po dwudziestu trzech miesiącach – traumatycznego doświadczenia dla wszystkich stron – zakończyło się to dla nas, raczej nagle, byciem Singapurczykami”²⁴⁷.

Większość singapurskich liderów politycznych w czasie trwającego w regionie procesu dekolonizacyjnego nie wierzyła, że terytorium to może przetrwać jako niezależne państwo. Partia Czynu Ludowego od początku była więc promalezyjska, przynajmniej z dwóch powodów. Po pierwsze, było to pragma-

²⁴⁴ To, co zostało przedstawione, jest w zasadzie egzemplifikacją procesu wzajemnego korzystania z instytucjonalizacji produkcji wiedzy i posiadania władzy przedstawionej przez Michaela Foucault. Akademicka „wiedza” pomogła rządowi określić konfucjanizm jako „naturalny” i „prawdziwy” dla singapurskich Chińczyków. Jako że ta wiedza miała być przekazywana w procesie edukacji, rząd dostarczał środków, aby była ona rozwijana, tym bardziej, że wyraźny był brak tradycji konfucjańskiej w Singapurze. Beng Huat Chua, *Communitarian Ideology...*, s. 28–29.

²⁴⁵ Ibidem, s. 14.

²⁴⁶ Zob. Khun Eng Kuah, *Confucian Ideology...*, s. 371–383.

²⁴⁷ Michael Hill, Kwen Fee Lian, *The Politics of Nation...*, s. 12.

tyczne podejście (gwarantowało jakąś formę niezależności). Po drugie, większość działaczy PAP utożsamiała się z Malajami. W czasie negocjacji dotyczących utworzenia federacji zwrócono uwagę na problem ludności chińskiej zamieszkującej Malezję, naruszający równowagę etniczną. Ostatecznie to jednak czynnik geopolityczny okazał się najważniejszy w wyodrębnieniu się Singapuru jako niepodległego bytu. Warto przypomnieć, że większość państw w Azji Południowo-Wschodniej, które powstały w wyniku procesu dekolonizacji, nie jest efektem ludowych i powszechnych rewolucji czy powstań. Stały się niezależnymi państwami stworzonymi na bazie tego, co było już ukształtowane przez administrację kolonialną. Jak zauważają Michael Hill i Kwen Fee Lian, ich granice zostały uformowane bez odniesienia się do społeczności, które te ziemie zamieszkiwały. Sam fakt powstania takiego państwa nie miał zatem większego znaczenia dla ludności, prawdopodobnie poza istniejącą administracją i elitami²⁴⁸. W takich okolicznościach to im zależało przede wszystkim na skonstruowaniu nowego narodu i tożsamości narodowej²⁴⁹.

Powyższy schemat powstawania państw w wyniku procesu dekolonizacji doskonale obrazuje kształtowanie się niepodległego bytu Singapur. Początkowo terytorium to było zarządzane przez Brytyjczyków (do 1959 roku), następnie zostało wcielone do Federacji Malajskiej (w 1963 roku), aż wreszcie uzyskało niepodległość (w 1965 roku). Nagle, wbrew własnym intencjom, singapurskie elity znalazły się w paradoksalnej sytuacji posiadania państwa bez narodu²⁵⁰.

Społeczności etniczne w Singapurze czuły silne przywiązanie do państw, z których w jakimś sensie pochodziły, tak więc Indusi utożsamiali się z Indiami, a Malajowie z Malezją. W latach

²⁴⁸Założenie to nie odnosi się do wszystkich państw Azji Południowo-Wschodniej, m.in. Wietnamu. Zob. Małgorzata Pietrasiak, *Problem wietnamski na forum ONZ (1945–1977)*, Łódź 2002.

²⁴⁹Ibidem, s. 18.

²⁵⁰Ibidem.

pięćdziesiątych XX wieku Chińczycy identyfikowali się silnie z komunistycznymi (od 1949 roku) Chinami. Z tego powodu komunistyczne skrzydło w PAP miało wsparcie tej części społeczeństwa²⁵¹. Kiedy komuniści oderwali się w 1961 roku od Partii Czynu Ludowego, aby utworzyć nowe ugrupowanie Barisan Sosialis, umiarkowani członkowie PAP mogli sami wyznaczać nowy kurs rozwoju kraju. Początkowo PAP była partią umiarkowanie socjalistyczną i panmalajską, ale wystąpienie Singapuru w 1965 roku z Federacji Malajskiej, a następnie ogłoszenie dwa lata później wycofania wojsk brytyjskich z niepodległego już państwa sprawiło, że PAP musiała podjąć trud sformułowania własnej strategii rozwoju oraz ukształtowania nowego narodu. Zadanie to było o tyle trudne, że wcześniejsza identyfikacja ideologiczna i etniczna nie była wielce przydatna. Tak narodziła się koncepcja, która w literaturze była różnie określana: jako „ideologia przetrwania”²⁵² „ideologia pragmatyzmu”²⁵³ czy „mentalność garnizonowa”²⁵⁴. PAP postrzegała zaś samą siebie jako ugrupowanie kształtujące „trudne społeczeństwo”²⁵⁵.

Tabela 14. Grupy etniczne w Singapurze

Grupa etniczna lata	Chińczycy	Malajowie	Indusi	Inni
1970	77%	14,8%	7%	1,2%
1980	78,3%	14,4%	6,3%	1%
1990	77,8%	14%	7,1%	1,1%
2000	76,8%	13,9%	7,9%	1,4%

²⁵¹ Szerzej zob. na przykład Leo Suryadinata (red.), *Southeast Asia's Chinese Businesses in an Era of Globalization: Coping with the Rise of China*, Singapore 2006; Leo Suryadinata, „Overseas Chinese” in *Southeast Asia and China's Foreign Policy. An Interpretative Essay*, Singapore 1978.

²⁵² Heng Chee Chan, *Singapore: the Politics of Survival, 1965–1967*, Singapore 1971.

²⁵³ Heng Chee Chan, Hans Dieter Evers, *Nation-Building and National Identity in Southeast Asia*, w: S.N. Eisenstadt, Stein Rokkan (red.), *Building States and Nations: Analyses by Region*, Beverly Hills 1973.

²⁵⁴ David Brown, *The State and Ethnic...*

²⁵⁵ Michael Hill, Kwen Fee Lian, *The Politics of Nation...*, s. 19.

Grupa etniczna lata	Chińczycy	Malajowie	Indusi	Inni
2010	74,1%	13,4%	9,2%	3,3%
2011	74,1%	13,4%	9,2%	3,3%
2012	74,2%	13,3%	9,2%	3,3%
2013	74,2%	13,3%	9,1%	3,3%
2014	74,3%	13,3%	9,1%	3,3%
2015	74,3%	13,3%	9,1%	3,3%
2016	74,3%	13,4%	9,1%	3,2%

Źródło: oprac. własne na podstawie danych singapurskiego urzędu statystycznego,
<http://www.singstat.gov.sg>;

*dane z czerwca 2016 r.

Tak więc elity polityczne w nowo powstałym państwie musiały się zmierzyć z problemem kolonialnej czy też neokolonialnej tożsamości i zastąpić ją czymś nowym. W Azji Południowo-Wschodniej *de facto* istniały w tym względzie dwie alternatywy. Pierwsza polegała na przywróceniu tożsamości „regresyjnej”, przez ożywienie długiej i wartościowej tradycji kulturowej odwołującej się do „złotych czasów”. Druga możliwość, kształtowania tożsamości „progresywnej”, zakładała formowanie społeczeństwa przez wyraźne odrzucenie nawiązań do kolonialności i feudalizmu. Żadna z tych opcji nie była dobra w przypadku Singapuru. Progresywna tożsamość była wówczas zbyt mocno identyfikowana z chińskim komunizmem. Wydarzenia z lat sześćdziesiątych XX wieku, które wywołały obawy polityka malezyjskiego Tunku Abdula Rahmana o lewicowy przewrót w Singapurze i możliwości stworzenia „Kuby w Azji Południowo-Wschodniej”, były niezwykle żywe w umysłach singapurskich przywódców, którzy przede wszystkim chcieli otworzyć się na inwestycje zagraniczne. Z kolei powrót do „złotych czasów” mógł oznaczać ponowne ożywienie rywalizacji etnicznej (w 1970 roku ponad 70% obywateli Singapuru stanowili Chińczycy, 15% Malajowie,

a 7% Indusi; te proporcje są mniej więcej zachowywane do dziś). Tak więc socjalistyczna tożsamość, usankcjonowana przez elity PAP w początkowej fazie walki o niepodległość, nie była już dłużej akceptowana w latach sześćdziesiątych, kiedy to rząd singapurski szukał możliwości maksymalizacji korzyści osiągniętych z międzynarodowej wymiany gospodarczej, aby zapewnić rozwój swojego kraju. Już w drugiej połowie lat sześćdziesiątych Singapur rozpoczął politykę uprzemysłowienia, która miała zachęcić do inwestycji. Zaczęto wówczas ograniczać idee socjalistyczne i wykorzystywać jedynie na potrzeby wewnętrzne, a cała polityka zagraniczna była skoncentrowana na przyciąganiu inwestycji zagranicznych²⁵⁶.

Proces kształtowania narodu obejmował zatem sferę ekonomiczną, ideologiczną i polityczną. Konsekwentnie wykorzystywana była siła ekonomiczna, a koncentracja na ideologii była szczególnie wyraźna w latach 1975–1991. Z kolei siła polityczna szczególnie mocno była akcentowana w początkowych latach istnienia Singapuru, gdy przywódcy pierwszej generacji, którym przewodniczył Lee Kuan Yew, byli wyjątkowo efektywni w przekonywaniu społeczeństwa do swojej wizji rozwoju państwa i prowadzonej polityki. Było to oczywiście wspomagane przez dominację jednej partii, która miała dużą przewagę nad opozycją, a ponadto – jak już wspomniałam – kontrolowała prasę i media, edukację czy różnego rodzaju organizacje²⁵⁷.

Trudno oprzeć się też wrażeniu, że jednym z elementów kształtowania tożsamości singapurskiej było zachowywanie krytycznego stanowiska wobec zachodniej demokracji liberalnej. Na przykład w 1997 roku premier Goh Chok Tong podkreślał, że wielokrotne zwycięstwa PAP pokazują, iż Singapur jako państwo (w znaczeniu: rząd i społeczeństwo) odrzuca taki system²⁵⁸. Co istotne, kraj ten przyjął język angielski jako urzędowy, w związku

²⁵⁶ Michael Hill, Kwen Fee Lian, *The Politics of Nation...*, s. 19–20.

²⁵⁷ Ibidem, s. 22–23.

²⁵⁸ Michael Leifer, *Singapore's Foreign...*, s. 21; szerzej zob. A. Acharya, *Singapore's Foreign...*

z tym jest bardziej niż inne państwa regionu narażony na proces westernizacji, który podważa azjatyckie dziedzictwo, kulturę i tożsamość. Być może dlatego dychotomia „zachodnie” – „azjatyckie” wartości jest coraz częściej podkreślana, mimo że część „wartości zachodnich” jest akceptowana. W 1988 roku rząd zdecydował o utworzeniu komitetu, który miał się zająć opracowaniem ideologii narodowej. Jednocześnie zadanie to miało być podporządkowane nadrzędnej zasadzie pragmatyzmu. W efekcie zarówno wartości, jak i kultura narodowa mają być – wedle polityków – przede wszystkim użyteczne dla rozwoju państwa²⁵⁹.

W 1988 roku Goh Chok Tong, ówczesny wicepremier, nakreślił ideę skonstruowania ideologii narodowej, która ochroniłaby wartości komunitaryzmu. W styczniu 1989 roku prezydent Wee Kim Wee potwierdził potrzebę ukształtowania czy raczej określenia narodowych wartości²⁶⁰. Na bazie dyskusji, jaka się odbyła po tym wystąpieniu, parlament przyjął w 1992 roku Białą Księgę o Wspólnych Wartościach (*White Paper on Shared Values*), w której wskazano pięć podstawowych singapurskich wartości²⁶¹: 1) naród jest ważniejszy niż wspólnota, a społeczeństwo niż jednostka; 2) rodzina jest podstawową jednostką społeczną; 3) jednostka otrzymuje społeczne wsparcie; 4) konsensus jest ważniejszy niż kontestacja; oraz 5) należy dbać o etniczną i religijną harmonię²⁶². W dokumencie znalazło się też stwierdzenie, że instytucjonalizacja ideologii narodowej służy „ewolucji i zakotwiczeniu w tożsamości singapurskiej, inkorporując ważne części zróżnicowanej kultury oraz zachowań i wartości, które sprawiły, że naród odnosi sukces”. Warto dodać, że inne kulturowe elementy są często tłumione przez wyznawany pragmatyzm, który sam stał się cechą azjatycką, uznaną za klucz do sukcesu²⁶³.

²⁵⁹ Michael Leifer, *Singapore's Foreign...*, s. 32.

²⁶⁰ Terence Chong (red.), *Management of Success: Singapore Revisited*, Singapore 2010, s. 445–446.

²⁶¹ *Shared Values*, Singapore National Printers, Singapore 1991.

²⁶² Lily Kong, Brenda S.A. Yeoh, *The Politics of Landscapes...*, s. 38–39.

²⁶³ Beng Huat Chua, *Communitarian Ideology...* s. 32.

Takie odgórne zarządzanie ideologią narodową budzi wątpliwości, podobnie jak samo zdefiniowanie w ten sposób wartości. Jedną z interesujących kwestii jest trudność opisu ideologii w ramach procesu jej instytucjonalizacji. Mimo że deklaruje się przywiązanie do azjatyckich tradycji, Singapur nie może odwoływać się do mitycznej historii, którą podzielaliby wszyscy, jak choćby w przypadku indonezyjskiej ideologii Pancasila²⁶⁴. Ze względu na przejawianą wcześniej niechęć do instytucjonalizacji ideologia „wspólnych wartości” nie ma żadnych zabezpieczeń konstytucyjnych czy prawnych. Stąd też wspomniana Biała Księga miała być symbolem nowego początku, choć nadal brakuje jej charakteru prawnego. Brak mocy wiążącej nie oznacza jednak, że „wspólne wartości” nie mają obecnie znaczenia instytucjonalnego czy ideologicznego. Jako publicznie promowany i politycznie usankcjonowany dokument może być wykorzystywany przez rząd i polityków, a jednocześnie ograniczać możliwości jego kontestacji²⁶⁵.

Kontrastujące ze sobą idee zachodnie i idee oparte na konfucjanizmie odzwierciedlają zarówno filozofię, jak i praktykę polityczną PAP. Liberalna idea państwa, które jest kontrolowane przez społeczeństwo obywatelskie, jest postrzegana jako niekorzystna dla Singapuru – i z tego powodu liberalizm polityczny jest odrzucany. Dla kontrastu relacje między rządem a społeczeństwem zdefiniowane są jako wzajemne prawa i obowiązki. Przywódca ma obowiązek zapewnić dobrobyt społeczeństwu, które w zamian szanuje lidera. Wartość komunitaryzmu jest zatem ceniona w tym sensie, że dbanie o dobrobyt społeczny jest ponad interesem jednostki. Kontynuowany jest moralny i polityczny porządek, który gwarantuje harmonię. Jednakże nie jest to relacja, w której obie strony są sobie równe, jako że wyraźnie

²⁶⁴ Tożsamość narodowa Indonezyjczyków opiera się na pięciu wartościach: 1) wierze w jednego Boga (*Ketuhanan*); 2) zasadzie humanitaryzmu (*kemanusiaan*); 3) nacjonalizmie (*kebangsaan*); 4) zasadzie konsensusu lub demokracji (*mufakat atau demokrasi*); oraz 5) sprawiedliwości społecznej (*kesejahteraan sosial*).

²⁶⁵ Beng Huat Chua, *Communitarian Ideology...*, s. 33.

występuje w nich hierarchiczna struktura²⁶⁶. Dla analizy politycznej ta różnica ma zasadnicze znaczenie. Jedną z funkcji ideologii narodowej jest utrzymywanie jedności pośród dominującej grupy, która sama wyznacza ramy tej koncepcji. Oznacza to, że sama grupa podlega ideologizacji. Wydaje się nawet, że o ile rządowi nie udało się „skonfucjanizować” społeczeństwa, o tyle udało mu się „skonfucjanizować siebie”, czego odzwierciedleniem są takie oficjalne slogany jak choćby: „Lee Kuan Yew nowym Konfucjuszem”²⁶⁷.

Polityka tożsamości w Singapurze została uwikłana w spuściznę „pluralistycznego społeczeństwa” epoki kolonialnej. Pojęcie to zostało wprowadzone przez brytyjskiego administratora Johana S. Furnivalla, który uznał, że są to „społeczeństwa składające się z dwóch lub więcej elementów porządku społecznego, które żyją obok siebie, a jednak nie integrują się w jedną jednostkę polityczną”. Furnivall interesował się kwestią, czy członkostwo w większej społeczności – i to nie tylko w obrębie jednej wspólnoty – tworzy wspólne doświadczenia społeczne i „wspólną wolę społeczną”, poza produkcją i wymianą rynkową. Jego zdaniem heterogeniczność pluralistycznego społeczeństwa hamuje rozwój poczucia „wspólnego obywatelstwa”, życie społeczne zaczyna się więc rozwarstwiać, a istniejący potencjał konfliktowy między różnymi grupami czyni całe społeczeństwo z natury niestabilnym, w efekcie „zwiększa się zapotrzebowanie na to, aby być zarządzanym przez siłę z zewnątrz”²⁶⁸.

W trakcie dekolonizacji i procesu tworzenia niezależnego państwa narodowego singapurscy przywódcy polityczni zobowiązali się przestrzegać „zasady wieloetniczności”, co było przedłużeniem kolonialnego społeczeństwa pluralistycznego. Wcześniej, w ramach administracji kolonialnej, wykorzystywano kategoryzację różnych grup etnicznych, znaną jako CMIO (chiński, malajski, in-

²⁶⁶ Ibidem, s. 35–36.

²⁶⁷ Ibidem, s. 36.

²⁶⁸ Kian Woon Kwok, *Just What is New About the “New Politics of Identity”?*, w: Tarn How Tan, *Singapore Perspectives 2007. A New Singapore*, Singapore 2007, s. 58–59.

dyjski i inne)²⁶⁹. CMIO było więc modelem zarządzania relacjami etnicznymi, w ramach którego tożsamość koncentruje się wokół uznania i równego traktowania wszystkich grup²⁷⁰.

To kolonialne dziedzictwo społeczeństwa pluralistycznego wywiera swój wpływ do dziś. Na przykład, naród singapurski został nazwany przez premiera Lee Hsien Loonga, w jego przemówieniu w 2006 roku, „unikalnym”. Inni używali takich określeń jak „sztuczny naród”, a nawet „dziwny naród”. W związku z tym Kwok Kwian Woon zadał retoryczne pytanie: „czy Singapur kiedykolwiek miał być narodem, czy naprawdę trzeba być narodem?”²⁷¹. Singapurscy decydenci – co można prześledzić obserwując praktykę polityczną tego kraju – wydają się odpowiadać na nie twierdząco. W procesie kształtowania narodu przyjęło się na przykład, że obowiązkiem każdego Singapurczyka jest codzienne recytowanie słów hymnu²⁷². W przypadku Singapuru można posłużyć się zatem kategorią Benedicta Andersona – „wspólnoty wyobrażone”, ponieważ powstanie takowej pomogło Singapurczykom zacząć postrzegać siebie jako naród²⁷³.

W 2003 roku minister Yaacob Ibrahim w czasie swojego przemówienia wspominał o tym, że przewiduje rozpoczęcie trzeciego etapu polityki wielokulturowości Singapuru jako połączenia podejść dwóch pierwszych faz. Począwszy od osiągnięcia samorządności w 1950 roku, pierwszy etap obejmował konstruowanie narodu przez

²⁶⁹ Beng Huat Chua, *Racial Singaporeans: Absence After the Hyphen*, w: Joel S. Khan (red.), *Southeast Asian Identities: Culture and the Politics of Representation in Indonesia, Malaysia, Singapore and Thailand*, Singapore 1998; Kheng Boon Tan, *We, the Citizens of Singapore: Multiethnicity, Its Evolution and Its Aberrations*, w: Ah Eng Lai (red.), *Beyond Rituals and Riots: Ethnic Pluralism and Social Cohesion in Singapore*, Singapore 2004.

²⁷⁰ Kian Woon Kwok, *Just What is New...*, s. 59.

²⁷¹ Kian Woon Kwok, Ali Mariam, *Cultivating Citizenship and National Identity*, w: Arun Mahizman, Tsao Yuan Lee (red.), *Singapore: Re-engineering Success*, Singapore 1998.

²⁷² „Ślubowanie narodu” jest wygłaszane codziennie przez uczniów w szkołach, studentów na uczelniach i pracowników w zakładach pracy, a brzmi ono: „My, obywatele Singapuru, ślubujemy jako jeden zjednoczony naród bez względu na rasę, język czy religię, budować demokratyczne społeczeństwo oparte na sprawiedliwości i równości, aby osiągnąć szczęście, dobrobyt i postęp dla naszego narodu”. Zob. Marek Bankowicz, *System polityczny...*, s. 98.

²⁷³ Kian Woon Kwok, *Just What is New...* s. 61–62.

promowanie wieloetnicznej harmonii i budowę singapurskiej tożsamości, która miała powstać przez nakładanie się na siebie chińskich, malajskich, indyjskich i innych praktyk kulturowych. W drugiej fazie, od 1980 roku, wraz z pomyślnym rozwojem kapitalistycznym, gdy zaczęto odczuwać społeczne skutki westernizacji, nacisk został przesunięty na budowę podwójnych tożsamości, singapursko-chińskiej, singapursko-malajskiej czy singapursko-indyjskiej, aby zachęcić do zachowania kultur etnicznych. W obecnym, trzecim etapie, gdy globalizacja niesie za sobą różnorodność kulturową, międzykulturowe zrozumienie i dialog, zachęca się do wspierania hybrydowej formy tożsamości singapurskiej²⁷⁴.

Państwo singapurskie w istotny sposób interweniuje w sferę publiczną i wpływa na wielokulturowość społeczeństwa, przede wszystkim przez instytucje państwowe takie jak domy kultury czy etniczne grupy samopomocowe. Kolonialne społeczeństwo nie poświęcało tej kwestii zbytnej uwagi i zaledwie kilka stowarzyszeń było ukierunkowanych na modernizację kulturową. Stąd też w latach pięćdziesiątych XX wieku pojawiła się pilna potrzeba stworzenia nowych instytucji wielokulturowych, aby móc zastąpić kolonialne podziały społeczne. W 1980 roku zostały powołane kolejne instytucje, które miały tym razem za kwestionować konsumpcyjne dziedzictwo kapitalizmu skoncentrowanego na indywidualizmie. Wadą nowego kierunku okazało się jednak podważanie idei wielokulturowości i hybrydowej tożsamości, które nadal są postrzegane jako potrzebne do utrzymania spójności społecznej w dobie globalizacji²⁷⁵.

W latach osiemdziesiątych XX wieku wiele nowych instytucji zajęło się wspieraniem kultury etnicznej i zwalczaniem negatywnych dla tożsamości narodowej konsekwencji pomyślnego rozwoju kapitalistycznego. W tym kontekście ówczesny wicepremier Goh Keng Swee wprowadził program edukacji mo-

²⁷⁴ Daniel Goh, *The Third Phase of Singapore's Multiculturalism*, w: Tam How Tan (red.), *Singapore Perspectives 2010. Home, Heart, Horizon*, Singapore 2010, s. 19.

²⁷⁵ Ibidem, s. 20.

ralnej i religijnej w szkołach. Premier Lee Kuan Yew uruchomił „kampanię mówienia po mandaryńsku”, po tym jak Singapur zrezygnował z dialektu/języka *hokkien* na rzecz mandaryńskiego właśnie. Plan Specjalnej Pomocy (*Special Assistance Plan*, SAP) objął kilka elitarnych placówek edukacyjnych, które zostały przekształcone w specjalistyczne szkoły języka chińskiego i edukacji kulturalnej. Zaczęto promować etykę konfucjańską, a akademicy zostali zachęcani do pisania prac badawczych na ten temat. W tym czasie powstała też grupa samopomocy malajskiej Mendaki, którą zaczęto traktować jako wzorzec dla innych etnicznych grup samopomocy. Jednocześnie upewniono się, że zostały utworzone instytucje, które zapewnią proporcjonalność poszczególnych grup etnicznych i ich reprezentacji w parlamencie (*The Ethnic Integration Policy* i *Group Representation Constituency*). Te instytucjonalne rozwiązania miały zastąpić indywidualizm – komunitaryzmem, a westernizację – „azjatyzacją”. W wyniku nadmiernego konsumpcjonizmu społeczeństwa zaczęto krytykować zbytne przywiązanie do dóbr materialnych. Konsumpcjonizm, co prawda, nie został wyeliminowany, nie jest to możliwe w otwartej kapitalistycznej gospodarce, ale stał się przedmiotem „azjatytacji” i jako taki miał służyć idei wieloetniczności²⁷⁶.

Wprowadzona w Singapurze ideologia wieloetniczności może być analizowana w szerszym kontekście regionalnym, przede wszystkim w ramach stosunków z sąsiednimi państwami. Zarówno w Indonezji, jak i w Malezji dominuje islam²⁷⁷. Co więcej, drugie z wymienionych państw, która ma bliskie relacje z Singapurem, ma wpływową mniejszość chińską²⁷⁸. Wieloetniczność jest więc efektywnym sposobem zapobiegania polaryzacji etnicznej, która mogłaby zaburzyć relacje nie tylko wewnątrz Singapuru, lecz także między krajami w regionie.

²⁷⁶ Ibidem, s. 27.

²⁷⁷ Ponad 80% Indonezyjczyków i 60% Malajów jest wyznania islamskiego.

²⁷⁸ Społeczność chińska stanowi około 30% ludności Malezji.

Polityka wieloetniczności w Singapurze, mimo swojej pozornej niejasności dla badacza z zewnątrz, wydaje się efektywną strategią definiowania singapurskiego narodu i narzędziem ułatwiającym społeczną integrację²⁷⁹.

Jednocześnie jednak prowadzona w Singapurze polityka wieloetniczności ma za zadanie dokonać depolityzacji kwestii etnicznych. Innymi słowy – podkreśla ona i stara się zachować to, co jest interesujące i kolorowe, odnosi się do indywidualnego stylu życia czy przekonań religijnych, a także do sztuki, tańca czy muzyki. Nie może natomiast poruszać problemów politycznych czy publicznych, które leżą w gestii państwa²⁸⁰.

Polityka wieloetniczności była także wpisana w proces utrzymania stabilności państwa w oparciu o „wartości azjatyckie”²⁸¹. Wieloetniczność oznacza bowiem utrzymanie rodzinnych i lokalnych więzów oraz ich wzmacnianie ponad indywidualizm. Podkreślanie znaczenia komunitaryzmu i deprecjonowanie indywidualizmu – jak argumentował premier Goh Chok Tong – było potrzebne choćby do utrzymania konkurencyjności państwa. Komunitaryzm był postrzegany jako idea mająca swoje źródła w kulturze konfucjańskiej i był częścią najważniejszych wartości wyznawanych przez państwa, które osiągnęły sukces gospodarczy. Singapurscy politycy studiowali przypadek Indonezji²⁸² i Malezji, aby dowiedzieć się, jak kształtować wieloetniczne państwo, które będzie azjatyckie, a nie „pseudozachodnie”²⁸³. Wspólne wartości miały zatem wypromować i ukształtować kulturę, którą następnie można było wykorzystać do ograniczania wpływów z Zachodu²⁸⁴.

²⁷⁹ Michael Hill, Kwen Fee Lian, *The Politics of Nation...*, s. 32.

²⁸⁰ Ibidem, s. 32–33.

²⁸¹ Ibidem, s. 36.

²⁸² Goh Chok Tong i jego ministrowie odwiedzili później Indonezję, aby studiować Pancasila, która połączyła wieloetniczny naród indonezyjski. Szerzej o Pancasila: zob. Anna Grzywacz, *Tożsamość narodowa i polityka zagraniczna Indonezji*, Toruń 2014, s. 53–80.

²⁸³ O problemie kopiowania rozwiązań zachodnich pisał Homi Bhabha. Zwrócił on uwagę na to, że państwo, jeśli przyjmie model zachodni, będzie „takie samo, ale nie całkiem”. Zob. Homi Bhabha, *Miejsca kultury*, Kraków 2010.

²⁸⁴ Michael Hill, Kwen Fee Lian, *The Politics of Nation...*, s. 212.

Jednym z centralnych elementów polityki PAP była i jest dwujęzyczność. Ze względu na pragmatyzm polityczny i gospodarczy najważniejszym językiem stał się angielski, przede wszystkim na potrzeby nauki, technologii czy handlu. Drugim językiem jest ten, który jest ojczysty dla poszczególnych grup etnicznych, między innymi mandaryński, malajski czy tamilski. Języki etniczne miały odgrywać rolę pośredników, przekazujących wiedzę o „wartościach azjatyckich” – centralnych i głównych normach, które miały zrównoważyć wpływy Zachodu. Ze względu na obawy o to, że wraz z używaniem języka angielskiego – oraz postępem technologicznym i rozwojem ekonomicznym – w społeczeństwie zostanie zaszczerpione przywiązanie do materializmu i indywidualizmu, używanie języka etnicznego było uzasadniane potrzebą odwołania się do tradycji i lokalności²⁸⁵.

Zadanie promowania instytucji demokratycznych w świecie niezachodnim po upadku Związku Radzieckiego jest dużo trudniejsze niż przypuszczali zachodni optymiści. Wojny etniczne, ubóstwo, degradacja środowiska naturalnego, wszechobecna korupcja – by wymienić tylko niektóre z problemów dotyczących współcześnie państwa rozwijające się – stanowią poważne przeszkody w pomyślnym ustanowieniu i konsolidacji demokratycznych rozwiązań politycznych. Ostatecznie trudniejsze dla demokratów wierzących w uniwersalność tej formy rządu jest jednak zaakceptowanie poglądu, że niedemokratyczne reżimy polityczne w nowoczesnych społeczeństwach Azji Wschodniej mogą zapewnić pokój społeczny, sukces gospodarczy i stabilność polityczną. Być może najbardziej kuszące jest to, że takie reżimy obiecują również zabezpieczenie wspólnotowości oraz wykorzenienie z procesu politycznego innych negatywnych zjawisk związanych z erozją życia zbiorowego w demokracjach zachodnich²⁸⁶.

²⁸⁵ Ibidem, s. 188.

²⁸⁶ Daniel A. Bell, *A Communitarian Critique of Authoritarianism: the Case of Singapore*, „Political Theory” 1997, t. 25, nr 1, s. 6.

Lee Kuan Yew i inni przedstawiciele władz Singapuru twierdzili i twierdzą nadal, że ograniczenia swobód demokratycznych są niezbędne, aby utrzymać wspólnotową tradycję Singapuru. Jak dodał swego czasu nieżyjący już Lee, „Singapurczycy nie mają wątpliwości, że społeczeństwo z wartościami komunitaryzmu, gdzie interesy społeczeństwa mają pierwszeństwo nad tymi indywidualnymi, pasuje do nich bardziej niż amerykański indywidualizm. Podczas gdy Amerykanie mogą preferować więcej demokracji i mniej wspólnotowości, Singapurczycy wołają mniej demokracji, a więcej wspólnotowości”²⁸⁷.

Warto dodać, że termin „komunitaryzm” w tym kontekście odnosi się do idei mówiącej, że ludzie w społeczeństwie ogólnie wyżej cenią zobowiązania wspólnotowe niż roszczenia indywidualnej wolności, z czego wynika – w sensie politycznym – że obywatele mają tendencję do wspierania przede wszystkim rządu, który zapewnia dobre warunki społeczne, pozwalające im z kolei na rozwój. Tak więc, z punktu widzenia wspólnotowości, demokratyczne praktyki polityczne są uzasadnione w takim stopniu, w jakim demokracja chroni naród²⁸⁸.

Liberalizm w Europie ukształtował się podczas poszukiwania odpowiedzi na problemy wynikające z absolutyzmu politycznego, konfliktów religijnych i pojawienia się zrębów gospodarki kapitalistycznej. Konfucjanizm powstał z kolei w VI i V wieku p.n.e. na tle rozszerzonej walki politycznej w Chinach. Ta era niestabilności społecznej poprzedzała okres jedności i dobrobytu w tym kraju. Dla Konfucjusza głównym problemem politycznym jego czasów nie była kwestia siły władzy politycznej. Jego zmartwieniem była edukacja moralna potencjalnych władców, ministrów i urzędników, którzy powinni mieć odpowiednie cechy charakteru (*Chun-tzu*) oraz predyspozycje lub cnoty niezbędne do dobrego rządzenia. W przeciwieństwie do klasycznego liberalizmu zachodniego, który kładzie nacisk

²⁸⁷ Ibidem, s. 7.

²⁸⁸ Ibidem, s. 8.

na rządy prawa i ograniczenie samowoli władzy, konfucjańska myśl podkreśla życziwe „rządy cnoty”²⁸⁹. Dla Konfucjusza kluczowym problemem polityki jest: „kto powinien rządzić?”. Nie dążył on do wyzwolenia ludzi z hierarchicznie uporządkowanych struktur społecznych i wynikających z nich obowiązków. Wręcz przeciwnie: w jego oczach to właśnie odchodzenie od istniejącego status quo przyniosło negatywne konsekwencje dla społeczeństwa chińskiego. Zachowanie, które oznacza dostosowanie się, szacunek i wierne wypełnianie obowiązków związanych z posiadanym statusem – gwarantuje pokój i niweluje konflikt. Konfucjusz zwracał więc uwagę na hierarchię społeczną, w której ludzie wywiązują się ze swoich zobowiązań społecznych. To właśnie taka hierarchia społeczna pozwala mądrym i cnotliwym osobom sprawować urząd publiczny²⁹⁰.

Dwa zagadnienia wynikające z tego konfucjańskiego etosu politycznego są trudne do zaakceptowania z liberalnego punktu widzenia. Po pierwsze, uzasadnienie o słuszności interwencji rządu w moralne i ekonomiczne życie obywateli, o ile sprzyja to zwiększeniu dobrobytu, harmonii społecznej i wzrostowi gospodarczemu, jest oparte na tradycji konfucjańskiej. Na tej podstawie rządy mogą wywierać wpływ i ingerować w sprawy gospodarcze, czemu w gruncie rzeczy przeciwstawia się klasyczny liberalizm. Niektóre rządy wschodnioazjatyckie przypisują sobie również prawo do ingerowania w sprawy prywatne swoich obywateli²⁹¹. Po drugie, wolność jednostki nie jest tak bardzo ceniona przez rządy w Azji Wschodniej jak w wielu krajach zachodnich. Sprzeciw wobec uzasadnieniu wolności wynikającej z prawa naturalnego, opartego na indywidualnej godności, wyraziło wielu przywódców z tego

²⁸⁹ Zasady moralne oparte są na relacjach międzyludzkich: humanitarności (*ren*), prawości (*yi*), mądrości (*zhi*), wiarygodności (*xin*), lojalności (*zhong*), altruizmu (*shu*). Z każdej zasady wynikają odpowiedzialność i obowiązki. Zob. Jan Rowiński, Józef Pawłowski, *Wizja „państwa” w Chinach. Tradycja a współczesność*, w: Ewa Zajdler (red.), *Zrozumieć Chińczyków...*, s. 11–34.

²⁹⁰ Shaun O'Dwyer, *Democracy and Confucian Values*, „Philosophy East and West” 2003, t. 53, nr 1, s. 43.

²⁹¹ Ibidem, s. 45.

regionu świata. Uznają oni także, że „prawa naturalne, jak peruki dla mężczyzn, są wynalazkiem siedemnastowiecznej Europy”. Lee Kuan Yew mówił na ten temat stanowczo: „Amerykanie wierzą, że ich ideały są uniwersalne – wyższość jednostki i wolnej, nieskrępowanej ekspresji. Ale one takie nie są – nigdy nie były”²⁹².

Podążając za powyższym tłumaczeniem istoty singapurskiego modelu politycznego, można uznać, że choć w kraju tym zachodzą pewne zmiany na szczycie władzy, dominująca rola Lee Kuan Yew – a później kolejnych przywódców – pozostawała w dużej mierze nienaruszona²⁹³. Niektórzy badacze, na przykład M. Shamsul Haque, uważają, że w ogóle nie było istotnych zmian w singapurskim sektorze publicznym, mimo różnych nacisków zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Należy więc podkreślić, że podczas gdy sfera ekonomiczna „państwa rozwojowego” przeszła kilka reform rynkowych, to w sferze politycznej nie doszło do zwiększenia partycypacji partii opozycyjnych i grup społecznych w podejmowaniu decyzji politycznych²⁹⁴.

Jednym z intrygujących problemów – natury politycznej i badawczej – jest to, czy można (i ewentualnie: jak?) osiągnąć równowagę między liberalizmem a autorytaryzmem? Czy te dwa podejścia mogą ze sobą współistnieć? Stabilność polityczna i ciągły wzrost gospodarczy nie zbiegły się do tej pory ze wzrostem znaczenia liberalizmu w Singapurze, jako że PAP jest sceptyczna wobec pełnej akceptacji zachodniego rozumienia tego pojęcia. Lee Kuan Yew uważał, że „kraje rozwijające się muszą czasem poświęcić pewne wolności w imię rozwoju i bezpieczeństwa”. Mimo troski o kwestię praw człowieka wyrażaną przez niektórych zachodnich intelektualistów, większość Singapurczyków jest gotowa dalej wspierać autorytarny rząd w zamian za stabilność i dobrobyt²⁹⁵.

²⁹² Ibidem, s. 46.

²⁹³ Stephen Haggard, Linda Low, *State, Politics, and Business in Singapore*, w: Edmund Terence Gomez (red.), *Political Business in East Asia*, London 2002, s. 301–323.

²⁹⁴ M. Shamsul Haque, *Governance and Bureaucracy...*, s. 230.

²⁹⁵ Poon Kim Shee, *Singapore in 1977: Stability and Growth*, „Asian Survey” 1978, t. 18, nr 2, s. 199–200.

Spółeczna konstrukcja „narodu” i „tożsamości” oznacza, że treść tych pojęć może być negocjowana. Kwestionowanie działań polityków może mieć charakter publicznej krytyki, ale może również odbywać się przez zmianę zachowań w życiu codziennym²⁹⁶. Singapur ukształtował różne koncepcje: ideologię przetrwania, dyscypliny i pragmatyzmu, wieloetniczności (także wielojęzyczności, wielokulturowości i wieloreligijności), merytokracji czy azjatyckiego komunitaryzmu. Wiele z nich zostało ze sobą połączonych, aby ostatecznie skonstruować „wspólne wartości” składające się ze wspomnianych pięciu zasad. Wszystko razem ma na celu stworzenie podstaw utrzymania rozwoju ekonomicznego i budowy nowoczesnego państwa, a cele te z kolei podtrzymują ideologiczną hegemonię i polityczną legitymizację partii i władzy²⁹⁷. „Wyjściowe założenie ideologii narodowej sprowadza się do stwierdzenia, że Singapur musi być państwem świeckim, wieloetnicznym oraz wieloreligijnym. Ideologia ta stanowić ma uzasadnienie dla praktyki określanej mianem »singapurskiego Singapuru«, która zakłada model państwa wykluczającego jakiegokolwiek formy dominacji jednej społeczności nad innymi. Konkretniej rzecz ujmując, ideologia narodowa powinna położyć nacisk na niepolityczne i niereligijne wartości, a ponadto sprowadzić listę tych wartości do minimum, aby w ten sposób uwypuklić najistotniejsze spośród nich”²⁹⁸.

2.3. Ogólne zasady i cele polityki zagranicznej Singapuru

Założenia polityki zagranicznej są efektem złożonych warunkowań sytuacji wewnętrznej państwa, ale również tego, jak kształtuje się środowisko międzynarodowe. Singapur, jako pań-

²⁹⁶ Lily Kong, Brenda S.A. Yeoh, *The Politics of Landscapes...*, s. 2.

²⁹⁷ Ibidem, s. 29–50.

²⁹⁸ *Focus: Will a National Ideology Help Build a Singaporean Identity?*, „Mirror” z 1 kwietnia 1982 roku, s. 3, za: Marek Bankowicz, *System polityczny...*, s. 96.

stwo o ograniczonych możliwościach, skrupulatnie przygląda się zmianom zachodzącym w jego otoczeniu międzynarodowym. Warto podkreślić, że po odzyskaniu niepodległości Singapurowi udało się uniknąć poważnych konfliktów, które miałyby istotny wpływ na stabilność i rozwój państwa²⁹⁹.

Singapur jako „państwo małe” korzysta z doświadczeń innych podmiotów o podobnych cechach, tzn. klasyfikujących się do kategorii „państw małych”. W 1997 roku w Davos w czasie szczytu ekonomicznego ówczesny minister obrony i wicepremier powiedział, że Singapur powinien uczyć się i wyciągnąć wnioski z doświadczeń Szwajcarii. Państwo to bowiem, mimo swojej pozycji i potencjału, doświadczyło problemów ekonomicznych i strategicznych. Jest to o tyle ciekawe, że już w czasie formowania się niepodległego państwa singapurscy politycy zaliczyli Szwajcarię do listy krajów, na których warto się wzorować³⁰⁰. Uznano, że to sprawne i dobrze zorganizowane państwo jest dobrym przykładem i modelem do naśladowania³⁰¹.

Singapur jest wyjątkowym krajem jak na warunki wynikające ze statusu „państwa małego”. Większość takich państw nie jest aktywna w stosunkach międzynarodowych, ponieważ mają ograniczone możliwości oddziaływania na relacje na poziomie międzynarodowym. Singapur jest jednak państwem, któremu – mimo małego rozmiaru – udało się osiągnąć status wpływowego i ważnego podmiotu na arenie międzynarodowej. Stało się tak między innymi dlatego, że kraj ten jest położony w strategicznym miejscu, ponieważ tutaj przebiega drugi najważniejszy na świecie szlak morski³⁰².

Jako „państwo małe” Singapur przywiązuje dużą uwagę do efektywnego odstraszenia, wspomagane go środkami dyploma-

²⁹⁹ Michael Leifer, *Singapore's Foreign...*, s. 20.

³⁰⁰ Por. Yvonne Guo, Jun Jie Woo (red.), *Singapore and Switzerland. Secrets to Small State Success*, New Jersey 2015.

³⁰¹ Ibidem.

³⁰² Ibidem, s. 12.

tycznymi³⁰³. Ze względu na siłę ekonomiczną, stabilność polityczną, rozwój technologiczny i militarny kraj ten jest postrzegany – przynajmniej przez niektórych badaczy – jako potęga średniego zasięgu, mimo występujących ograniczeń terytorialnych³⁰⁴. Michael Leifer uważa, że Singapur można scharakteryzować za pomocą dwóch określeń: wrażliwości i wyjątkowości. Ze względu na to, że – mimo trudnych warunków – udało się mu osiągnąć sukces ekonomiczny, nie pasuje on w pełni do kategorii „państwa małego”. Trudno jest bowiem porównywać Singapur z innymi państwami małymi funkcjonującymi w stosunkach międzynarodowych³⁰⁵.

„Małe państwa” inaczej niż duże podmioty polityczne postrzegają swoją rolę międzynarodową czy bezpieczeństwo narodowe. Większość „małych państw”, w tym i Singapur, obawia się o swój niezależny byt. Istnieje ciągły strach przed inkorporacją ze strony większego sąsiada, a bezpieczeństwo takich podmiotów jest w stanie stałego zagrożenia. Nie wynika to z zasobów czy położenia państwa, ale właśnie wielkości terytorium, a tym samym i małego potencjału ludnościowego. Tym, co odróżnia Singapur od innych „państw małych”, jest niezwykła aktywność w stosunkach międzynarodowych, niespotykana wśród innych podmiotów klasyfikowanych do tej kategorii³⁰⁶.

Tak jak większość krajów, zwłaszcza „państw małych”, Singapur jest przywiązany do prawa międzynarodowego i instytucji międzynarodowych. Te są jednak efektywne tylko wtedy, kiedy zachowana jest równowaga sił³⁰⁷. W takie podejście do polityki zagranicznej, zwłaszcza multilateralizmu, wpisują się

³⁰³ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 169.

³⁰⁴ Ibidem.

³⁰⁵ Ibidem.

³⁰⁶ Zob. Archie W. Simpson, *Small States in World Politics*, „Cambridge Review of International Relations” 2006, t. 19, nr 4; Alan Chong, Matthias Maass, *Introduction: the Foreign Policy Power of Small States*, „Cambridge Review of International Affairs” 2010, t. 23, nr 3.

³⁰⁷ See Seng Tan, *America the Indispensable: Singapore's View of the United States' Engagement in the Asia-Pacific*, „Asian Affairs: An American Review” 2011, t. 38, nr 3, s. 162.

słowa Tomma Koha, singapurskiego dyplomaty: „normą jest reagować, nie zaś prowokować do działań, być podmiotem, nie zaś przedmiotem w działaniach większych państw, i zaakceptować przeznaczenie wynikające z bycia małym państwem”³⁰⁸. Wpisuje się to w kreatywną strategię adaptacji państwa singapurskiego. Według tego dyplomaty cechą singapurskiej polityki zagranicznej jest obrona interesów narodowych. Jest to istotne, ponieważ „małe państwa” mają trudności z forsowaniem własnych inicjatyw czy podejmowaniem decyzji w zderzeniu z silniejszymi podmiotami³⁰⁹. Tak więc, mimo deklarowanej wiary w instytucje międzynarodowe, działania singapurskich polityków wpisują się w założenia (neo)realizmu. Większość prac, które analizują singapurską politykę zagraniczną, sugerują zresztą, że właśnie ta teoria najlepiej wyjaśnia zachowanie Singapuru na arenie międzynarodowej³¹⁰.

Tym niemniej, choć polityka zagraniczna tego państwa określana jest najczęściej jako (neo)realistyczna, wydaje się, że część decyzji politycznych i aktywności międzynarodowych nie wpisuje się zbyt dobrze w założenia tej teorii stosunków międzynarodowych. Alan Chong argumentuje, że – mimo że większość badaczy uznaje politykę singapurską za realistyczną – można wskazać elementy liberalizmu jako te, które są równie istotne³¹¹. Badacz przekonuje, że można wymienić cztery rodzaje źródeł, w których zakorzeniona jest polityka zagraniczna tego kraju. Ze

³⁰⁸ Tommy Koh, *The Tommy Koh...*, s. 186.

³⁰⁹ Ibidem, s. 187.

³¹⁰ Wiele analiz dotyczących polityki zagranicznej Singapuru koncentruje się na koncepcjach dotyczących rozmiaru państwa, jego przetrwania i polityki równowagi sił. Jak wskazuje Amitav Acharya, realizm nie tłumaczy wszystkiego w polityce zagranicznej Singapuru. Jednym z realistycznych argumentów jest uznanie, że zależności gospodarcze są raczej przyczyną konfliktów niż korzyści w stosunkach międzynarodowych. Mimo to Singapur od początku prowadzi politykę na rzecz nawiązywania i zacieśnienia współpracy gospodarczej, zarówno w wymiarze międzynarodowym, jak i regionalnym. Zależność jest więc instrumentem polityki zagranicznej i strategii bezpieczeństwa, zob. Amitav Acharya, *Asia Rising: Who Is Leading?*, Singapore 2008, s. 109–110.

³¹¹ Alan Chong, *Singapore's Foreign Policy Beliefs as "Abridged Realism": Pragmatic and Liberal Prefixes in the Foreign Policy Thought of Rajaratnam, Lee, Koh, and Mahbubani*, „International Relations of the Asia-Pacific” 2006, t. 6, s. 270.

źródeł tych elity polityczne czerpią swoją inspirację. Pierwszym z nich jest nabywanie doświadczenia politycznego, które przypada na lata 1930–1970. Drugim źródłem jest doświadczenie wynikające z impasu zimnowojennego. Trzecim: Singapur akcentuje i polega na *soft power*, które traktuje jako uzupełnienie *hard power*. Czwartym wreszcie: państwo akceptuje niektóre założenia liberalizmu i neoliberalizmu, mimo powszechnego kierowania się (neo)realizmem w swoich działaniach międzynarodowych³¹².

Wspomniany już Tommy Koh uważa jednak, że to nie realizm, lecz pragmatyzm najlepiej oddaje kształt polityki zagranicznej Singapuru. Dyplomata ten stwierdził wprost: „nasze przywiązanie do prawa międzynarodowego wynika z jego przydatności (*utility*), nie zaś moralności”³¹³. Jest to spowodowane tym, że „małe państwo” odnosi więcej korzyści, gdy w środowisku międzynarodowym inne podmioty przestrzegają norm i zasad międzynarodowych, a więc stosunki oparte są na prawie, nie zaś na sile³¹⁴.

Podstawowe zasady polityki zagranicznej Singapuru są więc skonstruowane na przekonaniu, że ze względu na rozmiary i położenie geograficzne państwo to ma ograniczone możliwości działania na arenie międzynarodowej, a tym samym zdaje sobie sprawę z zajmowanego przez siebie miejsca w stosunkach międzynarodowych. Singapur unika zatem nawiązywania sojuszy, które mogłyby zakłócić regionalną równowagę. Goh Chok Tok określił tę filozofię jako „unikalną strategię przetrwania unikalnego państwa”. Jej podstawą jest przekonanie, że najlepszym rozwiązaniem jest utrzymanie *status quo*. Strategia ta nie przekłada się jednak na stosunki gospodarcze, ponieważ Singapur współpracuje z każdym podmiotem na każdym polu, które jest dla niego korzystne³¹⁵.

³¹² Ibidem, s. 271.

³¹³ Tommy Koh, *The Tommy Koh...*, s. 189.

³¹⁴ *The Idea of Singapore*, „Commentary” 2013, t. 22, s. 36–40; Tommy Koh, *The Tommy Koh...*, s. 189

³¹⁵ Andrzej Dybczyński, *Polityka zagraniczna...*, s. 473.

Ze względu na wielkość terytorialną i potencjał ludnościowy, a także szybki rozwój gospodarczy, singapurską politykę zagraniczną najczęściej charakteryzuje się przez przypisanie jej „strategii przetrwania” (*ideology of survival*). Dla Singapuru, który uzyskał niepodległość w 1965 roku, kwestia bezpieczeństwa była najważniejsza³¹⁶. W wymiarze ekonomicznym państwo jest związane z koncepcją „globalnego miasta” (*global city*), czyli terminem użytym przez ministra spraw zagranicznych Sinnathamby Rajaratnama w 1972 roku³¹⁷. Dla tego polityka przyjęcie takiego planu działania wynikało z konieczności zapewnienia możliwości przetrwania państwa i kształtującego się narodu. Aby tego dokonać, należało stworzyć odpowiednią strategię: sieć zależności w szybko rozwijającej się gospodarce międzynarodowej. Oznacza to uwzględnianie zmian międzynarodowych, a nie tylko koncentrację na rozwoju regionalnym³¹⁸.

Po usamodzielnieniu się Singapuru w 1965 roku, ze względu na trudną sytuację polityczną i gospodarczą, przyjęto też strategię „pozytywnej neutralności”. Oznaczało to podjęcie takich działań politycznych, które pozwolą państwu singapurskiemu uniknąć sytuacji, w której będzie ono obiektem rywalizacji, lecz także zapewnienie, że „przetrwanie, bezpieczeństwo i dobrobyt niepodległego, demokratycznego i niekomunistycznego państwa nie były zagrożone, a ono mogło pozostać neutralne”³¹⁹.

Biorąc powyższe pod uwagę, Suppiah Dhanabalan, singapurski minister spraw zagranicznych w latach 1980–1988, zidentyfikował cztery podstawowe cechy polityki zagranicznej Singapuru: 1) utrzymywanie kontaktów z każdym państwem, które będzie chciało współpracować; 2) utrzymywanie relacji handlowych w każdej sytuacji, jeśli przynosi ona Singapurowi korzyści; 3)

³¹⁶ Zob. Heng Chee Chan, *Singapore...*

³¹⁷ Polityk sprawował funkcję ministra spraw zagranicznych w latach 1965–1980; Sinnathamby Rajaratnam, *Singapore: Global City*, przemowa z 6 lutego 1972 roku, dostępna: <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/PressR19720206a.pdf>

³¹⁸ Boon Hiok Lee, *Constraints on Singapore's Foreign Policy*, „Asian Survey” 1982, t. 22, nr 6, s. 526.

³¹⁹ Ibidem, s. 528.

zachowanie neutralności w rywalizacji między blokami, mimo deklarowanego antykomunizmu; oraz 4) rozwijanie relacji z państwami ASEAN, tak aby wzmacniać znaczenie regionu w stosunkach międzynarodowych³²⁰. W następnych latach koncepcja polityki zagranicznej była stopniowo przekształcana. Zrezygnowano z uwzględniania czynnika ideologicznego, a w jeszcze większym stopniu skoncentrowano się na pragmatyzmie³²¹.

Tommy Koh uważa, że Lee Kuan Yew istotnie przyczynił się do rozumienia rzeczywistości międzynarodowej i sformułowania zasad prowadzenia singapurskiej polityki zagranicznej. Dziedzictwo tego polityka można podsumować w następujący sposób:

- 1) Polityka zagraniczna cechuje się pragmatyzmem. Nie powinna opierać się jedynie na ideologii, doktrynie czy określonych wartościach, ale przede wszystkim sprzyjać rozwojowi i dążyć do zapewnienia bezpieczeństwa.
- 2) Singapur dąży do utrzymania niezależności, dlatego szczególnie istotnym jest, aby nie być zależnym od państw silniejszych i lepiej rozwiniętych.
- 3) Pragmatyzm nie jest jedynym kierunkiem w polityce zagranicznej – jest nim również (neo)realizm. Założenia realistycznej teorii stosunków międzynarodowych są wytycznymi w aktywności międzynarodowej Singapuru, chociaż odrzuca się fatalistyczną wizję (neo)realizmu.
- 4) Singapur koncentruje się na rozwijaniu ASEAN, lecz także na zacieśnianiu współpracy ze swoimi najbliższymi sąsiadami, ze szczególnym uwzględnieniem Indonezji i Malezji.
- 5) Singapur jest ważnym członkiem wspólnoty regionu Azji i Pacyfiku, między innymi wspierał powstanie APEC. W Singapurze znajduje się również Sekretariat Konferencji Współpracy Ekonomicznej Pacyfiku (PECC, *Pacific*

³²⁰ *Singapore Diplomatic Handbook*, Washington 2008, s. 93.

³²¹ Boon Hiok Lee, *Constraints on Singapore's...*, s. 528.

Economic Cooperation Conference). Współpraca w regionie traktowana jest priorytetowo, szczególnie w wymiarze ekonomicznym.

- 6) Singapur jest członkiem społeczności międzynarodowej, wspiera więc zasady zapisane w Karcie Narodów Zjednoczonych, przywiązując kluczowe znaczenie do zbiorowego systemu bezpieczeństwa skoncentrowanego wokół Rady Bezpieczeństwa NZ. Ze względu na to, że Singapur jest „małym państwem”, zależy mu również na tym, aby przestrzegać norm i prawa międzynarodowego.
- 7) Singapur współpracuje z tymi państwami, których polityka stabilizuje region, a także których obecność sprzyja zachowaniu równowagi sił. Z tego powodu priorytetowo traktowana jest aktywność i zaangażowanie Stanów Zjednoczonych w regionie³²².

Drugi premier Singapuru Goh również przyczynił się do rozwoju polityki zagranicznej tego kraju. Podstawowe zasady, które zostały wypracowane przez Lee Kuan Yew, zostały zachowane, a jego myśl była kontynuowana. Jednym z celów drugiego premiera było wzmocnienie ASEAN. Premier Goh był zwolennikiem przyjęcia umowy o wolnym handlu ASEAN, ale sam uważał, że Singapur nie powinien przewodniczyć tej inicjatywy. Singapur zdecydował się poprzeć Tajlandię jako lidera inicjatywy. Po zakończeniu zimnej wojny w interesie Singapuru leżało powstanie wielostronnego forum dotyczącego bezpieczeństwa. Singapur ponownie wsparł Tajlandię, aby ta zorganizowała pierwsze regionalne spotkanie w tej sprawie. Goh był również pomysłodawcą corocznych spotkań na szczycie ASEAN, które w 1996 roku zostały wprowadzone jako stały mechanizm tej organizacji. Premier Goh miał obawy dotyczące rosnącej konkurencji ze strony Chin i Indii, które w Singapurze są tradycyjnie traktowane jako rywale ASEAN. Odpowiedzią na to wyzwanie miała być

³²² Tommy Koh, *The Tommy Koh...*, s. 118–119.

– według niego – inicjatywa dążąca do większej integracji, tak aby rynek ASEAN mógł konkurować z rosnącymi potęgami³²³. W 2002 roku Goh zaproponował, aby organizacja ta stała się czymś więcej niż tylko umową o wolnym handlu ASEAN (Asean Free Trade Agreement) – aby na tej bazie stworzyć wspólnotę ekonomiczną z wolnym przepływem dóbr, usług i osób, a także kapitału. Propozycja ta została przyjęta i uwzględniona w porozumieniu Bali Concord II³²⁴.

Goh uważał również, że ASEAN rozwijałoby się szybciej i lepiej, gdyby ugrupowanie to było powiązane z gospodarkami Chin, Indii, Japonii i Korei Południowej. W 1996 roku zaproponował więc, aby ASEAN zorganizowało spotkanie z Chinami, Japonią i Koreą Południową zarówno grupowo, jak i indywidualnie. Od 1997 roku tego typu szczyty odbywają się w ramach formuły ASEAN+3. W 2000 roku Goh zaproponował, aby takie spotkania odbywały się również z Indiami. W efekcie od 2002 roku wprowadzono też tego typu coroczne konsultacje³²⁵.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, podstawowe zasady polityki zagranicznej Singapuru można podsumować następująco:

- 1) Singapur jako „państwo małe” ma świadomość swoje pozycji w regionie, jak i stosunkach międzynarodowych.
- 2) Ważnym elementem jest zapewnienie siły militarnej, ta bowiem stanowi o pozycji państwa, a także wpływa na efektywność jego polityki zagranicznej.
- 3) Singapur współpracuje z każdym państwem, które wyraża chęć nawiązania wzajemnych relacji, jeśli przynosi to wzajemne korzyści i przyczynia się do utrzymania otwartego systemu ekonomicznego.
- 4) Jedną z wartości realizowanych w praktyce stosunków międzynarodowych jest lojalność, dlatego Singapur

³²³ Ibidem, s. 126.

³²⁴ Ibidem, s. 127.

³²⁵ Ibidem.

wspiera te podmioty, które wspierają państwo singapurskie; działa tu zasada wzajemności.

- 5) ASEAN jest organizacją, która traktowana jest priorytetowo.
- 6) Singapur prowadzi politykę, która chroni pokój w regionie i wpływa stabilizująco na region, w szczególności w bliskim otoczeniu międzynarodowym.
- 7) Singapur prowadzi politykę, która ma na celu liberalizację i deregulację rynków, a także działa na rzecz otwartego i wielostronnego systemu handlowego.
- 8) Singapur zobowiązuje się wspierać i aktywnie działać w organizacjach międzynarodowych, zwłaszcza w ONZ³²⁶.

Inaczej rzecz ujmując, Singapur dba o rozwój własnych sił zbrojnych i postrzega je jako kluczowy element odstraszania. Ścisłe współpracuje z najbliższymi sąsiadami w regionie, występuje w roli obrońcy swoich najważniejszych partnerów, a także w pełni wspiera działania i rozwój ASEAN. Wśród priorytetów wymienia się również działania zapewniające bezpieczeństwo w Azji Południowo-Wschodniej i całym regionie Azji i Pacyfiku. Podstawową kwestią w polityce zagranicznej nadal pozostaje utrzymanie wolnego i otwartego systemu handlowego. Singapur wyraża także chęć współpracy z każdym partnerem, jeśli przynosi to obopólne korzyści i pozytywnie wpływa na utrzymywanie otwartej gospodarki rynkowej. Ostatnim z priorytetów jest zaangażowanie w działania ONZ i innych organizacji międzynarodowych³²⁷.

Singapur angażuje się między innymi w wiele misji pokojowych organizowanych przez ONZ³²⁸. Ze względu na intere-

³²⁶ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 112.

³²⁷ Informacje dostępne na stronie internetowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych Singapuru, <http://www.mfa.gov.sg>

³²⁸ Od 1990 roku władze Singapuru wysyłały wojska do: 1) Kambodży, w latach 1992–1993; 2) Namibii, w 1990 roku; 3) Zachodniej Sahary, w 1991 roku; 4) Angoli, w 1991 roku; 5) Arabii Saudyjskiej, w 1991 roku; 5) Iraku i Kuwejt, w 1991 roku, zob. Kin Wah Chin, *Singapore's Perspective on Security Cooperation in the Asia-Pacific*, w: See

sy i możliwości polityczne Singapuru to właśnie Organizacja Narodów Zjednoczonych postrzegana jest jako główna i podstawowa instytucja broniąca prawa międzynarodowego, a więc istotnie wpływająca na bezpieczeństwo „państw małych”. Singapur po raz pierwszy uczestniczył w operacji pokojowej ONZ w 1989 roku i do tej pory kontynuuje tę praktykę³²⁹. Singapur zaangażował się również w misję na Timorze Wschodnim³³⁰. Było to istotne, ponieważ obecność tego państwa miała szczególne znaczenie dla utrzymania stabilności najbliższego otoczenia międzynarodowego.

Wrażenie większego zaangażowania Singapuru w sprawy międzynarodowe można odnieść także ze względu na utworzenie przez to państwo w sierpniu 1991 roku Singapurskiej Fundacji Międzynarodowej (Singapore International Foundation, SIF). Celem tej instytucji jest „odgrywanie bardziej dynamicznej i odpowiedzialnej roli na arenie międzynarodowej”. Mimo że głównym zadaniem SIF jest podtrzymywanie kontaktów z Singapurczykami za granicą, to jest ona również odpowiedzialna za stworzenie singapurskich sił pokojowych, aby móc oferować pomoc humanitarną najmniej rozwiniętym krajom³³¹. Większa aktywność międzynarodowa Singapuru przejawia się także w rosnących zdolnościach oferowania pomocy technicznej (chodzi głównie o rozwój zasobów ludzkich) innym państwom (w tym Chinom), które wyraziły chęć korzystania z pozytywnych doświadczeń tego kraju. Podczas ostatniej dekady około 21 500 zagranicznych uczestników z ponad 87 państw

Seng Tan, Amitav Acharya, *Asia-Pacific Security Cooperation: National Interests and Regional Order*, Oxon-New York 2004, s. 174–179; szerzej Yee-Kuang Heng, Weichong Ong, *The Quest for Relevance in Times of Peace: Operations Other Than War and the Third-Generation Singapore Armed Forces*, w: Chiyuki Aoi, Yee-Kuang Heng (red.), *Asia-Pacific Nations in International Peace Support and Stability Missions*, New York 2014, s. 141–165.

³²⁹ Zob. Yee-Kuang Heng, *Confessions of a Small...*, s. 120–143.

³³⁰ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 173; we wrześniu 1999 roku Singapur wysłał SAF do Timoru Wschodniego, w 2001 roku Singapur wysłał pierwszy raz uzbrojony kontyngent jako część TAET ONZ (Transitional Administration in East Timor).

³³¹ Informacje dostępne na stronie internetowej SIF, <http://www.sif.org.sg>.

otrzymywało wsparcie techniczne i szkolenia w ramach różnych umów, w tym przy współpracy z ONZ, a także innych organizacji i instytucji. Singapur zainicjował również program współpracy z innymi państwami, na przykład Japonią, aby prowadzić szkolenia techniczne dla rozwijających się państw Azji i Afryki³³².

Polityka zagraniczna Singapuru sprowadza się do kilku problemów. Po pierwsze, Singapur ze względu na geografie i wielkość terytorialną przyjmuje i rozumie wynikające z tego własne ograniczenia. Po drugie, strategicznym celem tego państwa jest zbudowanie „politycznej, dyplomatycznej i ekonomicznej przestrzeni”, dzięki której Singapur buduje relacje wykraczające poza własny region. Po trzecie, państwo stara się utrzymać równowagę sił w regionie, ponieważ jako „małe państwo” może przetrwać jedynie przez odpowiednie wyważenie rywalizacji i współpracy z największymi potęgami³³³. Andrzej Dybczyński uważa, że politykę zagraniczną Singapuru można scharakteryzować w następujący sposób: 1) polega na łagodzeniu napięć w najbliższym otoczeniu politycznym; 2) ma na celu zachowanie wysokiej zdolności odstraszenia; oraz 3) stara się unikać sojuszy mogących uwikłać Singapur w konflikty³³⁴.

Polityka zagraniczna Singapuru koncentruje się przede wszystkim na problematyce gospodarczej i problemach międzynarodowych, które są istotne z punktu widzenia tego państwa. Niewiele miejsca poświęca się w niej na kwestie związane z kulturą czy z postrzeganiem liberalizmu politycznego, chyba że „wartości azjatyckie” są wykorzystywane jako dyskursywne narzędzie w debacie z państwami Zachodu. Na ukształtowanie polityki zagranicznej Singapuru duży wpływ miały uwarunkowania historyczne³³⁵. W historii należy bowiem szukać źródeł

³³² Amitav Acharya, *Singapore's Foreign...*, s. 28–29.

³³³ See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 162.

³³⁴ Andrzej Dybczyński, *Polityka zagraniczna...*, s. 469.

³³⁵ Singapur, mimo swojego dziedzictwa kolonialnego, nie krytykuje i nie podkreśla negatywnego wpływu kolonialnego panowania Wielkiej Brytanii. Ceni się wkład Stamford

obaw o przetrwanie państwa, a następnie uznania pierwszeństwa politycznego pragmatyzmu ponad inne zasady w stosunkach międzynarodowych.

Polityka zagraniczna Singapuru w regionie Azji i Pacyfiku koncentruje się przede wszystkim na kształtowaniu silnej pozycji w instytucjach regionalnych, zwłaszcza w wymiarze ekonomicznym. ASEAN, ASEM i APEC wydają się najważniejszymi platformami współpracy w regionie dla Singapuru. Państwo singapurskie wykorzystuje instytucjonalizację współpracy nie tylko do realizowania celów polityki zagranicznej i kształtowania bezpiecznego środowiska regionalnego, lecz także jako sposób na kształtowanie coraz silniejszej pozycji tego państwa w wymiarze globalnym. Największe znaczenie dla bezpieczeństwa regionalnego ma obecność i polityka Stanów Zjednoczonych oraz Chin, ale także możliwość mocarstw regionalnych w równoważeniu wpływów tych dwóch państw. Z tego powodu Singapur stara się utrzymywać dobre relacje zarówno z USA, jak i ChRL, a także prowadzić politykę, która pomaga równoważyć potęgę. Realistyczne spojrzenie na stosunki międzynarodowe sprawia, że Singapur priorytetowo traktuje dyplomację obronną. Wszystkie te aspekty zostaną uwzględnione w następnych rozdziałach.

da Rafflesa, imperialisty i założyciela państwa, a dziedzictwo brytyjskie jest uznawane za cechujące się efektywnością, skutecznością i profesjonalizmem. Z tych powodów Wielka Brytania nie została zaatakowana za swoją kolonialną przeszłość, zob. Michael Leifer, *Singapore's Foreign...*, s. 11.

Adaptacja w polityce Singapuru wobec Stowarzyszenia Narodów Azji Południowo- Wschodniej

3

3.1. ASEAN – znaczenie i rola organizacji

ASEAN powstało 8 sierpnia 1967 roku na podstawie deklaracji z Bangkoku. Państwami założycielskimi były: wspomniany Singapur, Malezja, Indonezja, Tajlandia i Filipiny. W 1984 roku do organizacji dołączyło Brunei. Pozostałe cztery państwa zostały przyjęte w latach dziewięćdziesiątych: Wietnam w 1995 roku, Laos i Mjanma w 1997 roku, natomiast Kambodża w 1999. Ugrupowanie to należy postrzegać w ramach szerszego procesu integracyjnego zachodzącego w Azji Południowo-Wschodniej, który zaczął się dynamizować w ciągu ostatnich kilkunastu lat. Niemniej początki tego procesu sięgają lat sześćdziesiątych, kiedy powstawały pierwsze ugrupowania regionalne. Były to Organizacja Paktu Azji Południowo-Wschodniej (Southeast Asia Treaty Organization, SEATO), sponsorowana przez Stany Zjednoczone, Stowarzyszenie Azji Południowo-Wschodniej (Association of Southeast Asia, ASA) oraz MAPHILINDO³³⁶. Żadna

³³⁶ SEATO powstało w 1954 roku i zrzeszało: Australię, Bangladesz, Filipiny, Francję, Wielką Brytanię, Stany Zjednoczone, Nową Zelandię, Pakistan i Tajlandię. Organizacja została rozwiązana w 1977 roku. ASA zostało założone w 1961 roku przez Filipiny,

z tych organizacji nie przetrwała, co świadczyło o dużych trudnościach w realizacji procesów integracyjnych w tym regionie świata. W efekcie ASEAN jest jedynym ugrupowaniem, któremu udało się tam przetrwać, a dziś jest ono traktowane niemal jako synonim regionu³³⁷. Stowarzyszenie jest obecnie rozbudowaną organizacją, która stała się ważnym podmiotem stosunków międzynarodowych, zacieśniło współpracę z kluczowymi potęgami Azji Północno-Wschodniej i Południowej, a także ze Stanami Zjednoczonymi, Rosją czy Unią Europejską³³⁸.

W latach siedemdziesiątych w ramach ASEAN zostały przyjęte dwa bardzo ważne dokumenty. Pierwszym z nich była Deklaracja o jedności ASEAN (Declaration of ASEAN Concord), która stanowiła podstawę współpracy i wzajemnej pomocy między państwami organizacji. Drugi dokument to Układ o Przyjaźni i Współpracy w Azji Południowo-Wschodniej (Treaty of Amity and Cooperation, TAC), którego najważniejszymi zapisami są te dotyczące rozwiązywania sporów i konfliktów między państwami członkowskimi³³⁹. Te wszystkie inicjatywy sprawiły, że w latach siedemdziesiątych XX wieku

Tajlandię i Malezję. MAPHILINDO było propozycją wysuniętą przez Malezję, Filipiny i Indonezję, szerzej zob. Shaun Narine, *Explaining ASEAN: Regionalism in Southeast Asia*, Boulder–London 2002, s. 9–15.

³³⁷ Jedynym państwem regionu niebędącym członkiem ASEAN jest Timor Wschodni, który obecnie negocjuje swoją akcesję.

³³⁸ Integracja w regionie Azji Południowo-Wschodniej jest dobrze opisana w polskiej literaturze, zob. Edward Halizak, *Stosunki międzynarodowe...*; Edward Halizak, *Współnota Pacyfiku...*; Ewa Oziewicz, *Dylematy rozwoju gospodarczego krajów Azji Południowo-Wschodniej na tle procesów globalizacyjnych*, Gdańsk 2007; Bogusława Drellich-Skulska (red.), *Procesy integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 13; Katarzyna A. Nawrot, *Proces integracji regionalnej ASEAN*, Warszawa 2008; Katarzyna A. Nawrot, *Państwa ASEAN wobec procesów globalizacji*, w: Przemysław Deszczyński (red.), *Globalizacja gospodarki*, Poznań 2004; o rozwoju ASEAN zob. Yoong Yoong Lee, *ASEAN Matters: Reflecting on the Association of Southeast Asian Nations*, Singapore 2011; Amitav Acharya, *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order*, London 2001; Mely Caballero–Anthony, *Regional Security in Southeast Asia: Beyond the ASEAN Way*, Singapore 2005; Lee Jones, *ASEAN. Sovereignty and Intervention in Southeast Asia*, London 2012; Michael Leifer, *ASEAN and the Security of South-East Asia*, London 1989; Ralf Emmers (red.), *ASEAN and the Institutionalization of East Asia*, Abingdon–New York 2012; Mary Vivianne Hogan, *The Development and Role of ASEAN as a Regional Association*, London 2017.

³³⁹ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 19.

ASEAN było bardzo pozytywnie oceniane na arenie międzynarodowej. Organizacja była postrzegana jako rozwijająca się dobrze i stabilnie i mogła stanowić nawet pewien wzór czy model do naśladowania.

W 2003 roku wyraźnie zintensyfikowano proces integracyjny, ponieważ Stowarzyszenie Narodów Azji Południowo-Wschodniej przyjęło Deklarację o jedności ASEAN II³⁴⁰, na podstawie której zobowiązano się do utworzenia Wspólnoty ASEAN. Ta ma się opierać na trzech filarach: 1) wspólnocie politycznej i bezpieczeństwa (ASEAN Security Community); 2) wspólnocie gospodarczej (ASEAN Economic Community); oraz 3) wspólnocie społeczno-kulturalnej (ASEAN Socio-cultural Community). Cechami charakterystycznymi tego ugrupowania są przywiązanie do nieformalnych relacji, konsultacji, podejmowania decyzji za pomocą konsensusu i niechęć do tworzenia rozwiązań prawnych, które regulowałyby pracę organizacji³⁴¹.

Podstawowymi celami ASEAN jest przyspieszenie wzrostu gospodarczego, współpraca ekonomiczna, postęp społeczny i kulturowy, promowanie pokoju i stabilności, kooperacji i wzajemnej pomocy, zwiększenie efektywności podejmowanych działań, promowanie wiedzy na temat Azji Południowo-Wschodniej, a także współdziałanie z organizacjami o podobnych celach i priorytetach³⁴².

Na architekturę regionalną składają się: 1) Forum Regionalne ASEAN (ASEAN Regional Forum, ARF) powołane w 1994 roku; 2) ASEAN+3 (ASEAN Plus Three, APS) powołane w 1997 roku; 3) Szczyt Azji Wschodniej (East Asia Summit, EAS) powołany w 2005 roku; 4) Spotkania Ministrów Obrony ASEAN Plus (ASEAN Defense Ministers Meeting Plus, ADMM+) po-

³⁴⁰ Bali Concord II, http://asean.org/?static_post=declaration-of-asean-concord-ii-bali-concord-ii.

³⁴¹ Por. Jean-Claude Piris, Walter Woon, *Towards a Rules-Based Community: An ASEAN Legal Service*, Cambridge 2015.

³⁴² Deklaracja z Bangkoku, <http://agreement.asean.org/media/download/20140117154159.pdf>, s. 2–3.

wołane w 2010 roku; 5) Forum Morskie ASEAN (ASEAN Maritime Forum, AMF) powołane w 2010 roku; oraz 6) Rozszerzone Forum Morskie ASEAN (Expanded ASEAN Maritime Forum, EAMF) powołane w 2012 roku³⁴³.

ASEAN ma zawarte porozumienia o dialogu z dziesięcioma państwami, przy czym z siedmioma z tych partnerów podpisano umowę o zawarciu partnerstwa strategicznego. Kolejno tego typu współpracę ustanowiono z: 1) Chinami od 2003 roku; 2) Koreą Południową od 2010 roku; 3) Japonią od 2011 roku; 4) Indiami od 2012 roku; 5) Australią od 2014 roku; oraz 6) Stanami Zjednoczonymi i Nową Zelandią od 2015 roku. Poza tym ugrupowanie to również ustanowiło w 2007 roku instrument określany jako Wzmocnione Partnerstwo z Unią Europejską, a w 2009 roku z Kanadą. Z kolei ASEAN i Rosję od 2005 roku łączy tzw. Progresywne i Wszechmocne Partnerstwo.

Z perspektywy Singapuru ASEAN jest przede wszystkim postrzegany przez pryzmat możliwości zapewnienia rozwoju państwa³⁴⁴. Dla ministra spraw zagranicznych tego kraju w latach 1965–1980 S. Rajaratnama najważniejszą historyczną funkcją tego ugrupowania była możliwość współpracy, która pozwala pogodzić interesy narodowe z regionalnymi³⁴⁵. Z czasem zainteresowanie integracją w ramach ASEAN uległo zwiększeniu. Minister spraw zagranicznych Singapuru w latach 1988–1994 Wong Kan Seng wymienił przyspieszenie współpracy regionalnej w tej organizacji jako drugi najważniejszy cel polityki zagranicznej Singapuru, zaraz obok zapewnienia suwerenności i jej ochrony. Trzecim była zaś chęć utrzymania stabilności i równowagi sił w regionie Azji Południowo-Wschodniej³⁴⁶.

³⁴³ ASEAN Sekretariat, <http://www.asean.org>; również Ooi Kee Beng *et al.*, *The 3rd ASEAN Reader*, Singapore 2015, *passim*.

³⁴⁴ Ibidem, s. 85.

³⁴⁵ S. Rajaratnam, Chong Guan Kwa, *S. Rajaratnam on Singapore: From Ideas to Reality*, Singapore 2006, s. 84.

³⁴⁶ Amitav Acharya, *Asia Rising...*, s. 112.

3.2. Polityka Singapuru wobec ASEAN w czasie zimnej wojny

Powstanie ASEAN było przede wszystkim podyktowane potrzebą zapewnienia bezpieczeństwa w regionie. Szczególnie dużym zagrożeniem dla Singapuru była Indonezja, która rozpoczęła rywalizację z Malezją przez ogłoszenie w 1963 roku polityki *Konfrontasi*. Zakończenie tej rywalizacji trzy lata później nie oznaczało – ani dla regionu, ani tym bardziej dla Singapuru – że Indonezja porzuciła swoją dotychczasową konfrontacyjną politykę. Jedną z najważniejszych funkcji ASEAN było więc ograniczanie hegemonicznych dążeń Indonezji przez związanie tego państwa z innymi podmiotami tego obszaru. Wzrost współzależności i pogłębiona współpraca były bowiem traktowane jako jeden ze sposobów zapewnienia bezpieczeństwa w regionie. Pierwsze lata funkcjonowania organizacji skoncentrowane były zatem na tej kwestii³⁴⁷. Agresja Indonezji nie była jedynym konfliktem, który zaburzał stabilność regionu. W latach 1957–1975 toczyła się druga wojna indochińska, a od 1977 roku wojna kambodżańsko-wietnamska. Wietnam wycofał wojska z Kambodży w 1989 roku, ale do końca lat dziewięćdziesiątych XX wieku sytuacja była niestabilna. W 1979 roku Chiny zaatakowały Wietnam i – choć konflikt trwał cztery tygodnie – był kolejnym wyzwaniem dla bezpieczeństwa w regionie.

Pierwszą inicjatywą ASEAN w kwestii bezpieczeństwa było zgłoszenie przez Indonezję budowy Strefy Pokoju, Wolności i Neutralności (Zone of Peace, Freedom and Neutrality, ZOP-FAN) w 1971 roku. Singapur miał duże zastrzeżenia wobec tej inicjatywy. Po pierwsze, nie zakładała ona powołania wspólnych sił zbrojnych, co w ocenie Singapuru świadczyło o słabości pomysłu, ponieważ w żaden sposób nie przyczyniało się

³⁴⁷ Por. Michael Leifer, *Singapore's Foreign...*, s. 68–97; Russell Hunt Fifield, *National and Regional Interests in ASEAN: Competition and Cooperation in International Politics*, ISEAS, Occasional Paper nr 57, Singapore 1979, s. 6–18.

to do zwiększenia bezpieczeństwa regionu. Po drugie, państwa ASEAN nie miały możliwości wpływania na decyzje mocarstw, a Filipiny i Tajlandia miały podpisane dwustronne porozumienia obronne ze Stanami Zjednoczonymi, dzięki którym siły amerykańskie mogły stacjonować w tym obszarze świata. Singapur, mimo żywionych wątpliwości, poparł tę inicjatywę. Miała ona bowiem w jego ocenie wyłącznie charakter deklaracyjny, a poza tym odczuwano potrzebę jej wsparcia, aby wykazać się solidarnością z innymi państwami regionu³⁴⁸.

Jak wspomniałam, z perspektywy Singapuru kluczowe znaczenie ASEAN w pierwszych latach działalności tej organizacji wynikało z trudnej sytuacji politycznej i potrzeby zapewnienia bezpieczeństwa, m.in. przez zastępowanie konfrontacji współpracą. Warto przypomnieć o trudnych relacjach, jakie panowały wówczas między Indonezją, Malezją a Singapurem. Poza kwestią bezpieczeństwa nie przywiązywano jednak w Singapurze większej wagi do tej organizacji i w początkowej dekadzie jej istnienia zaangażowanie tego państwa miało charakter raczej symboliczny. W swojej polityce zagranicznej skoncentrowano się raczej na kontekście globalnym niż na sprawach regionalnych. Z tego powodu kraj był często krytykowany przez jego regionalnych partnerów za przyjętą politykę „wyczekiwania” (*wait-and-see policy*)³⁴⁹. Swoją politykę Singapur zaczął zmieniać w latach siedemdziesiątych, kiedy okazało się, że ASEAN może przynosić korzyści. Choć podczas zimnej wojny ugrupowanie nie wyeliminowało największych problemów występujących między państwami regionu, to dialog i negocjacje pomogły w złagodzeniu niektórych sporów³⁵⁰.

Z singapurskiego punktu widzenia jedną z najważniejszych funkcji, jaką ASEAN mogło pełnić w czasie zimnej wojny, była obrona regionu przed wpływami komunistycznymi. Jak już

³⁴⁸ W literaturze nie ma zgody co do oceny zachowania Singapuru w początkowych latach istnienia ASEAN; zob. Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 20.

³⁴⁹ Kawin Wilairat, *Singapore's Foreign...*, s. 74.

³⁵⁰ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 182.

wspomniałam, od początku swojego istnienia Singapur przyjął postawę antykomunistyczną i prozachodnią. Region ten stał się jednym z kluczowych obszarów konfrontacji zimnowojennej. W konsekwencji Singapur chciał wykorzystać tę organizację do walki z wpływami komunistycznymi, zwłaszcza kontekście Wietnamu, który miał wpływ na stabilność i politykę państw sąsiednich – Laosu i Kambodży. Kontekst polityczny w regionie wpłynął na zachodzące zmiany o charakterze strategicznym. W efekcie ASEAN mogło posłużyć za platformę pośredniczącą w wypracowywaniu strategii i polityki wobec nowej sytuacji regionalnej³⁵¹. Zmieniający się region i potencjalne zmiany, które mogłyby zaszkodzić w stabilności regionu i rozwoju Singapuru, spowodowały działania polityczne, które wpisują się w kreatywny model polityki zagranicznej.

Po rozpoczęciu rywalizacji w Wietnamie i przejęciu go przez komunistów w 1975 roku Singapur zaczął prowadzić działania mające uniemożliwić uznanie nowego rządu wietnamskiego przez ONZ³⁵². Podobną aktywność podjęto w ramach ASEAN. Wydaje się, że Lee Kuan Yew był jednym z największych orędowników (jeśli nie największym orędownikiem) obecności USA w Wietnamie – wierzył jednocześnie w teorię domina, zgodnie z którą siły komunistyczne miały opanowywać kolejne kraje regionu³⁵³.

Singapur zwiększył jeszcze swoją antykomunistyczną aktywność po inwazji wietnamskiej na Kambodżę w 1979 roku. Ponownie wykorzystywano w tym celu zarówno ASEAN, jak i ONZ. Warto dodać, że w tym pierwszym przypadku państwa członkowskie tej organizacji pozwoliły, aby to właśnie Singapur odgrywał najważniejszą rolę w koordynowaniu antykomuni-

³⁵¹ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 19.

³⁵² Szerzej Barry Desker, *Against All Odds: Singapore's Successful Lobbying on the Cambodia Issue at the United Nations*, Singapore 2016.

³⁵³ Ang Cheng Guan, *Singapore and the Vietnam War*, „Journal of Southeast Asian Studies” 2009, t. 40, nr 2, s. 353–384; Ang Cheng Guan, *Southeast Asia and the Vietnam War*, London–New York 2009; Ang Cheng Guan, *Singapore, ASEAN and the Cambodian Conflict 1978–1991*, Singapore 2003; Kishore Mahbubani, *The Kampuchean Problem: A Southeast Asian Perspective*, „Foreign Affairs” 1983–1984, nr 2, t. 62.

stycznych działań w regionie. Państwu bardzo zależało na wycofaniu obcych wojsk z Kambodży, dlatego podejmowano liczne inicjatywy dyplomatyczne. W styczniu 1979 roku w Bangkoku ministrowie spraw zagranicznych państw członkowskich ASEAN spotkali się, aby podjąć decyzję co do dalszych działań związanych z sytuacją w Kambodży. W ciągu tego roku przedstawiciele tych krajów spotykali się jeszcze kilka razy. ONZ zauważyło starania ASEAN i poparło rezolucję tego ugrupowania dotyczącą wycofania wszystkich obcych wojsk z Kambodży³⁵⁴. Z kolei w 1981 roku, razem z Malezją i Indonezją, Singapur wezwał do wycofania wojsk wietnamskich. Singapur był również aktywny w czasie specjalnej konferencji dotyczącej Kambodży w 1981 roku. Przyjął antyradziecką postawę i jednocześnie starał się wpływać na sytuację polityczną w regionie³⁵⁵. Dziesięcioletnia wietnamska okupacja Kambodży była swego rodzaju testem dla Singapuru oraz jego możliwości politycznych i regionalnych. Singapur koncentrował się przede wszystkim na sprzeciwianiu się i minimalizowaniu wpływu Wietnamu na inne państwa i sprawy regionalne³⁵⁶. Z pewnością państwo to wykazywało się największą aktywnością antykomunistyczną spośród wszystkich państw regionu. Minister spraw zagranicznych tego kraju S. Rajaratnam wezwał również do nałożenia sankcji ekonomicznych na Wietnam. Singapur otwarcie i stanowczo krytykował Wietnam, a reszta państw ASEAN nie podzielała tak ostrego stanowiska³⁵⁷. Opisany tutaj przypadek wskazuje, że już w latach osiemdziesiątych singapurska aktywność wykazywała cechy modelu adaptacji kreatywnej. Przypadek Kambodży i zdecydowana postawa Singapuru w kwestii okupacji tego kraju przez Wietnam pokazały, że mimo małego rozmiaru państwo może aktywnie działać na arenie międzynarodowej.

³⁵⁴ Chee-Meow Seah, *Singapore 1979: The Dialectics of Survival*, „Asian Survey” 1980, t. 20, nr 2, s. 150.

³⁵⁵ Boon Hiok Lee, *Constraints on Singapore's...*, s. 531–532.

³⁵⁶ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 20.

³⁵⁷ Ibidem.

Inną ważną kwestią w regionalnej polityce zagranicznej Singapuru w okresie zimnej wojny były roszczenia terytorialne i nieporozumienia związane z granicami morskimi. W 1971 roku Indonezja i Malezja próbowały podważyć ówczesne ustalenia dotyczące tych granic. Rząd singapurski był zaniepokojony taką polityką sąsiadów, ponieważ sporne terytoria leżały na szlaku handlowym przebiegającym przez cieśninę Malakka. Ze względu na to, że Malezja i Indonezja powiększyły swoje wody terytorialne z trzech do dwunastu mil morskich i porozumiały się co do wyznaczenia linii środkowej przebiegającej przez cieśninę, Singapur znalazł się w trudnej sytuacji³⁵⁸. Starano się podejmować działania, które ograniczałyby możliwość oddziaływania sąsiadów na sytuację w cieśninie. Kwestia miała kluczowe znaczenie dla Singapuru, ponieważ utrzymanie dotychczasowych regulacji związane było z zapewnieniem niezależności ekonomicznej od państw sąsiadujących. Przewłaszczenie żądań Indonezji i Malezji zagrażało zatem stabilności państwa singapurskiego. Morze terytorialne tego kraju wynosiło tylko trzy mile, zgodnie z uzgodnieniami zawartymi z Malezją i Indonezją. Po deklaracji Malezji i Indonezji z 1971 roku względy geograficzne i strategiczne nie dawały Singapurowi szerokiego wachlarza możliwości w tej kwestii. Starano się podejmować różnego rodzaju inicjatywy, w tym w ramach ONZ i przy wsparciu potęg morskich, aby wypracować najkorzystniejsze dla siebie rozwiązanie. Argumentowano, że cieśnina Malakka powinna podlegać regulacjom odpowiadającym międzynarodowemu prawu morza, a nie dwustronnym porozumieniom ignorującym interesy innych państw. Aktywność Singapuru sprawiła, że udało się temu państwu połączyć swój interes polityczny nie tylko z interesami innych potęg morskich, lecz także z i innymi krajami, które są niekorzystnie położone względem morza. W konsekwencji udało się zablokować indonezyjskie i malezyjskie roszczenia morskie i jednocześnie zapewnić rów-

³⁵⁸ Michael Leifer, *Singapore's Foreign...*, s. 73.

nową siłę. Interesy Singapuru zostały ostatecznie zabezpieczone w grudniu 1982 roku, kiedy podpisano w Montego Bay konwencję o prawie morza, a kwestia cieśniny Malakka została uregulowana zgodnie z obowiązującym prawem międzynarodowym³⁵⁹.

Singapur starał się również załagodzić różne istniejące napięcia i konflikty na tym obszarze, ale miał w tym względzie ograniczone możliwości. Zdecydowanie sprzeciwił się – jako jedyne państwo ASEAN – agresji Indonezji na Timor Wschodni w 1975 roku. Ponieważ oba państwa były członkami tego samego ugrupowania integracyjnego, jednoznaczna singapurska deklaracja utrudniła wzajemną współpracę. Na marginesie warto dodać, że Singapur konsekwentnie krytykował agresję wymierzoną szczególnie w „państwa małe”. Na przykład Singapur sprzeciwił się również inwazji Stanów Zjednoczonych na Grenadę, mimo że pierwszy kraj był nieformalnym sojusznikiem, a w drugim rządziły siły lewicowe³⁶⁰.

Trudna sytuacja polityczna w regionie w latach siedemdziesiątych skłoniła Singapur do podjęcia aktywnych działań na rzecz ustanowienia dialogu dotyczącego kwestii bezpieczeństwa. W efekcie państwo odegrało istotną rolę w ustanowieniu już w 1979 roku nowego mechanizmu konsultacji – Spotkań Poministerialnych (Post-Ministerial Conference, PMC) między państwami ASEAN a innymi ważnymi partnerami tego ugrupowania integracyjnego³⁶¹.

Także w latach osiemdziesiątych zaszły dynamiczne zmiany w regionie w kwestii bezpieczeństwa. Istotnym wydarzeniem z singapurskiego punktu widzenia był upadek Indochińskiego Komplexu Bezpieczeństwa (*Indochina Security Complex*). W tej dekadzie dochodziło w Tajlandii do zawirowań politycznych, które groziły naruszeniem stabilności poza granicami

³⁵⁹ Ibidem, s. 73–74.

³⁶⁰ Jürgen Haacke, *ASEAN's Diplomatic and Security Culture: Origins, Development and Prospects*, Oxon–New York 2004, s. 105.

³⁶¹ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 182.

tego kraju. Wiele wątpliwości nadal wzbudzała Kambodża. Dopiero gdy we wrześniu 1989 roku wojska wietnamskie zostały z tego kraju wycofane, ASEAN mogło przeformułować swoją aktywność, zwłaszcza że w latach dziewięćdziesiątych sytuacja w Kambodży zaczęła się stabilizować³⁶², choć trudno było nazwać ją stabilną. Kambodża miała zostać przyjęta do ASEAN w 1997 roku, ale ze względu na napiętą sytuację wewnętrzną uczyniono to dwa lata później. Dodatkowo upadek Związku Radzieckiego i zakończenie zimnowojennej rywalizacji wpłynął na zmiany polityczne w regionie, szczególnie w zakresie bezpieczeństwa³⁶³. To z kolei przyczyniło się do dokonania zmian w polityce zagranicznej Singapuru.

Podsumowując, należy stwierdzić, że Singapur od początku postrzegał ASEAN jako ważną organizację regionalną, ponieważ w największym stopniu dbała o bezpieczeństwo na tym obszarze. Szczególnie przed powstaniem ASEAN i w początkowych latach istnienia tego ugrupowania między państwami dochodziło do wielu sporów i konfliktów terytorialnych, spośród których najważniejszymi były konflikt Indonezji z Malesją, spór Filipin z Malesją i separacja Singapuru od Malesji. Warto też przypomnieć, że ASEAN powstało miesiąc po zawarciu porozumienia między Indonezją a Malesją, kończącego politykę wzajemnej konfrontacji, i miało na celu ułatwienie procesu koncyliacji między tymi państwami³⁶⁴. Po zakończeniu zimnej wojny ASEAN przestało odgrywać tak ważną i strategiczną rolę dla państw walczących z wpływami komunistycznymi. Organizacja zaczęła się przekształcać. Stąd też nastąpiła też zmiana singapurskiej polityki zagranicznej wobec tego ugrupowania integracyjnego.

³⁶² Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 41.

³⁶³ Niektórzy badacze zauważają, że zakończenie zimnej wojny było ważnym, ale nie decydującym czynnikiem zmieniającym strategię polityczne państw Azji Wschodniej, zob. David Martin Jones, M.L.R. Smith, *ASEAN and East Asian International Relations: Regional Delusion*, Cheltenham–Northampton 2016, s. 16–17; por. Sheldon W. Simon (red.), *East Asia Security in the Post-Cold War Era*, London–New York 2016.

³⁶⁴ Ibidem, s. 19.

3.3. Singapur wobec zmian politycznych zachodzących w ASEAN

Choć kwestie bezpieczeństwa w latach dziewięćdziesiątych XX wieku nadal pozostawały ważne dla państw członkowskich ASEAN, to zaczęto w ramach tej organizacji akcentować i podkreślać znaczenie nowych obszarów współpracy. Wymusiło to adaptację polityki zagranicznej Singapuru do nowej rzeczywistości międzynarodowej. Państwo zaczęło powoli obejmować w tym ugrupowaniu rolę przywódczą, szczególnie w kwestii inicjatyw regionalnych. Sukcesem Singapuru było ustanowienie Forum Regionalnego ASEAN (ARF) w lipcu 1994 roku. Wydaje się, że właśnie to państwo uczyniło najwięcej, aby to narzędzie konsultacyjne w ogóle zostało powołane. W pierwszym spotkaniu forum wzięło wówczas udział osiemnaście podmiotów, oprócz państw ASEAN, również Stany Zjednoczone, Chiny, Rosja, Japonia, Korea Południowa, Australia, Nowa Zelandia oraz Unia Europejska.

Zarówno Spotkania Poministerialne, jak i powstałe później Forum Regionalne ASEAN, były początkowo przede wszystkim platformą współpracy ministrów spraw zagranicznych w kwestii bezpieczeństwa. Szybko jednak zdecydowano się wyjść poza te ograniczone ramy. W efekcie podczas Spotkań Poministerialnych dominowały rozmowy o rozwoju gospodarczym i pogłębieniu współpracy regionalnej. Wynikało to z faktu, że zmieniający się kontekst regionalny uwidocznił potrzebę przeformułowania roli dialogu. Zabiegi okazały się sukcesem, co przede wszystkim trzeba przypisać działaniom podejmowanym przez Singapur. W 1994 roku do rozmów podejmowanych podczas wspomnianych spotkań dołączono problematykę związaną ze sporem na Morzu Południowochińskim, kwestię Korei Północnej, a także zasady współpracy w dziedzinie bez-

pieczeństwa³⁶⁵. To właśnie dzięki staraniom Singapuru Spotkania Poministerialne ASEAN pozostały najważniejszym forum dialogu poświęconym kwestiom bezpieczeństwa³⁶⁶.

Chociaż, jak to już było wielokrotnie podkreślane, problematyka bezpieczeństwa od początku funkcjonowania ASEAN zajmowała kluczowe miejsce w pracach tej organizacji, to w przypadku niektórych kwestii wykazano się niezwykle bezradnością. Najlepszym tego przykładem była postawa organizacji wobec wydarzeń na Timorze Wschodnim, które nastąpiły po ogłoszeniu przez ten kraj niepodległości w 1999 roku. ASEAN nie mogło szybko i odpowiednio zareagować na te wydarzenia bez zgody Indonezji, a dokładnie: bez wystosowania przez nią prośby o pomoc i interwencję. Kiedy podjęto decyzję o wysłaniu sił pokojowych do Timoru Wschodniego, Malezja spierała się z Tajlandią o to, które państwo powinno przewodniczyć misji. Ostatecznie przywództwo objęła Australia. Wydarzenie to pokazało słabość ASEAN i niezdolność organizacji do reagowania na sytuację w najbliższym obszarze oddziaływania³⁶⁷.

Kryzys na Timorze Wschodnim był jednym z powodów zmiany postrzegania ASEAN przez Singapur, który zrozumiał konieczność przeformułowania działań ugrupowania w kwestii bezpieczeństwa. Minister spraw zagranicznych S. Jayakumar uznał, że poprawa wizerunku organizacji i jej międzynarodowej pozycji wymaga wielu lat pracy. Stwierdził jednak, że – zanim zostaną podjęte działania w tym zakresie – należy ponownie określić cele organizacji³⁶⁸. Należy przypomnieć, że ASEAN nigdy nie było organizacją o charakterze militarnym, porozumieniem konstruującym system zbiorowego bezpieczeństwa ani wielostronnym forum współpracy obronnej³⁶⁹. Niemniej organizacja

³⁶⁵ Rodolfo C. Severino, *The ASEAN Regional Forum*, Singapore 2009.

³⁶⁶ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 182.

³⁶⁷ Ibidem, s. 182–183.

³⁶⁸ S. Jayakumar, *Opening Statement*, 33rd ASEAN Ministerial Meeting, Bangkok, 24 lipca 2000 roku; <http://www.aseansec.org/3734.htm>.

³⁶⁹ Mimo tego stwierdzenia, należy podkreślić, że ASEAN powstało, aby załagodzić napięcia w regionie i ograniczyć dążenia hegemoniczne niektórych państw, przede wszystkim Indonezji.

odgrywa – co starałam się wykazać – pewną rolę w zapobieganiu konfliktom i zarządzaniu sporami w regionie. Wiodącym instrumentem w tym zakresie były instrumenty dyplomatyczne³⁷⁰, ale ich skuteczność pozostawiała wiele do życzenia. Coraz częściej zauważa się, że gdyby ugrupowanie mówiło jednym głosem, byłoby w stanie równoważyć na przykład wpływ Chin³⁷¹.

Proces podejmowania decyzji w ramach ASEAN jest jedną z kluczowych kwestii, o której w tym momencie trzeba wspomnieć. Konsensus jest uznawany za najważniejszy sposób decydowania. Singapur, aby nie utrudniać pracy organizacji, wypracował system znany jako „mniej niż całkowita jednomyślność” (*less than total unanimity*), co wynikało z tego, że interesy polityczne i przede wszystkim gospodarcze Singapuru są inne niż większości państw tej organizacji. W praktyce była to formuła 4–1, później 5–1³⁷². Idea polega na dopuszczeniu wstrzymania się od głosu, a nawet bycia przeciwnym, jeśli podejmowana decyzja mogłaby godzić w istotne interesy określonego państwa. Ten kraj, przez wstrzymanie się, pozwala na zachowanie konsensusu w ramach organizacji. Formuła została zmieniona i w obecnej formie jest to 10–x³⁷³. Oznacza to częściową rezygnację z konsensusu na rzecz jednomyślności, przy czym państwo, które się wstrzymuje, nie jest zobowiązane do podporządkowania się innym. Jest to kolejny przejaw kreatywnego modelu adaptacji.

Po zakończeniu zimnej wojny najwięcej problemów dla ASEAN budziła sytuacja wewnętrzna w Mjanmie. W 1988 roku doszło tam do wojskowego zamachu stanu, który uniemożliwił przejście władzy w tym kraju przez ruch prodemokratyczny. Junta, stosująca represyjne metody zarządzania państwem,

³⁷⁰ Zob. Jürgen Haacke, *ASEAN's Diplomatic and Security Culture: A Constructivist Assessment*, „International Relations of the Asia-Pacific” 2003, t. 3, nr 1, s. 57–87.

³⁷¹ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 183.

³⁷² Zasada jest nazywana również „elastycznym konsensem” i dotyczy spraw ekonomicznych ASEAN. Nie ma natomiast zastosowania w innych dziedzinach współpracy. Według indonezyjskiego polityka Hadi Soesastro zasada nie została również zastosowana w ramach implementowania umowy AFTA, zob. David Carpie, Paul Evans, *The Asia-Pacific Security Lexicon*, Singapore 2007, s. 132.

³⁷³ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 182.

funkcjonowała do 2016 roku, choć pewne działania zmierzające do reformy kraju podjęto już pięć lat wcześniej. Niemniej przez prawie trzy dekady to autorytarne państwo przeżywające kryzys ekonomiczny było ważnym punktem zapalnym w regionie, ponieważ sytuacją wewnętrzną Mjanmy interesowały się różne podmioty międzynarodowe, między innymi Stany Zjednoczone, Unia Europejska oraz Chiny. Co ważne, w kontekście tego państwa interesy potężnych graczy ścierały się ze sobą, zwłaszcza w przypadku Waszyngtonu i Pekinu, co dodatkowo wpływało na stabilność w regionie. ASEAN został niejako włączony w mjanmański problem, gdy Mjanma w 1997 roku została członkiem ugrupowania. Decyzja wzbudziła wiele kontrowersji, ze względu na to, że w tym państwie dochodzi do notorycznego naruszania praw człowieka – i są to przypadki najcięższego kalibru. Przyjęcie Mjanmy do ASEAN stworzyło zatem dla ugrupowania wiele problemów dyplomatycznych – na przykład: Unia Europejska zdecydowała się wówczas zmniejszyć znaczenie spotkań z tą organizacją³⁷⁴.

Większość państw ASEAN uznało, że należy kolektywnie rozwiązać problemy wynikające ze zmian zachodzących w Mjanmie. Państwa starały się wypracować sposób na współdziałanie, co udało się osiągnąć w 2003 roku podczas spotkania w Tajlandii. Działania ASEAN uległy intensyfikacji, gdy w 2006 roku Mjanma miała objąć przewodnictwo w tym ugrupowaniu. Z obawy, że mogłoby to wpłynąć negatywnie na postrzeganie całej organizacji na arenie międzynarodowej, zablokowano możliwość objęcia przez ten kraj przewodnictwa w ugrupowaniu. Premier Singapuru Lee Hsien Loong stwierdził wówczas, że „ASEAN byłoby marginalizowane”, gdyby nie podjęto odpowiednich kroków w tej kwestii³⁷⁵.

W kwestii mjanmańskiej Singapur, wraz z Tajlandią, starał się promować i przeforsować politykę „konstruktywnego zaangażo-

³⁷⁴ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 43.

³⁷⁵ Ibidem, s. 839.

wania”. Singapurski pomysł na rozwiązanie trudnej sytuacji politycznej w Mjanmie opierał się na zaangażowaniu i współpracy, a nie na izolacji. Niemniej, kiedy junta w Mjanmie utrudniała proces negocjacyjny i porozumienie z ruchem demokratycznym, zarówno Filipiny, jak i Tajlandia zwróciły się w stronę „elastycznego zaangażowania”³⁷⁶, czyli zawołowanego sposobu na określone ingerowanie w sprawy wewnętrzne. Singapur zdecydowanie sprzeciwił się takiej polityce i powrócił do podstawowej zasady rządzącej dotąd ASEAN, czyli nieingerowania w sprawy wewnętrzne innych państw. To podejście, wspierane przez Indonezję i Malezję, podobnie jak w przypadku Singapuru, wynikało z potrzeby ochrony swoich spraw wewnętrznych³⁷⁷. Jednocześnie kraj ten nie wyraził poparcia dla decyzji, aby włączyć wojskową juntę w proces rozwiązywania sytuacji, w przeciwieństwie do takich państw jak Indonezja czy Malezja³⁷⁸.

Aktywność Singapuru w doprowadzeniu do zmian w Mjanmie wynikała przynajmniej z trzech przesłanek. Po pierwsze, państwo singapurskie starało się poprawić swój wizerunek międzynarodowy³⁷⁹. Singapur był w innej sytuacji niż wielu członków ASEAN, ponieważ nie sąsiaduje z Mjanmą ani nie jest państwem w pełni demokratycznym, stąd też inaczej patrzy na kwestie wolności osobistych i praw politycznych. Singapur nie jest również bliskim sojusznikiem czy partnerem tego kraju i Mjanma ma większe znaczenie dla Indonezji czy Malezji. Singapur jednak, przez zaangażowanie się w tym rozwiązanie konfliktu wewnętrznego w Mjanmie, mógł silniej włączyć się w sprawy regionalne i jednocześnie poprawić swój wizerunek w kwestii demokracji, za której brak jest często krytykowany. Po drugie,

³⁷⁶ Jürgen Haacke, *The Concept of Flexible Engagement and the Practice of Enhanced Interaction: Intramural Challenges to the 'ASEAN Way'*, „The Pacific Review” 1999, t. 12, nr 4, s. 581–611.

³⁷⁷ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 47.

³⁷⁸ Hsien-Li Tan, *The ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights: Institutionalising Human Rights in Southeast Asia*, Cambridge 2011, s. 134–135.

³⁷⁹ Jean-Louis Margolin, *Singapore: New Regional Influence, New World Outlook?*, „Contemporary Southeast Asia” 1998, t. 20, nr 3.

Mjanma była postrzegana jako potencjalnie interesujący partner handlowy i inwestycyjny Singapuru w wymiarze regionalnym. Poza tym sytuacja wewnętrzna w Mjanmie obciążała także inne państwa członkowskie ASEAN. Łamanie praw człowieka przez juntę wojskową i podnoszenie na wielu forach międzynarodowych sytuacji w tym kraju pogarszało wizerunek nie tylko Mjanmy, lecz także całego regionu, co zmniejszało jego atrakcyjność i negatywnie wpływało na inwestycje regionalne. Po trzecie, coraz bardziej otwarta krytyka Mjanmy ze strony innych państw członkowskich ASEAN, zwłaszcza Indonezji i Malezji, pozwoliła wyrazić swoje obawy również Singapurowi, tym bardziej że te trzy państwa łączą obecnie relatywnie bliskie relacje³⁸⁰.

W 2007 roku szczególnie wyraźnie zarysowała się zmiana podejścia Singapuru wobec ASEAN. Mimo istniejących różnego rodzaju trudności w relacjach z Malezją i Indonezją, a także nieporozumień związanych z odmienną polityką państw członkowskich tego ugrupowania wobec Mjanmy, państwu singapurskiemu udało się skutecznie bronić swoich interesów. Kraj przewodniczył wówczas trzynastemu Szczytowi ASEAN, doprowadził do podpisania Karty ASEAN oraz był pierwszym państwem, które ją ratyfikowało.

Wspomniane wyżej działania, oznaczające wzrost aktywności Singapuru w ASEAN oraz przypisanie ugrupowaniu większej roli i znaczenia, wynikały z różnych przesłanek. Potrzeby gospodarcze zmusiły Singapur do nawiązania współpracy z wieloma różnymi partnerami. Poszerzano zakres kooperacji międzynarodowej, w zgodzie z pragmatycznym założeniem, że to właśnie ona, a nie rywalizacja, przynosi więcej korzyści. Wydaje się zatem, że w latach dziewięćdziesiątych to paradygmat (neo)liberalny lepiej od (neo)realistycznego tłumaczył zachowanie Singapuru na arenie międzynarodowej, chociaż wynikało to przede

³⁸⁰ Ruukun Katanyuu, *Beyond Non-Interference in ASEAN: The Association's Role in Myanmar's National Reconciliation and Democratization*, „Asian Survey” 2006, t. 46, nr 6, s. 838.

wszystkim z potrzeb ekonomicznych. Dodatkową motywacją do przyjęcia takiego stanowiska była podobna polityka Stanów Zjednoczonych. Waszyngton wspierał bowiem wielostronny instytucjonalizm w regionie, o czym świadczy nie tylko powołanie APEC, lecz także bardzo pozytywne przyjęcie powstania ARF, którego USA były aktywnym uczestnikiem. Pojawił się jednak negatywny aspekt związany z bezpieczeństwem: po rozwiązaniu problemu kambodżańskiego, a wcześniej po upadku Związku Radzieckiego, okazało się, że ASEAN powinno na nowo zdefiniować politykę bezpieczeństwa w regionie. W nowo tworzącym się środowisku międzynarodowym i zmienionym układzie sił politycznych kwestia budziła wiele sporów i wątpliwości. Interesy poszczególnych państw były bardziej złożone niż w jasnej i czytelnej sytuacji walki z blokiem komunistycznym³⁸¹.

Podsumowując powyższe rozważania: można stwierdzić, że Singapur ma możliwości odgrywania roli lidera i przewodniczenia w rozwoju ASEAN i jego nastawienie do tej organizacji uległo zmianie, lecz potencjał tego kraju nadal nie jest w pełni wykorzystywany. Państwo to, zamiast przyjąć odpowiedzialność za ugrupowanie integracyjne, woli wspierać Indonezję w jej działaniach zmierzających do objęcia roli lidera w tym regionie świata³⁸². Ze względu na sytuację międzynarodową, otoczenie międzynarodowe oraz rozmiar państwa Singapur aktywnie wspiera rozwój prawa międzynarodowego, instytucji i organizacji międzynarodowych, aby móc lepiej chronić i zabezpieczać swoją suwerenność i niezależność. Ze względu na to, że kraj ten ma małe możliwości oddziaływania w stosunkach międzynarodowych, ceni sobie obecnie współpracę w organizacjach międzynarodowych, nawet jeśli w przeszłości stosunek do tej kwestii był ambiwalentny. Członkostwo w różnych ugrupowaniach integracyjnych pozwala bowiem Singapuru na odgrywanie aktywniejszej roli

³⁸¹ Ibidem.

³⁸² Por. Rodolfo C. Severino, *Southeast Asia in Search of an ASEAN Community. Insights From the Former ASEAN Secretary-General*, Singapore 2006, s. 26–32.

w stosunkach międzynarodowych. Instytucje międzynarodowe, mimo wielu wad i problemów związanych z efektywnością ich pracy, z pewnością są atrakcyjną platformą dyskusji i negocjacji. Dla średnich i małych państw ma to istotne znaczenie, ponieważ jest jednym z niewielu sposobów zapewnienia sobie większej „obecności” w stosunkach międzynarodowych³⁸³.

3.4. Singapur wobec zmian ekonomicznych zachodzących w organizacji

Singapur jako najsilniejsze państwo pod względem gospodarczym w Azji Południowo-Wschodniej angażuje się w wiele inicjatyw, które wspomagają procesy liberalizacji rynków. Stąd też kraj wspiera nie tylko ASEAN, lecz także Wspólnotę Gospodarczą Azja-Pacyfik (Asia-Pacific Economic Cooperation, APEC) czy Dialog Azja-Europa (Asia-Europe Meeting, ASEM), które mają dla Singapuru charakter komplementarny. Jak już wielokrotnie wcześniej wspomniałam, przez pierwsze dekady istnienia ASEAN nie służyło przede wszystkim integracji ekonomicznej. Ważniejsze były kwestie bezpieczeństwa i ochrony regionu przed silniejszymi państwami. Kwestie gospodarcze pojawiały się niejako obok innych celów, ale bezpieczeństwo było istotniejsze. Początkowo też Singapur nie zwiększył istotnie obrotów handlowych z państwami członkowskimi tej organizacji. Sytuacja ta zaczęła się zmieniać dopiero w latach dziewięćdziesiątych XX wieku, gdy kraje ASEAN stały się dla Singapuru ważne także w sensie gospodarczym.

Państwo singapurskie było – spośród wszystkich członków ASEAN – najgorętszym zwolennikiem liberalizacji rynków i konsekwentnie nalegało na zajęcie się tą kwestią. Po pierw-

³⁸³ Alyson J.K. Bailes, *Small States and Security: Does Size Still Matter?*, w: Harald Baldersheim, Michael Keating (red.), *Small States in the Modern World: Vulnerabilities and Opportunities*, Cheltenham–Northampton 2015, s. 23–41.

szym szczycie tej organizacji na Bali w lutym 1976 roku Singapur stał się liderem liberalizacji handlu wewnątrzregionalnego. Jednocześnie jest to zasadniczo jedyne państwo, które wypełnia przyjęte w ramach tego ugrupowania integracyjnego zobowiązania dotyczące liberalizacji rynków zgodnie z przyjętym harmonogramem i całkowicie eliminuje taryfy na wszystkie dobra w handlu dwustronnym oraz minimalizuje restrykcje nałożone na inwestycje płynące z ASEAN do Singapuru³⁸⁴.

Początkowo postęp związany z wdrażaniem instrumentów większej integracji gospodarczej był pozytywnie oceniany przez Singapur. Zwłaszcza w latach dziewięćdziesiątych dobrze i korzystnie oceniano współpracę wielostronną, rozwój relacji ekonomicznych, a także instytucjonalizację tej kooperacji. Nastawienie to zmieniło się po wybuchu kryzysu azjatyckiego w 1997 roku³⁸⁵. Ów fakt zachwiał zaufaniem Singapuru do ASEAN i po części zraził do tej formy współpracy. Organizacja ta – z punktu widzenia państwa singapurskiego – nie tylko nie zapobiegła pojawieniu się kryzysu, lecz także nie była w stanie sobie z nim poradzić³⁸⁶. W konsekwencji trudno było uznać taką formę kooperacji za przydatną. Singapur uznał, że dalsza współpraca gospodarcza w ramach ASEAN ma sens jedynie, jeśli dokona się wzmocnienia tego obszaru integracji. Lobbowano więc na rzecz podpisania Umowy o wolnym handlu ASEAN, która miała wejść w życie w 2002 roku. Okazało się jednak, że różne problemy i przedłużające się negocjacje na ten temat spowodowały opóźnienie w przyjęciu umowy³⁸⁷. Kryzys obnażył też słabość organizacyjną ASEAN, ponieważ państwa po jego wybuchu starały się

³⁸⁴ John Wong *et al.*, *A Study On Singapore's Experience In Regional Cooperation*, Report by the East Asian Institute of the National University of Singapore, Singapore 2008, s. 27.

³⁸⁵ Chia Siow Yue, *The Asian Financial Crisis: Singapore's Experience and Response*, ASEAN Economic Bulletin 1998, t. 15, nr 3, s. 297–308.

³⁸⁶ Por. Adam Jelonek, Jarosław Smulski, *Kryzys finansowy końca lat 90. w Azji Południowo-Wschodniej – jego konsekwencje i postępy integracji w ramach ASEAN*, w: Krzysztof Gawlikowski, Małgorzata Ławacz (red.), *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne*, Warszawa 2002, s. 384–393.

³⁸⁷ Teofilo C. Daquila, *The Transformations of Southeast Asian Economies*, New York 2007, s. 138.

radzić sobie indywidualnie i korzystać z pomocy różnych partnerów, również spoza regionu. ASEAN nie było więc postrzegane jako organizacja, która może skutecznie przyczynić się do łagodzenia skutków kryzysów gospodarczych³⁸⁸.

Wspomniany już kryzys azjatycki utrudnił także współpracę dwustronną z państwami regionu i Singapur miał duże zastrzeżenia dotyczące procesu liberalizacji tamtejszych rynków. Większość państw rozwijających się w tym obszarze nie dotrzymywała terminów w znoszeniu i redukcji cel. Kryzys azjatycki utwierdził Singapur w przekonaniu, że opóźnienia i trudności mogą mieć charakter długofalowy. Państwa najdotkliwiej odczuwające skutki kryzysu, czyli Indonezja, Malezja i Tajlandia, walczyły z innymi problemami wewnętrznymi, nie można było zatem oczekiwać, że liberalizacja będzie przez nie traktowana priorytetowo. W wielu przypadkach rządy przyjmowały nacjonalistyczną postawę, co jeszcze bardziej utrudniało współpracę. Sprawiało to, że dalsze inwestycje Singapuru w Azji Południowo-Wschodniej okazały się bardzo problematyczne. Tak więc zawirowania gospodarcze i niestabilność polityczna wynikające z kryzysu spowodowały, że Singapur nie tylko stracił możliwości, lecz także ograniczył swoje inwestycje w regionie. Rząd singapurski uznał, że należy zmniejszyć stopień zależności od tych państw – zaczęto szerzej poszukiwać partnerów gospodarczych. W efekcie tych negatywnych doświadczeń przedsiębiorstwa singapurskie zaczęły więcej inwestować w innych państwach regionu Azji i Pacyfiku, przede wszystkim w Chinach i Indiach. Te państwa oferowały niewielkie koszty produkcji i stosunkowo niewielkie ryzyko polityczne. Podobne strategie redukcji ryzyka przy jednoczesnym zagwarantowaniu dobrych wyników handlowych były negocjowane z państwami zachodnimi i Japonią³⁸⁹. Zmiany miały charakter

³⁸⁸ Zob. Jose L. Tongzon, *The Economies of Southeast Asia: Before and After Crisis*, Cheltenham–Northampton 2002; Benedetta Trivellato, *Southeast Asia Facing Economic, Political, and Social Crises*, w: Maria Weber (red.), *After the Asian Crisis: Perspectives on Global Politics and Economics*, London 2000, s. 50–69.

³⁸⁹ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 94.

strategiczny, nie chodziło bowiem jedynie o załamanie gospodarek regionalnych, lecz także o wspomniane liczne kryzysy polityczne pojawiające się w państwach tego obszaru³⁹⁰. Drugim niezwykle ważnym powodem singapurskiego wyjścia poza region stało się zahamowanie prac nad wielostronnym porozumieniem ekonomicznym, a Singapurowi zależało na jak najszybszej i najdalej idącej liberalizacji rynków³⁹¹. Działania te mają charakter kreatywny, ponieważ ich celem było poradzenie sobie z niekorzystnymi zmianami zachodzącymi w regionie.

Singapur dostrzegał liczne zagrożenia związane ze swoją sytuacją gospodarczą na arenie międzynarodowej. Po pierwsze, obawiano się konkurowania z Chinami, a także konsekwencji szybkiego rozwoju i coraz lepszej pozycji międzynarodowej tego państwa. Po drugie, dostrzegano, że wiele regionów świata integruje się szybciej i sprawniej. Po trzecie, istotną częścią singapurskich wątpliwości o charakterze ekonomicznym było niezadawalające tempo liberalizacji w ramach WTO i APEC. Jedną z odpowiedzi na te niekorzystne uwarunkowania – zarówno z perspektywy Singapuru, jak i całego regionu – było utworzenie AFTA. Jednak proces budowy regionalnej strefy wolnego handlu przebiegał – jak już wspomniałam – opieszale. Stąd też Singapur z dużym zaniepokojeniem obserwował postęp prac z tym związanych, szczególnie gdy w 2000 roku Malezja w ogóle zagroziła wycofaniem się z porozumienia.

Singapur zaczął więc dynamicznie podpisywać umowy o charakterze bilateralnym z partnerami spoza ASEAN. Premier Goh – w kontekście umowy zawartej z Japonią – wyraził „nadzieję, że ma to pozytywny efekt na inne państwa, które dzięki temu rozpoczną podpisywanie FTA”³⁹². Umowa z Japonią miała pełnić również funkcję stymulatora rozwoju po kryzysie finanso-

³⁹⁰ Na przykład Indonezja i Tajlandia.

³⁹¹ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 93.

³⁹² Takashi Terada, *Singapore and ASEAN in Competitive Regionalism in Southeast Asia and beyond*, referat zaprezentowany na International Symposium *Competitive Regionalism*, Ibuka International Conference Hall w Tokio, maj 2008, s. 7

wym w 1997 roku, który doprowadził do spowolnienia wzrostu gospodarczego. Od 2000 roku Singapur podpisał najwięcej tego typu porozumień spośród państw wspomnianego ugrupowania integracyjnego. Warto wymienić zwłaszcza porozumienia zawarte z Nową Zelandią, Chinami, Koreą Południową, Japonią, Unią Europejską, Australią czy Stanami Zjednoczonymi. Singapur prowadzi też regularnie negocjacje na ten temat z innymi państwami, w efekcie czego zawarto takie umowy z Jordanią, Panamą czy z Radą Współpracy Zatoki Perskiej (Gulf Cooperation Council, GCC)³⁹³. Singapur negocjuje również porozumienia o wolnym handlu z Kanadą, Meksykiem, Pakistanem i Ukrainą, a także jest stroną w rozmowach o umowie między ASEAN a Indiami i Japonią (dotyczącą przepływu usług i inwestycji), a także Kompleksowego Regionalnego Partnerstwa Gospodarczego (Regional Comprehensive Economic Partnership, RCEP). Jak podkreśla rząd singapurski – umowy te nie zastępują umów regionalnych czy globalnych, ale mają charakter komplementarny³⁹⁴. Taką strategię działania premier Singapuru Goh Chok Tong wyjaśnił w 2000 roku, podczas szczytu ASEAN+3, kiedy stwierdził: „ci, którzy mogą biec szybciej, powinni biec szybciej”. Było to czytelnym nawiązaniem do problemu ograniczania i spowolniania procesu integracyjnego przez niektórych członków organizacji³⁹⁵.

Mimo tych obaw Singapur wciąż uważa, że ASEAN nadal powinno być głównym punktem odniesienia działań integracyjnych tego kraju. Ugrupowanie powinno jednak silniej skoncentrować się na rozwoju ekonomicznym i wspierać rozwój regionalny. Organizacja ta może być także doskonałym punktem wyjścia do szerszej kooperacji z innymi partnerami. Przez ciesząc się uznaniem ASEAN+3, czyli współpracę ASEAN z Chinami,

³⁹³ Amitav Acharya, *Singapore's Foreign...*, s. 29.

³⁹⁴ Teofilo C. Daquila, Huu Huy Le, *Singapore and ASEAN in the Global Economy: The Case of Free Trade Agreements*, „Asian Survey” 2003, t. 43, nr 6, s. 909.

³⁹⁵ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 183; Asad Latif, *Between Rising Powers...*

Japonią i Koreą Południową, państwa członkowskie tego ugrupowania mogą kształtować relacje we wszystkich interesujących je dziedzinach, również w takich kwestiach jak porozumienia monetarne zabezpieczające przed kryzysem finansowym. Jest to również element przygotowań do utworzenia Azjatyckiego Funduszu Monetarnego (Asian Monetary Fund, AMF)³⁹⁶.

Singapur dostrzega również, że państwa ASEAN mogą zostać zdominowane przez Chiny, zwłaszcza w kontekście trudności w implementacji AFTA. Dużym zaskoczeniem dla rządu singapurskiego była wysunięta przez Pekin propozycja rozpoczęcia negocjacji w sprawie umowy o wolnym handlu między Chinami a całym ugrupowaniem, zgłoszona przez premiera Zhu Rongji w 2000 roku. Wydaje się, że inicjatywa wynikała z obaw Pekinu o „utratę” tego regionu w następstwie wprowadzenia „polityki otaczania” przez administrację George’a W. Busha, którą Chiny odbierały jako poważne zagrożenie dla swoich interesów. Tym można też tłumaczyć zaangażowanie Chin w proces integracyjny regionu i zgodę tego państwa na spotkanie z ASEAN w 2002 roku, na którym ustalono, że konflikt na Morzu Południowochińskim będzie rozwiązywany środkami pokojowymi³⁹⁷.

Singapur, co do zasady, jest zwolennikiem wolnego handlu i promuje go na poziomie globalnym i regionalnym, jednak zaangażowanie w bilateralne podpisywanie umów wynika przynajmniej z kilku powodów. Po pierwsze, integracja na poziomie regionalnym jest raczej powolna, co nie czyni jej tak korzystną, jak Singapur by tego oczekiwał³⁹⁸. Po drugie, ASEAN dość wolno negocjuje współpracę w zakresie wolnego handlu z takimi państwami jak Stany Zjednoczone, Japonia czy z Unią Europejską, czyli bardzo ważnymi partnerami z singapur-

³⁹⁶ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 183.

³⁹⁷ Takashi Terada, *Singapore and ASEAN...*, s. 18.

³⁹⁸ Klasycznym przykładem powolnego porozumiewania się w kwestiach handlowych jest proces, jaki poprzedził podpisanie i utworzenie AFTA, dodatkowym problemem był azjatycki kryzys finansowy, a potem problemy polityczne Indonezji i na Filipinach.

skiego punktu widzenia. Po trzecie, liberalizacja handlu między Ameryką Północną a Południową, zwłaszcza podpisanie Północnoamerykańskiej Umowy o Wolnym Handlu (North American Free Trade Agreement, NAFTA), stało się motywacją do przyspieszenia tego typu procesów w regionie. Po czwarte, umowy o wolnym handlu służą nie tylko interesom ekonomicznym, lecz także strategicznym. Po piąte wreszcie, podpisywanie przez Singapur dwustronnych umów o wolnym handlu oznacza również zabezpieczenie się w sytuacji, w której tempo liberalizacji i integracji rynków nie spełnia oczekiwań, szczególnie we wspomnianym kontekście prac w ramach Światowej Organizacji Handlu³⁹⁹.

Tabela 15. Umowy o wolnym handlu Singapuru

Umowy bilateralne	
Państwo	Nazwa dokumentu
Chiny	China-Singapore Free Trade Agreement CSFTA
Indie	India-Singapore Comprehensive Economic Cooperation Agreement (CECA)
Japonia	Japan-Singapore Economic Partnership Agreement (JSEPA)
Korea Południowa	Korea-Singapore Free Trade Agreement (KSFTA)
Nowa Zelandia	New Zealand-Singapore Comprehensive Economic Partnership (ANZSCEP)
Panama	Panama-Singapore Free Trade Agreement (PSFTA)
Peru	Peru-Singapore Free Trade Agreement (PeSFTA)
Australia	Singapore-Australia Free Trade Agreement (SAFTA)
Kostaryka	Singapore-Costa Rica Free Trade Agreement (SCRFTA)
Jordania	Singapore-Jordan Free Trade Agreement (SJFTA)
Turcja	Turkey-Singapore Free Trade Agreement (TRSFTA)
Stany Zjednoczone	United States- Singapore Free Trade Agreement (USSFTA)

³⁹⁹ Teofilo C. Daquila, Huu Huy Le, *Singapore and ASEAN...*, s. 911–914.

umowy regionalne	
Australia i Nowa Zelandia	ASEAN-Australia-New Zealand Free Trade Area (AANZFTA)
Chiny	ASEAN-China Free Trade Area (ACFTA)
Indie	ASEAN-India Free Trade Area (AIFTA)
Japonia	ASEAN-Japan Comprehensive Economic Partnership (AJCEP)
Korea Południowa	ASEAN-Korea Free Trade Area (AKFTA)
ASEAN	ASEAN ASEAN Free Trade Area (AFTA)
EFTA	Europejskie Stowarzyszenie Wolnego Handlu, EFTA EFTA-Singapore Free Trade Agreement (ESFTA)
GCC	Rada Współpracy Zatoki Perskiej, GCC GCC-Singapore Free Trade Agreement (GSFTA)
TPSEP	Transpacyficzne Strategiczne Partnerstwo Gospodarcze (Trans-Pacific Strategic Economic Partnership, TPSEP)*
zakończone negocjacje, umowy podpisane	
EUSFTA	European Union-Singapore Free Trade Agreement (EUSFTA)
TPP	Partnerstwo Transpacyficzne Trans-Pacific Partnership (TPP)*

Źródło: oprac. własne na podstawie danych singapurskiego Ministerstwa Handlu i Przemysłu, <http://mti.gov.sg/>

* po przystąpieniu Stanów Zjednoczonych do umowy nazwę zmieniono na TPP

Podejście Singapuru i balansowanie między dwustronnymi porozumieniami o wolnym handlu a AFTA jest różnie odbierane przez państwa regionu. Kiedy w 2000 roku Singapur rozpoczął negocjacje porozumień o wolnym handlu z Japonią i Nową Zelandią, państwa regionu źle to odebrały, ponieważ większość z nich starała się poradzić sobie ze skutkami kryzysu. W efekcie dla niektórych krajów członkowskich takie zachowanie Singa-

puru oznacza osłabienie regionalnej umowy o wolnym handlu, co mogło utrudnić współpracę organizacji ze strategicznymi partnerami. Szczególnie stanowczymi krytykami polityki singapurskiej są Maleszja i Tajlandia⁴⁰⁰. Premier Maleszji Mahathir uznał, że „zachowanie Singapuru i negocjowanie dwustronnych umów o wolnym handlu budzi zastrzeżenia”⁴⁰¹. Singapur pełni bowiem dominującą rolę w handlu międzyregionalnym w ASEAN, jest również państwem, które może istotnie napędzać rozwój całej organizacji. Jednocześnie większość opracowań sugeruje, że właśnie ten kraj może najwięcej skorzystać na liberalizacji handlu w ramach tego obszaru⁴⁰². Biorąc pod uwagę wewnętrzne problemy ekonomiczne, Singapur uznał jednak, że podpisywanie dwustronnych umów jest najlepszym sposobem na zapewnienie sobie dobrych warunków rozwoju gospodarczego, a także wzmocnienie bezpieczeństwa⁴⁰³. Państwo stara się również promować multilateralizm w regionie przez współpracę z takimi potęgami jak Chiny czy Indie, aby silniej związać te kraje z ASEAN –przez kooperację, a nie rywalizację⁴⁰⁴.

Przy okazji warto wspomnieć, że w ramach ASEAN Indonezja i Maleszja wydają się być państwami, które są najmniej zainteresowane podpisywaniem umów dwustronnych o wolnym handlu. Maleszyjski minister handlu stwierdził nawet: „nie jesteśmy zainteresowani podpisywaniem umów z kimkolwiek”⁴⁰⁵. Trudno stwierdzić czy aktywność Singapuru sprawiła, aby inne państwa ASEAN zdecydowały się podpisywać więcej umów. Co więcej, to ugrupowanie integracyjne mierzy się ze strukturalnym problemem, ponieważ trudności integracyjne wynikają między innymi z tego, że brakuje powiązań wewnątrzregionalnych. Większość państw organizacji polega w znacznym stop-

⁴⁰⁰ Choć zdanie wśród polityków maleszyjskich jest podzielone, zob. ibidem, s. 914.

⁴⁰¹ Takashi Terada, *Singapore and ASEAN...*, s. 7–8.

⁴⁰² John Ravenhill, *Economic Cooperation in Southeast Asia: Changing Incentives*, „Asian Survey” 1995, t. 35, nr 9, s. 863.

⁴⁰³ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 94.

⁴⁰⁴ Ming Hwa Ting, *Singapore's Foreign...*, s. 20.

⁴⁰⁵ Takashi Terada, *Singapore and ASEAN...*, s. 8.

niu na relacjach pozaregionalnych, a to wynika również z tego, że handel wewnątrzregionalny nie jest tak istotny jak handel z podmiotami spoza tego obszaru. W efekcie to właśnie ten handel i inwestycje są w stanie przyczynić się do rozwoju gospodarczego ASEAN⁴⁰⁶.

Osiągnięcia gospodarcze Singapuru były możliwe przede wszystkim dzięki procesowi globalizacji. Zwrot państwa singapurskiego w stronę regionalizmu jest postrzegany jako ważny etap rozwoju gospodarki narodowej. Kraj coraz więcej inwestuje w regionie Azji i Pacyfiku. Przyczyniły się do tego również wspomniane problemy negocjacyjne w WTO. Oznacza to nie tylko zacieśnianie więzi gospodarczych, lecz także rozwijanie współpracy z poszczególnymi rynkami, przede wszystkim w Azji Południowo-Wschodniej⁴⁰⁷. Tak więc singapurska koncepcja współpracy regionalnej jest szeroka i elastyczna – w wymiarze subregionalnym kooperacja dotyczy Malezji i Indonezji, w wymiarze regionalnym ASEAN, a w ostatnim, najszerszym wymiarze obejmuje ona cały region Azji i Pacyfiku⁴⁰⁸.

Jednym z najważniejszych osiągnięć ekonomicznych Singapuru w ostatnich latach było doprowadzenie do podpisania Partnerstwa Transpacyficznego (Trans-Pacific Partnership, TPP), ponieważ zakończenie negocjacji dotyczących tego największego porozumienia międzyregionalnego miało umocnić jego pozycję jako jednej z najnowocześniejszych gospodarek na świecie i jednej z najbardziej wpływowych na tym obszarze. Partnerstwo Transpacyficzne ma swój początek w Transpacyficznym Partnerstwie Ekonomicznym i Strategicznym (Trans-Pacific Strategic Economic Partnership), które weszło w życie w 2006 roku, a jego stronami były Singapur, Brunei, Chile i Nowa

⁴⁰⁶ Philippe Regnier, *Economic Cooperation in East Asia: Revisiting Regional Concepts and the Subregional Case of ASEAN*, w: Fu-Kuo Liu, Philippe Regnier (red.), *Regionalism in East Asia. Paradigm Shifting?*, London–New York 2003, s. 60.

⁴⁰⁷ Por. Eric C. Thompson, *Singaporean Exceptionalism and Its Implications for ASEAN Regionalism*, „Contemporary Southeast Asia” 2006, t. 28, nr 2, s. 183–206.

⁴⁰⁸ Amitav Acharya, *Singapore's Foreign...*, s. 25.

Zelandia. Ten pierwszy kraj był jednym z najaktywniejszych podmiotów w całym procesie negocjacji. TPP zrzeszało dwa-
naście państw, które stanowią ok. 40% światowej gospodarki,
a umowa była uznawana za najważniejsze porozumienie han-
dlowe zawarte w ostatnich dwudziestu latach. W styczniu 2018
roku prezydent USA Donald Trump zdecydował o wycofaniu
się z TPP. Umowa dotyczyła przede wszystkim dalszej libera-
lizacji i otwarcia rynków. Singapur miał do tej pory podpisane
umowy ze wszystkimi państwami, które przyjęły TPP, oprócz
Kanady i Meksyku. Singapuru szczególnie zależało na przyję-
ciu tego porozumienia, ponieważ miało ono być sposobem na
poradzenie sobie z niesatysfakcjonującym tempem liberalizacji
w państwach ASEAN⁴⁰⁹. Minister handlu Lim Hng Kiang po-
wiedział, że „TPP uosabia to, co Singapur widzi jako przyszłość
regionu Azji i Pacyfiku”⁴¹⁰. W tej kwestii także można dostrzec
zdolność adaptacyjną singapurskiej polityki zagranicznej.
Mimo że Singapur sprzeciwił się utworzeniu azjatyckiego bloku
handlowego i zasugerował utworzenie ASEAN+3+2, gdy cho-
dziło o włączenie Australii i Nowej Zelandii, już w 2001 roku
w ramach ASEAN wyraził zgodę na utworzenie strefy wolnego
handlu z Chinami⁴¹¹.

W Singapurze zdają sobie sprawę, że państwo, choć rozwija
współpracę z pozaregionalnym partnerami, musi jednocześnie
bliżej kooperować z krajami regionu. Niemniej singapurscy
politycy nie ukrywają, że członkowie ASEAN muszą wresz-
cie przezwyciężyć wewnętrzne trudności, zarówno wewnątrz-
ne, jak i regionalne. Premier Goh powiedział w 2001 roku, że
„ASEAN musi się wziąć w garść, ponieważ może się okazać,
że powstanie duża różnica dochodowa między Azją Północ-

⁴⁰⁹ *Factsheet on Trans-Pacific Partnership*, Ministerstwo Handlu i Przemysłu: <https://www.mti.gov.sg/MTIInsights/SiteAssets/Pages/TPP/Factsheet%20on%20TPP.pdf>

⁴¹⁰ Cytat zamieszczony na stronie internetowej Ministerstwa Handlu i Przemysłu: <https://www.mti.gov.sg/mtiinsights/pages/tpp.aspx>

⁴¹¹ Lu Bo, *ASEAN-China Free Trade Agreement: Negotiation, Implementation and Prospect*, w: Saw Swee-Hock (red.), *ASEAN-China Economic Relations*, Singapore 2007, s. 86–111.

no-Wschodnią a Południowo-Wschodnią, wtedy też ASEAN będzie marginalizowane. A to sprzyja destabilizacji. Będziemy zatem pracować w ASEAN na rzecz integracji. Pewnego dnia będziemy mieć Umowę o wolnym handlu Azji Wschodniej”⁴¹².

Co było wielokrotnie podkreślane, Singapur przywiązuje duże znaczenie do prawa międzynarodowego. Interesujące jest w tym kontekście to, że państwo polega na instytucjach międzynarodowych, a nie regionalnych. Sprawy handlowe są rozpatrywane w ramach mechanizmu rozwiązywania sporów WTO, a nie ASEAN. Interesujące jest to, że pierwsza skarga, która wpłynęła do WTO, dotyczyła sporu Singapuru i Malezji, czyli dwóch członków tego samego ugrupowania integracyjnego. Choć ostatecznie sprawa została wycofana przez Singapur, nie zmienia to faktu, że jedno państwo członkowskie złożyło skargę przeciw innemu krajowi członkowskiemu, z pominięciem ASEAN. Oba państwa wyraziły zresztą sprzeciw wobec unormowania mechanizmu rozwiązywania sporów w ramach tej organizacji⁴¹³.

Państwa ASEAN porozumiały się jednak w pewnym zakresie współpracy regionalnej o charakterze ekonomicznym, która miała wzmocnić zarówno organizację, jak i państwa członkowskie. Ta inicjatywa również wynikała z zaangażowania Singapuru, który na poziomie subregionalnym promuje koncepcję regionalizmu napędzanego czynnikami ekonomicznymi (*market-driven regionalism*). Jest to odpowiedź na niezadowolający poziom integracji ekonomicznej ASEAN⁴¹⁴. W ten sposób narodziła się idea utworzenia „trójkąta wzrostu” (*growth triangle*), po raz pierwszy przedstawiona w 1989 roku przez premiera

⁴¹² Takashi Terada, *Competitive Regionalism in Southeast Asia and Beyond: Role of Singapore and ASEAN*, w: Mireya Solis, Barbara Stallings, Saori N. Katada, *Competitive Regionalism. FTA Diffusion in the Pacific Rim*, Hampshire–New York 2009, s. 175.

⁴¹³ See Seng Tan, *Not Quite Beyond the 'ASEAN Way'? Southeast Asia's Evolution to Rules-based Management of Intra-ASEAN Differences*, w: Aileen Baviera, Larry Maramis (red.), *Building ASEAN Community: Political-Security and Socio-cultural Reflections*, Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, Jakarta 2017, s. 75.

⁴¹⁴ Zob. Barbara Skulska, *Nowy regionalizm w Azji Wschodniej*, „Stosunki Międzynarodowe-International Relations” 2011, t. 44, nr 3–4, s. 93–116.

Goh Chok Tonga⁴¹⁵. Singapur jest aktywny uczestnikiem w południowym trójkącie wzrostu, razem z Malezją i Indonezją⁴¹⁶. Singapurska idea „trójkąta wzrostu”, w skład której wchodzi – obok tego kraju – Batam i Riau, należące do Indonezji, oraz malezyjski Johor⁴¹⁷, ma na celu połączenie usług finansowych oferowanych przez Singapur z relatywnie taną siłą roboczą pozostałych regionów. Na tej podstawie przyciąga się inwestorów zagranicznych, dzięki czemu wspomniane obszary mogą się rozwijać⁴¹⁸.

Kolejnym istotnym wyzwaniem dla ASEAN – z którego doskonale zdaje sobie sprawę Singapur – są najmniej rozwinięte państwa regionu, przede wszystkim Mjanma, Laos i Kambodża. Istniejące tam problemy ekonomiczne przyczyniają się do powstawania nierówności społecznych, tym samym mogą one negatywnie wpływać na stabilność całej organizacji. W Kambodży istotne są problemy społeczno-polityczne, również zagrażające utrzymaniu stabilnej sytuacji w regionie. Problemy związane z procesem transformacji rzeczywiście zresztą negatywnie wpłynęły na cały region. Kambodża ostatecznie została przyjęta do ASEAN w kwietniu 1999 roku. Singapur – jako najlepiej rozwinięte państwo w regionie – coraz częściej zwraca uwagę na problem dysproporcji rozwojowych, które utrudniają integrację ekonomiczną, a tym samym i polityczną. Różnice w rozwoju społeczno-ekonomicznym przedstawiają poniższe tabele. Jak wynika z przedstawionych danych, Singapur jest najbardziej zaawansowaną gospodarką w regionie. PKB *per capita* w 2015 roku wyniosło 52 744 USD. Drugim państwem w zestawieniu jest Brunei – 30 942 USD. Najbiedniejszym państwem na tym obszarze pozostaje zaś Kambodża.

⁴¹⁵ R.S. Milne, *Singapore's Growth Triangle*, „The Round Table. The Commonwealth Journal Of International Affairs” 1993, t. 82, nr 327, s. 291.

⁴¹⁶ Ibidem, s. 291–303.

⁴¹⁷ Szerzej zob. James Parsonage, *The State and Globalization: Singapore's Growth Triangle Strategy*, Perth 1994.

⁴¹⁸ Amitav Acharya, *Singapore's Foreign...*, s. 25–26.

**Tabela 16. Procent PKB w głównych sektorach gospodarki
w latach 2013–2015***

Państwo	2013			2014			2015		
	rolnictwo	przemysł	usługi	rolnictwo	przemysł	usługi	rolnictwo	przemysł	usługi
Brunei	1,3	51	47,8	0,8	61,9	37,3	0,8	62,2	37
Kambodża	26	32,1	41,9	24,9	32,9	42,3	23,6	34,2	42,2
Indonezja	13,3	42,1	44,7	13,2	41,8	45,1	13,1	40,9	46
Laos	27,5	30,7	41,8	26,6	30,8	42,6	23,8	29,1	40,2
Malezja	9,6	36,6	53,8	9,3	36,6	54,1	9	36,8	54,3
Mjanma	31,4	28,5	40,1	29,8	29,5	40,7	-	-	-
Filipiny	10,5	32,9	56,7	10	33,4	56,6	9,5	33,5	57
Singapur	0,0	27,5	72,4	0,0	27,4	72,6	0,0	26	73,9
Tajlandia	7,2	37,1	55,7	7,2	36,7	56,1	6,7	36,3	57,1
Wietnam	17,6	38,6	43,9	19	37,6	43,5	18,2	38,6	43,3

Źródło: ASEAN Statistical Yearbook 2015, s. 48.

*najnowsze dane – wrzesień 2017 roku

**Tabela 17. PKB *per capita* w cenach bieżących
w latach 2008–2015* w USD**

Państwo	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Brunei	38,535	28,454	32,063	42,431	42,445	44,560	41,505	30,942
Kambodża	827	735	785	882	952	1,017	1,105	1,198
Indonezja	2,244	2,359	2,977	3,498	3,564	3,636	3,526	3,357
Laos	882	913	1,079	1,262	1,443	1,613	1,741	1,831
Malezja	8,393	7,216	8,772	10,259	10,671	10,771	11,153	9,657
Mjanma	491	538	811	1,127	1,190	1,209	1,277	1,246
Filipiny	1,917	1,829	2,147	2,363	2,597	2,738	2,854	2,850
Singapur	39,724	38,577	46,570	53,089	54,453	55,617	55,904	52,744
Tajlandia	4,389	4,214	5,071	5,484	5,853	6,156	5,892	5,737
Wietnam	1,165	1,232	1,338	1,543	1,755	1,908	2,053	2,109

Źródło: ASEAN Statistic Yearbook 2015, s. 45

*najnowsze dane – wrzesień 2017 roku

Wskaźniki rozwoju społecznego również wskazują, że Singapur osiąga najlepsze wyniki spośród państw członkowskich ASEAN. Według wskaźnika rozwoju ludzkiego (HDI) kraj znajduje się w czołówce nie tylko regionu, lecz także świata. W 2015 roku zajął piąte miejsce. Następnym państwem regionu było Brunei, zajmując trzydziestą lokatą. Najmniej rozwinięte państwa regionu to Mjanma (145. miejsce), Kambodża (143. miejsce) oraz Laos (138. miejsce).

Tabela 18. Wskaźnik HDI dla państw ASEAN w latach 2000–2015*

Państwo	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	miejsce w rankingu 2015
Brunei	0,819	0,837	0,846	0,852	0,860	0,863	0,864	0,865	30
Kambodża	0,412	0,483	0,533	0,540	0,546	0,553	0,558	0,563	143
Indonezja	0,604	0,632	0,662	0,669	0,677	0,682	0,686	0,689	113
Laos	0,463	0,503	0,542	0,554	0,563	0,573	0,582	0,586	138
Malezja	0,725	0,732	0,774	0,776	0,779	0,783	0,787	0,789	59
Mjanma	0,427	0,474	0,526	0,533	0,540	0,547	0,552	0,556	145
Filipiny	0,622	0,646	0,669	0,666	0,671	0,676	0,679	0,682	116
Singapur	0,810	0,821	0,889	0,911	0,917	0,920	0,924	0,925	5
Tajlandia	0,649	0,686	0,720	0,729	0,733	0,737	0,738	0,740	87
Wietnam	0,576	0,618	0,655	0,662	0,668	0,675	0,678	0,683	115

Źródło: oprac. własne na podstawie danych UNDP, <http://hdr.undp.org/>

*najnowsze dane – wrzesień 2017 roku

W powyższym kontekście warto dodać, że Singapur wielokrotnie mówił o sobie jako o państwie, które może odgrywać jeszcze większą rolę w organizacji. W 2012 roku minister spraw zagranicznych K. Shanmugam powiedział: „wraz z integracją potrzebujemy miejsca w ASEAN, które będzie centrum usług – dostarczało logistyki, administracji, pomocy, rachunkowości. I jest jedno państwo, które może się podjąć tej roli – Singapur”⁴¹⁹. W związku z tym kraj zaangażował się w działania mogące po-

⁴¹⁹ Takashi Terada, *Singapore and ASEAN...*, s. 18.

łączyć jego interesy z mniej rozwiniętymi krajami ugrupowania.

Niwelowanie różnic między starymi a nowymi członkami ASEAN⁴²⁰, czyli Kambodżą, Laosem, Mjanmą i Wietnamem (grupą państw zwaną CLMV), opiera się na dwóch inicjatywach. Jedna dotyczy rynku usług i nosi nazwę Ramowe Porozumienie w sprawie Usług ASEAN (ASEAN Framework Agreement on Services, AFAS), a druga związana jest z pobudzaniem inwestycji – Obszar Inwestycyjny ASEAN (ASEAN Investment Area, AIA). Singapur inwestuje w rozwój państw sąsiednich, również w ramach Inicjatywy na rzecz Integracji ASEAN (Initiative for ASEAN Integration, IAI), która ma na celu przyspieszyć integrację regionu, a także zwiększyć jego konkurencyjność w zakresie handlu i inwestycji. IAI służy pomocą przede wszystkim czterem nowym członkom ASEAN. Ze względu na to, że jednym z dużych wyzwań ASEAN są dysproporcje rozwojowe państw regionu, premier Singapuru Goh uznał za konieczne ograniczenie IAI do państw CLMV. Decyzję zaakceptowano w listopadzie 2000 roku podczas czwartego nieformalnego szczytu ASEAN⁴²¹.

IAI działało przez dwa sześcioletnie plany. Plan I, który realizowano w latach 2002–2008, składał się z 186 projektów w czterech kluczowych obszarach, a mianowicie: rozwój zasobów ludzkich (umacnianie instytucji szkolenia pracowników, nauka języka angielskiego, rozwój służb cywilnych; koordynatorem był Laos); infrastruktura (głównie transport i energetyka; koordynatorem była Kambodża); ICT (informacja i komunikacja technologiczna; koordynator: Mjanma); oraz regionalna integracja ekonomiczna (umożliwienie nowym członkom przystosowanie ich gospodarek do kontekstu regionalnego; koordynatorem był Wietnam).

⁴²⁰ Szerzej zob. Małgorzata Pietrasiak, *ASEAN-6 i ASEAN-4: problemy na drodze do integracji regionu Azji Południowo-Wschodniej*, w: Bogusława Drelich-Skulska (red.), *Procesy integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 1, s. 31–45.

⁴²¹ Szerzej zob. David Carpenter, Izyani Zulkifli, Mark McGillivray, *Narrowing the Development Gap in ASEAN. Context and Approach*, w: Mark McGillivray, David Carpenter, *Narrowing the Development Gap in ASEAN. Drivers and Policy Options*, Oxon–New York 2013, s. 1–20.

Poniższe tabela i wykres prezentują wkład poszczególnych państw ASEAN-6 w program IAI. Z danych tych wynika, że to Singapur oferował największą pomoc rozwojową spośród wszystkich członków tego ugrupowania. Państwo uczestniczyło w 59 projektach (więcej programów koordynowała tylko Tajlandia – 65), które kosztowały ponad 24 miliony USD.

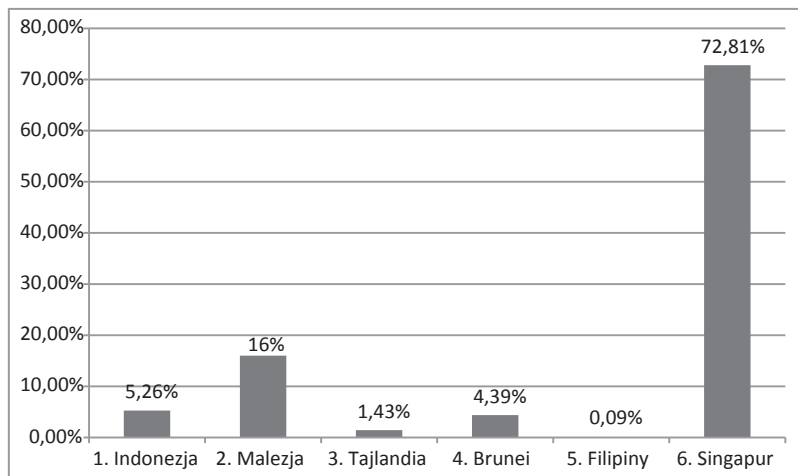
**Tabela 19. Pomoc państw ASEAN-6 dla państw CLMV
w ramach programu IAI na lata 2002– 2008**

Państwo	Liczba projektów/programów	Koszty USD
Brunei	12	1 475 332,36
Indonezja	34	1 768 668
Malezja	65	5 314 065
Filipiny	2	30 932
Singapur	59	24 462 263,50
Tajlandia	14	481 902
Suma	186	33 533 162,86

Źródło: Status Update of the IAI Work Plan I (2002–2008), Sekretariat ASEAN

Z poniższego wykresu wynika, że wkład Singapuru w realizację I Planu IAI stanowił ponad 70% całkowitych kosztów wynikających z realizacji tych programów. Drugim państwem najbardziej zaangażowanym finansowo była Malezja, która pokryła 16% kosztów. Najmniej programów sfinansowały Filipiny. Ich pomoc pokryła jedynie niecały 1% kosztów całej pierwszej edycji IAI.

**Wykres 1. Procentowy udział państw ASEAN-6
w pomocy państwom CLMV w ramach IAI**

Źródło: Status Update of the IAI Work Plan I (2002–2008), Sekretariat ASEAN

IAI Work Plan II, realizowany w latach 2009–2015, zawierał 182 projekty skoncentrowane na założeniach budowy Wspólnoty (ASEAN Community Blueprints). Według danych Sekretariatu ASEAN ze 182 projektów wartych ponad 40 milionów USD zrealizowano zaledwie 45%. W 2016 roku przyjęto Deklarację z Vientiane, na podstawie której zdecydowano się o uruchomieniu IAI Work Plan III, aby pomóc państwom CLMV w realizacji założeń Wspólnoty ASEAN. Nowy plan skupia się na pięciu kwestiach, które mają mieć charakter priorytetowy w ciągu następnych pięciu lat. Te obszary to: 1) żywność i rolnictwo; 2) ułatwienia w handlu; 3) mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa; 4) edukacja; oraz 5) zdrowie i dobrobyt⁴²².

⁴²² Sharon Seah Li-Lian, *Narrowing the Development Gap: Singapore and the Initiative for ASEAN Integration*, w: Tommy Koh, Sharon Seah Li-Lian, Chang Li Lin (red.), *50 years of ASEAN...*, s. 83.

3.5. Singapur wobec zmian społeczno-kulturowych zachodzących w organizacji

Zakończenie ideologicznej rywalizacji między Wschodem a Zachodem zbiegło się z rosnącym zainteresowaniem takimi kwestiami jak prawa człowieka, ochrona środowiska naturalnego czy demokratyzacja. Singapur postrzega te zagadnienia jako jedne z głównych wyzwań stojących przed ASEAN. Singapurskie stanowisko dotyczące praw człowieka i demokratyzacji zakłada: 1) odrzucenie zachodnich twierdzeń o uniwersalności praw człowieka; 2) sprzeciwienie się jakimkolwiek próbom narzucania wzorów politycznych czy rozwiązań politycznych; 3) odrzucenie powiązania pomocy udzielanej przez państwa zachodnie z prawami człowieka; 4) podkreślanie niektórych, wybranych elementów systemu ochrony praw człowieka i ich promowanie; oraz 5) uznanie rozwoju gospodarczego jako elementu pozytywnie wpływającego na porządek społeczny i stabilność. Liderzy singapurscy dostrzegają problem narastających sprzeczności wynikających z różnic kulturowych (w odniesieniu przede wszystkim do wartości demokratycznych i praw człowieka), które w rezultacie mogą doprowadzić do nowej „zimnej wojny”. Należy jednak jeszcze raz podkreślić, że Singapur jest mniej wrażliwy i podatny na presję płynącą z Zachodu dotyczącą praw człowieka ze względu na brak potrzeby otrzymywania pomocy zagranicznej oraz nieobecność konfliktów wewnętrznych. Kraj nie przyciąga więc uwagi społeczności międzynarodowej czy zagranicznych mediów tak jak inne państwa. Z tego powodu Singapur może sobie pozwolić na umiarkowane i „wyczekujące” podejście w kwestii demokracji i praw człowieka. Coraz mniejsze są jednak wątpliwości co do tego, że singapurska polityka zagraniczna staje się bardziej wrażliwa na rosnącą „polityzację” tych kwestii. To z kolei mogłoby negatywnie wpłynąć na singapurski wizerunek międzynarodowy, w tym

interesy polityczne i gospodarcze, nawet jeśli w żaden sposób nie zagraża to bezpieczeństwu państwa⁴²³.

Problematyka ochrony i promowania praw człowieka nie pojawia się jako priorytet w działaniach ASEAN. Nadal ważniejszymi kwestiami pozostają problemy bezpieczeństwa, współpracy ekonomicznej i rozwoju społeczno-gospodarczego. Prawa człowieka nie były postrzegane jako ważny element dla rozwoju organizacji, były także odseparowane od kwestii ekonomicznych i dlatego marginalizowane⁴²⁴. Nie oznacza to, że Singapur całkowicie ignoruje tę problematykę, chociażby dlatego, że widzi potrzebę ukształtowania tożsamości ASEAN, a prawa człowieka są przez część państw członkowskich tego ugrupowania traktowane jako podstawa życia społeczno-politycznego. Można sobie jednak zadać pytanie, na ile jest to efekt narzucenia takiej postawy przez państwa Zachodu. Kraje takie jak Tajlandia, Filipiny czy Indonezja – akcentujące potrzebę uwzględnienia praw człowieka w ramach mechanizmów regionalnych – nie mogły bowiem pozwolić sobie na luksus pozbawienia się pomocy zagranicznej.

Singapur nie negował ani nie pochwałał powstania mechanizmu ochrony praw człowieka w ASEAN. Postawę singapurską można w tym względzie nazwać „wyczekującą”. Opinia Singapuru miała być uzależniona od tego, jak mechanizm miałby funkcjonować i zostać ukształtowany. Mimo to można uznać, że w 2007 roku państwo singapurskie okazało swoje – przynajmniej wstępne – poparcie dla tego mechanizmu⁴²⁵. W efekcie w 2009 roku udało się utworzyć Międzyrządową Komisję ds. Praw Człowieka (ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights, AICHR)⁴²⁶.

⁴²³ Amitav Acharya, *Singapore's Foreign...*, s. 29–30.

⁴²⁴ Li-ann Thio, *Implementing Human Rights in ASEAN Countries: "Promises to Keep and Miles to Go Before I Sleep"*, „Yale Human Rights and Development Journal” 1999, t. 2, nr 1, s. 1.

⁴²⁵ Odpowiedź ministra George’a Yeo na pytanie zadane przez Thio Li-ann, 9 kwietnia 2007 roku, za: Hsien-Li Tan, *The ASEAN Intergovernmental...*, s. 134.

⁴²⁶ Hsien-Li Tan, *The ASEAN Intergovernmental...*; Gerard Clarke, *The Evolving ASEAN Human Rights System: The ASEAN Human Rights Declaration of 2012*, *Northwestern Journal of International Human Rights* 2012, nr 11, s. 1–27; *ASEAN Human Rights*

W 2014 roku premier Lee Hsien Long – w odpowiedzi na pytanie dotyczące tego, jak Singapur postrzega prawa człowieka – podkreślił, że każde państwo ma inną perspektywę. Stany Zjednoczone ze swoją historią i ciągłym podkreśleniem znaczenia praw człowieka – przywiązują wagę do tych wartości. Państwa Azji Południowo-Wschodniej doceniają wolność człowieka i jego dobrobyt, ale mają także inne priorytety. Ważniejsze dla tych krajów jest zapewnienie rozwoju społeczeństwa. Z tego powodu patrzy się na demokrację i prawa człowieka w sposób pragmatyczny i zwraca się uwagę, czy te wartości pozwalają zapewnić dobrobyt i stabilność⁴²⁷.

W kontekście demokracji i praw człowieka jednym z istotnych wyzwań dla Singapuru pozostała opisywana już sytuacja wewnętrzna w Mjanmie. Ze względu na zasadę konsensusu przyjętą przez ASEAN oraz zasadę „konstruktywnego zaangażowania” Singapur promował rozwiązanie o charakterze ewolucyjnym. Współpraca z Mjanmą miała więc na celu zmniejszenie wpływów junty, lecz także zmniejszenie represji politycznych i większego otwarcia na polityczne zmiany⁴²⁸. Singapur starał się w ten sposób utrzymywać stabilność w regionie.

Państwa ASEAN niewiele mogły zresztą zrobić, aby rozwiązać problem Mjanmy. Traktat ASEAN z 1976 roku przewiduje działania, które należy podjąć w sytuacji konfliktu, ale przepis ten nigdy nie został zastosowany. Nawet jeśli by tak się stało, to brakuje mechanizmu, który określiłby sposób funkcjonowania. To właśnie z tego powodu singapurski minister spraw zagranicznych w 2007 roku, po brutalnym stłumieniu przez juntę dy-

Declaration and the Phnom Penh Statement on the Adoption of the ASEAN Human Rights Declaration, Jakarta 2014, ASEAN Secretariat; *The Future of Human Rights in ASEAN - Public Call for Independence and Protection Mandates: A Report on the Performance of the ASEAN Human Rights Mechanism in 2014*, Bangkok 2014.

⁴²⁷ *Singapore Prime Minister Lee Backs Trans Pacific Partnership and Stronger U.S. Ties. A Conversation with Lee Hsien Loong*, 25 czerwca 2014 roku, dostęp: <http://www.cfr.org/singapore/singapore-prime-minister-lee-backs-trans-pacific-partnership-stronger-us-ties/p33178>.

⁴²⁸ Bilveer Singh, *Singapore: Success at Home, Challenges from Abroad*, „Southeast Asian Affairs” 2008, s. 320.

sydentów w Yangon, powiedział, że „ASEAN ma mały wpływ na wydarzenia w Mjanmie. To, co mamy, to moralny wpływ na członków ASEAN”⁴²⁹. W 2007 roku doszło do demonstracji w Mjanmie, która została nazwana „szafranową rewolucją”. Protesty zostały jednak brutalnie stłumione. Mimo ostrej i zdecydowanej krytyki ze strony niektórych państw członkowskich ASEAN nie udało się pozytywnie wpłynąć na sytuację w tym państwie. Nerozwianą kwestią pozostaje to, na ile ta organizacja może podejmować bardziej zdecydowane kroki. Mimo trudnej sytuacji politycznej odbył się zaplanowany szczyt ugrupowania i udało się przyjąć Kartę ASEAN⁴³⁰, która weszła w życie w grudniu 2008 roku. Do tej pory współpraca państw członkowskich tej organizacji opierała się przede wszystkim na zasadzie nieformalności, na konsensusie i przestrzeganiu zasad, z których jedna z najistotniejszych dotyczy nieingerencji w sprawy wewnętrzne państw (*ASEAN Way*). Te właśnie cechy powodują, że ASEAN jest wyjątkowy na tle innych organizacji międzynarodowych, ale jednocześnie utrudnia to podejmowanie skutecznego działania w tak trudnych sprawach jak brutalne dyktatorskie rządy w Mjanmie⁴³¹.

Oczywiście można sobie zadać pytanie, dlaczego Mjanma została w ogóle przyjęta do ASEAN, skoro stało się to już w momencie istnienia tam junty wojskowej. Głównymi orędownikami włączenia tego państwa były Indonezja i Malezja. Decyzja budziła jednak pewien opór pozostałych członków ASEAN, ponieważ Mjanma, ze względu na sytuację wewnętrzną, była krytykowana i traktowana jako państwo niestabilne. Uważano, że jest trudnym partnerem do współpracy. Członkostwo Mjanmy w ASEAN zostało też oprotestowane przez państwa Zachodu. Ich zainteresowanie sytuacją w tym kraju świadczyło również, że może dojść do większych konfliktów z podmiota-

⁴²⁹ Wywiad z premierem spraw zagranicznych Georgem Yeo, „Straits Times”, 2–3 października 2007 roku, http://app.mfa.gov.sg/pr/read_content.asp?View,8389.

⁴³⁰ Walter Woon, *The ASEAN Charter. A Commentary*, Singapore 2016, s. 64.

⁴³¹ Amitav Acharya, *Constructing a Security...*

mi zewnętrznymi, a państwa regionu niechętnie patrzą na potencjalną możliwość ingerencji w sprawy wewnątrzregionalne przez państwa Zachodu⁴³². Poza tym, jak można domniemywać, przynajmniej niektóre państwa uważały, że włączenie Mjanmy w ramy ASEAN może pomóc rozwiązać tamtejszy konflikt wewnętrzny: przez bardziej subtelny nacisk tej organizacji. Jednak nawet jeśli takie nadzieje istniały, okazały się płonne.

Singapur często argumentował jednak, że prawa człowieka, ich przestrzeganie i promowanie nie powinny być warunkiem przyjmowania członków, a zagadnienie to jest ściśle związane z kwestią suwerenności. Choć zasada nieingerencji i korzystanie z dyplomatycznych środków oddziaływania na kwestię mjanmańską było krytykowane ze względu na niski stopień efektywności tych działań zarówno przez niektóre państwa organizacji, jak i aktorów zewnętrznych, to Singapur stał na stanowisku, że inne działania są sprzeczne z zasadą suwerenności państw, mimo że sam zajął zdecydowane stanowisko i skrytykował działania mjanmańskiej junty. Przez długie lata w ramach ASEAN nie wypracowano zatem sposobu na rozwiązanie tego problemu⁴³³.

W powyższym kontekście warto dodać, że stosunkach międzynarodowych w Azji Południowo-Wschodniej, a w ASEAN szczególnie, ważne miejsce zajmuje dialog jako mechanizm rozwiązywania problemów. Nastręcza to jednak wielu problemów. Organizacja jest krytykowana za złe zarządzanie niektórymi problemami (na przykład nietradycyjnymi zagrożeniami bezpieczeństwa), lecz także chwalona (na przykład za rozwiązywanie problemów i sporów bez użycia siły)⁴³⁴. Mechanizm dialogu jest najważniejszym instrumentem, ponieważ stał się normą konstytutywną organizacji (*constitutive norm*)⁴³⁵. Jednak

⁴³² Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 182.

⁴³³ Bilveer Singh, *Singapore: Success...*, s. 325–326.

⁴³⁴ Hyung Jong Kim, Poh Ping Lee, *The Changing Role of Dialogue in the International Relations of Southeast Asia*, „Asian Survey” 2011, t. 51, nr 5, s. 953.

⁴³⁵ Autorzy cytowanej pracy argumentują, że dialog staje się coraz mniej istotny ze względu na niski stopień efektywności. Konsensus jest więc powoli przekształcany w proces pozwalający na szybsze podejmowanie decyzji; zob. *ibidem*, s. 954.

normy ASEAN są trudne do precyzyjnego scharakteryzowania. Wynika to z dość niskiego stopnia instytucjonalizacji tej organizacji, a także z powodu istnienia wielu nieformalnych procedur⁴³⁶. Amitav Acharya charakteryzuje je następująco: 1) nieingerencja w sprawy wewnętrzne innych państw; 2) nieużywanie siły w rozwiązywaniu konfliktów; 3) ochrona regionalnej autonomii; oraz 4) kierowanie się zasadą *ASEAN Way*⁴³⁷.

Z powyższej analizy można więc wyciągnąć wniosek, że w polityce zagranicznej Singapur koncentruje się przede wszystkim na kwestiach, które wspierają rozwój gospodarczy, a problematyka liberalizmu politycznego (czy samych praw człowieka) nie jest właściwie poruszana w relacjach międzynarodowych. Postawa Singapuru wobec rozwoju mechanizmu przestrzegania praw człowieka w ASEAN pozwala jednak zaryzykować stwierdzenie, że politycy singapurscy są coraz mniej sceptyczni wobec tej koncepcji, choć działania polityczne podejmowane są cały czas na bazie pragmatycznych kalkulacji.

W samym Singapurze jest przynajmniej kilka organizacji, które podejmują się promowania praw człowieka. Jedną z takich grup jest Maruah, które realizuje programy mające na celu podniesienie świadomości znaczenia praw człowieka w wymiarze lokalnym, ale również bierze udział w szerszej regionalnej dyskusji⁴³⁸. Warto też wymienić inną organizację angażującą się w tę kwestię – AWARE (Association of Women for Action and Research), która ma celu wspieranie praw kobiet⁴³⁹.

Postawa Singapuru choćby wobec Mjanmy czy innych kwestii dotyczących praw człowieka jest wynikiem skupienia się na innych aspektach integracji w ramach ASEAN, zwłaszcza współpracy gospodarczej, na której temu państwu najbardziej

⁴³⁶ Zob. Rodolfo C. Severino, *Southeast Asia...*, s. 11–17.

⁴³⁷ Hyung Jong Kim, Poh Ping Lee, *The Changing Role...* s. 956; Amitav Acharya, *Constructing a Security...*, s. 47–49.

⁴³⁸ 'Our Approach', MARUAH: Working Group for an ASEAN Human Rights Mechanism, <http://www.maruah.org>.

⁴³⁹ Zob. Lenore Lyons (red.), *A State of Ambivalence: The Feminist Movement in Singapore*, Leiden 2004.

zależało, a która nie rozwijała się dla niego w sposób zadowalający⁴⁴⁰. Singapur został przez Australię określony państwem, które jest najbogatsze w regionie, ale które nie potrafi pomóc swoim sąsiadom, także w kwestii skonstruowania tam stabilnych rządów. Singapur zaczął powoli zmieniać swoją politykę, tak aby nie koncentrowała się ona tylko na internacjonalizmie, lecz także na regionalizmie, i traktować te procesy jako uzupełniające się⁴⁴¹. Czasami państwo to jest przedstawiane jako kraj niechętny regionalizmowi, preferujący równowagę siły w regionie, sceptyczne wobec ASEAN, niechętnie odnoszące się do idei tożsamości tej organizacji⁴⁴², ale pragmatyczne we współpracy. Utylitaryzm jest cały czas ceniony przez polityków singapurskich jako podstawa aktywności państwa. To podejście scharakteryzował George Yeo, minister spraw zagranicznych Singapuru w latach 2004–2011, który stwierdził, że siłą napędową współpracy regionalnej w ramach ASEAN nie jest podzielenie wspólnej tożsamości, lecz wyzwania, które stoją przed organizacją⁴⁴³.

Jednak ze względu na wzrost znaczenia czynnika kulturowego, którego pominięcie mogłoby stać się przeszkodą w pogłębieniu regionalnej współpracy, coraz częściej singapurscy politycy podnoszą kwestię rosnącej potrzeby ukształtowania tożsamości ASEAN. *Poszukiwanie tożsamości* to tytuł książki napisanej przez George'a Yeo, ministra spraw zagranicznych Singapuru w latach 2004–2011, uznającego, że ugrupowanie powinno wypracować wspólną odpowiedź na strategiczne zmiany zachodzące w środowisku ekonomicznym. Tym, co jego zdaniem wymaga wypracowania, jest poczucie tożsamości ASEAN, które powinno zaowocować wzmocnieniem organizacji⁴⁴⁴. Między

⁴⁴⁰ Zob. John Wong *et al.*, *A Study On Singapore's ...*

⁴⁴¹ Boon Hiok Lee, *Constraints on Singapore's...*, s. 529.

⁴⁴² Por. Amitav Acharya, *The Quest for Identity...*

⁴⁴³ Amitav Acharya, *Singapore's Foreign...*, s. 111.

⁴⁴⁴ Zob. na przykład Leo Suryadinata (red.), *Southeast Asia's...*; Leo Suryadinata, "Overseas Chinese"...

innymi w tym celu 8 sierpnia 2005 roku po raz pierwszy celebrowano dzień ASEAN. Premier Lee Hsien Loong w komentarzu dotyczącym tego wydarzenia podkreślił, że trzeba znaleźć jakiś sposób na to, aby mieszkańcy Azji Południowo-Wschodniej zaczęli się z tym ugrupowaniem identyfikować, ponieważ od tego zależy przyszłość organizacji⁴⁴⁵.

Podkreślanie społecznych i ideowych czynników jest nowe w tym sensie, że polityka zagraniczna Singapuru najczęściej określana jest – podkreślę to raz jeszcze – jako realistyczna albo pragmatyczna⁴⁴⁶. Wypowiedzi singapurskich polityków o tożsamości ASEAN niektórzy uznają jedynie za retorykę, ale trudno analizować politykę singapurską bez uwzględniania kwestii tożsamości, idei czy procesów socjalizacji⁴⁴⁷. Problematyka ta zaczyna być postrzegana jako konieczna w procesie integracji, również w jej wymiarze gospodarczym, który jest niezmiennie najważniejszy dla Singapuru.

Podsumowując: można stwierdzić, że w Singapurze coraz częściej podnosi się kwestię tożsamości i wskazuje na potrzebę ukształtowania społeczności regionalnej. Kwestia tożsamości jest również często poruszana w kontekście przyspieszenia różnych aspektów integracji regionalnej⁴⁴⁸. W niektórych pracach zwraca się uwagę właśnie na problem tożsamości, której ukształtowanie traktuje się jako jeden z wymogów dalszej i pogłębionej współpracy w ramach ASEAN⁴⁴⁹. Społeczeństwa w poszczególnych państwach nie wykazują bowiem dużego przywiązania do insty-

⁴⁴⁵ Amitav Acharya, *Singapore's Foreign...*, s. 115.

⁴⁴⁶ Nie oznacza to, że problem tożsamości jest zupełnie pomijany. Wskazuje się, że historyczne korzenie tożsamości wynikają z tego, że państwa te leżą na szlaku handlowym, między Azją Południową a Wschodnią, przez co kraje te znajdowały się pod wpływem tych dwóch sfer, współcześnie również pod wpływem Zachodu. Mimo wielu różnic jest to jeden z elementów stanowiących o spójności tych narodów. Jak się podkreśla, choć Azja Południowo-Wschodnia nigdy nie była zjednoczona w sensie politycznym, państwa regionu charakteryzują się dużą tolerancją dla różnorodności. Kwestię regionalizmu podnosi się ponownie ze względu na rosnące wpływy Indii i Chin w całym regionie Azji i Pacyfik, co ma też znaczenie ze względów historycznych.

⁴⁴⁷ Amitav Acharya, *Singapore's Foreign...*, s. 115–116.

⁴⁴⁸ Amitav Acharya, *Asia Rising...*, s. 110.

⁴⁴⁹ Zob. Amitav Acharya, *The Quest for Identity...*

tucji regionalnych, zwłaszcza w przypadku Singapuru szczególnie zauważalny jest w tym względzie sceptycyzm⁴⁵⁰.

Mimo trudności z lat dziewięćdziesiątych związanych z kryzysem ekonomicznym i zmianami w Indonezji, które utrudniły nieco promowanie tego państwa na lidera ASEAN, a także problemami wewnętrznymi niektórych innych krajów, przede wszystkim Mjanmy, Singapur pozostał zaangażowany w sprawy tej organizacji. Państwo cały czas pozostaje też wierne swoim podstawowym zasadom, sprzeciwia się interwencji i popiera zasadę nieingerencji w sprawy wewnętrzne drugiego państwa. Jednocześnie w coraz większym docenia się znaczenie czynnika kulturowego, zwłaszcza konieczności ukształtowania tożsamości ASEAN⁴⁵¹.

3.6. Ocena zdolności adaptacyjnych Singapuru

Singapur jako „państwo małe” korzysta z innych instrumentów oddziaływania w stosunkach międzynarodowych niż jego więksi i silniejsi partnerzy. Państwo to ma również ograniczone możliwości kształtowania i wykorzystywania „twardej potęgi” w relacjach międzynarodowych. Z tego powodu wykorzystywane są możliwości miękkiego oddziaływania. Jak zauważa Heng Chee Chan, strategia *soft power* jest w wielu przypadkach koniecznością, a nie możliwością, z której państwo może korzystać bądź zrezygnować⁴⁵².

Mimo ograniczeń wynikających ze specyfiki funkcjonowania „państwa małego” w stosunkach międzynarodowych Singapur stara się aktywnie kształtować i wpływać na zmiany zachodzą-

⁴⁵⁰ Badanie dotyczące stosunku poszczególnych społeczeństw do ASEAN zostało wykonane wśród osób mówiących po angielsku w ośrodkach miejskich z Indonezji, Malesji, Singapuru, Filipin, Tajlandii i Wietnamu.

⁴⁵¹ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 21.

⁴⁵² Heng Chee Chan, *Friends and Ideas in Diplomacy*, „Straits Times” z 29 sierpnia 2005 roku.

ce w środowisku regionalnym, a jednocześnie dostosowywać się do zmian zachodzących w otoczeniu międzynarodowym. Z tego powodu można uznać, że Singapur przyjął model adaptacji kreatywnej, której podstawową cechą jest równoważenie zmian zachodzących zarówno w środowisku wewnętrznym, jak i zewnętrznym. Jest to szczególnie wyraźne w przypadku kształtowania relacji ekonomicznych i w odniesieniu do problematyki praw człowieka i demokratyzacji w ASEAN.

Najważniejsze inicjatywy Singapuru wraz z określeniem modelu adaptacji zostały zaprezentowane w poniższej tabeli.

Tabela 20. Model adaptacji w polityce Singapuru wobec ASEAN

Wpływ/zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym	Cel Singapuru	Efekt działań politycznych	Model adaptacji
okres zimnej wojny			
wojna w Wietnamie	stabilizacja regionu, ograniczenie wpływów komunistycznych	lobbowanie w ONZ, ASEAN, współpraca z USA	kreatywny
agresja Wietnamu na Kambodżę	stabilizacja regionu, ograniczenie wpływów komunistycznych, utrzymanie wojsk amerykańskich w regionie	lobbowanie w ONZ, ASEAN, współpraca z USA, rola mediatora, spotkania z politykami kambodżańskimi	kreatywny
konflikty i spory regionalne	utworzenie dialogu w zakresie bezpieczeństwa, walka z wpływami komunistycznymi	utworzenie Konferencji Poministerialnej	kreatywny
okres pozimnowojenny			
konflikty i spory regionalne	utworzenie dialogu w zakresie bezpieczeństwa	utworzenie Forum Regionalnego ASEAN	kreatywny
trudności negocjacyjne	ułatwienie negocjacji,	„mniej niż całkowita jednomyślność”	kreatywny
kontrowersje dotyczące zmian w Mjanmie	utrzymanie status quo, utrzymanie zasady nie mieszanania się w sprawy wewnętrzne, stabilizacja państwa i regionu	przyjęcie roli mediatora, propagowanie zmian ewolucyjnych, pomoc dwustronna	kreatywny

Wpływ/zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym	Cel Singapuru	Efekt działań politycznych	Model adaptacji
trudności w liberalizacji rynków	liberalizacja rynków	podpisywanie dwustronnych FTA	kreatywny
wątpliwości związane z handlem wewnątrzregionalnym	intensyfikacja relacji gospodarczych w regionie	„trójkąty wzrostu”	kreatywny
trudności w liberalizacji rynków	liberalizacja rynków	przyjęcie TPP	kreatywny
dysproporcje rozwojowe między państwami ASEAN	niwelowanie różnic, zacieśnianie współpracy między „starymi” a „nowymi” członkami	ograniczenie IAI do państw CLMV	kreatywny
krytyka za nieprzestrzeganie praw człowieka i brak procedur demokratycznych	niemieszanie się sprawy wewnętrzne	„polityka wyczekiwania”, wstępne poparcie dla AICHR, brak działań zapewniających efektywność tej komisji	kreatywny
nieefektywność w rozwiązywaniu sporów i konfliktów	utrzymanie zasady ASEAN Way	sprzeciw wobec zmian o charakterze normatywnym	kreatywny

Źródło: oprac. własne.

Zmiany zachodzące w środowisku międzynarodowym i regionalnym oddziałują na politykę zagraniczną Singapuru. W przypadku relacji ekonomicznych i niezadawalających postępów liberalizacji rynków państwo singapurskie stara się je przyspieszyć i dodatkowo inicjować programy wspomagające te procesy. W odniesieniu do wartości demokratycznych i powstawania mechanizmu ochrony praw człowieka singapurscy politycy nadal wyrażają sceptycyzm. Mimo to reagują na regionalne zmiany – traktują je jako nieuniknione. Można uznać, że Singapur wykazuje zdolność odpowiedzi na zmiany zachodzące w środowisku międzynarodowym, mimo że nie wszystkie pozostają zgodne z jego interesem narodowym. Singapur nie uznaje uniwersalności praw człowieka i wartości demokratycznych, dlatego też stara się „chronić” region przed

nagłymi zmianami. Należy jednak podkreślić, że singapurska polityka zagraniczna nie jest podatna na wewnętrzne naciski, ponieważ nie ma wpływowych grup, które mogłyby takie naciski wywierać. W przypadku Singapuru nie chodzi tylko o zachowanie niezależności politycznej, lecz także, przede wszystkim, o sukces ekonomiczny. Niemniej ważną kwestią jest znaczenie ASEAN w dziedzinie bezpieczeństwa. Starania Singapuru doprowadziły do utworzenia między innymi Forum Regionalnego ASEAN, a także podjęcia szerszej dyskusji dotyczącej zagrożeń i uwzględnienia nietradycyjnych aspektów bezpieczeństwa.

Znaczenie zastosowania modelu adaptacji w polityce zagranicznej wobec ASEAN znalazło też swoje odzwierciedlenie w wywiadach eksperckich podczas przeprowadzonych przez mnie badań. Respondenci zwracali uwagę na znaczenie ASEAN dla Singapuru, mimo że często można mieć wątpliwości, czy kraj ten w pełni wykorzystuje swój potencjał w kreowaniu polityki ugrupowania integracyjnego. Jeden z ekspertów zwrócił uwagę na rolę, jaką Singapur stara się ogrywać w tej organizacji. Choć pozycjonuje siebie jako państwo, które nie stanowi żadnego zagrożenia dla innych państw członkowskich, to jednocześnie jest w stanie skutecznie zwiększyć swoje znaczenie w tym ugrupowaniu integracyjnym. Jak stwierdził ekspert: „ASEAN jest najważniejszą siłą napędową, ale nie najważniejszą organizacją dla Singapuru, chociaż kraj potrzebuje tej organizacji, ponieważ ma ograniczone możliwości działania na arenie międzynarodowej. Singapur początkowo odgrywał najważniejszą rolę w organizacji, również dzięki poparciu Suharto. Współcześnie rola Singapuru budzi więcej wątpliwości. Oprócz tego Singapur popiera Indonezję jako przywódcę w regionie. Jednym z elementów krytykowanych przez aktorów zewnętrznych jest długość podejmowania decyzji. Konsensus mimo to wydaje się właściwą formą współpracy, ponieważ sprawia, że każdy członek organizacji podąża za zmianami w organizacji,

jest ich częścią. Zaletą Singapuru jest to, że państwa regionu nie postrzegają tego państwa jako zagrożenia”.

Inny z respondentów bardziej zrelatywizował podejście Singapuru do ASEAN. Zwrócił uwagę, że jego zdaniem nie jest to najważniejsza organizacja dla tego państwa, a jedynie jest pragmatycznie wykorzystywana do stworzenia sieci powiązań pozwalających mu na realizację interesów narodowych. Jak stwierdził: „Singapuru zależy na jak najlepszych relacjach z sąsiadami i państwami ASEAN, ale nie ogranicza swoich ambicji politycznych tylko do regionu. ASEAN nie jest głównym źródłem rozwoju Singapuru. Państwo singapurskie dba o relacje z państwami organizacjami, ale nie chce »utknąć« w regionie. Najważniejszą organizacją dla Singapuru jest ONZ, ponieważ państwo ma ambicje globalne. ASEAN jest wykorzystywane jako jeden z elementów tworzenia sieci powiązań regionalnych i globalnych, ale trzeba pamiętać, że Singapur jest zaangażowany w wiele inicjatyw regionalnych. ASEAN jest więc »jednym z wielu«, gdyż podstawowym założeniem jest »jeśli możesz osiągnąć więcej, osiągnij więcej«. Ograniczone możliwości działania AICHR nie wynika tylko z polityki Singapuru. Singapur nie jest jedynym państwem, które jest krytykowane za podejście do praw człowieka”.

Kontrastuje z tym wypowiedź innego eksperta, który podkreślił nie tylko znaczenie ASEAN dla Singapuru, lecz także także wykorzystywanie tej organizacji jako narzędzia w budowaniu własnej pozycji, zapewnienia równowagi sił oraz pozyskiwania nowych partnerów. Jak stwierdził ekspert: „ASEAN jest bardzo ważną instytucją w polityce Singapuru. Jednym z aspektów uwidaczniających znaczenie organizacji jest to, że ASEAN może pełnić rolę pośrednika w relacjach między Chinami a Stanami Zjednoczonymi”.

Z innej wypowiedzi wybrzmiewa, w jaki sposób Singapur stara się działać w ramach analizowanej w tym miejscu organizacji integracyjnej. Państwo bardziej skupia się na efektach niż

na politycznym promowaniu swoich inicjatyw. Jak powiedział jeden z ekspertów: „Singapur ma wpływ na kształt ASEAN, szczególnie w wymiarze ekonomicznym. Jednym z najważniejszych instrumentów oddziaływania jest dyplomacja. Singapur angażuje się w wiele programów pomocowych, aby wspomagać gospodarki państw mniej rozwiniętych. Singapur podejmuje wiele działań, których nie widać. Jest cichym, ale bardzo aktywnym podmiotem. Dobrym przykładem jest polityka wobec Mjanmy. Nie widać, jak dużo Singapur robi w ramach ASEAN, dlatego trudno jest całościowo oceniać politykę wobec organizacji. Co do zasady Singapur sprzeciwia się »elastycznemu zaangażowaniu«, które traktowane jest jako przyzwolenie na ingerowanie w sprawy wewnętrzne innych państw. Niemniej widać powolną zmianę nastawienia Singapuru w odniesieniu do praw człowieka i AICHR”.

W zasadzie zgodna z tym jest opinia innego eksperta, z którym miałam okazję przeprowadzić wywiad. Jego zdaniem „Singapur ma bardzo silną pozycję w ASEAN, co trudno oceniać, gdyż w większości przypadków wykorzystują »cichą dyplomację« do reagowania na zachodzące zmiany i promowania inicjatyw. Singapuru udało się pomóc Brunei w udziale w ARF. Tak przynajmniej głosi plotka. Jest to jeden z przykładów bardzo aktywnego działania, którego nie widać na zewnątrz. Indonezja wydaje się liderem ASEAN, ale dzięki wsparciu Singapuru. Indonezja jest dużym, a nie silnym państwem. W kwestii praw człowieka i AICHR Singapur przyjmuje postawę wyczekującą i nie ocenia tego mechanizmu”.

We wszystkich powyższych wypowiedziach przebiega także kwestia praw człowieka, która budzi takie zainteresowanie na Zachodzie, a jednocześnie nie angażuje specjalnie singapurskiej dyplomacji, która przyjęła w tym aspekcie postawę „wyczekującą”. Z poniższej wypowiedzi także wybrzmiewa ten pogląd, a jednocześnie wskazana jest w niej skłonność Singapuru do wykorzystywania miękkich metod oddziaływania. Słowami mo-

jego rozmówcy: „AICHR jest nieefektywnym mechanizmem. Singapur nie chce wspierać rozwoju tej komisji. Wykorzystywanie argumentu związanego z »wartościami azjatyckimi« nie ma współcześnie znaczenia. Właściwie się go nie podnosi, ponieważ kojarzy się z populizmem lat dziewięćdziesiątych, których nikt już dzisiaj nie traktuje poważnie. Ze względu na możliwości oddziaływania politycznego Singapur przyjął postawę »skromnego i pokornego« aktora. Dlatego też swoje racje wygłasza w cichy sposób. Zasada ASEAN Way traktowana jest jako organiczna, szanuje się więc swoich partnerów. Singapur wykorzystuje swój potencjał, jest aktywnym państwem, korzysta z *soft power*, ale nie ma ambicji bycia postrzeganym jako lider w regionie”.

Z ostatniej prezentowanej tutaj wypowiedzi wybrzmiewa natomiast po raz kolejny instrumentalne – czy raczej pragmatyczne – podejście Singapuru do tej organizacji integracyjnej. Jak stwierdził ekspert: „ASEAN jest organizacją, która współpracuje z wieloma państwami, w tym z potęgami. Jest wartościową formą współpracy, ponieważ dzięki temu Singapur ma kontakt z wiodącymi państwami systemu międzynarodowego. ASEAN stanowi również ważny element architektury bezpieczeństwa. Organizacja ta pozwala kompensować Singapurowi niekorzystne uwarunkowania”.

Z powyższych cytatów widać, że istnieje pewien spór co do znaczenia ASEAN w polityce zagranicznej Singapuru. Jednakże jest to chyba jedyny aspekt, który budzi pewne wątpliwości. Generalnie rzecz biorąc, moi respondenci są zgodni co do wykorzystania modelu adaptacji w kształtowaniu polityki wobec tego ugrupowania integracyjnego. Podsumowując, można z tych wypowiedzi wyciągnąć pewne wspólne wnioski:

- 1) ASEAN jest dla Singapuru jedną z najważniejszych organizacji międzynarodowych;
- 2) Singapur świadomie unika objęcia roli lidera w tej organizacji, choć ma po temu niezbędny potencjał; państwo

- to preferuje raczej wspieranie Indonezji, która jednak „jest dużym, a nie silnym państwem”;
- 3) Singapur jest zwolennikiem „cichej dyplomacji” i skupia się na efektach, a nie na politycznej widoczności w oczach międzynarodowej opinii publicznej; w efekcie Singapur podejmuje wiele działań, których nie widać; jest cichym, ale bardzo aktywnym podmiotem; Singapur przyjął postawę „skromnego i pokornego” aktora;
 - 4) Singapur jest wierny zasadom, które legły u podstaw ASEAN, w tym zasadzie nieingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw;
 - 5) Budowa wizerunku kraju, który nie stanowi zagrożenia dla innych państw członkowskich, pozwala na skuteczną realizację własnego interesu narodowego;
 - 6) ASEAN jest postrzegany pragmatycznie – jako narzędzie, a nie cel sam w sobie; organizacja ma pomóc Singapurowi w zabezpieczeniu jej żywotnych interesów i poszerzyć możliwości współpracy z silnymi partnerami zewnętrznymi; państwo zdaje sobie bowiem sprawę, że samodzielnie trudno jest mu skutecznie oddziaływać na środowisko międzynarodowe, być może poza kwestiami ekonomicznymi; jednocześnie Singapur nie chce „utknąć” w regionie, na co mógłby być skazany, gdyby nie szukał możliwości zapewnienia swoich interesów poza nim, zwłaszcza w kontekście problemów integracyjnych, jakie napotyka ASEAN;
 - 7) ASEAN stanowi ważny element architektury bezpieczeństwa; organizacja pozwala kompensować Singapurowi niekorzystne uwarunkowania geograficzne;
 - 8) Singapur ma ambicje globalne, stąd ponownie stosowane jest pragmatyczne podejście do tej organizacji; jest ona wykorzystywana, gdy wiąże się to z maksymalizacją zysków, i w pewnym stopniu ignorowana, gdy utrudnia szerszą współpracę międzynarodową;

- 9) Singapur stara się pełnić rolę pośrednika w ASEAN między Chinami a Stanami Zjednoczonymi;
- 10) Mechanizm praw człowieka w ramach ASEAN jest nieefektywny, ale Singapur nie przywiązuje do niego zbyt dużej wagi; stąd przyjęto postawę „wyczekiwania”; zrezygnowano jednocześnie z silnego werbalnego promowania „wartości azjatyckich”, ponieważ uznano, że wiążą się „z populizmem lat dziewięćdziesiątych, których nikt już dzisiaj nie traktuje poważnie”.

Adaptacja w polityce Singapuru wobec potęg obecnych w regionie Azji i Pacyfiku: Chin i Stanów Zjednoczonych

4

4.1. Znaczenie Stanów Zjednoczonych w regionie Azji i Pacyfiku

Stany Zjednoczone wydają się państwem, które jest silnie zaangażowane w sprawy Azji i Pacyfiku i przynajmniej od końca drugiej wojny światowej⁴⁵³ wypracowało sobie najsilniejszą pozycję w tym regionie⁴⁵⁴. Współcześnie Stany Zjed-

⁴⁵³ Co do zasady wśród badaczy panuje zgoda, że Stany Zjednoczone zaangażowały się w sprawy Azji i Pacyfiku jeszcze w XIX wieku, zob. Edward Halizak, *Zmiana układu sił USA-Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, „Żurawia Papers” zeszyt 7, Warszawa 2005, s. 19 i n.; por. Robert S. Ross, *US Grand Strategy, the Rise of China, and US National Security Strategy for East Asia*, „Strategic Studies Quarterly” 2013, s. 21–24. Badacz zwraca uwagę na zainteresowanie tym regionem już pod koniec XVIII wieku.

⁴⁵⁴ Literatura na temat obecności Stanów Zjednoczonych w regionie Azji i Pacyfiku jest niezwykle obszerna, zob. m.in.: Roger Buckley, *The United States in the Asia-Pacific since 1945*, Cambridge 2002; Walt Whitman Rostow, *The United States and the Regional Organization of Asia and the Pacific: 1965–1985*, „Ideas and Actions Series” 1987, nr 6; Jae Kyung Park, *The US Pivot to Asia and Asia's Pivot to the US*, „Asia Pacific Bulletin” 2012, nr 173; Kurt Campbell, Brian Andrews, *Explaining the US 'Pivot' to Asia*, Chatham House, Washington 2013; David W.F. Huang (red.), *Asia Pacific Countries and the US Rebalancing Strategy*, New York 2016; Robert G. Sutter, *The United States and Asia: Regional Dynamics and Twenty-First-Century Relations*, London 2015; Douglas T. Stuart, William T. Tow, *A US Strategy for the Asia-Pacific. Building a Multipolar Balance-of-Power System in Asia*, London 1995; Yoichiro Sato, Tan See Seng, *United States Engagement in the Asia Pacific. Perspectives From Asia*, New York 2015; Michael J. Green, *By More Than Providence. Grand Strategy and American Power in the Asia Pa-*

noczone są najważniejszym partnerem wielu państw Azji Wschodniej⁴⁵⁵. Prawdopodobnie najistotniejszym sojuszem jest ten wynikający z umowy podpisanej z Japonią w 1951 roku. Równie ważnym dokumentem był projekt utworzenia SEATO w 1955 roku. Mimo że organizacja została rozwiązana w 1977 roku, przynajmniej dwa państwa – Filipiny i Tajlandia – pozostają ważnymi sojusznikami Stanów Zjednoczonych⁴⁵⁶. USA są zatem ważnym elementem architektury bezpieczeństwa regionalnego⁴⁵⁷.

Stany Zjednoczone są bardzo ważnym partnerem handlowym i inwestycyjnym większości państw regionu Azji i Pacyfiku⁴⁵⁸. Wiele państw traktuje Stany Zjednoczone jako jedyne lub najważniejsze mocarstwo w stosunkach międzynarodowych, nie tylko ze względu na powiązania ekonomiczne, lecz także polityczne, społeczne i wspomniane już kwestie bezpieczeństwa.

Zaangażowanie Stanów Zjednoczonych jest potrzebne, aby równoważyć wpływy innych państw. W przypadku Singapuru chodzi przede wszystkim o stworzenie alternatywy dla krajów, które uważane są za konkurentów i rywali tego państwa⁴⁵⁹. Stąd też USA są kluczowym elementem równoważenia wpływów Chin w regionie⁴⁶⁰. Większość polityków singapurskich pod-

cific Since 1783, New York 2017; równie obszerna jest literatura polskojęzyczna, zob. np Edward Haliżak, *Zmiana układu sił USA-Chiny...*, s. 19–28; Edward Haliżak, *Wspólnota Pacyfiku...*, s. 45–56; Edward Haliżak, *Stosunki międzynarodowe...*; Marcin Grabowski, *Wiek Pacyfiku. Polityka Stanów Zjednoczonych wobec regionu Azji i Pacyfiku po roku 1989*, Kraków 2012; Aleksandra Jarczeńska, *Stany Zjednoczone – hegemonia w regionie Azji i Pacyfiku w latach 1985–2015*, w: Aleksandra Jarczeńska, Jakub Zajączkowski (red.), *Region Azji i Pacyfiku w latach 1985–2015*, Warszawa 2016, s. 21–52.

⁴⁵⁵ Zob. Oskar Pietrewicz, *Amerykański zwrot w kierunku Azji i Pacyfiku: Problemy i wyzwania*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 2, t. 49, s. 278–314.

⁴⁵⁶ See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 160.

⁴⁵⁷ Richard Bush, *America's Alliances and Security Partners in East Asia: Introduction*, „Asian Alliances Working Paper”, Washington 2016.

⁴⁵⁸ Zob. Matthew P. Goodman, Scott Miller, Amy Searight, *U.S. Economic Strategy in the Asia Pacific. Update and Recommendations*, Center for Strategic and International Studies, Washington 2017.

⁴⁵⁹ See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 156.

⁴⁶⁰ Robert G. Sutter et al., *Balancing Acts: The U.S. Rebalance and Asia-Pacific*, Sigur Center for Asian Studies, Washington 2013.

kreśla, że Stany Zjednoczone odgrywają rolę, której żadne inne państwo nie może podjąć – ze względu na swoje możliwości, siłę i potencjał⁴⁶¹.

4.2. Polityka Singapuru wobec USA – zmiany polityczne i bezpieczeństwo

Większość badaczy zajmujących się polityką zagraniczną Singapuru sugeruje, że państwo to jest żywotnie zainteresowane tym, aby Stany Zjednoczone były obecne w regionie Azji Wschodniej⁴⁶². Politycy uważają, że dzięki obecności USA region jest stabilny, a to z kolei pozwala realizować interesy polityczne i gospodarcze Singapuru⁴⁶³. Mimo różnic dotyczących systemu politycznego, Singapur i Stany Zjednoczone podzielają wspólne wartości związane z kapitalizmem, liberalizacją rynków, stabilnością regionu, dostępem do dóbr globalnych czy rządów prawa⁴⁶⁴. Kwestie, które sprawiają trudności w relacjach dwustronnych pozostają niezmiennie od lat: jest to przede wszystkim podejście Singapuru do liberalizmu politycznego, zasad demokratycznych i praw człowieka.

Stany Zjednoczone są uważane za państwo, który ma dwa rodzaje interesów w regionie – strategiczne i ekonomiczne⁴⁶⁵. Relacje Singapuru z USA są generalnie dobre, chociaż przechodziły przez różne etapy, bywały zmienne i pod wieloma względami trudne. Nie ma jednak większych wątpliwości, że to Stany Zjednoczone pozostają najważniejszą potęgą w oczach Singapuru⁴⁶⁶.

⁴⁶¹ See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 156.

⁴⁶² Ibidem.

⁴⁶³ Ian Storey, *Singapore and the Rise of China: Perceptions and Policy*, w: Herbert Yee, Ian Storey (red.), *The China Threat: Perceptions, Myths and Reality*, Oxon–New York 2012.

⁴⁶⁴ See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 156.

⁴⁶⁵ Por. G. John Ikenberry, *American Hegemony and East Asian Order*, „Australian Journal of International Affairs” 2004, t. 58, nr 3, s. 353–367.

⁴⁶⁶ Por. Ralf Emmers, *Security and Power Balancing: Singapore's response to the US Rebalance to Asia*, w: William T. Tow, Douglas Stuart (red.), *The New US Strategy Towards Asia. Adapting to the American Pivot*, London–New York 2015, s. 143–144.

W kwestiach bezpieczeństwa relacje są dobre i stabilne i w interesie państwa singapurskiego leży utrzymanie ich właśnie takimi. Singapur od samego początku opowiadał się za obecnością amerykańską w regionie i traktował USA jako „przyjaznego hegemoną”⁴⁶⁷. Politycy singapurscy wspierali interwencję Stanów Zjednoczonych w Wietnamie i inne działania tego kraju w ramach walki z komunizmem⁴⁶⁸.

Rząd Singapuru dobrze postrzega bliskie kontakty z USA, szczególnie że współpraca przynosi korzyści dla obu stron. Kluczowe dla Singapuru ma fakt, że dzięki tym bliskim relacjom chroniona jest suwerenność państwa. Współpraca jest również zgodna z singapurskimi założeniami obronnymi⁴⁶⁹. W 1997 roku minister spraw zagranicznych S. Jayakumar uznał, że militarna i strategiczna obecność Stanów Zjednoczonych jest niezbędna, aby utrzymać stabilność i bezpieczeństwo w regionie. Według niego tylko USA mają możliwości i potencjał do tego, aby przeprowadzić. Z tego powodu wycofanie lub zmniejszenie zaangażowania Waszyngtonu w tym obszarze oznacza zahamowanie rozwoju regionu, w tym i Singapuru⁴⁷⁰.

Jak wspomniałam, Stany Zjednoczone posiadają oficjalne sojusze z niektórymi państwami regionu Azji Wschodniej, takimi jak Tajlandia czy Filipiny⁴⁷¹. Singapur poszedł jednak nieco inną drogą. Jak podkreśla See Seng Tan, kraj ten ukształtował bliskie relacje z USA, różniące się jednak od tych, które łączą Waszyngton z wymienionymi już Tajlandią czy Filipinami⁴⁷². Singapur nie podpisał żadnego dokumentu, który pozwoliłby otrzymać oficjalny status sojusznika⁴⁷³. Nie jest to typ relacji, na której zależy politykom singapurskim. Wynika to z uwarunkowań zarówno

⁴⁶⁷ Barry Desker, Cheng Guan Ang, *Perspectives on the Security...*, s. 209.

⁴⁶⁸ Zob. rozdział 3.

⁴⁶⁹ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 45.

⁴⁷⁰ See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 164.

⁴⁷¹ Richard Bush, *America's Alliances...*, s. 2.

⁴⁷² See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 156.

⁴⁷³ Nie oznacza to, że Singapur nie podkreśla oficjalnie znaczenia obecności militarnej USA w regionie, zob. Robert G. Sutter *et al.*, *Balancing Acts: The U.S. Rebalance...*, s. 2.

wewnętrznych, jak i zewnętrznych. W pierwszym aspekcie jedną z podstawowych zasad polityki zagranicznej Singapuru jest bowiem unikanie sojuszy obronnych⁴⁷⁴. Z kolei zewnętrznym czynnikiem kształtującym postawę tego państwa jest sytuacja w regionie. Wiele tamtejszych krajów ma krytyczne nastawienie do obecności amerykańskiej, co wynika z antyamerykańskich nastrojów, wzajemnych trudnych relacji lub przeciwstawnych interesów politycznych i gospodarczych⁴⁷⁵. Niemniej Singapur jest jednym z najaktywniejszych państw na tym obszarze zabiegającym o utrzymywanie obecności amerykańskiej w Azji Wschodniej⁴⁷⁶, co jest przejawem adaptacji kreatywnej.

Stany Zjednoczone zaangażowały się również w kwestię bezpieczeństwa cieśniny Malakka, co zostało dobrze odebrane przez Singapur. Początkowo sprzeciw zgłosiły Indonezja i Malezja, które stwierdziły, że kraje te są same w stanie zapewnić bezpieczeństwo morskie, niemniej po negocjacjach oba państwa, wraz z Singapurem, podjęły się wspólnej odpowiedzialności. Państwa te, w przeciwieństwie do Singapuru, nie traktują tak pozytywnie Stanów Zjednoczonych, ponieważ z nieufnością podchodzą do planów i ambicji Waszyngtonu w tym regionie. Równie krytycznie jest odbierany bliski kontakt Singapuru z USA, co stwarza dodatkowe trudności. Singapur dzięki temu staje się bowiem silniejszym partnerem, ale Stany Zjednoczone mogą również wykorzystywać państwo singapurskie do wpływania na politykę regionalną⁴⁷⁷.

Z tej realistycznej perspektywy strategia odstraszenia jest najbardziej rozpoznawalną cechą polityki zagranicznej i obronnej Singapuru. Idea, która leży u podstaw tej koncepcji, zakłada posiadanie na tyle dobrze rozwiniętych możliwości wojskowych, aby zabezpieczały państwo przed zewnętrznymi zagrożeniami. W kwe-

⁴⁷⁴ Zob. rozdział 2.

⁴⁷⁵ Zob. Heribert Dieter, *Anti-Americanism and Regionalism in East Asia*, w: Richard Higgott, Ivona Malbasic (red.), *The Political Consequences of Anti-Americanism*, Oxon–New York 2008.

⁴⁷⁶ Robert G. Sutter *et al.*, *Balancing Acts: The U.S. Rebalance...*, s. 2.

⁴⁷⁷ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 46.

stii bezpieczeństwa, oprócz poczucia zagrożenia przed agresją ze strony innego kraju, ważnym czynnikiem pozostaje kwestia terroryzmu i to, że Singapur leży pomiędzy dwoma państwami islamskimi. Ponieważ Singapur jest „małym państwem”, nie jest w stanie samodzielnie zapewnić sobie bezpieczeństwa. To kolejny powód mocnego przywiązania polityków singapurskich do współpracy ze Stanami Zjednoczonymi, postrzeganymi jako jedyna potęga posiadająca olbrzymi potencjał militarny, ale jednocześnie będąca w przyjaznych stosunkach⁴⁷⁸.

Ważnym wydarzeniem w relacjach między Singapurem a Stanami Zjednoczonymi dotyczącym kwestii bezpieczeństwa było podpisanie w 1990 roku Memorandum of Understanding. Podpisanie tego dokumentu zbiegło się z pogorszeniem się relacji USA z Filipinami. Decyzja Manili o wycofaniu się z użyczenia baz Clark i Subic, które dotąd były wykorzystywane przez Amerykanów, została przyjęta w Singapurze z niepokojem. Podczas gdy Malezja i Indonezja sprzeciwiały się utrzymywaniu baz Stanów Zjednoczonych w regionie, Singapur zaoferował wykorzystanie własnej infrastruktury i przeniesienie amerykańskich wojsk⁴⁷⁹. Singapurowi zależało na tym, aby Amerykanie byli nadal obecni w regionie, obawiano się bowiem tego, kto wypełni lukę powstałą po ich ewentualnym wycofaniu⁴⁸⁰. Jest to jeden z najwyraźniejszych przykładów przyjęcia modelu adaptacji kreatywnej. W takiej sytuacji „Japonia zostałaby zmuszona do remilitaryzacji. Chiny i Korea Południowa sprzeciwiałyby się Japonii, a w efekcie reakcja łańcuchowa przyczyniłaby się do destabilizacji regionu”⁴⁸¹. W 1998 roku podpisano dodatkowe porozumienie, na podstawie którego USA mogą wykorzystywać bazę Changi.

⁴⁷⁸ Ibidem, s. 45.

⁴⁷⁹ Lynn Kuok, *The U.S.-Singapore Partnership: A Critical Element of U.S. Engagement and Stability in the Asia-Pacific*, Asian Alliances Working Paper Series, Washington 2016, s. 3.

⁴⁸⁰ Amitav Acharya, *Constructing a Security...*, s. 224–230.

⁴⁸¹ *Global Restructuring and the Prospects for Southeast Asia*, przemówienie George’a Yeo podczas Wall Street Journal Capital Markets Conference, 16 stycznia 1992, Singapur; (<http://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/yybg19920116s.pdf>)

Została ona sfinansowana całkowicie ze środków singapurskich, a jej budowę zakończono w 2011 roku. Jest ona w stanie pomieścić lotniskowiec, chociaż Singapur nie posiada takiego uzbrojenia, w praktyce z infrastruktury tej korzystają zatem tylko wojska amerykańskie⁴⁸².

Od lutego 2012 roku Singapur i USA prowadzą dialog strategiczny (Strategic Partnership Dialogue, SPD). Celem jest zacieśnienie relacji między oboma państwami. Tego typu instrument („dialog strategiczny”) jest często wykorzystywany przez Waszyngton w stosunkach z wieloma państwami, ale dokument podpisany z Singapurem jest uważany za istotny, ponieważ jest swego rodzaju obietnicą zwiększonego i rosnącego zaangażowania amerykańskiego w regionie wschodnioazjatyckim⁴⁸³. Warto dodać, że Singapurczycy odbywają najwięcej szkoleń wojskowych w USA spośród wszystkich państw regionu⁴⁸⁴. W 2005 roku oba państwa podpisały Ramowe Porozumienie Strategiczne (Strategic Framework Agreement), co w jeszcze większym stopniu zacieśniało relacje między tymi krajami⁴⁸⁵. Porozumienie jest ważne również dlatego, że to pierwsza umowa tego typu podpisana z państwem, które nie jest formalnie sojusznikiem. Zinstytucjonalizowana współpraca dotyczy takich kwestii jak: przeciwdziałanie terroryzmowi, wspólne ćwiczenia wojskowe, dialog czy transfer technologii obronnych. Jednym z ważnych aspektów tej umowy są również działania w obszarze nietradycyjnych zagrożeń bezpieczeństwa⁴⁸⁶. W wyniku powyższych działań w ostatnich latach współpraca militarna między tymi dwoma krajami się zacieśnia⁴⁸⁷.

⁴⁸² Andrew T.H. Tan, *Security Strategies in the Asia-Pacific. The United States' 'Second Front' in Southeast Asia*, New York 2011, s. 129.

⁴⁸³ David Adelman, United States Ambassador to Singapore, *The US-Singapore Strategic Partnership: Bilateral Relations Move Up a Weight Class*, „The Ambassadors Review” 2012, s. 11.

⁴⁸⁴ Ibidem.

⁴⁸⁵ William T. Tow, Douglas Stuart, *The New US Strategy...*, s. 146.

⁴⁸⁶ Lynn Kuok, *The U.S.-Singapore Partnership...*, s. 5.

⁴⁸⁷ Tim Huxley, *Singapore and the US: Not Quite Allies*, „The Strategist” 2012, <http://www.aspistrategist.org.au/singapore-and-the-us-not-quite-allies/>; Gudrun Wacker, *Security Cooperation in East Asia. Structure, Trend and Limitations*, SWP Working Paper, Berlin 2015, s. 15.

W 2015 roku, w dwudziestą piątą rocznicę podpisania wspomnianego Memorandum of Understanding, zdecydowano się podpisać wzmocnione porozumienie w zakresie współpracy obronnej. Na podstawie tego dokumentu państwa zobowiązały się kooperować w pięciu kluczowych obszarach: 1) obronie, 2) polityce, 3) strategii, 4) technologii oraz 5) w zakresie nietradycyjnych wyzwań dla bezpieczeństwa, takich jak piractwo czy terroryzm transnarodowy⁴⁸⁸.

Mimo tej bliskiej i zacieśniającej się współpracy dwustronnej Singapur dość często postrzega Stany Zjednoczone jako państwo, które nie zawsze jest wiarygodnym partnerem. Polityka USA jest bowiem podatna na zmiany wynikające z presji płynącej ze środowiska wewnętrznego, zwłaszcza od opinii publicznej. Singapur uważa również, że Stany Zjednoczone nie zajmują się wieloma istotnymi problemami regionalnymi. Tak było w przypadku niewystarczającego zainteresowania i zaangażowania Waszyngtonu w sprawy wschodnioazjatyckie po kryzysie finansowanym z 1997 roku albo trudnej sytuacji społeczno-politycznej na Timorze Wschodnim po 1999 roku. Z tego powodu Singapur uznał, że Stany Zjednoczone nie angażują się w sposób wystarczający w bezpieczeństwo regionalne. Postawa USA zmieniła się na bardziej aktywną wraz z oficjalnym rozpoczęciem walki z terroryzmem⁴⁸⁹. Współpraca między USA a Singapurem nabrała tempa szczególnie po zamachach z 11 września 2001 roku na Nowy Jork i Waszyngton. Rozpoczęcie wojny z terroryzmem oznaczało konieczność redefinicji wielu aspektów polityki i obecności amerykańskiej we wszystkich regionach świata. W Azji Południowo-Wschodniej Singapur był jednym z pierwszych państw, które zaczęło silnie wspierać Waszyngton⁴⁹⁰. Razem z Filipinami i Tajlandią kraj ten zaangażował się również militarnie w Irak⁴⁹¹.

⁴⁸⁸ Lynn Kuok, *The U.S.-Singapore Partnership...*, s. 6.

⁴⁸⁹ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 180.

⁴⁹⁰ Wyraźne poparcie dla USA wyraziły Filipiny, Tajlandia, Korea Południowa i Singapur, zob. Robert G. Sutter *et al.*, *Balancing Acts: The U.S. Rebalance...*, s. 2.

⁴⁹¹ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 45.

Choć, generalnie rzecz biorąc, oba państwa mają dobre relacje, to co jakiś czas dochodzi między nimi do nieporozumień. W stosunkach politycznych istnieje przynajmniej kilka problemów. Skandalem dyplomatycznym zakończyło się kwestionowanie przez Amerykanów wyborów przeprowadzonych w 1988 roku w Singapurze. W latach dziewięćdziesiątych również dochodziło do różnych incydentów o charakterze dyplomatycznym. Zasadniczo wynikają one z tego, że oba państwa inaczej postrzegają swój model rozwoju, politykę, normy oraz mają odmienne porządki kulturowe. Szczególnie kłopotliwa w stosunkach singapursko-amerykańskich, wpływająca na wzajemną współpracę, jest wspomniana już kwestia demokracji i praw człowieka⁴⁹².

Zakończenie zimnej wojny i związana z tym zanikająca potrzeba popierania silnych rządów autorytarnych spowodowały, że państwa Zachodu zaczęły częściej podnosić kwestie związane z demokracją i prawami człowieka. Przyczyniło się to do napięć politycznych między zachodnimi demokracjami a państwami relatywizującymi znaczenie liberalizmu politycznego. Singapur był często krytykowany za to, że nie przestrzega pewnych standardów, z czasem jednak krytyka ta była „łagodzona”. Zasadniczo Singapur był w stanie obronić swój model polityczny, jasno postawić granicę wobec obcych nacisków i uniemożliwić Stanom Zjednoczonym mieszanie się w swoje sprawy wewnętrzne. Singapur sam podjął się nawet krytyki USA⁴⁹³. Choć z obydwu stron padały czasem kontrowersyjne i trudne opinie, w istotny sposób nie wpłynęło to na relacje między Singapurem a Stanami Zjednoczonymi⁴⁹⁴.

Singapur należał do tych państw, które najsilniej promowały ideę „wartości azjatyckich”. To także miało swoje przełożenie na relacje dwustronne z USA. W tym miejscu można jednak dokonać ciekawej obserwacji. Wydaje się, że Singapur – wraz z ta-

⁴⁹² Ibidem, s. 46.

⁴⁹³ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 180.

⁴⁹⁴ Laurence Wai-Teng Leong, *From "Asian Values" to Singapore Exceptionalism*, w: Damien Kingsbury, Leena Avonius, *Human Rights in Asia: A Reassessment of the Asian Values Debate*, London 2008, s. 121–140.

кими państwami jak Chiny czy Malezja – tym silniej promował ideę „wartości azjatyckich”, ich wpływu na życie społeczne oraz ich znaczenia dla przyspieszonego rozwoju gospodarczego, im większa była tendencja w Stanach Zjednoczonych do narzucania liberalnej demokracji i kapitalizmu jako najwłaściwszych – wręcz jedynych – rozwiązań⁴⁹⁵. Wraz z ograniczeniem tego dyskursu przez kraje zachodnie, a tym samym złagodzeniem krytyki dotyczącej singapurskiego modelu politycznego, Singapur coraz rzadziej podnosił kwestię relatywizmu kulturowego.

4.3. Polityka Singapuru wobec USA – zmiany ekonomiczne

Drugim niezwykle ważnym aspektem relacji między Stanami Zjednoczonymi a Singapurem jest współpraca ekonomiczna, którą można określić współpracą na dobrym poziomie. Szczególnie w ostatniej dekadzie XX wieku podpisano wiele umów. Kooperacja gospodarcza poprawiła się jeszcze po zawarciu w 2003 roku umowy o wolnym handlu, która weszła w życie rok później⁴⁹⁶. Był to ważny element dynamizujący wzajemną wymianę i – warto wspomnieć – to porozumienie podpisane z Singapurem było pierwszą taką umową zawartą przez Waszyngton z państwem azjatyckim.

Singapur jest państwem, którego wyniki ekonomiczne są silnie uzależnione od handlu zagranicznego. Najważniejszymi partnerami tego kraju są Chiny, Malezja i właśnie USA. Ostatnie z wymienionych państw jest również ważnym partnerem inwestycyjnym Singapuru. Z perspektywy Waszyngtonu handel z Singapurem nie jest aż tak istotny, choć to państwo znajduje się w pierwszej dwudziestce partnerów handlowych Stanów

⁴⁹⁵ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 46.

⁴⁹⁶ David Adelman, United States Ambassador to Singapore, *The US-Singapore Strategic...*, s. 11.

Zjednoczonych i jest największym partnerem handlowym USA spośród państw ASEAN⁴⁹⁷. Dużo większą uwagę zwraca się na możliwości inwestycyjne w tym azjatyckim państwie. Obroty handlowe poprawiły się po wejściu w życie wspomnianej umowy o wolnym handlu, choć bilans w obrocie towarami jest niekorzystny dla Singapuru, co zostało przedstawione w poniższej tabeli. Jest to jeden z negatywnych aspektów relacji ekonomicznych między dwoma krajami z singapurskiego punktu widzenia.

Tabela 21. Wartość handlu towarami USA z Singapurem oraz bilans handlowy w latach 2010–2017 (w USD)

Rok	eksport	import	bilans handlowy
2010	29 008,6	17 427,6	11 581
2011	31 282,4	19 115,9	12 166,5
2012	30 523,2	20 231,9	10 291,3
2013	30 665	17 842,9	12 822,2
2014	30 067,8	16 501,5	13 566,3
2015	28 474,3	18 267,2	10 207,1
2016	26 724,9	17 833,4	8 891,5
2017	22 102,8	14 529,8	7 573

Źródło: oprac. własne na podstawie danych singapurskiego urzędu statystycznego: <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/c5590.html#2010>.

Oba państwa współpracują nie tylko w wymiarze bilateralnym, ale również multilateralnym. Singapur i Stany Zjednoczone są członkami APEC i innych porozumień regionalnych, choć deklarację wycofania się z umowy TPP Singapur odebrał negatywnie.

Podsumowując krótko powyższe rozważania – można stwierdzić, że najważniejszy wymiar współpracy między Stanami Zjednoczonymi a Singapurem to kwestie bezpieczeństwa.

⁴⁹⁷ Emma Chanlett-Avery, *Singapore: Background and U.S. Relations*, Congressional Research Service, Washington 2013, s. 3.

USA – z punktu widzenia Singapuru – są tak silnie i wyraźnie wpisane w regionalną architekturę bezpieczeństwa, że politycy singapurscy uważają to za „naturalny stan rzeczy”. Relacje gospodarcze mają istotne znaczenie, ale wydają się podporządkowane interesom politycznym obu stron.

4.4. Znaczenie Chin w regionie Azji i Pacyfiku

Wśród badaczy nie ma zgody co do oceny polityki zagranicznej Chin⁴⁹⁸. Część z nich uznaje, że państwo to próbuje odzyskać dawną pozycję w regionie i ponownie stać się jego centralnym punktem odniesienia⁴⁹⁹. Inni uważają zaś, że nawet jeśli taki jest zamysł Pekinu, to państwa regionu nie są skłonne poddawać się woli Chin (odrzucają *bandwagoning* jako element relacji politycznych)⁵⁰⁰. Mimo że kraj ten ma coraz lepszą pozycję w regionie i w globalnych stosunkach międzynarodowych, to dla niektórych państw regionu stanowi przede wszystkim wyzwanie, zwłaszcza w wymiarze ekonomicznym. Chiny stają się obecnie najważniejszym partnerem handlowym dla wielu państw, ale struktura gospodarki chińskiej sprawia, że kraj ten przede wszystkim stanowi konkurencję dla wielu gospodarek regionu⁵⁰¹. Z tych powodów raczej sceptycznie patrzy się na możliwość zastąpienia obecnie istniejącego systemu przez konsensus pekiński⁵⁰². Niemniej Chiny są postrzegane jako coraz ważniejszy gracz na regionalnej scenie.

⁴⁹⁸ Zob. Herbert Yee, Zhu Feng, *Chinese Perspectives of the China Threat: Myth or Reality?*, w: Herbert Yee, Ian Storey (red.), *The China Threat...*

⁴⁹⁹ Jest to nawiązanie do koncepcji odrodzenia chińskiej nacji i potęgi państwa – *Zhongguo minzu wiedza de fixing*, zob. Tianbiao Zhu, *Nationalism and Chinese Foreign Policy*, „The China Review” 2001, t. 1, nr 1, s. 1–27.

⁵⁰⁰ Zob. Denny Roy, *Southeast Asia and China: Balancing or Bandwagoning?*, „Contemporary Southeast Asia. A Journal of International and Strategic Affairs” 2005, t. 27, nr 2, s. 305–322.

⁵⁰¹ Yoon Ah Oh, *China's Economic Ties with Southeast Asia*, „World Economy Brief” 2017, t. 7, nr 18, s. 1–8.

⁵⁰² See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 161.

Chiny nie są jedynym państwem, które ma znaczenie dla stabilności i politycznego kształtu regionu, równie ważną pozycję zajmują – oprócz wspomnianych już Stanów Zjednoczonych – Indie i Japonia. Mimo to Chiny wydają się najbardziej kontrowersyjnym i niepewnym partnerem⁵⁰³. Nie ma też pewności i zgody co do tego, jak aktorzy w regionie postrzegają rosnącą potęgę tego mocarstwa i jaką w związku z tym będą przyjmować strategię. Prezentowane opinie badaczy w tej kwestii można podzielić na trzy kategorie. Pierwsza z nich zakłada, że część państw będzie musiało poddać się woli Chin. Druga, że część państw wykazuje aktywność zmierzającą do balansowania wpływów tego mocarstwa, trzecia zaś łączy oba wspomniane już aspekty. Mniejsze i słabsze państwa mogą „zabezpieczyć” się przed Chinami albo innymi potęgami przez właściwe zarządzanie swoimi słabościami i zależnościami, jakie występują między nimi a silniejszymi partnerami⁵⁰⁴.

4.5. Polityka Singapuru wobec Chin – zmiany polityczne i bezpieczeństwo

Jak zauważa See Seng Tan, „niektóre państwa w regionie są w bliskich relacjach z Chinami nie dlatego, że chcą, lecz dlatego, że muszą. Są to przede wszystkim Kambodża czy Wietnam. Singapur współpracuje, bo może i chce, co daje mu większą autonomię w przeciwieństwie do innych państw”⁵⁰⁵. Państwa, które są małe lub słabe, powinny elastycznie podchodzić do polityki zagranicznej. Kraje, które są silniejsze, wpływają nie tylko na Singapur, lecz także na środowisko międzynarodowe, w którym

⁵⁰³ Zob. Yong Deng, *China: The Post-Responsible Power*, „The Washington Quarterly” 2015, t. 37, nr 4, s. 117–132.

⁵⁰⁴ See Seng Tan, *Faced With the Dragon: Perils and Prospects in Singapore's Ambivalent Relationship with China*, „The Chinese Journal of International Politics” 2012, nr 5, s. 245–265.

⁵⁰⁵ See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 161–162.

to państwo się znajduje. Zasadniczo najważniejszą cechą polityki singapurskiej wobec potęg jest pragmatyzm. Nie oznacza to, że w polityce Singapuru nie występują kwestie ideologiczne. Ze względu na to, że Singapur ma „obsesję” dotyczącą przetrwania, prowadzi politykę uwzględniającą to, co jest istotne dla tego państwa, najczęściej z odniesieniem do ideologii narodowej. Pragmatyzm może budzić pewne kontrowersje, szczególnie że Singapur angażuje się we współpracę dwustronną z Chinami w każdym możliwym aspekcie. Jednocześnie jednak podejmowane są pewne działania, które można interpretować jako wymierzone w Pekin. Wspomniany badacz See Seng Tan uważa, że Singapur podporządkowuje się Chinom w kwestii ekonomicznej, ale przeciwstawia się ich sile militarnej i politycznej⁵⁰⁶.

Mimo że Pekin rozwinął takie koncepcje jak pokojowy wzrost czy pokojowy rozwój, to w polityce chińskiej występują również inne strategie, które jednoznacznie wskazują na działania budzące wątpliwości i obawy partnerów tego kraju⁵⁰⁷. Mimo wielokrotnych zapewnień ze strony Chin, że państwa-członkowie ASEAN są traktowane równo, bez względu na to, jakie mają zasoby czy potencjał polityczny, ekonomiczny lub społeczny, Singapuru uznaje takie zapewnienie za niewystarczające⁵⁰⁸. Wątpliwości budzą także niektóre wypowiedzi chińskich przedstawicieli, jak na przykład słowa wypowiedziane w 2010 roku przez ministra spraw zagranicznych Chin Yang Jiechi czasie forum regionalnego ASEAN, który stwierdził: „Chiny są dużym państwem, inne państwa są małe, i to jest fakt”⁵⁰⁹. Właśnie takie deklaracje budzą niepewność i obawy co do skutków rosnącej potęgi Pekinu, stąd też Singapur stara się utrzymywać dobre relacje zarówno z tym państwem, jak i innymi potęgami⁵¹⁰.

⁵⁰⁶ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 247.

⁵⁰⁷ Por. Feng Huiyun, *Is China a Revisionist Power?*, „The Chinese Journal of International Politics” 2009, t. 2, nr 3, s. 313–334.

⁵⁰⁸ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 253.

⁵⁰⁹ „Washington Post” z 29 lipca 2010 roku, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/07/29/AR2010072906416.html>.

⁵¹⁰ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 254.

Odnosząc się między innymi do powyższego kontekstu, Yuen Foong Khong nazwał Singapur „klasycznym państwem przewidującym”. Singapur bacznie obserwuje bowiem politykę zagraniczną i rosnącą potęgę Chin i realizuje swoją politykę z uwzględnieniem intencji i możliwości Pekinu. Chiny mogą wpływać i zakłócać regionalną stabilność i rozwój, mogą również wpływać na wewnętrzne polityczne sprawy Singapuru, a także zakłócić jedność i pracę ASEAN przez oddziaływanie na niektórych członków tej organizacji⁵¹¹.

Lee Kuan Yew uważał, że „intencją Chin jest stanie się największą potęgą na świecie. Polityka wszystkich rządów wobec Chin, szczególnie sąsiednich państw, bierze to pod uwagę. Rządy dostosowują swoją politykę, ponieważ wiedzą, że w przypadku naruszenia podstawowych interesów chińskich pojawią się konsekwencje. Chiny mogą narzucić sankcje ekonomiczne po prostu przez ograniczenie dostępu do swojego rynku (...) W przeciwieństwie do innych wschodzących potęg Chiny chcą być Chinami, a nie członkiem świata Zachodu”⁵¹². Według niego oczekuje się, że „Singapur będzie mocniej respektował Chiny, ponieważ te są bardziej wpływowe. Mówią, że państwa małe czy duże są równe: nie jesteśmy hegemonem. Ale gdy robimy coś, co im się nie podoba, mówią: właśnie uczyniliście 1,3 miliarda ludzi nieszczęśliwymi. Znajcie swoje miejsce”⁵¹³.

Lata dziewięćdziesiąte XX wieku przyniosły Chinom wiele zmian, ponieważ był to czas większego zaangażowania tego państwa w sprawy regionu, kształtowania relacji opartych o dialog, budowania wizerunku stabilnego i zaufanego partnera, a także był to etap „nauki” dotyczącej współpracy na poziomie instytucjonalnym, czyli zwiększenia zaangażowania we współpracę re-

⁵¹¹ Yuen Foong Khong, *Singapore: A Time for Economic and Political Engagement*, w: Alastair Iain Johnston, Rober S. Ross (red.), *Engaging China: The Management of an Emerging Power*, London 1999.

⁵¹² Graham Allison, Robert D. Blackwill, Ali Wayne, *Lee Kuan Yew: the Grand Master's Insights on China, the United States, and the World*, London–Cambridge 2012, s. 3.

⁵¹³ Ibidem, s. 3–4.

gionalną i międzynarodową⁵¹⁴. Z tego powodu zaczęto zadawać sobie pytanie, jaki wpływ ma Pekin na region i państwa ASEAN? Odpowiedź na nie pomogły dostarczyć Stany Zjednoczone, które przez swój unilateralizm w latach dziewięćdziesiątych, raczej nikłą pomoc udzieloną partnerom azjatyckim po kryzysie finansowym z 1997 roku, wojnę z terroryzmem oraz wzrost nastrojów antyamerykańskich w regionie utorowały Chinom drogę ku osiągnięciu dobrej pozycji i doprowadziły do wzrostu znaczenia tego państwa w regionie. Tym samym amerykańska *hard power* w skali globalnej przyczyniła się do zwiększenia efektywności chińskiego *soft power* wobec ASEAN – to proces, który zaczął się właśnie w latach dziewięćdziesiątych⁵¹⁵. Warto dodać, że w polityce chińskiej, przynajmniej początkowo, dominowały relacje o charakterze dwustronnym. Bilateralizm był rozumiany i traktowany jako bardziej skuteczne narzędzie w realizacji celów polityki zagranicznej. Z czasem takie nastawienie zaczęło się zmieniać, dlatego dużym sukcesem było to podpisanie w 2002 roku umowy o wolnym handlu ASEAN–Chiny, a także Deklaracji Postępowania na Morzu Południowochińskim (Declaration on the Conduct in the South China Sea)⁵¹⁶.

Jak już wspomniałam, Singapur, podobnie jak Chiny, przyjął zasadę pragmatyzmu w swojej polityce zagranicznej, zarówno w realizacji zadań, jak i podejmowania decyzji. Najbardziej dobitnym tego przykładem było poparcie ChRL w 1971 roku w ONZ i zaakceptowanie „polityki jednych Chin”⁵¹⁷. Warto przypomnieć, że w tym samym czasie Singapur prowadził zdecydowanie antykomunistyczną politykę i podejmował wszelkie działania mające na celu minimalizację wpływu komunizmu na sytuację Singapu-

⁵¹⁴ Por. Edward Halizak, *Chiny a instytucje współpracy regionalnej*, w: Waldemar J. Dziak, Krzysztof Gawlikowski, Małgorzata Ławacz (red.), *Chiny w XXI wieku. Perspektywy rozwoju*, Warszawa 2012, s. 81–103.

⁵¹⁵ Joshua Kurlantzick, *Charm Offensive: How China's Soft Power is Transforming the World*, New York 2008.

⁵¹⁶ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 254–255.

⁵¹⁷ Zheng Yongnian, Lim Wen Xin, Lee Kuan Yew: *The Special Relationship with China*, w: Yongnian Zheng, Lian Fook Lye (red.), *Singapore-China Relations: 50 years*, Singapore 2016, s. 44.

ru i całego regionu. Tym samym uznanie komunistycznych Chin należy uznać za przejaw zdolności adaptacyjnej Singapuru do rzeczywistości międzynarodowej. Decyzja o uznaniu Pekinu nie oznaczała jednak, że Singapur zrezygnował ze współpracy z Tajwanem, choć relacje nabrały charakteru nieoficjalnego i skupiły się przede wszystkim na wymiarze gospodarczym⁵¹⁸.

Kwestia Tajwanu pozostaje chyba najbardziej skomplikowanym problemem w relacjach między Singapurem a Chinami. Z jednej strony w 1993 roku Singapur podjął się roli pośrednika w pierwszych rozmowach między Pekinem a Tajpej. W tym kontekście politycy singapurscy pełnili również funkcję doradcą i pomagali zrozumieć zachowanie Stanów Zjednoczonych w stosunkach międzynarodowych, a także służyli radą, jak postępować z amerykańską krytyką wymierzoną w interesy chińskie w kontekście łamania praw człowieka i nadużywania prawa międzynarodowego⁵¹⁹. Z drugiej jednak strony Chiny próbowały wpływać na politykę Singapuru wobec Tajwanu. Najlepszym tego przykładem było ostrzeżenie wydane w 2002 roku przez chińskiego ministra handlu, który ostrzegł Singapur przed podpisaniem umowy o wolnym handlu z Tajwanem⁵²⁰. Wówczas nie doszło do zawarcia takiego porozumienia. Nie zrezygnowano jednak z takiej umowy handlowej i kwestia ta pojawiła się w 2008 roku, gdy Singapur odpowiedział już dużo bardziej dyplomatycznie na ponowienie rozmów dotyczących tego zagadnienia – podkreślił, że jest zainteresowany podpisaniem takiego porozumienia, ale tylko jeśli Tajwan wyeliminuje próby jego „upolitycznienia”⁵²¹. Ostatecznie umowa o wolnym handlu między dwoma krajami została zawarta w listopadzie 2013 roku.

⁵¹⁸ Zob. Li Peng, *The Nature of the Economic Cooperation Framework Agreement and its Implications for Peaceful Development of Cross-Straits Relations: Perspectives from the Mainland*, w: Weixing Hu (red.), *New Dynamics in Cross-Taiwan Straits Relations: How Far Can the Rapprochement Go?*, Oxon–New York 2013, s. 50–55.

⁵¹⁹ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 179.

⁵²⁰ Jie Chen, *Foreign Policy of the New Taiwan. Pragmatic Diplomacy in Southeast Asia*, Cheltenham–Northampton 2002, s. 96 in.

⁵²¹ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 259.

Poza budzącą nieraz kontrowersje kwestią Tajwanu stosunki Singapuru z Chinami są, generalnie rzecz biorąc, dobre. Ze względu na to, że istotną część społeczeństwa singapurskiego stanowią osoby pochodzenia chińskiego, Singapur nie miał pewności co do sposobu kształtowania swoich relacji z Chinami. Oficjalnie relacje dyplomatyczne zostały nawiązane dopiero w październiku 1990 roku. Wcześniej Lee Kuan Yew kilkakrotnie udawał się do Pekinu i już w latach siedemdziesiątych Chiny były zainteresowane rozwojem społeczno-ekonomicznym Singapuru. Wzajemne relacje dość szybko się ustabilizowały, głównie ze względu na kwestie ekonomiczne i przydatność Singapuru – z punktu widzenia Pekinu – w kształtowaniu relacji Chinami z USA i Tajwanem. Wzajemne stosunki uległy intensyfikacji zwłaszcza podczas rządów Denga Xiaopinga i w 1992 roku ten chiński przywódca stwierdził nawet, że w Singapurze panuje „dobry porządek społeczny”. Inni chińscy politycy bardzo często odwiedzali Singapur. Z perspektywy Pekinu państwo to wydawało się interesujące, ponieważ dobrze oceniano jego rozwój nie tylko społeczno-gospodarczy, lecz także polityczny. Szczególnie ważne wydawało się umiejętne łączenie wartości zachodnich z tradycyjnym porządkiem konfucjańskim. Kiedy w 1993 roku Singapur rozpoczął politykę angażowania się w sprawy Azji Południowo-Wschodniej, Chiny stały się jednym z głównych państw cieszących się największym zainteresowaniem⁵²².

Niemniej Singapur nie jest państwem bojącym się krytykować Chiny, jeśli te postępują w sposób, który może zagrozić interesom tego kraju. Chodzi przede wszystkim o kwestie militarne i działania ChRL na Morzu Południowochińskim, choć nie oznacza to, że państwo singapurskie nie obawia się potęgi wojskowej tego mocarstwa⁵²³. Mniej obaw budzą natomiast kwestie ekonomiczne, ponieważ oba państwa mogą konkurować ze sobą na kilku polach jak równy z równym. W efekcie, Singapur jest bardziej zaniepokojony ambicjami geopolitycznymi Chin niż poszerzaniem

⁵²² Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 179.

⁵²³ Ibidem.

wpływów ekonomicznych tego kraju. Z tego właśnie powodu Singapur stara się utrzymać obecność wojskową Stanów Zjednoczonych w regionie, aby te równoważyły wpływy chińskie⁵²⁴.

Singapur ma specyficzne relacje z Chinami głównie za sprawą wspomnianej już dużej populacji chińskiej żyjącej w tym kraju, a więc oba kraje łączy więź o charakterze kulturowym. Kwestia mniejszości w połączeniu z niektórymi wątpliwościami ekonomicznymi może jednak powodować napięcia. Tak stało się na przykład w 1997 roku, kiedy doszło do zamieszek antychińskich w sąsiedniej Indonezji. Singapur miał wówczas możliwość odegrania ważnej roli w tym sporze, właśnie dzięki istniejącym powiązaniom kulturowym także z Chinami⁵²⁵. Jednym z utartych już powiedzeń jest stwierdzenie, że Singapur to trzecie Chiny – ze względu na to, że Chińczycy stanowią największą procentowo liczbę ludności w Singapurze. Nie oznacza to jednak istnienia automatycznej tendencji do poszukiwania zbliżenia z Pekinem. Trzeba mieć bowiem na uwadze, że od ponad pięciu dekad władza stara się skonstruować singapurską tożsamość narodową, opartą na wieloetniczności, a więc odbiegającą od prosto pojętego poczucia „chińskości”. Singapur jako państwo leżące między dwoma większymi muzułmańskimi państwami ma na uwadze, że w tej sytuacji jego polityka wobec Chin musi być wyważona⁵²⁶. Lee Kuan Yew wielokrotnie podkreślał, że Singapur „jest częścią Azji Południowo-Wschodniej”, a nie częścią chińskiej diaspory (*overseas Chinese*).

Evelyn Goh uważa, że stosunek Singapuru do Chin w ciągu ostatnich kilkunastu lat uległ pewnej ewolucji. Sfera bezpieczeństwa w regionie Azji i Pacyfiku zasadniczo jest kształtowana przez singapurski interes ekonomiczny, poszukiwanie swojego znaczenia strategicznego oraz preferowanie obecności i przewagi Stanów Zjednoczonych. W stosunku do Chin można

⁵²⁴ Ibidem.

⁵²⁵ Michael Leifer, *Singapore's Foreign ...*, s. 12–13.

⁵²⁶ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 255.

zaobserwować w singapurskiej polityce zagranicznej trzy charakterystyczne elementy. Po pierwsze, rozpoczęto politykę „głębokiego zaangażowania” przez dyplomację dwustronną, wymianę i współpracę ekonomiczną oraz wielostronne instytucje regionalne. Po drugie, w tym samym czasie Singapur wzmocnił swój potencjał wojskowy i zacieśnił współpracę ze Stanami Zjednoczonymi⁵²⁷. Po trzecie (jak starałam się już udowodnić), Singapur – mimo swoich ograniczeń – jest państwem relatywnie aktywnym, co wynika przede wszystkim z osiągnięć ekonomicznych oraz aktywnej i profesjonalnej dyplomacji. Tak więc biorąc pod uwagę politykę wobec Chin, singapurskie zachowanie jest motywowane czterema czynnikami: 1) ekonomicznym; 2) strategicznym; 3) preferowaniem dominacji USA w regionie; oraz 4) (neo)realizmem i miękkim instytucjonalizmem⁵²⁸.

W ujęciu (neo)realistycznym „małe państwa” w ogóle nie mają wpływu lub mają znikomy wpływ na kształt systemu międzynarodowego. Z tego powodu Singapur stara się uczynić swój kraj „użytecznym”, a więc takim, który będzie potrzebny silnym państwom i potęgom. Singapur stara się przyjąć rolę pośrednika, mediatora czy negocjatora, aby stanowić niezbędne ogniwo w relacjach między Chinami a Stanami Zjednoczonymi w regionie⁵²⁹. Jak stwierdza Evelyn Goh, singapurska ocena wpływu Chin na Azję Południowo-Wschodnią może zostać podsumowana w kilku punktach. Singapur uważa zatem, że poniższe aspekty destabilizują lub mają negatywny wpływ na region:

- 1) Program rozwoju i modernizacji chińskich sił zbrojnych – kraje Azji Południowo-Wschodniej również rozpoczęły takie programy, ale w wyniku kryzysu finansowego modernizacja przestała być traktowana priorytetowo.

⁵²⁷ Evelyn Goh, *Singapore's Reaction to Rising China: Deep Engagement and Strategic Adjustment*, Institute of Defence and Strategic Studies, Working Paper nr 67, Singapore 2004.

⁵²⁸ Ibidem, s. 3–4.

⁵²⁹ Ibidem; Evelyn Goh, *A Chinese Lesson for the US: How to Charm Southeast Asia*, „Straits Times”, 31 października 2003.

Tylko Singapur było stać na to, aby kontynuować program i reformę swojego wojska.

- 2) Konflikt na Morzu Południowochińskim – sytuacja się skomplikowała, gdy w 1992 roku Chiny zażądały suwerenności nad całym morzem, co ma zasadniczy wpływ na relacje z Wietnamem i Filipinami. Zarówno Wietnam, jak i Filipiny są najaktywniejszymi stronami konfliktu i dążą do uregulowania sporu w zgodzie z własnym interesem. Pozostałe strony konfliktu, czyli Malesja i Brunei przyjmują bardziej umiarkowane stanowisko. Co istotne, konflikt nie dotyczy tylko Chin i państw ASEAN, lecz także sporów między państwami ASEAN (przede wszystkim Wietnamu i Filipin). Dodatkowym utrudnieniem w wypracowaniu rozwiązania konfliktu jest niejednoczne stanowisko wobec Chin. Poszczególne państwa ASEAN inaczej postrzegają Chiny, m.in. nie wszystkie państw traktują ChRL jako zagrożenie⁵³⁰. Singapur zachowuje neutralne stanowisko, nie jest bezpośrednio wciągnięty w spór, dlatego stara się używać forum ASEAN, aby prowadzić dialog i mediacje. W efekcie powoli zmienia się nastawienie Chin i ich dotychczasowa preferencja związana z prowadzeniem rozmów dwustronnych, które obecnie są uzupełniane dialogiem na poziomie regionalnym.
- 3) Państwom regionu, w tym Singapurowi, zależy na tym, aby relacje między Chinami a Stanami Zjednoczonymi były dobre i stabilne. W praktyce oba mocarstwa dzielą rozbieżne interesy.
- 4) Innymi czynnikami, które mają potencjał destabilizacyjny, są Tajwan i Japonia⁵³¹.

⁵³⁰ Na temat sporu zob. Małgorzata Pietrasiak, *Konflikt o archipelagi na Morzu Południowochińskim i perspektywy jego uregulowania*, w: Tomasz Domański (red.), *Międzynarodowe studia polityczne i kulturowe wobec wyzwań współczesności*, Łódź 2016, s. 261–274; O postrzeganiu Chin przez państwa ASEAN zob. Joanna Dobkowska, *ASEAN jako platforma realizacji interesów państw Azji Południowo-Wschodniej wobec Chińskiej Republiki Ludowej*, nieopublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2018, s. 306–315.

⁵³¹ Evelyn Goh, *Singapore's Reaction...*, s. 10–12.

Chińska polityka promuje stabilność regionu na dwa sposoby. Po pierwsze, od początku lat dziewięćdziesiątych Pekin współpracuje z ASEAN, zmienił zatem swoje nastawienie wobec instytucji regionalnych⁵³². Po drugie, od kryzysu finansowego szczególne znaczenie ma polityka ekonomiczna. Chiny zaczęły ofiarowywać pomoc potrzebującym państwom, co przyczyniło się do poprawy wizerunku tego kraju w regionie⁵³³. Takie nastawienie jest zbieżne z interesami Singapuru, który przynajmniej od lat dziewięćdziesiątych promował politykę zachęcania i wciągnięcia Chin w globalne i regionalne wielostronne porozumienia dotyczące współpracy ekonomicznej⁵³⁴ i bezpieczeństwa – te dwa wymiary stosunków międzynarodowych są bowiem uznawane za najważniejsze⁵³⁵, co jest przejawem kreatywnego modelu adaptacji.

4.6. Polityka Singapuru wobec Chin – zmiany ekonomiczne

Relacje między Singapurem a Chinami uległy zdynamizowaniu przede wszystkim ze względów ekonomicznych. Państwo singapurskie przyjęło strategię rozwoju, która miała na celu powiązanie ze sobą dużych rynków, dzięki czemu kraj stałby się jednym z podstawowych i ważnych partnerów wymiany ekonomicznej. Gospodarcze otwarcie Chin pod koniec lat siedemdziesiątych, recesja w Singapurze w latach osiemdziesiątych, a na-

⁵³²Por. Jan Rowiński, *Chiny i zmieniający się układ sił w Azji na progu XXI wieku. Strategia regionalna ChRL w warunkach globalizacji*, w: Justyna Nakonieczna, Jakub Zajączkowski (red.), *Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo-gospodarka-cywilizacja*, Warszawa 2011, s. 432–448.

⁵³³Yongwook Ryu, *The Asian Financial Crisis and ASEAN's Concept of Security*, RSIS Working Paper nr 146, Singapore 2008, s. 7–15; Tilman Pradt, *China's New Foreign Policy: Military Modernisation, Multilateralism and the 'China Threat'*, Berlin 2016, s. 18.

⁵³⁴Chiny wstąpiły do WTO dopiero w 2001 roku, po długich i trudnych negocjacjach. Singapur był niezadowolony z przedłużających się rozmów – oczekiwano, że ChRL szybciej przystąpią do tej organizacji.

⁵³⁵See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 262.

stępnie decyzja, aby rozwijać tzw. drugie skrzydło gospodarki narodowej, co oznaczało internacjonalizację ekonomiczną i regionalizację, miały pomóc Singapurowi wykorzystać możliwości, jakie dawała rosnąca gospodarka chińska. Mimo że gospodarki obu państw mają charakter uzupełniający się, Singapur obawiał się napływu i dostępności tańszej i mniej wykwalifikowanej siły roboczej. Z tego powodu państwo ukierunkowało się na usługi i ograniczyło znaczenie własnego sektora produkcyjnego (nastąpiło więc zwiększenie usług kosztem produkcji). Ze względu na konkurencyjność i atrakcyjność rynku chińskiego Singapur postanowił inwestować w swoją markę. Jak zauważył jeden z badaczy, „Singapur musi robić to, czego Chińczycy nie potrafią”⁵³⁶.

Mimo potencjału gospodarczego, jaki posiadają i oferują Chiny, Singapur dywersyfikuje swoje możliwości ekonomiczne. Podyktowane jest to względami strategicznymi, również dlatego, że przynajmniej częściowo oba te państwa rywalizują o inwestycje⁵³⁷. Jednocześnie Singapur inwestuje coraz więcej w projekty realizowane w Chinach, takie jak Park Przemysłowy Suzhou czy późniejszy projekt, jakim był Tianjin Eco-city. Singapur, podobnie jak Japonia, wielokrotnie uważał, że Chiny kopiuje pewne jego projekty, modele czy idee. Na przykład zaraz po utworzeniu wspólnego projektu, jakim był wspomniany park przemysłowy, Chińczycy utworzyli rywalizujący z nim własny park przemysłowy, który miał przyciągnąć tych samych inwestorów⁵³⁸. Takie działania nie sprzyjają wzrostowi zaufania i utrudniają współpracę dwustronną.

Chiny są jednym z najważniejszych partnerów handlowych Singapuru, trzecim najważniejszym po Stanach Zjednoczonych i Unii Europejskiej. W handlu usługami Chiny nie zajmują jednak dominującej pozycji. W imporcie usług kraj ten zajmuje trzecie miejsce (po USA i Unii Europejskiej), wartość impor-

⁵³⁶ Ibidem, s. 261.

⁵³⁷ Ibidem, s. 248.

⁵³⁸ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 261.

tu usług stanowi 6,4% (dane za 2015 rok; USA – 20,9%, UE – 19,5)⁵³⁹. W ostatnich latach, ze względu na poprawę relacji politycznych i dyplomatycznych, stosunki między Chinami a Singapurem dynamicznie się rozwijają. Spośród państw ASEAN Singapur jest szczególnie ważnym partnerem pod względem inwestycji, o czym już wspomniałam. Chiny stały się partnerem inwestycyjnym Singapuru już w latach siedemdziesiątych XX wieku, wówczas jednak nie odgrywały tak istotnej roli jak obecnie, ponieważ Singapur najwięcej inwestował w państwach ASEAN⁵⁴⁰. Sytuacja zmieniła się w latach dziewięćdziesiątych, gdy nawiązano relacje dyplomatyczne. W 1997 roku Chiny prześcignęły Malezję pod względem inwestycji płynących z Singapuru. W pierwszych latach XXI wieku Chiny stały się już pierwszym państwem w całej Azji pod względem singapurskich inwestycji. Szacuje się, że w 2005 roku około 25 procent wszystkich inwestycji tego kraju trafiło właśnie do Chin⁵⁴¹. Od tego czasu państwo to jest niezmiennie pierwszym odbiorcą inwestycji Singapuru. W 2015 roku ich wartość szacowano na ponad 121 milionów USD (na drugim miejscu znalazły się Kajmany – ponad 63 miliony USD)⁵⁴².

Po zapoznaniu się z powyższą analizą można więc uznać, że Singapur ma relatywnie dobre relacje gospodarcze z Chinami⁵⁴³. Szczególnie od 2001 roku, kiedy Chiny stały się członkiem WTO, Singapur znalazł się w sieci regionalnych powiązań handlowych skoncentrowanych wokół Pekinu⁵⁴⁴. Od 2008 roku wzajemne stosunki handlowe, ze względu na wybuch globalne-

⁵³⁹ Statistics Singapore. *Singapore's International Trade in Services 2015*, Singapore 2016, s. 8; <http://www.singstat.gov.sg>.

⁵⁴⁰ Zhao Hong, *China-Singapore Investment Relations: New Development and Prospect*, w: Hongyi Lai, Lim Tin Seng (red.), *Harmony and Development: ASEAN-China Relations*, Singapore 2007, s. 117.

⁵⁴¹ Ibidem, s. 118.

⁵⁴² Statistics Singapore, *Singapore's Direct Investments Abroad 2015*, Singapore 2016, s. 7, <http://www.singstat.gov.sg>.

⁵⁴³ Yang Mu, Chong Siew Keng, *Singapore*, w: Keith E. Flick, Kalyan M. Kemburi (red.), *ASEAN-China Free Trade Area. Challenges, Opportunities and the Road Ahead*, RSIS Monograph nr 22, Singapore 2012.

⁵⁴⁴ Ibidem, s. 87.

go kryzysu finansowe, uległy pewnemu pogorszeniu. Niemniej już rok później Chiny i Singapur zaczęły współpracę na poziomie bilateralnym przez podpisanie umowy o wolnym handlu. Z tego powodu wejście w życie umowy o wolnym handlu Chiny–ASEAN (ACFTA), co nastąpiło w 2010 roku, nie miało tak istotnego znaczenia ekonomicznego dla Singapuru. Niemniej liderzy tego kraju uważają, że podpisanie ACFTA może potencjalnie przynieść wiele korzyści w wymiarze długofalowym⁵⁴⁵. Umowa ma również znaczenie polityczne, ponieważ jest kolejnym elementem silnie angażującym Chiny w tym region świata.

4.7. Singapur między USA a Chinami – równoważenie sił w regionie

Jak zauważył premier Singapuru Goh Chok Tong w kontekście wzrostu znaczenia Chin, „w zasadzie utrzymanie równowagi jest strategicznym celem i tylko przy obecności Stanów Zjednoczonych jest to możliwe do osiągnięcia”⁵⁴⁶. Współpraca ze Stanami Zjednoczonymi jest wynikiem obaw i ustalenia priorytetów oraz oceny zagrożeń dla państwa singapurskiego. Nie wszyscy badacze zgadzają się z takim założeniem. See Seng Tan stwierdza, że Chiny nie są postrzegane jako bezpośrednie zagrożenie dla Singapuru, ale terroryzm już tak. Wydaje się więc, że współpraca singapursko-amerykańska opiera się przede wszystkim na tym fundamencie, a równoważenie wpływu Chin na sprawy regionu jest czynnikiem drugorzędny⁵⁴⁷.

W odniesieniu do rosnącej potęgi Chin Lee Kuan Yew uważał, że nie ma czegoś takiego jak pokojowy wzrost w stosunkach międzynarodowych. Termin ten już sam w sobie jest sprzecznością, a w każdym wzroście jest coś niepokojącego. Dla Lee

⁵⁴⁵ Ibidem, s. 88.

⁵⁴⁶ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 257.

⁵⁴⁷ Ibidem; por. Richard Sokolsky, Angel Rabasa, C. Richard Neu, *The Role of Southeast Asia in US Strategy Toward China*, Rand Corporation, Washington 2001, s. 15–28.

Kuan Yew lepszym terminem jest więc pokojowe odrodzenie, ewolucja czy rozwój. Dynamika, z jaką rozwijają się Chiny, jest na tyle znacząca, że państwa regionu, takie jak Indie czy Japonia, nie są w stanie zrównoważyć potęgi tego państwa. Obecność Stanów Zjednoczonych jest więc w tym względzie niezbędna⁵⁴⁸. Lee Kuan Yew i jego polityka równoważenia opierała się na trzech założeniach. Po pierwsze, starał się przekonać inne „małe państwa” do tego, aby utrzymywały dobre relacje z potęgami, co oczywiście nie oznaczało rezygnacji z niezależności. Po drugie, apelował do potęg, aby miały świadomość, że rywalizacja między nimi ma wpływ na wszystkie państwa w regionie. Było to szczególnie istotne w 1996 roku podczas kryzysu tajwańskiego. Lee Kuan Yew zwrócił się wówczas wprost do rządu amerykańskiego, aby USA pamiętały, że takie działania jak sankcje ekonomiczne nałożone na kontynentalną część Chin szkodą państwom ASEAN, Tajwanowi, Japonii czy Korei Południowej. Po trzecie, starał się przekonać obie strony do współpracy, a jednocześnie zwracał uwagę, że konflikt nie leży w interesie Stanów Zjednoczonych, a Pekin powinien wykorzystywać swoją pozycję, aby jak najbardziej skorzystać ze współpracy z Waszyngtonem⁵⁴⁹.

Lee Kuan Yew wielokrotnie podkreślał swoje realistyczne spojrzenie na sprawy międzynarodowe. Według niego zależności międzynarodowe i proces globalizacji sprawiają, że bezpieczeństwo „małych państw” zależy od stabilności potęg. Singapur, jako najlepiej rozwinięte państwo Azji Południowo-Wschodniej, stało się więc swego rodzaju liderem w budowaniu więzi i pośredniczeniu w relacjach Chin ze Stanami Zjednoczonymi w kontekście bezpieczeństwa regionalnego⁵⁵⁰.

⁵⁴⁸ Zob. Lee Kuan Yew, *How the United States Should Engage Asia in the Post-Cold War Period*, acceptance speech on receiving the Architect of the New Century Award, przedruk w „Straits Times”, 13 listopada 1996; Graham Allison, Robert D. Blackwill, Ali Wayne, *Lee Kuan Yew...*, s. 60.

⁵⁴⁹ „The Diplomat” z 5 grudnia 2016 roku; <https://thediplomat.com/2016/12/lee-kuan-yews-legacy-for-china-singapore-relations/>.

⁵⁵⁰ Ibidem.

Relacje między Stanami Zjednoczonymi a Chinami są istotne dla Singapuru, ponieważ – jak podkreślał Lee Hsien Loong – to od nich zależy pozycja Singapuru. Dodał, że „relacje między USA a Chinami są istotne dla stabilności regionu. To bardzo ważne, aby te stosunki były konstruktywne”⁵⁵¹. Warto dodać, że pozycja Stanów Zjednoczonych w regionie uległa od lat dziewięćdziesiątych osłabieniu i kraj ten był często krytykowany przez niektóre państwa wschodnioazjatyckie. USA musiały więc poświęcić sporo uwagi na podtrzymywanie dobrych relacji z tymi państwami. Dodatkowo, wraz ze wzrostem znaczenia Chin w systemie międzynarodowym, sytuacja Stanów Zjednoczonych istotnie się zmieniła, tym bardziej że Pekin stały się swego rodzaju rywalem Waszyngtonu w tym regionie świata⁵⁵².

Szczególnie istotna pozostaje kwestia ewentualnej rywalizacji i współpracy Chin ze Stanami Zjednoczonymi oraz to, jakie niesie to konsekwencje dla innych państw regionu. Singapur, mimo że jest blisko związany ze Stanami Zjednoczonymi, to – jak zaznaczył Lee Hsien Loong – „nie będzie i nigdy nie był przy boku Stanów Zjednoczonych przeciwko Chinom. Bez wątplenia Singapur odczuwa implikacje wynikające ze wzrostu znaczenia Chin, ale to, co one uczynią, to przybliży Stany Zjednoczone do Chin. Singapur jest realistyczny wobec tej kwestii i nie ma z tym żadnych ideologicznych problemów”⁵⁵³. Singapurscy liderzy są przekonani, że Chiny nie są państwem, które jest skłonne, chce i ma możliwości, aby wziąć większą odpowiedzialność w stosunkach międzynarodowych. Niewątpliwie jednak wraz ze wzrostem potęgi Chin i ich większego zaangażowania w sprawy międzynarodowe pewna większa odpowiedzialność za losy świata jest konieczna⁵⁵⁴.

Przykładem silnej potrzeby równoważenia sił w regionie jest nawiązywanie przez Singapur dobrych relacji z Chinami. Pekin

⁵⁵¹ See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 167.

⁵⁵² Ibidem, s. 161; Edward Haliżak, *Polityka i strategia Chin w kształtowaniu międzynarodowego bezpieczeństwa*, „Żurawia Papers”, Zeszyt 10, Warszawa 2008.

⁵⁵³ See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 161.

⁵⁵⁴ Ibidem, s. 161–162.

ma bowiem możliwość tworzenia przeciwwagi dla Waszyngtonu. Intensyfikacja dwustronnych spotkań politycznych i relacji ekonomicznych była główną metodą budowania powiązań między tymi państwami. Singapur jest również zaangażowany w różnego rodzaju projekty rozwojowe w Chinach⁵⁵⁵.

Próby zaangażowania Chin w sprawy regionalne pomagają więc zachować na tym obszarze równowagę. Dlatego Pekin, jeśli brałby pewną odpowiedzialność za region, to jednocześnie stawałby się bardziej „umiarkowaną potęgą”. Takie myślenie ma swoje korzenie w powstaniu ASEAN. Kiedy powstawała ta organizacja, Indonezja była niejako zmuszona do zrezygnowania ze swoich hegemonicznych aspiracji. ASEAN miało bowiem – jak już pisałam – powstrzymywać członków przed agresywną polityką zagraniczną⁵⁵⁶. Indonezja przez ograniczenie swoich mocarstwowych aspiracji stała się ważnym partnerem dla innych państw. Zachowanie Indonezji można więc scharakteryzować jako ograniczenie politycznych aspiracji na rzecz rozwoju i stabilności regionu. Singapur uważa, że mogłoby to zostać rozciągnięte na inne państwa regionu Azji i Pacyfiku, w tym Chiny. Stąd też kraj stara się być pośrednikiem między ASEAN a Forum Regionalnym ASEAN⁵⁵⁷.

Wydaje się, że polityka Chin i ich udział w regionalnych inicjatywach od początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku były motywowane nie tyle zmianami w postrzeganiu znaczenia regionu i polityce zagranicznej, lecz chęcią poprawy wizerunku po wydarzeniach z czerwca 1989 roku na placu Tiananmen. Od tego czasu Pekin prowadzi politykę „dobrego sąsiedztwa”⁵⁵⁸. Według See Seng Tan politykom singapurskim zależy, aby Chiny utrzymywały ten rodzaj polityki i dlatego zachęcają to pań-

⁵⁵⁵ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 46.

⁵⁵⁶ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 262.

⁵⁵⁷ Ibidem, s. 263.

⁵⁵⁸ Yongnian Zheng, Chi Zhang, ‘Soft Power’ and Chinese Soft Power, w: Hongyi Lai, Yiyi Lu, *China’s Soft Power and International Relations*, London–New York 2012, s. 30–33.

stwo do jej kontynuowania. Chiny mogą i prawdopodobnie powinny stać się regionalnym liderem. Państwa regionu skłonne byłyby uznać przywództwo Chin, szczególnie ich aktywność skoncentrowaną wokół ASEAN, pod warunkiem, że państwo to spełniłoby przesłanki odpowiedzialnego mocarstwa i nie pogorszało sytuacji ani znaczenia organizacji⁵⁵⁹.

Co do zasady Chiny postrzegają wielostronne instytucje i fora jako platformy wpływu Stanów Zjednoczonych i państw europejskich na sprawy regionalne, a także jako sposób na kontrolę i ograniczanie wpływów chińskich. Singapur był aktywny w procesie włączania Chin w ten region świata, nie tylko przez zaangażowanie i utrzymywanie zasady nieingerencji w sprawy wewnętrzne, lecz także zachowawcze podejście do regionalizmu, co łagodziło obawy i podejrzenia Pekinu⁵⁶⁰.

Wydaje się, że Singapur jest najbardziej aktywnym członkiem ASEAN, który stara się zaangażować Chiny we współpracę wielostronną. Państwo singapurskie przewodniczy instytucjonalnej strategii ASEAN i związanymi z tym panazjatyckimi organizacjami regionalnymi, w które Chiny mogą zostać zaangażowane. W ten sposób, na co liczy Singapur, Pekin wzięłby pewną odpowiedzialność za utrzymywanie pokoju i stabilności w regionie. Jak uważają niektórzy badacze, dzięki takiej polityce Chiny będą mogły stać się odpowiedzialną potęgą i przewodzić regionowi, a jednocześnie zapewnić utrzymanie status quo⁵⁶¹. Jest to jeden z najważniejszych celów strategicznych nie tylko Singapuru, lecz także większości państw ASEAN.

Singapur stara się więc prowadzić politykę, która balansowałaby wpływ Chin przez utrzymywanie dobrych relacji z USA. Oprócz tego Singapur stara się zdywersyfikować narzędzia wpływu na region. Jest to wyraźnie widoczne przez zaangażowanie Chin w procesy regionalne – inicjatywę ASEAN+, szerszą plat-

⁵⁵⁹ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 263.

⁵⁶⁰ Ibidem.

⁵⁶¹ Ibidem, s. 262.

formę ASEAN+3, Szczyt Azji Wschodniej czy Spotkanie Ministrów Obrony ASEAN+8 (ASEAN Defence Ministers' Meeting plus Eight - ADMM+8)⁵⁶². Zaangażowanie Pekinu w ASEAN+1 miało na celu przede wszystkim włączenie Chin w sprawy regionu przez powierzenie temu państwu funkcji, które przyczyniły się do postrzegania go jako odpowiedzialnego mocarstwa⁵⁶³.

Singapur jest zainteresowany także chińskim zaangażowaniem w ARF, odkąd Japonia i Stany Zjednoczone prezentują przeważnie zbieżne poglądy na najważniejsze sprawy dotyczące bezpieczeństwa i rozwoju regionu. Chiny również z zacięciem patrzą na Singapur, szczególnie na niektóre tamtejsze rozwiązania polityczne i gospodarcze⁵⁶⁴. W 1995 roku Forum Regionalne ASEAN zdecydowało się na zmianę podejścia do trzeciego etapu rozwoju ARF. Współpraca w zakresie bezpieczeństwa została zmieniona z „rozwiązywania konfliktów” (*conflict resolution*) na „wypracowanie podejść do konfliktów” (*the elaboration of approaches to conflict*). Ta druga nazwa była preferowana przez Chiny i zmiana była ustępstwem na rzecz tego państwa. Niemniej Singapur nie zawsze wpasowuje się w cele działań chińskich w odniesieniu do tej części świata. W 2005 roku Singapur wsparł pomysł rozszerzenia członkostwa Szczytu Azji Wschodniej i włączenie Australii, Indii i Nowej Zelandii, razem z ASEAN+3, co było sprzeczne z propozycją Chin, które nalegały, aby to ASEAN+3 było regionalną siłą napędzającą integrację ekonomiczną w Azji Wschodniej⁵⁶⁵.

Singapur wielokrotnie podkreśla, że polityka USA i relacje z tym państwem nie są skierowane – jak już wspomniałam – przeciw Chinom. Singapur stara się utrzymywać USA w regionie, ale też często podkreśla znaczenie tego kraju dla utrzymania regionalnej stabilności. W 2012 roku premier Lee powiedział, że obecność Stanów Zjednoczonych wynika nie tylko z uza-

⁵⁶² Evelyn Goh, Sheldon W. Simon (red.), *China, the United States, and Southeast Asia: Contending Perspectives on Politics, Security and Economics*, Oxon–New York 2008, s. 111.

⁵⁶³ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 249.

⁵⁶⁴ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 47.

⁵⁶⁵ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 263.

sadnionych interesów tego państwa w regionie – Waszyngton odgrywa ważną rolę, której żaden inny podmiot nie może przejąć, nie tylko dlatego, że nie ma odpowiedniego potencjału militarnego i ekonomicznego, lecz przede wszystkim wynika to z przesłanek historycznych⁵⁶⁶. W ten sposób Singapur próbuje tłumaczyć Pekinowi, że współpraca z USA w żaden sposób nie zagraża stosunkom z Chinami.

Ponieważ Chiny inicjują różne rozwiązania sprzyjające rozwojowi, takie jak: Azjatycki Bank Rozwoju i Infrastruktury (Asian Infrastructure Investment Bank, AIIB), Nowy Jedwabny Szlak (inicjatywa jeden pas, jedna droga – One Belt One Road), oczekuje się, że Stany Zjednoczone odnajdą się w nowej rzeczywistości aktywnie kształtowanej przez Pekin. Takie państwa jak Mjanma czy Laos nie wyraziły zainteresowania TPP, dlatego Singapur z radością przyjął inicjatywę ASEAN–US Connect ogłoszoną przez prezydenta Baracka Obamę w 2016 roku.

Wątpliwości budzi również to czy Chiny zaangażują się w partnerstwo G–2 ze Stanami Zjednoczonymi, szczególnie że Pekin powinien stać się w takiej sytuacji międzynarodowym dostawcą dóbr publicznych. W 2009 roku Lee Kuan Yew mówił „Ameryka, nie Chiny, są niezbędne w regionie Azji i Pacyfiku, jeśli nie dla całego świata”⁵⁶⁷. Z tego powodu rolą Singapuru jest raczej balansowanie i rozważne układanie relacji z tymi dwoma państwami tak, aby pozostać zaangażowanym i nie narażać jednocześnie tych relacji na pogorszenie. Singapur podtrzymuje więc relacje z USA ze względów politycznych i strategicznych (w tym również w celu zapewnienia swojego bezpieczeństwa), a jednocześnie angażuje się we współpracę z Chinami, głównie w wymiarze ekonomicznym⁵⁶⁸.

Analiza relacji USA–ASEAN w kontekście praw człowieka rozciąga się również na relacje i kontakty o charakterze bi-

⁵⁶⁶ Lynn Kuok, *The U.S.-Singapore Partnership...*, s. 4.

⁵⁶⁷ See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 162.

⁵⁶⁸ Ibidem.

lateralnym. Na tym tle nabierają znaczenia stosunki z Chinami, które dają, przynajmniej niektórym państwom ASEAN, więcej swobody. Pekin nie podnosi bowiem problemu praw człowieka. Amerykańska krytyka Singapuru nie jest ograniczona tylko do represyjnego wewnętrznego prawa i jego implementacji – inną wrażliwą kwestią jest również to, jaką politykę Singapur prowadził wobec Mjanmy. Kiedy w lipcu 1995 roku zwolniono z aresztu mjanmańską przywódczynię opozycji Aung San Suu Syi, Stany Zjednoczone przynajmniej częściowo uznały to za efekt ich nacisku, krytyki, izolacji tego państwa. Singapur przyjął zaś inną interpretację. Stwierdzono bowiem, że jest to konsekwencja rosnących zależności ekonomicznych między Mjanmą a Singapurem i innymi państwami regionu, które wsparły ewolucyjne i stabilne zmiany zachodzące w tym państwie⁵⁶⁹. Tak więc na tle amerykańskiego zaangażowania w promowanie demokracji i praw człowieka Chiny jawią się jako interesująca alternatywa.

Szczególnym wyzwaniem w kontekście balansowania wpływów Stanów Zjednoczonych jest spór na Morzu Południowochińskim⁵⁷⁰, który Singapur postrzega jako jeden z elementów rywalizacji obu mocarstw. Państwo singapurskie nie ma żadnych żądań, oczekiwań ani roszczeń terytorialnych z tym związanych, ale zależy mu na utrzymaniu stabilności w regionie. Gospodarka Singapuru zależy bowiem od stabilności i handlu, także od bezpieczeństwa szlaków wodnych. Jako „małe państwo” Singapur ceni sobie ASEAN, które stanowi miejsce kolektywnego wyrażania opinii i zaangażowania organizacji we współpracę z potęgami. Ma to znaczenie również dlatego, że wewnętrzny konflikt źle wpływa na samą organizację, a jej rozwój i pogłębienie integracji są ważne dla Singapuru. Singa-

⁵⁶⁹ Stephen A. Douglas, Sara U. Douglas, *Economic Implications of the U.S.-ASEAN Dis-course on Human Rights*, „Pacific Affairs” 1996, t. 69, nr 1, s. 72–73.

⁵⁷⁰ *The South China Sea Territorial Disputes: A Multilateral Perspective*, RSIS Event Report, Singapore 2016. Christopher Roberts, *The South China Sea. Beijing's Challenge to ASEAN and UNCLOS and the Necessity of a New Multi-tiered Approach*, The RSIS Working Paper nr 307, Singapore 2017.

pur może być dobrym pośrednikiem w rozwiązaniu tego sporu, ponieważ jest krajem, któremu przypisuje się „podwójną tożsamość”. Jest to państwo, które jest jednocześnie azjatyckie i zachodnie, dzięki czemu może pogodzić różne interesy. Oprócz tego jako „państwo małe” nie stanowi zagrożenia dla innych państw. To, czy Singapur może stać się dobrym pośrednikiem i mediatorem, zależy nie tylko od wyrażenia takiej chęci, lecz także od tego, czy inni postrzegają go jako taki podmiot. W tym kontekście problematyczne wydają się potencjalne oskarżenia o brak neutralności oraz ingerowanie w sprawy wewnętrzne innych państw⁵⁷¹. Singapur jest jednym z niewielu państw regionu, które nie krytykowały Chin za udział w zaostrzaniu konfliktu, ale jednocześnie nie jest krajem prowadzącym prochińską politykę w tym aspekcie⁵⁷². Niemniej w 2011 roku Singapur zapelował do Chin, aby te wyjaśniły swoje roszczenia względem Morza Południowochińskiego. Na tej podstawie Pekin skrytykował Singapur. Zaczęto się również obawiać, że Singapur poprze państwa regionu i wystąpią one, zjednoczone, przeciw Chinom. W 2010 roku, w czasie spotkania ARE, minister spraw zagranicznych George Yeo zauważył, że Singapuruwi zależy na pokojowym rozwiązywaniu sporów w oparciu o prawo międzynarodowe, a także że dokument ASEAN-Chiny z 2002 roku dotyczący tego sporu ma charakter obowiązujący⁵⁷³.

Jak zauważają Mingjiang Li i Hongzhou Zhang, polityka Singapuru wobec tego sporu opiera się na czterech założeniach: 1) Singapur nie ma roszczeń i nie faworyzuje żadnej ze stron, ale jest państwem istotnie zainteresowanym sporem, ponieważ ma to bezpośredni wpływ na jego bezpieczeństwo; 2) Chiny powinny określić swoje roszczenia, tak aby nie powodować pro-

⁵⁷¹ Daniel Wei Boon Chua, *The South China Sea Disputes: Singapore as an "Honest Broker"?*, „RSIS Commentary” 2014, nr 235, 25 listopada 2014 roku.

⁵⁷² Por. „Straits Times” z 7 października 2016 roku; <http://www.straitstimes.com/opinion/chinas-s-china-sea-stance-must-be-able-to-withstand-the-spore-test>

⁵⁷³ Mingjiang Li, Hongzhou Zhang, *Singapore's South China Sea Policy: Implications for Freedom and Safety of Navigation*, w: Shicun Wu, Keyuan Zou (red.), *Securing the Safety of Navigation in East Asia*, Oxford 20113, s. 173.

blemów w komunikacji morskiej; 3) wszystkie zaangażowane strony powinny podejmować działania o charakterze pokojowym, tak aby nie zaburzać rozwoju regionalnego; oraz 4) Singapur opowiada się za implementacją deklaracji z 2002 roku⁵⁷⁴.

Bazując na tych podstawach, polityka Singapuru względem Morza Południowochińskiego została ogłoszona w 2011 roku przez ministra spraw zagranicznych K. Shanmugama, zdaniem którego deklaracja z 2002 roku nie jest dokumentem pozwalającym na rozwiązanie sporu. Dodał, że ASEAN powinno zająć się tą kwestią, a kraje, które nie mają roszczeń w tym względzie – pomóc w rozwiązaniu problemu określenia granic⁵⁷⁵. Singapur wielokrotnie podkreślał, że to ugrupowanie integracyjne może odgrywać ważniejszą rolę w poszukiwaniu wyjścia z kryzysu związanego ze sporem na Morzu Południowochińskim. Politycy singapurscy z zadowoleniem przyjmują też amerykańskie zaangażowanie w ten problem, tym bardziej że wielokrotnie apelowali o zwiększenie militarnej obecności USA w regionie⁵⁷⁶. Postawa Waszyngtonu w tym względzie pomaga bowiem balansować siłę Chin. Dodatkowym aspektem singapurskiego zaangażowania się w ten spór jest stworzenie zaplecza naukowego wspierającego politykę Singapuru przez organizowanie konferencji, seminariów czy spotkań naukowych. Jak zauważył Tommy Koh, Singapur jako państwo neutralne w tym konflikcie może odgrywać pomocną rolę, szczególnie przez współpracę w ramach Centrum Prawa Międzynarodowego Uniwersytetu Narodowego, które – oprócz pracy badawczej – oferuje rekomendacje i stanowi element doradczy dla polityków⁵⁷⁷. Działania te wpisują się więc w kreatywny model adaptacji.

Singapur do połowy 2018 roku będzie koordynatorem relacji ASEAN–Chiny, jest to zatem dobry moment na poprawie-

⁵⁷⁴ Ibidem.

⁵⁷⁵ Ibidem, s. 173.

⁵⁷⁶ Phillip C. Saunders, *The Rebalance to Asia: US-China Relation and Regional Security*, „Strategic Forum” 2013, nr 281, s. 4.

⁵⁷⁷ Mingjiang Li, Hongzhou Zhang, *Singapore's South China Sea...*, s. 181–182.

nie relacji z Pekinem w kwestii sporu na Morzu Południowochińskim.

4.8. Ocena zdolności adaptacyjnych Singapuru

Singapur jest przyjaźnie nastawiony do Stanów Zjednoczonych, darzy ten kraj dużym zaufaniem i uważa je za przyjazne mocarstwo. Inaczej kształtują się relacje z Pekinem. Singapur stara się cały czas odpowiedzieć na pytanie: jaką potęgą są Chiny oraz jakie mają plany? Dla jednych państwo to jest rosnącą potęgą rewizjonistyczną, którą należy ograniczyć przez politykę otaczania. Dla drugich jest ono potencjalnie konstruktywnym członkiem systemu międzynarodowego, z którym należy współpracować. Mimo że nie ma pewności co do strategii Chin, w Singapurze zakłada się, że państwo to chce przede wszystkim skoncentrować się na rozwoju wewnętrznym. Dlatego też liderzy singapurscy uważają, że jest czas, aby nawiązać konstruktywny dialog z Chinami, podczas gdy można przeciwdziałać polityce rewizjonistycznej w wymiarze długofalowym⁵⁷⁸. Wydaje się zatem, że Singapur prowadzi politykę, która angażuje jednocześnie Chiny i Stany Zjednoczone, ale w przypadku pierwszego mocarstwa w wymiarze ekonomicznym i politycznym, a drugiego – w wymiarze militarnym. Singapur wykorzystuje przy tym swoją centralną rolę w ASEAN, aby prowadzić skuteczniejszą politykę wobec tych dwóch państw⁵⁷⁹.

Singapur angażuje się również w problem sporów terytorialnych, szczególnie na Morzu Południowochińskim. Co do zasady państwo singapurskie przyjmuje postawę neutralności, ale uważa, że spór powinien zostać rozwiązany zgodnie z prawem międzynarodowym.

⁵⁷⁸ Evelyn Goh, *Singapore's Reaction...*, s. 4.

⁵⁷⁹ Ibidem, s. 4–5; Alice D. Ba, *Southeast Asia and China*. w: Evelyn Goh (red.), *Between and Between: Southeast Asian Strategic Relations with the U.S. and China*, Singapore 2005, s. 93–108.

Na poziomie bilateralnym Singapur starał się równoważyć „życzliwe podejście” w relacjach z Chinami z jednoczesnym prowadzeniem polityki chroniącej własną autonomię i niezależność. Singapur wspiera procesy regionalne, których kierunek i rozwój wyznacza ASEAN, strategicznie angażujący Chiny. Coraz mniej wątpliwości budzi znaczenie ASEAN w angażowaniu i „utrzymywaniu” Pekinu w regionie, a także przekonywanie Chin do współpracy wielostronnej⁵⁸⁰. Regionalne obawy o to, jakie intencje i motywacje ma państwo chińskie, są dość istotne. Zasada *ASEAN Way* i unikanie określania Chin mianem zagrożeniem sprzyja rozwijaniu dobrych relacji. Alice Ba argumentuje, że podejście ASEAN – określane jako „całościowe zaangażowanie”, które jest nieformalne, niekonfrontacyjne, otwarte i ma charakter wzajemny – pozwoliło na to, aby Chiny mogły przekształcić swoją politykę wobec ASEAN, a przynajmniej spojrzeć na to ugrupowanie integracyjne w sposób bardziej pozytywny i odpowiadać lepiej na potrzeby tej organizacji⁵⁸¹. To ma zaś zagwarantować stabilność i pokój w regionie. Singapur, mimo ograniczonych możliwości, wydaje się najaktywniejszym członkiem ASEAN angażującym oba państwa we współpracę. Działania potwierdzają założenie o przyjęciu kreatywnego modelu adaptacji w polityce zagranicznej. Najważniejsze inicjatywy i cele polityczne tego kraju zostały przedstawione w poniższych tabelach.

⁵⁸⁰ See Seng Tan, *Faced With the Dragon...*, s. 255.

⁵⁸¹ Alice D. Ba, *Who's Socializing Whom? Complex Engagement in Sino-ASEAN*, „The Pacific Review” 2006, t. 19, s. 157–179.

**Tabela 22. Model adaptacji w polityce Singapuru
wobec Stanów Zjednoczonych**

Wpływ/zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym	Cel Singapuru	Effekt działań politycznych	Model adaptacji
wojna w Wietnamie	stabilizacja regionu, ograniczenie wpływów komunistycznych	popieranie i współpraca z USA	kreatywny
wpływy komunistyczne	stabilizacja regionu, ograniczenie wpływów komunistycznych	popieranie i współpraca z USA	kreatywny
wzrost Chin	obecność wojsk amerykańskich	proces równowagi wpływów	kreatywny
pogorszenie relacji USA–Filipiny	obecność wojsk amerykańskich	użyczenie baz i infrastruktury wojskowej	kreatywny
terroryzm	poszerzenie współpracy o nietradycyjne zagrożenia bezpieczeństwa	zacieśnienie współpracy; dialog strategiczny	kreatywny
krytyka związana z prawami człowieka i zasadami demokratycznymi; Mjanma	ograniczenie debaty dot. praw człowieka, podkreślenie roli ASEAN w rozwiązywaniu kwestii Mjanmy	krytyka USA, promocja „wartości azjatyckich”, utrzymywanie zasady niemieszania się w sprawy wewnętrzne	kreatywny

Źródło: oprac. własne.

Tabela 23. Model adaptacji w polityce Singapuru wobec Chin

Wpływ/zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym	Cel Singapuru	Efekt działań politycznych	Model adaptacji
rosnąca potęga Chin	angażowanie Chin we współpracę regionalną, przede wszystkim poprzez ASEAN	Chiny są członkiem większości spotkań ASEAN (m.in. ASEAN+3, ARF, ADMM)	kreatywny
ekonomiczne zależności	utrzymywanie pozycji ważnego partnera w ASEAN	współpraca rozwojowa, projekty ekonomiczne (m.in. park przemysłowy)	kreatywny
chińskie roszczenia terytorialne (Morze Południowochińskie)	równoważenie wpływów	obecność USA	kreatywny
konflikt na Morzu Południowochińskim	stabilizacja	promowanie deklaracji z 2002 roku, prawa międzynarodowego	kreatywny

Źródło: oprac. własne.

Eksperci, z którymi miałam możliwość przeprowadzić wywiady, zgadzają się w ogólnej ocenie polityki adaptacji Singapuru wobec Stanów Zjednoczonych i Chin. Kluczowe znaczenie w tym kontekście ma równoważenie sił tych mocarstw. Na historyczną ewolucję podejścia Singapuru w kwestii relacji z tymi państwami wskazał jeden z ekspertów: „Singapur nie chce być w oficjalnym sojuszu z żadnym państwem, nie chce być przywiązany do żadnej ideologii. Singapur rozwijał zdolności obronne szczególnie w latach dziewięćdziesiątych. Wyzwanie i niekorzystne uwarunkowania nie zmieniły się od 1965 roku. Singapur nadał jest »małym państwem«, o ograniczonych możliwościach. Z singapurskiego punktu widzenia ważne jest, aby nie postrzegać tego państwa jako chińskiej satelity, państwa uzależnionego od Chin, działającego w jego imieniu. Singapur był ostatnim krajem Azji Południowo-Wschodniej, które

nawiązało oficjalne relacje z Chinami. Stany Zjednoczone są bardzo ważnym elementem architektury bezpieczeństwa. Nie zawsze tak było. W 1971 Lee Kuan Yew nie zgodził się na udostępnienie baz USA. Singapur nie chciał być zależny od tego państwa. Stany Zjednoczone traktowane są jako przewidywalne mocarstwo, co do Chin nie ma zaś tej pewności. Każdy zyskuje dzięki rozwojowi ekonomicznemu Chin. Zasadniczo nie ma rywalizacji w regionie, ale trzeba rozumieć, jakie są fundamenty i konsekwencje wzrostu Chin. Nadmierna reakcja zewnętrznych partnerów sprawia, że kwestionuje się bezpieczeństwo wynikające z rosnącej potęgi Chin. Kwestią sporną pozostają uwarunkowania wewnętrzne ChRL i wzrost nastrojów nacjonalistycznych. Azja Południowo-Wschodnia znajduje się w strategicznym położeniu, może to wykorzystać do pośredniczenia w relacjach USA-Chiny”.

Na trudności w balansowaniu potęgi obu mocarstw wskazał inny z respondentów: „Chiny są bardzo ważnym partnerem w wymiarze ekonomicznym, inwestycje chińskie są wszechobecne. Kontrowersyjne jest zaangażowanie Chin w spór na Morzu Południowochińskim. Chiny postrzegane są jako »prześladowca« (*bully*), jest to powszechna percepcja państw ASEAN. Z tego powodu nie wiadomo, jakie ten kraj ma intencje. Singapur jest w stanie równoważyć wpływ Chin i USA w regionie, choć Singapur bardziej ufa Stanom Zjednoczonym. Niektóre działania Singapuru, między innymi pomoc w wojnie w Iraku, wynika z chęci »przypodobania się« USA. Singapur ma duże ambicje w regionie, ale nie może być postrzegany jako państwo, które dąży do dominującej pozycji.”

Kolejny z respondentów zwrócił z kolei uwagę na trudności w odczytywaniu intencji Chin wobec regionu i wynikających z tego trudności w kształtowaniu polityki zagranicznej Singapuru. Jak stwierdził: „Trudno jest ocenić, czy Chiny są zagrożeniem. Z pewnością jest to ważne państwo nie tylko ekonomicznie, ale i w kwestii bezpieczeństwa. ChRL mają możliwość

wpływania na kształt regionu, mogą go destabilizować. Dlatego ważne jest, aby spór na Morzu Południowochińskim był rozwiązywany zgodnie z prawem międzynarodowym. Chiny prowadzą coraz bardziej asertywną politykę, Singapur ma trudności z zaakceptowaniem nowej roli tego mocarstwa. Ekonomiczny wymiar współpracy jest korzystny, wątpliwości budzą jednak kwestie polityczne. Singapur ma małe możliwości oddziaływania na region, dlatego ważna jest współpraca ze Stanami Zjednoczonymi”.

Kolejny respondent wskazał na ewolucyjną zmianę roli dwóch kluczowych mocarstw w tym regionie świata. Stany Zjednoczone stopniowo poszerzały przestrzeń działania dla swojego rywala. Zdaniem eksperta, „Singapur znajduje się w bardzo trudnej pozycji, gdy musi decydować między Chinami a Stanami Zjednoczonymi. Stany Zjednoczone nie są już najważniejszym partnerem gospodarczym w regionie. W wymiarze ekonomicznym Chiny są istotniejszym partnerem. Stany Zjednoczone pozostają jednak hegemonem w regionie. Większość państw twierdzi, że nie chce wybierać między tymi potęgami. To kłamstwo. Już dawno wybrały. W wymiarze ekonomicznym Stany Zjednoczone powinny pozostać bardzo silnym drugim partnerem, ale w wymiarze militarnym USA są niezbędne”.

Inny z respondentów zwrócił z kolei uwagę na trudności w akceptacji zależności od wielkich mocarstw i podkreślił, że polityka równowagi sił jest najlepszą możliwą opcją, jaką może przyjąć Singapur. Jak stwierdził ekspert: „Chiny są ważnym partnerem handlowym. W interesie Singapuru jest przekonać ten kraj do współpracy, angażować go w instytucje regionalne, nie zaś sprawić wrażenie prowadzenia polityki otaczania. Zresztą nie jest to już możliwe. Zależność ekonomiczna od Chin nie jest tak problematyczna jak zależność w zakresie bezpieczeństwa od USA. To jest dużym wyzwaniem – jak współpracować ze Stanami Zjednoczonymi, ale jednocześnie nie być od nich zależnym. Innym wyzwaniem są problemy wewnętrzne USA i to, że polityka zagra-

niczna jest tam zależna od nastrojów społecznych. Stany Zjednoczone są w trudnej sytuacji, gdyż nie mogą sobie pozwolić na tak duże zaangażowanie w sprawy międzynarodowe jak kiedyś. Za wyjątkiem sporu na Morzu Południowochińskim, relacje z Chinami nie budzą większych zastrzeżeń”.

W podobnym tonie sformułowana została wypowiedź innego z ekspertów. Jak stwierdził: „Singapur nie prowadzi polityki, która wskazywałaby na przywiązanie do którejś ze stron, nie chce być niczym sojusznikiem. Najważniejszym celem politycznym jest utrzymywać zrównoważone relacje między Stanami Zjednoczonymi a Chinami”.

Kolejna wypowiedź skupia się na tym, że Pekin nie zawsze jest pozytywnie nastawiony do polityki balansowania potęgi przyjętej przez Singapur. Można domniemywać, że za takim podejściem Chin stoi chęć ograniczenia wpływów swojego rywala. Jak zwrócił uwagę jeden z ekspertów: „Singapur jest państwem, które bardzo aktywnie działa, aby relacje między Stanami Zjednoczonymi a Chinami były w równowadze. Jest to jeden z elementów, który utrudnia współpracę państwa singapurskiego z Chinami. Lee Kuan Yew wielokrotnie podkreślał znaczenie obecności USA, z tego powodu był krytykowany przez chińskich przedstawicieli”.

Podsumowując te wypowiedzi: można stwierdzić, że eksperci, z którymi miałam przyjemność przeprowadzić wywiady, są zgodni w swojej ocenie polityki Singapuru wobec Stanów Zjednoczonych i Chin, a pewne różnice można dostrzec jedynie w niuansach konstruowanych opinii. Wszyscy zgadzają się, że singapurska zdolność adaptacyjna przejawia się w dostrzeganiu zmian w potęgze w regionie Azji Południowo-Wschodniej, staraniach podejmowanych w utrzymaniu równowagi sił i zapewnieniu zarówno Waszyngtonu, jak i Pekinu, że Singapur jest jedynie bezstronnym pośrednikiem dążącym do utrzymania pokoju, bezpieczeństwa i rozwoju regionu. Powyższe zacytowane opinie można spróbować podsumować w następujący sposób:

- 1) Singapur nie chce być w oficjalnym sojuszu z żadnym państwem i nie jest przywiązany do żadnej ideologii; kraj ten jednocześnie dostrzega zmiany zachodzące w dystrybucji potęgi i stara się do nich aktywnie dostosować;
- 2) Oba mocarstwa są bardzo ważne dla Azji Południowo-Wschodniej, przy czym Stany Zjednoczone są wykorzystywane przez Singapur przede wszystkim w zapewnieniu bezpieczeństwa regionu, a z Chinami prowadzona jest przede wszystkim współpraca gospodarcza;
- 3) Choć, historycznie rzecz biorąc, Singapur nie chciał się wiązać ścisłymi więzami z USA, państwo to jest postrzegane jako przewidywalne mocarstwo, podczas gdy wobec Chin pozostaje wiele niepewności; stąd Singapur bardziej ufa Stanom Zjednoczonym;
- 4) Jednocześnie jednak zależność ekonomiczna Singapuru od Chin nie jest tak problematyczna jak zależność w zakresie bezpieczeństwa od USA;
- 5) Singapur nie jest stroną sporu na Morzu Południowochińskim, a sam konflikt jest tam postrzegany jako jeszcze jeden przejaw rywalizacji obu mocarstw; Singapur stara się zachować neutralność i oferować swoje usługi, jednocześnie jednak oczekuje od Pekinu jasnego sformułowania swoich roszczeń terytorialnych;
- 6) Singapur może wiele zyskać na pośredniczeniu między Waszyngtonem a Pekinem.

Adaptacja w polityce Singapuru wobec instytucji regionalnych, dyplomacji ekonomicznej i obronnej oraz potęg regionalnych

5

5.1. Adaptacja w polityce Singapuru wobec ASEM

Singapur był jednym pomysłodawców utworzenia nowego forum współpracy – Dialog Azja–Europa. Premier Singapuru Goh Chok Tong już w 1994 roku zaczął bardzo aktywnie działać na rzecz stworzenia tej instytucji, co udało się po dwóch latach zabiegów dyplomatycznych. W efekcie dialog rozpoczęto w 1996 roku. Singapur był państwem, któremu – jak się wydaje – najbardziej zależało na powołaniu ASEM. Jest to wyraźny przejaw kreatywnej polityki Singapuru.

Forum powstało w celu stworzenia platformy, która pozwoliłaby na zbliżenie dwóch regionów: europejskiego i azjatyckiego. Inicjatywa wypełniła brakujący element trójstronnego zaangażowania Azji, Ameryki Północnej i Europy. Dla Azji Wschodniej ASEM jest platformą równoważącą relacje transpacyficzne w ramach APEC i PECC, a dla Unii Europejskiej jest to uzupełnienie jej relacji transatlantyckich rozwijanych dotąd przede wszystkim w NATO⁵⁸².

⁵⁸² K. Kesavapany, Mely Caballero-Anthony, *Singapore Country Report*, w: Tadashi Yamamoto, Yeo Lay Hwee (red.), *ASEM in its Tenth Year: Looking Back, Looking Forward*,

Spotkania i szczyty ASEM są szczególnie istotne dla „małych państw”, w tym dla Singapuru. W ramach ASEAN, Forum Regionalnego ASEAN czy APEC Singapur miał kontakt z wieloma państwami, ale dopiero ASEM pozwoliło na rozmowy z państwami europejskimi na platformie wielostronnej. W 1997 roku powołano Fundację ASEM (Asia–Europe Foundation, ASEF), która jest również sekretariatem dialogu realizowanego w ramach ASEM. ASEF – w przeciwieństwie do ASEM – ma zinstytucjonalizowaną formę. Taka konstrukcja współpracy euro-pejsko-azjatyckiej wydaje się być wyjściem naprzeciw Azji do bardziej sformalizowanych form dialogu. Dzisiaj ASEM skupia 53 państwa, a także dwa podmioty pozapaństwowe: sekretariat ASEAN i Unię Europejską.

Dialog ASEM jest budowany na trzech podstawowych filarach: 1) promowaniu współpracy gospodarczej; 2) upowszechnianiu dialogu politycznego i bezpieczeństwa; oraz 3) wzmacnianiu relacji kulturowych. Dialog polityczny obejmuje głównie spotkania ministerialne i przedstawicieli wysokiego szczebla; z kolei dialog ekonomiczny realizowany jest w ramach spotkań ministrów finansów oraz dwóch sformułowanych dotąd planów działania (*Action Plans*)⁵⁸³. Dialog kulturowy ma charakter najbardziej zinstytucjonalizowany i odbywa się głównie za pośrednictwem ASEF. Mimo pewnych trudności występujących w ramach dialogu prowadzonego w ASEM ważna jest nieformalność tej współpracy, sprzyjająca interesom i założeniom polityki zagranicznej Singapuru.

Jednym z celów ASEM jest rozwijanie współpracy w zakresie ochrony praw człowieka. Państwa Azji Południowo-Wschodniej krytykowane są przez Europę za nieprzestrzeganie tych praw, a szczególnie trudna sytuacja społeczno-polityczna występuje w analizowanej już wcześniej Mjanmie. Kwestie te utrudniają

Japan Center for International Exchange, Tokyo 2006, s. 119–123.

⁵⁸³ Yeo Lay Hwee, *Asia and Europe: the Development and Different Dimensions of ASEM*, London–New York 2004, s. 44.

nie tylko wzajemną współpracę, lecz także proces podejmowania decyzji. Kwestia mjanmańska wzbudziła wiele kontrowersji w ramach forum, ponieważ istniał między stronami głęboki spór, czy państwo to może uczestniczyć w spotkaniach ASEM. Singapur, tak jak inne państwa regionu, uważał, że Mjanma – będąca przecież członkiem ASEAN – została przyjęta do dialogu bez stawiania żadnych warunków dotyczących zmian wewnętrznych. Państwa Unii Europejskiej z kolei przyjęły jednolite stanowisko i uwarunkowały akceptację Mjanmy jako uczestnika dialogu od rozpoczęcia tam procesu demokratyzacji⁵⁸⁴. W efekcie Mjanma została przyjęta do ASEM dopiero w 2004 roku, co można jednak uznać za sukces Singapuru i innych państw ASEAN.

Prace w ramach ASEM oceniane są różnie, ponieważ często są krytykowane za nieefektywność. W 1999 roku wydano raport, w którym zasugerowano, aby – w celu poprawy pracy tego forum – przejść do współpracy również w wymiarze politycznym i strategicznym. Wydaje się, że było to w interesie europejskim, państwa wschodnioazjatyckie preferowały bowiem skoncentrowanie się na kwestiach związanych z rozwojem gospodarczym i unikanie spraw dotyczących praw człowieka czy bezpieczeństwa, które są uważane za bardzo wrażliwe tematy. Do innych kwestii, na których zależy państwom europejskim, należy zaliczyć kontrolę zbrojeń, zapobieganie korupcji czy zapewnienie przejrzystości działań rządów. We wspomnianym raporcie poświęcono tylko dwie strony na omówienie spraw ASEAN, z czego większość dotyczyła problemów związanych z ochroną praw człowieka. Mimo pewnych obiekcji Singapuru wynikających z takiej mesjanistycznej postawy Unii Europejskiej, państwo to traktuje ASEM jako ważne forum współpracy⁵⁸⁵.

Ze względu na nieefektywne i trudne negocjacje w ramach WTO wydawało się, że mniejsze platformy współpracy mogą

⁵⁸⁴ Trevor Wilson, *Foreign Policy as a Political Tool: Myanmar 2003–2006*, w: Monique Skidmore, Trevor Wilson (red.), *Myanmar: The State, Community and the Environment*, Canberra 2007, s. 92.

⁵⁸⁵ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 184.

posłużyć jako sposób na rozwiązanie przynajmniej części istniejących problemów. ASEM miał pełnić właśnie taką właśnie funkcję⁵⁸⁶. Singapurowi zależało na tym, aby wykorzystać dialog do wypracowania wspólnego stanowiska w zakresie dalszej liberalizacji rynków, co następnie zostałoby przeniesione na negocjacje w ramach WTO, i do negocjowania ustępstw z poszczególnymi państwami. Problemem było to, że państwa ASEM działały w grupach. Unia Europejska prezentowała jednolite stanowisko, w efekcie czego nie można było dojść do porozumienia. Wydaje się zatem, że – jeśli weźmie się pod uwagę pogłębienie współpracy w kwestiach ekonomicznych – ASEM zawiodło oczekiwania Singapuru. Warto jednak dodać, że państwo to ma również trudności związane z wypracowaniem wspólnego stanowiska w tej kwestii z innymi państwami własnego regionu, przede wszystkim ze względu na różnice w rozwoju gospodarczym⁵⁸⁷.

Mimo krytycznej opinii ASEM pozostaje ważnym forum, ponieważ pomaga utrzymać kontakty ekonomiczne między Europą a Azją. Singapur wykorzystuje ASEM, aby nawiązywać i rozwijać relacje bilateralne w czasie spotkań wielostronnych. Jest to szczególnie przydatne narzędzie w polityce „państw małych”. Jak już wspomniałam, Singapur był rozzaczarowany postawą Stanów Zjednoczonych wobec azjatyckiego kryzysu finansowego, który wybuchł w 1997 roku. Spodziewano się bowiem, że Waszyngton zaproponuje pomoc państwom dotkniętym kryzysem. ASEM okazało się dużo bardziej efektywnym narzędziem, ponieważ podczas szczytu w 1998 roku w Londynie został utworzony ASEM Trust Fund⁵⁸⁸.

Idea utworzenia ASEM i funkcjonowania forum leżała w interesie Singapuru, ponieważ postrzegano je jako sposób na poradzenie sobie ze spowolnieniem gospodarczym i wzmocnienie

⁵⁸⁶ Alfredo C. Robles, *The Asia-Europe Meeting: The Theory and Practice of Interregionalism*, London–New York 2008, s. 82.

⁵⁸⁷ Ibidem, s. 87, 163–165.

⁵⁸⁸ Yeo Lay Hwee, *Asia and Europe...*, s. 42.

współpracy ekonomicznej. Taka percepcja dialogu była podzielana przez państwa europejskie. Unia Europejska obawiała się, że APEC, zmierzający w stronę utworzenia bloku handlowego, mogłoby częściowo wykluczyć Europę z rynków azjatyckich. Unii Europejskiej zależało na utrzymywaniu kontaktów z państwami wschodnioazjatyckimi, a Singapurowi – na dywersyfikacji współpracy. ASEM mogło być też przydatne, ponieważ stanowiło miejsce współpracy kulturowej i edukacyjnej i, jako takie, mogło dać przewagę regionowi nad Stanami Zjednoczonymi, które zdominowały pracę APEC⁵⁸⁹.

5.2. Adaptacja w polityce Singapuru wobec APEC

APEC to układ integracyjny dotyczący współpracy gospodarczej między państwami regionu. Został powołany w 1989 roku, a sekretariat utworzono w 1993 roku – znajduje się on w Singapurze. Podstawowymi celami APEC jest liberalizacja i integracja rynków, znoszenie barier oraz działania na rzecz poprawy i zapewnienia sprawiedliwego rozwoju gospodarczego. Singapur od początku był gorącym zwolennikiem powstania tego forum, które postrzegał jako szansę na rozwijanie gospodarek w regionie, zacieśnianie relacji ekonomicznych, a także promowanie liberalizacji leżącej w jego interesie⁵⁹⁰. Poza tym APEC było postrzegane jako narzędzie do poprawy bezpieczeństwa w regionie⁵⁹¹. Współpraca stabilizuje region, a jej zapewnienie jest postrzegane jako warunek konieczny do zabezpieczenia niezakłóconego rozwoju ekonomicznego.

APEC miało szczególne znaczenie dla Singapuru w latach dziewięćdziesiątych, ponieważ wtedy Singapur był jednym z największych odbiorców bezpośrednich inwestycji zagranicz-

⁵⁸⁹ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 184.

⁵⁹⁰ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 18.

⁵⁹¹ Mark Beeson, *Institutions of the Asia-Pacific: ASEAN, APEC and Beyond*, Oxon–New York 2009, s. 46.

nych (Foreign Direct Investments, FDI). Forum to, podobnie jak inne instytucje, miało wspomagać procesy liberalizacyjne w regionie. Niezadowolenie państw członkowskich ASEAN z negocjacji w ramach WTO sprawiło, że APEC postrzegano jako miejsce, które pomogłoby rozwiązać związane z tym problemy. Singapur szybko jednak poczuł się rozczarowany tempem prac w ramach APEC. Uważa się tam, że forum mogłoby także odegrać większą rolę w międzynarodowych stosunkach gospodarczych. Jako przykład niektórzy badacze wskazują fakt, że APEC przyczyniło się do rozwiązania problemów negocjacyjnych z 1993 roku dotyczących sporu o rolnictwo, dzięki czemu udało się zakończyć rundę WTO w Urugwaju⁵⁹². Singapur oczekiwał, że APEC podobne mogłoby podjąć działania w kontekście rundy Doha. Tak się jednak nie stało.

W jednym z wywiadów obecny premier Singapuru Lee Hsien Loong wskazał na znaczenie APEC dla swojego kraju: „Singapur jest uzależniony od powiązań ekonomicznych, inwestycyjnych i politycznych z regionalnymi gospodarkami. Nasze uczestnictwo w APEC ma istotne znaczenie dla rozwoju (...). Singapur współpracuje z uczestnikami ugrupowania bilateralnie i multilateralnie. APEC jest więc wartościową platformą współpracy”⁵⁹³.

W 1995 roku Singapur zaczął akcentować włączenie kwestii bezpieczeństwa do dialogu odbywającego się w ramach APEC. Premier Goh Chok Tong wyraził wówczas nadzieję, że forum podejmie również tę tematykę⁵⁹⁴. Dodatkową przyczyną było zaniepokojenie Singapuru problemem terroryzmu, zwłaszcza ze względu na bliskość państw, w których dominuje islam. W efekcie APEC, mimo że zdecydowanie ukierunkowane na

⁵⁹² Chia Slow Yue, Mari Pangetsu, *Rise of East Asian Regionalism*, w: Hadi Soesastro, Christopher Findlay (red.), *Reshaping the Asia Pacific Economic Order*, London–New York 2006, s. 115–124.

⁵⁹³ Wywiad z premierem Lee Hsien Loong przeprowadzony w 2014 roku; dostęp: https://www.apec.org/Press/Features/2014/1105_pmlee

⁵⁹⁴ Frank Langdon, Brian L. Job, *APEC Beyond Economics The Politics of APEC*, Working Papers 1997, nr 243, Kellogg Institute of International Studies, s. 4.

kwestie ekonomiczne, zaczęło zwracać uwagę – w dużej mierze dzięki zaangażowaniu Singapuru – również na aspekt bezpieczeństwa, chociaż na razie problematyka ta znajduje się w początkowym stadium.

Pewne rozczarowanie wynikające z tempa integracji w ramach APEC sprawiło, że państwa członkowskie ASEAN zaczęły wyrażać zainteresowanie i preferować współpracę o charakterze subregionalnym. Niektórzy ekonomiści zaczęli sugerować, że ta tendencja może doprowadzić do erozji znaczenia APEC. Podpisywanie dwustronnych umów o wolnym handlu jest przejawem tego globalnego trendu. Trzej członkowie tego forum – Singapur, Chile i Meksyk – byli najbardziej aktywni w proponowaniu tego typu porozumień, zarówno z członkami APEC, jak i państwami spoza ugrupowania⁵⁹⁵. W przypadku Singapuru działania są podejmowane ze względu na ochronę interesu narodowego, co wpisuje się w kreatywny model adaptacji.

5.3. Adaptacja w obszarze dyplomacja obronnej

Wydaje się, że polityka zagraniczna Singapuru jest racjonalna i podlega precyzyjnym kalkulacjom pomagającym określić, co przynosi największe korzyści. Jak wskazują Diane K. Mauzy i R.S. Milne, singapurscy politycy przyjmują raczej perspektywę hobbesowską, zgodnie z którą każdy dąży do zdobycia potęgi kosztem innych. Z tego powodu polityka zagraniczna ma charakter pragmatyczny, a przedstawiciele Singapuru dążą do sytuacji, w której ich państwo będzie potrzebne innym w ramach stosunków międzynarodowych. Sposobem na zapewnienie sobie bezpieczeństwa jest zatem stworzenie systemu zależności, dzięki któremu państwo singapurskie będzie traktowane jako niezbędny element struktury regionalnej czy – szerzej – mię-

⁵⁹⁵ Ippei Yamazawa, *APEC's Achievements and Tasks*, w: Riyana Miranti, Denis Hew Wei-Yen (red.), *APEC in the 21st Century*, Singapore 2004, s. 13.

dzynarodowej. Zasadniczo wynika to ze słów samego premiera Lee Kuan Yew, według którego Singapur może sobie zapewnić bezpieczeństwo tylko jeśli przetrwanie tego państwa będzie leżało w interesie innych podmiotów⁵⁹⁶. Podejście do suwerenności z biegiem lat ewoluowało w Singapurze. Początkowo suwerenność jako odpowiedzialność i suwerenność jako prawo traktowane były podobnie, a obecnie coraz częściej widać sprzeczności między tymi dwiema kategoriami. Jest to o tyle istotne, że – mimo wielu zmian – polityka zagraniczna Singapuru cały czas wydaje się kształtowana na podstawie obaw związanych z wielkością i możliwościami tego państwa⁵⁹⁷.

Singapur jest przekonany, że „państwa małe” są w stanie przetrwać jedynie wtedy, gdy członkowie systemu międzynarodowego przestrzegają zasad, norm i prawa międzynarodowego. Jednym z takich warunków przestrzeganie przez innych członków systemu zasady nieingerencji w sprawy wewnętrzne, poszanowania suwerenności, a także zapewnienia, że relacje między państwami są zgodne z prawem międzynarodowym⁵⁹⁸. Z tego powodu niektórzy zauważają, że Singapur za najważniejszą organizację uznaje ONZ. Choć państwo singapurskie krytycznie odnosi się do niektórych elementów pracy tej organizacji, to jednocześnie stoi na stanowisku, że to Organizacja Narodów Zjednoczonych powinna odgrywać najważniejszą rolę w kształtowaniu prawa międzynarodowego, zapewnianiu bezpieczeństwa i pokoju na świecie. Co do zasady, Singapur broni zasady suwerenności i nieingerencji w sprawy wewnętrzne państwa oraz sprzeciwia się wykorzystywaniu agresji, aby wpływać na zmiany w innych krajach⁵⁹⁹.

Singapur intensywnie rozwija swój potencjał militarny. Związane jest to nie tylko z silnym przywiązaniem do utrzymania

⁵⁹⁶ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 174.

⁵⁹⁷ See Seng Tan, *Mailed Fists and Velvet Gloves: The Relevance of Smart Power to Singapore's Evolving Defence and Foreign Policy*, „Journal of Strategic Studies” 2015, t. 38, nr 3, s. 334.

⁵⁹⁸ Ibidem, s. 341.

⁵⁹⁹ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 181.

adekwatnego potencjału i możliwości odstraszenia, lecz także z decyzją polityczną dotyczącą militarnego zaangażowania się w międzynarodowe misje na rzecz utrzymania pokoju (*peacekeeping*), działania związane z klęskami żywiołowymi oraz aktywność w innych aspektach dotyczących nietradycyjnych zagrożeń dla bezpieczeństwa. To z kolei skłania część badaczy do uznania, że Singapur stara się połączyć *soft power* z *hard power*, a więc stworzyć własną wersję *smart power*⁶⁰⁰. Co do zasady koncepcja *smart power* jest zarezerwowana dla największych potęg, również mocarstw regionalnych⁶⁰¹. Singapur jednak, za względu na prezentowaną aktywność, wpisuje się, przynajmniej częściowo, w założenia tego podejścia. Wątpliwości budzi to, czy za pomocą koncepcji *smart power* można analizować aktywność „państwa małego”⁶⁰². Niemniej, wpisuje się ona w pragmatyczną politykę zagraniczną Singapuru i założenia doktryny bezpieczeństwa, odwołującej się do ochrony narodu przez strategię odstraszenia i wykorzystania narzędzi dyplomatycznych. Singapurskie podejście do polityki zagranicznej charakteryzuje „niesentymentalny pragmatyzm” i brak ideologii, czyli cechy, które politycznie uznawane są za źródło sukcesu Singapuru⁶⁰³.

Singapur konsekwentnie rozwija swoją dyplomację obronną przynajmniej z kilku powodów. Po pierwsze, po zakończeniu zimnej wojny znaczenie bezpieczeństwa i jego rozumienie zmieniło się. Bezpieczeństwo jest obecnie postrzegane szeroko, a więc włącza się w to takie kwestie jak żywność, klimat, środowisko naturalne, ekonomię, a także problemy mające charakter transnarodowy. Obok tych problemów znajdują się tradycyjne zagrożenia. Po drugie, jedną z konsekwencji szerokiego ujęcia bezpieczeństwa jest trudność lub brak możliwości rozwiązywania problemów samodzielnie. W rezultacie państwa powinny zacząć polegać na wielostronnych porozumieniach i współpra-

⁶⁰⁰ See Seng Tan, *Mailed Fists...*, s. 333.

⁶⁰¹ Zob. Joseph S. Nye, *The Future of Power*, New York 2011, s. 291–329.

⁶⁰² See Seng Tan, *Mailed Fists...*, s. 333.

⁶⁰³ Ibidem.

cy. Po trzecie, zmieniła się również rola i znaczenie sił zbrojnych, szczególnie w kontekście coraz częściej pojawiających się kryzysów o charakterze innym niż militarne, takich jak klęski żywiołowe czy humanitarne. W tym kontekście utrzymywanie pokoju i zaangażowanie w dyplomację obronną nabierają dodatkowego znaczenia⁶⁰⁴.

Istotną kwestią pozostaje to, jak Singapurskie Siły Obronne (Singapore Armed Forces, SAF) definiują dyplomację obronną. Jej sensem i celem jest prowadzenie operacji wojskowych tak, aby zapobiegać konfliktom. Innymi słowy: dyplomacja ma za zadanie nie dopuścić do wojny. Na to zagadnienie można patrzeć z różnych perspektyw i można rozróżnić co najmniej dwa rodzaje zachowań. Pierwsze z nich to „dyplomacja przymusowa”⁶⁰⁵, drugie zaś to zaangażowanie w ruchy pacyfistyczne i współpracę. Takie działania mają się przyczynić do budowy pokoju, stabilizacji i bezpieczeństwa⁶⁰⁶. Zaangażowanie Singapuru w kwestię dyplomacji obronnej ma przynajmniej dwa wymiary. Po pierwsze, promowana jest współpraca militarna z innymi siłami zbrojnymi, przez różne aktywności, w tym wymianę osobową, realizację wspólnych projektów oraz ćwiczenia obronne. SAF traktuje to jednak jako element uzupełniający w podejściu do samowystarczalności. Po drugie, Singapur promuje współpracę obronną z ważnymi dla siebie partnerami, przede wszystkim Stanami Zjednoczonymi, ale również państwami spoza ASEAN w ramach Układu Obronnego Pięciu Sił (Five Power Defence Arrangements, FPDA). Strategia Singapuru zakłada więc współpracę, mimo że oparta jest przede wszystkim na narodowej samowystarczalności i odstraszeniu⁶⁰⁷.

Ministerstwo Obrony i SAF powstało, aby dbać o pokój i bezpieczeństwo poprzez posiadanie niezbędnego potencjału odstra-

⁶⁰⁴ Ibidem, s. 345.

⁶⁰⁵ Alexander L. George, *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, Washington 1991.

⁶⁰⁶ See Seng Tan, *Mailed Fists...*, s. 346.

⁶⁰⁷ Zobacz rozdział 2.

szania, ale również przez wykorzystanie narzędzi dyplomatycznych. Pierwszy filar odstraszania zapewnia SAF przy wsparciu takich doktryn jak Obrona Całkowita (Total Defence, TD), jak również przez stałe rozwijanie potencjału militarnego. Drugi filar, czyli dyplomacja obronna, polega na kształtowaniu i nawiązywaniu dobrych relacji nie tylko z państwami regionu, lecz także spoza niego, przede wszystkim dzięki współpracy militarnej⁶⁰⁸.

Jak zauważa Michael Leifer, jeśli siłą polityki zagranicznej jest poradzenie sobie ze słabościami, to podstawową koncepcją powinno być zapewnienie równowagi sił. W interesie Singapuru leży utrzymanie takiej sytuacji w regionie, aby żadne państwo nie było zbyt silne i nie mogło stanowić zagrożenia. Dla Singapuru równowaga sił oznacza również – jak już wspomniałam – nieangażowanie się w sojusze obronne. Jako małe państwo Singapur stara się kształtować i wpływać na dystrybucję potęgi w regionie. Siła militarna jest podstawowym komponentem bezpieczeństwa, ale relacje obronne zyskują również dzięki otwartej polityce ekonomicznej czy zaangażowaniu w wielostronną współpracę. Wspomniany badacz uważa, że singapurska polityka ma charakter eklektyczny. Oprócz realistycznych środków realizacji celów polityki zagranicznej, praktyka polityczna Singapuru jest bardziej złożona i skomplikowana. Jest to podyktowane geopolityką, potrzebami ekonomicznymi, a także doświadczeniami wynikającymi ze współpracy regionalnej i międzynarodowej⁶⁰⁹.

Jak już wspominałam, podejście Singapuru do kwestii obronnych jest co do zasady realistyczne. Oficjalnie filozofia obronna Singapuru nie opiera się na dostrzeganiu zewnętrznego zagrożenia, ale raczej na rozwijaniu zdolności, które ograniczałyby potencjalne niebezpieczeństwa. Singapurska strategia odstraszania jest tworzona przy pomocy wspomnianej doktryny Obrony Całkowitej, która została sformułowana w 1984 roku, aby „zjednoczyć wszystkie

⁶⁰⁸ Zob. Tan Tai Yong, *Singapore: Civil-Military Fusion*, w: Muthiah Alagappa, *Coercion and Governance: The Declining Political Role of the Military in Asia*, Stanford 2001, s. 276–292.

⁶⁰⁹ Michael Leifer, *Singapore's Foreign s...*, s. 27.

grupy społeczne, rząd, biznes i ludzi w celu obrony kraju”. Stąd też Richard A. Deck uważa, że celem przyjęcia doktryny Obrony Całkowitej, będącej jednym z podstawowych dążeń polityki zagranicznej Singapuru, jest osiągnięcie wszechstronnego bezpieczeństwa (*comprehensive security*)⁶¹⁰. Doktryna ta uwzględnia tradycyjne rozumienie bezpieczeństwa, czyli związane z wymiarem militarnym, a także bezpieczeństwo obywatelskie, ekonomiczne, psychologiczne i społeczne. Za każde z tych wymiarów odpowiada inne ministerstwo. W pierwszym przypadku jest to Ministerstwo Obrony, w pozostałych obszarach są zaś to kolejno: Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Ministerstwo Handlu i Przemysłu, Ministerstwo Informacji i Sztuki oraz Ministerstwo Rozwoju Społecznego⁶¹¹.

Ze względu na uwarunkowania historyczne i geograficzne obawy Singapuru dotyczące bezpieczeństwa określane są mianem „zagrożeń z północy”. Japonia w latach czterdziestych, Malaje w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych, Wietnam od lat sześćdziesiątych do osiemdziesiątych, Chiny od lat pięćdziesiątych do osiemdziesiątych, Malesja w latach osiemdziesiątych to tylko kilka przykładów zagrożeń, sporów i źródeł destabilizacji w regionie⁶¹².

W latach siedemdziesiątych XX wieku Singapur na nowo kształtował swoją politykę bezpieczeństwa, co było związane z wycofaniem się z regionu sił brytyjskich. Po uzyskaniu niepodległości singapurski rząd nalegał, aby wojska Wielkiej Brytanii pozostały w tym kraju, co udało się do końca 1971 roku. W listopadzie 1971 roku weszła jednak w życie umowa zwana Układem Obronnym Pięciu Sił (Five Power Defence Arrangements, FPDA), zawarta między Wielką Brytanią, Australią, Nową Zelandią, Malesją i Singapurem, która miała między innymi zapewnić bezpieczeństwo ostatniemu z wymienionych państw. Porozumienie miało również

⁶¹⁰ Richard A. Deck, *Foreign Policy*, w: Michael Haas (red.), *The Singapore Puzzle*, Westport–Connecticut–London 1999, s. 125.

⁶¹¹ Tim Huxley, *Singapore's Strategic Outlook and Defence Policy*, w: Joseph Chinyong Liow, Ralf Emmers (red.), *Order and Security in Southeast Asia: Essays in Memory of Michael Leifer*, London–New York 2006, s. 141.

⁶¹² Ibidem, s. 128.

przyczynić się do zbliżenia i zbudowania zaufania między Singapurem a Malesją. Singapur chciał przede wszystkim utrzymywać dobre relacje z Wielką Brytanią, Australią i Nową Zelandią, ponieważ te państwa miały zabezpieczać region przed ewentualnymi konsekwencjami wynikającymi z rywalizacji i konfliktu między Malesją a Indonezją, szczególnie że ASEAN deklarowało w tym względzie neutralność⁶¹³. Porozumienie to spełniło jeden podstawowy cel: w momencie zawarcia zapewniło równowagę sił w regionie⁶¹⁴. Poniższa tabela przedstawia największe zmiany zachodzące w regionie w kwestii bezpieczeństwa.

Tabela 24. Rola ASEAN w zmieniającym się środowisku bezpieczeństwa regionu w latach 1967–2017

	1967-	1997-	2017-
bezpieczeństwo regionalne – środowisko	zimna wojna, państwa podzielone na blok komunistyczny i antykomunistyczny, wojny w Indochinach, konflikty wewnętrzne	postzimnowojenna stabilizacja, otwarcie i rozwój ekonomiczny Chin, rozszerzenie ASEAN, kryzys finansowy	relatywna stabilizacja, zależności ekonomiczne, ale rosnąca rywalizacja geopolityczna między potęgami
percepcja zagrożenia przez państwa regionu	teoria domina, obawa eksportowania komunizmu	problemy ekonomiczne, destabilizacja region	nietradycyjne problemy bezpieczeństwa (zmiana klimatu, przestępczość transnarodowa; terroryzm, konflikt na morzu południowowschodnim)
rola wielkich potęg	interwencja USA w Wietnamie, SEATO, rewolucja kulturalna w Chinach	USA mniej aktywne w regionie po 9/11, chińskie soft power (charm offensiv), nowa koncepcja bezpieczeństwa	'szukające równowagi' USA, 'asertywne' Chiny, 'normalizująca się' Japonia, 'wschodzące' Indie, 'odnawiająca się' Rosja

⁶¹³ Michael Leifer, *Singapore's Foreign...*, s. 64.

⁶¹⁴ Ibidem.

	1967-	1997-	2017-
znaczenie tożsamości regionalnej	nieufność wynikająca z Konfrontasi, konflikt między Filipinami a Malesją o Sabah, napięcia między Singapurem a Malesją	rozwój instytucji kształtujących architekturę ASEAN takich jak: ARF, APT	przyjęcie Karty ASEAN, wspólnota ASEAN
typy współpracy dot. bezpieczeństwa	budowania zaufania, unikanie konfliktów, brak formalności i nieregularne spotkania dotyczące bezpieczeństwa	inkluzyjne mechanizmy bezpieczeństwa oparte na współpracy jak ARF; dyplomacja nieformalna (track II dyplomacy)	bardziej zinstytucjonalizowana współpraca, poprzez: ADMM, ADMM+, EAS, większa uwaga na nietradycyjne bezpieczeństwo

Źródło: Aileen Baviera, *Preventing War, Building a Rules-based Order: Challenges Facing the ASEAN Political-Security Community*, w: Aileen Baviera, Larry Maramis (red.), *Building ASEAN Community: Political-Security and Socio-cultural Reflections*, Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, Jakarta 2017, s. 5.

Oprócz wspomnianego już „zagrożenia z północy”, dostrzegane jest również „zagrożenie z zachodu”. W przeciwieństwie do pierwszego, to drugie opiera się na nieco innych założeniach, dotyczy bowiem ochrony Singapuru pod względem kulturowym, ekonomicznym i politycznym. Jest to dość istotne, ponieważ zasadniczo tylko Zachód jest ideologicznym przeciwnikiem Singapuru. Szczególnie zwraca się uwagę na podejście tego państwa do liberalizmu politycznego, co sprawia, że stosowany tam model zarządzania i jego system polityczny są często krytykowane przez Zachód⁶¹⁵.

Jak podkreślił Michael Leifer, singapurskie podejście do równowagi sił jest inaczej rozumiane niż w przypadku państw zachodnich. Singapur stara się angażować we współpracę ze wszystkimi stronami. Zainicjowanie Forum Regionalnego ASEAN pełni właśnie taką funkcję. Jego członkami jest większość państw Azji i Pacyfiku, włączając w to Chiny i Indie⁶¹⁶. Jak

⁶¹⁵ Richard A. Deck, *Foreign Policy...*, s. 130.

⁶¹⁶ Lim Tai Wei, *The Rise of China and India: Geo-political Narratives from the Singapore Perspective*, w: Lam Peng Er, Lim Tai Wei (red.), *Rise of China and India: A New Asian Drama*, Singapore 2009, s. 105.

dodawał Lee Kuan Yew, „gdy interesy ASEAN nie są zagrożone, a sprawy dotyczą takich kwestii jak Tajwan, Tybet czy Hongkong, które są sprawą chińskiej suwerenności, ASEAN nie będzie wspierało USA. Wobec konfliktu o wyspy Spratly ASEAN nie może pozostać neutralne. ASEAN prawdopodobnie będzie rozdarte między dwoma silnymi biegunami: potrzebą utrzymania amerykańskiej obecności a potrzebą rozwijania długofalowej relacji z potężnym sąsiadem – Chinami”⁶¹⁷.

Już w latach dziewięćdziesiątych elity polityczne Singapuru podkreślały, że Chiny mają możliwość i mogą „próbować zmieniać kształt środowiska międzynarodowego, jeśli coś zagrażałoby ich podstawowym interesom”⁶¹⁸. Jak wiadomo, Singapur patrzy na sprawy regionalne realistycznie, ale oznacza to zaangażowanie wszystkich podmiotów w sprawy regionu, dlatego że równowaga sił jest rozumiana jako odzwierciedlająca konkurencję w regionalnych układach⁶¹⁹. Można uniknąć konfliktów militarnych, jeśli potęgi wykazują należytą ostrożność, to znaczy zachowawczo wykorzystują siłę militarną jako element polityki państwa i równoważenia sił⁶²⁰.

W procesie kształtowania ładu regionalnego Singapur cały czas stara się proponować takie rozwiązania, które angażowałyby Chiny we współpracę. Wydaje się, że jest to najefektywniejszy sposób wpływania na region i możliwości obserwacji działań chińskich. ASEAN i Chiny podpisały w tej kwestii dokument: Strategiczne Partnerstwo na rzecz Pokoju i Dobrobytu (Strategic Partnership for Peace and Prosperity), a także Porozumienie Ramowe na rzecz Zbliżenia Relacji Ekonomicznych ASEAN–Chiny (Framework Agreement for ASEAN–China Closer Economic Relations). Jak już wcześniej pisałam, Chiny są też aktywnym członkiem ASEAN+3, Szczytu Azja Wschod-

⁶¹⁷ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 183.

⁶¹⁸ Goh Chok Tong, *Keynote Address by Prime Minister Mr Goh Chok Tong to the Asia Society Conference*, 13 maja 1993 roku.

⁶¹⁹ Lim Tai Wei, *The Rise of China and India...*, s. 106.

⁶²⁰ Ibidem.

nia, APEC, a także współpracują z państwami regionu na szerszych forach takich jak ONZ czy WTO⁶²¹.

Według Michaela Leifera kolejną cechą charakterystyczną polityki zagranicznej Singapuru jest nieufność wobec państw w regionie⁶²². Zdaniem tego badacza właśnie brak zaufania przyczynił się do singapurskiego przywiązania do równowagi sił oraz zapewnienia dystrybucji potęgi. Oznaczało to nie tylko potrzebę wspierania i utrzymywania sił zbrojnych Stanów Zjednoczonych w regionie, lecz także zbudowanie infrastruktury dla wojsk amerykańskich. Oba czynniki stanowią element strategii odstraszenia. Singapur zaangażował się również w wielostronny dialog dotyczący bezpieczeństwa, aby utrzymywać zainteresowanie innych potęg regionem i wpleść ich interesy w sprawy tego obszaru⁶²³. Początkowo, w ramach Anglo-Malezyjskiego Porozumienia Obronnego (Anglo-Malaysian Defense Agreement, AMDA), a później również w ramach Porozumienia Obronnego Pięciu Sił Singapur współpracuje z Australią, Malezją, Nową Zelandią i Wielką Brytanią⁶²⁴. Singapur nawiązał też formalne lub częściowo formalne relacje w zakresie bezpieczeństwa – oprócz wymienionych państw i Stanów Zjednoczonych – z Bangladeszem, Brunei, Indonezją, Filipinami i Tajlandią. Państwo singapurskie bierze udział w trójstronnych ćwiczeniach wojskowych i w tym zakresie współpracuje ze Stanami Zjednoczonymi, Francją, Australią, Nową Zelandią, Brunei, Filipinami i Tajlandią⁶²⁵. Singapur, motywowany zapewnieniem bezpieczeństwa, stał się również inicjatorem lub zwolennikiem nawiązywania relacji z państwami, które wcześniej stanowiły swego rodzaju zagrożenie. W efekcie Lee Kuan Yew stał się doradcą ekonomicznym i politycznym Wietnamu i Chin⁶²⁶.

⁶²¹ Ibidem, s. 108.

⁶²² Tim Huxley, *Singapore's Strategic...*, s. 141.

⁶²³ Ibidem.

⁶²⁴ Ibidem.

⁶²⁵ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 173.

⁶²⁶ Richard A. Deck, *Foreign Policy...*, s. 128.

Na architekturę bezpieczeństwa, w którą zaangażowany jest Singapur, składa się zatem kilka elementów. Są to: 1) Spotkania Wyższych Urzędników ASEAN (ASEAN Senior Officials Meetings, SOM); 2) Spotkania Ministrów Spraw Zagranicznych ASEAN (ASEAN Foreign Ministers Meetings, AMM); 3) Konferencje Poministerialne (ASEAN Post-Ministerial Conferences, PMC); 4) Forum Regionalne ASEAN; 5) spotkania przy okrągłym stole (Asia-Pacific Roundtable series, organizowane przez Institute of Strategic and International Studies in Malaysia oraz instytuty ASEAN zajmujące się kwestiami bezpieczeństwa – ASEAN security institutes, ASEAN-ISIS); 6) Rada ds. Współpracy w zakresie Bezpieczeństwa Azji i Pacyfiku (Council for Security Cooperation in the Asia-Pacific, CSCAP); 7) APEC; oraz 8) PECC⁶²⁷.

Singapur ma podpisanych wiele umów dotyczących obronności o charakterze dwustronnym, włączając w to państwa takie jak: Stany Zjednoczone, Chiny, Indie czy Koreę Południową. Jednocześnie jednak wydaje się, że politycy singapurscy coraz częściej dostrzegają przydatność porozumień wielostronnych związanych z bezpieczeństwem. Co prawda, jak wcześniej to analizowałam, samo ASEAN było początkowo platformą mającą zagwarantować wzrost bezpieczeństwa w regionie. Poza tą organizacją Singapur skupiał się jednak na relacjach dwustronnych, postrzeganych jako skuteczniejsze. Przykładem niedawnego zwrotu w kierunku dostrzeżenia większego znaczenia instytucji wielostronnych było zaangażowanie się tego państwa w działalność ARF, będącego wspomnianą już formą wielostronnego dialogu dotyczącego bezpieczeństwa, powstałą w 1993 roku i angażującą główne potęgi azjatyckie, w tym Stany Zjednoczone. Instytucja ma na celu rozwiązywanie różnego rodzaju problemów przez współpracę instytucjonalną⁶²⁸.

Również singapurskie elity wojskowe są aktywne w wielo-

⁶²⁷ Ibidem.

⁶²⁸ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 173.

stronnych formach współpracy poświęconych obronności. Oficjalny charakter mają spotkania z partnerami z regionu Azji i Pacyfiku w ramach Forum Regionalnego ASEAN (między innymi odbywa się wówczas dialog ministrów obrony). Z kolei nieoficjalną formułę ma dialog Shangri-La (Shangri-La Dialogue, SLD). Singapurowi bardzo zależało na stworzeniu SLD, dlatego zainwestował w rozwój Międzynarodowego Instytutu Studiów Strategicznych (International Institute for Strategic Studies, IISS), który jest miejscem organizacji tego typu platformy kooperacji. Singapur wykorzystuje ją do promowania własnego kraju, a także kształtowania swojego *soft power*. Podejmowane działania mają na celu pokazanie, że Singapur chce aktywnie wpływać, a nawet współtworzyć regionalną architekturę bezpieczeństwa. Singapur udowadnia w ten sposób, że jest zdolny przyciągnąć do siebie najważniejsze państwa i rozmawiać z nimi o współpracy na rzecz bezpieczeństwa⁶²⁹, co jest elementem kreatywnego modelu adaptacji.

5.4. Adaptacja w obszarze dyplomacji ekonomicznej

Nacisk kładziony w Singapurze na rozwój i efektywność dyplomacji ekonomicznej skłania do dokonania pewnej refleksji na temat polityki zagranicznej Singapuru, którą można uznać za dwutorową. Z jednej strony (neo)realistyczna wizja zwycięża w ocenie bezpieczeństwa, z drugiej strony (neo)liberalna teoria stosunków międzynarodowych przeważa, gdy chodzi o kwestie ekonomiczne i zapewnienie rozwoju państwa. Założenia (neo)liberalizmu mają pomóc – wedle polityków singapurskich – osiągnąć dobrobyt i to współpraca, a nie rywalizacja jest instrumentem nadrzędnym. Wydaje się, że właśnie z tego powodu Singapur nie angażuje się w sojusze militarne. Taka postawa wynika z dwóch obaw towarzyszących singapurskiej dyploma-

⁶²⁹ See Seng Tan, *Mailed Fists...*, s. 348.

cji. Po pierwsze, państwo to uważa, że zaangażowanie w aliance mogłoby spowodować więcej strat niż przynieść zysku. Po drugie, mogłoby to zagrozić poszerzaniu współpracy ekonomicznej z tymi państwami, które uznałyby Singapur za należący do strefy wpływów innego mocarstwa. W literaturze często podkreśla się, że Singapur równomiernie i symetrycznie wykorzystuje do realizacji swoich celów takie instrumenty jak dyplomacja obronna i ekonomiczna. Niektórzy badacze podważają jednak tę ocenę. Dyplomacja ekonomiczna ma na celu przede wszystkim rozwijanie własnej gospodarki. Z tego powodu jest istotnym instrumentem, ponieważ stanowi kolejne źródło legitymacji PAP. Dyplomacja obronna wywodzi się jednak z innego źródła filozoficznego, a jej podstawowym zadaniem jest zapewnienie bezpieczeństwa i odstraszenie. Stąd też niektórzy badacze przypisują temu instrumentowi nadrzędne znaczenie. Coraz częściej jednak podkreśla się, że siła ekonomiczna państwa przekłada się na możliwości zapewnienia sobie bezpieczeństwa⁶³⁰.

Niewątpliwie obronność i gospodarka to dwa najważniejsze wymiary polityki zagranicznej Singapuru. Obie kwestie są istotne dla każdego państwa, niemniej bez trudności można dostrzec, że Singapur szczególnie często i mocno podkreśla znaczenie tych instrumentów w aktywności międzynarodowej. Wynika to przede wszystkim z małego potencjału terytorialnego i położenia geograficznego. Oba aspekty sprawiają, że zarówno dyplomacja obronna, jak i ekonomiczna postrzegane są jako niezbędne do przetrwania państwa. Wynika to również z tego, że Singapur – zgodnie z (neo)realistyczną wizją stosunków międzynarodowych – uznaje państwo za głównego uczestnika stosunków międzynarodowych. Przywiązanie tego kraju do (neo)liberalizmu ma ograniczony charakter, ponieważ – jak już pisałam – podkreśla się jedynie aspekt gospodarczy tego paradygmatu, a całkowicie pomija kwestie polityczne. Stąd też wydaje się, że polityka gospodarcza prowadzona jest w myśl

⁶³⁰ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 87.

(neo)liberalnej teorii stosunków międzynarodowych, a polityka obronna – (neo)realistycznej. Interesujące jest to, że te dwie wizje współpracują ze sobą, mimo występujących sprzeczności. W przypadku Singapuru ów konflikt paradygmatyczny ma jednak jedynie pozorny charakter, ponieważ podstawowym celem państwa jest zapewnienie dobrobytu i bezpieczeństwa. Dla polityków singapurskich mają one więc charakter uzupełniający się, a nie wykluczający⁶³¹.

Dyplomacja ekonomiczna Singapuru jest specyficzna, szczególnie na tle innych państw regionu. Naraya Ganesan wskazuje kilka cech aktywności gospodarczej Singapuru. Przede wszystkim Singapur nie posiada surowców naturalnych, takich jak ropa naftowa czy gaz ziemny, minerały czy metale. Istnieje konieczność ich zapewnienia ze względu na potrzebę zapewnienia sobie samowystarczalności, która jest jednym z podstawowych warunków przetrwania państwa. Kraje, które otaczają Singapur, są nie tylko większe, lecz także bogate w różnego rodzaju zasoby i surowce naturalne. Z tego powodu zapewnienie rozwoju gospodarczego jest w Singapurze traktowane jako kwestia bezpieczeństwa⁶³².

Na podstawie powyższej uwagi Naraya Ganesan wyciąga kilka wniosków. Po pierwsze, gospodarka singapurska jest w istotny sposób zależna od trendów międzynarodowych, więc dobrobyt tego państwa jest uzależniony od stanu i zmian zachodzących w gospodarce światowej. Wyniki ekonomiczne Singapuru zależą od wartości jego handlu zagranicznego, ten z kolei zależy od liberalnego systemu handlowego i jak największej otwartości gospodarek, aby przynosić jak największe korzyści temu państwu. Około 40% produkcji singapurskiej dotyczy sektora elektronicznego, obroty handlowe tymi towarami zależą jednak od cyklicznych zmian w zapotrzebowaniu na te produkty. Po drugie, taki profil ekonomiczny powoduje, że kształtuje się duże zapotrzebowanie na wysoko wykwalifi-

⁶³¹ Zob. Alan Chong, *Singapore's Foreign Policy ...*, s. 269–306.

⁶³² Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 87.

kowanych pracowników i specjalistów, co oznacza również, że Singapur musi konkurować z innymi bardziej uprzemysłowionymi i rozwiniętymi gospodarkami (sektor usługowy), podczas gdy polega na inwestycjach w drugim sektorze (sektor przemysłowy). Singapur musi sprostać silnej konkurencji, ponieważ państwa sąsiadujące, takie jak Indonezja czy Malezja, oferują tańszą siłę roboczą. Zmiany, jakie zaszły w międzynarodowej ekonomii politycznej, ułatwiły inwestycje zagraniczne. Zresztą państwa Azji Południowo-Wschodniej dobrze wykorzystywały swoją szansę, zarówno jeśli chodzi o inwestycje w gospodarce, jak i transfer technologii⁶³³.

Takie państwa jak Japonia, Korea Południowa czy Tajwan⁶³⁴ były przygotowane, aby transferować technologię bez stawiania żadnych warunków wstępnych o charakterze politycznym czy społecznym. Od lat osiemdziesiątych aż do kryzysu azjatyckiego z 1997 roku państwa takie jak Indonezja, Malezja czy Tajlandia ulepszyły swoje możliwości produkcyjne, przede wszystkim dlatego, że miały relatywnie tani dostęp do inwestycji i możliwość pozyskiwania technologii⁶³⁵. Innym elementem świadczącym o restrukturyzacji gospodarczej Singapuru jest jego istotne uzależnienie od zagranicznej siły roboczej. Zaraz po uzyskaniu niepodległości zależność ta była bardzo silnie związana z sąsiednią Malezją. Częścią elit singapurskich, która decydowała o rozwoju państwa po uzyskaniu niepodległości, były osoby pochodzące z Malezji albo powiązane z tym państwem⁶³⁶.

W kwestiach ekonomicznych Singapur podejmuje nie tylko działania o charakterze wewnętrznym, lecz także zewnętrznym, tak aby lepiej kształtować i wpływać na otoczenie międzynarodowe, co ma oczywiście sprzyjać rozwojowi gospodarki narodowej. Singapur przyciąga inwestycje z wysoko rozwiniętych

⁶³³ Ibidem, s. 88.

⁶³⁴ Tajwan traktowany jest jako część Chin, niemniej w wielu statystykach, ze względu na odrębność systemu politycznego i przede wszystkim gospodarczego, występuje oddzielnie.

⁶³⁵ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 88.

⁶³⁶ Ibidem, s. 89.

państw zachodnich czy Japonii, ale również sam prowadzi strategiczne inwestycje zagraniczne, często do mniej rozwiniętych państw. Premier Goh Chok Tong w dokumencie z 1991 roku *The Next Lap Together* zaproponował, aby zwiększać singapurskie inwestycje, ponieważ przyciągną kolejny kapitał⁶³⁷. Ze względu na znaczenie najbliższego regionu to Azja Południowo-Wschodnia była pierwszym i najważniejszym miejscem lokowania singapurskiego kapitału⁶³⁸.

Singapur chciał przez taką działalność skapitalizować pozyskaną wiedzę i wypracowane umiejętności dotyczące rozwoju państwa. Jedną z egzemplifikacji tego podejścia był model parku przemysłowego. Singapur koncentruje się przede wszystkim na inwestycjach przedsiębiorstw powiązanych z rządem (GLC, *government-linked companies*) przynajmniej z kilku powodów. Mają one strategiczne znaczenie i zaletę w postaci przewagi negocjacyjnej. W przypadku nowych inwestycji to rząd angażuje się w rozmowy, co daje Singapurowi dużą przewagę nad konkurencją. Rząd singapurski jest nie tylko swego rodzaju marką, lecz także umacnia swoje inwestycje wiarygodnością i dobrą reputacją finansową. Rząd singapurski może również korzystać z zasobów publicznych, aby finansować przedsięwzięcia inwestycyjne⁶³⁹.

Jednym z przykładów dobrej współpracy jest Park Przemysłowy Suzhou, tworzony przy współpracy z Chinami. Projekt przykuł uwagę międzynarodowej opinii publicznej, ponieważ mówiono w tym kontekście wiele o chińskiej koncepcji *guanxi*, czyli o kształtowaniu dobrych stosunków międzyludzkich na podstawie udanych przedsięwzięć biznesowych⁶⁴⁰. Mimo to projekt ten okazał się kłopotliwy dla Singapuru, ponieważ doszło do dużych strat środków publicznych, a także ujawniono praktyki

⁶³⁷ Goh Chok Tong, *Chok Tong: Give me Mandate to Mead The Next Lap*, „The Straits Times”, 18 sierpnia 1991 roku.

⁶³⁸ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 92.

⁶³⁹ Ibidem.

⁶⁴⁰ Frank B. Tipton, *Asian Firms: History, Institutions and Management*, Cheltenham–Northampton 2007, s. 298.

korupcyjne. Problem z korupcją leżał po stronie chińskiej, ale Singapur był zobowiązany do wyjaśnienia tej sytuacji. Uznano więc, że współpraca z Chinami jest trudna, ponieważ władza jest rozproszona, a więc proces decyzyjny – nieefektywny. Samorząd Suzhou wybudował własny park przemysłowy w pobliżu, przez co stał się konkurencją dla singapurskiej inwestycji. Sam Lee Kuan Yew przyznał, że projekt ten był raczej formą konkurencji krajowej i że rząd chiński powinien zmienić metody swojego postępowania, a zwłaszcza zintensyfikować walkę z korupcją⁶⁴¹.

W 1993 roku Singapur zainicjował szerszą regionalną politykę ekonomiczną. Chiny patrzyły na rozwój tego kraju jako na pewien godzien uwagi i naśladowania model⁶⁴². Nie tylko Pekin odwoływał się jednak do przykładu Singapuru. W latach dziewięćdziesiątych XX wieku Forum Liderów Afrykańskich (African Leadership Forum) również było zainteresowane doświadczeniami tego państwa⁶⁴³. Sam Lee Kan Yew, po tym jak już ustąpił z funkcji premiera, pełnił różne role polityczne, między innymi doradzał rządowi takich państw jak Wietnam, Kazachstan, a później również Indonezja⁶⁴⁴.

Rozwój gospodarczy i ekonomiczny wymiar budowania potęgi państwa są w Singapurze traktowane priorytetowo. Państwo to, aby budować i chronić swoją pozycję gospodarczą i polityczną, podejmuje różne inicjatywy. Jedną z nich jest Władza Monetarna Singapuru (Monetary Authority of Singapore, MAS). Instytucja zajmuje się promowaniem liberalizacji i deregulacji sektora finansowego, tak aby utrzymywać konkurencyjność tego państwa. Wydaje się, że pod tym względem Singapur jest wiodącym podmiotem, bo inne kraje regionu nie budują tak silnych i efektywnych instytucji⁶⁴⁵.

⁶⁴¹ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 93.

⁶⁴² Deng Xiaoping w 1992 roku powiedział: „Porządek społeczny w Singapurze jest wart uwagi. Powinniśmy wyciągnąć wnioski z ich doświadczeń i jeszcze lepiej zarządzać państwem”.

⁶⁴³ Diane K. Mauzy, R.S. Milne, *Singapore Politics...*, s. 184.

⁶⁴⁴ Ibidem, s. 184–185.

⁶⁴⁵ Michael Leifer, *Singapore's Foreign...*, s. 21.

Jak powiedział jeden z polityków: „jeżeli nie chcemy, aby o nas zapomniano, musimy zmieniać się tak, jak zmienia się świat, kontynuować politykę czyniącą nas ważnym podmiotem”⁶⁴⁶. Słowa odnoszą się również do kontekstu regionalnego. Państwa sąsiadujące z Singapurem próbowały kształtować relacje gospodarcze w sposób chroniący ich gospodarki. Przewaga ekonomiczna, którą posiadały w pewnych dziedzinach, jak na przykład obfitość taniej siły roboczej, mogła zatem negatywnie wpłynąć na rozwój Singapuru⁶⁴⁷. Jednak w ciągu ostatnich kilkunastu lat Singapurowi udało się stworzyć istotną przewagę konkurencyjną nad regionalnymi partnerami, a także ukształtować wizerunek stabilnego i wiarygodnego państwa.

5.5. Adaptacja w polityce wobec potęg średniego zasięgu regionu Azji i Pacyfiku

Cztery najsilniejsze gospodarki na świecie to Stany Zjednoczone, Chiny, Japonia i Indie. Te cztery państwa są również najważniejszymi potęgami obecnymi w regionie Azji i Pacyfiku. Równie ważne znaczenie dla rozwoju regionu mają Australia i Korea Południowa. Szczególną uwagę zwraca się na Chiny i Indie, ponieważ wzrost ich potęg nie jest jeszcze ewidentny i nie ma pewności co do ich ambicji politycznych czy militarnych. Mniej zagrożeń czy obaw generują Stany Zjednoczone i Japonia, blisko ze sobą związane od zakończenia drugiej wojny światowej, przez co ich status jest inaczej odbierany. Chiny są państwem, które zasiada w Radzie Bezpieczeństwa NZ jako jej stały członek, Indie mają ambicje odgrywania istotniejszej roli w stosunkach międzynarodowych, a obie te potęgi są państwami nuklearnymi. W przeciwieństwie do Japonii, ani Chiny, ani Indie nie są związane ani do pewnego stopnia uzależnione

⁶⁴⁶ Ibidem, s. 20.

⁶⁴⁷ Ibidem, s. 20–21.

od innej potęgi, w tym przypadku od Stanów Zjednoczonych.

W tym kontekście Singapur postrzega nie tylko Stany Zjednoczone i Chiny jako podmioty kluczowe w tworzeniu regionalnej równowagi sił – również inne państwa są uważane za wartościowe w procesie balansowania wpływów politycznych potęg. Pierwszym takim krajem z pewnością jest Japonia, do niedawna druga największa gospodarka świata. Stosunek państw Azji Południowo-Wschodniej, w tym Singapuru, do zacieśniania relacji z tym krajem jest nacechowany ambiwalentnością. Niełatwo zapomnieć, że Japonia była okupantem podczas drugiej wojny światowej i długoletni premier Singapuru Lee Kuan Yew sam pamiętał te czasy, co z pewnością miało wpływ na wzajemne stosunki. Singapurscy politycy tzw. drugiej generacji mają mniej obiektywności związanych z obecnością i siłą japońską w regionie, stąd dwustronne relacje mogą opierać się na nowych podstawach⁶⁴⁸.

W latach dziewięćdziesiątych zmieniło się również podejście Japonii do regionu. Państwo to w czasie zimnej wojny nie angażowało się bowiem w wyraźny sposób w sprawy regionalne. Najważniejszym wymiarem japońskiego zaangażowania były relacje ekonomiczne, które traktowane były priorytetowo. Wizerunek Japonii na początku zimnej wojny był na tyle zły, że państwo i tak musiało ograniczyć swoją obecność, aby następnie powoli odbudowywać wpływy w regionie⁶⁴⁹. Zmiana polityki Japonii nastąpiła z jednej strony z powodu intensyfikacji procesów globalizacji w latach dziewięćdziesiątych, a z drugiej – ze względu na naciski płynące ze Stanów Zjednoczonych, aby ten kraj stał się bardziej aktywny na arenie regionalnej. Zintensyfikowano między innymi współpracę z USA w wymiarze militarnym i strategicznym, co miało równoważyć chińskie wpływy w regionie. Warto dodać, że Japonia była jednym z głównych płatników operacji pokojowej

⁶⁴⁸ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 46.

⁶⁴⁹ Tomotaka Shoji, *China's Rise and Japan's Changing Approach Toward Southeast Asia: Constraints and Possibilities*, w: Lam Peng Er, Victor Teo (red.), *Southeast Asia Between China and Japan*, Newcastle Upon Tyne 2012, s. 64–81.

w Kambodży w latach osiemdziesiątych. Potem zaangażowała się w sprawy wietnamskie, jak również stała się państwem zapewniającym bezpieczeństwo morskie w cieśninie Malakka⁶⁵⁰.

W 2001 roku Japonia i Singapur podpisały Program Partnerstwa na XXI wiek (Japan–Singapore Partnership Programme for the 21st Century), a także rozpoczęły negocjacje dotyczące porozumienia ekonomicznego⁶⁵¹. W listopadzie 2002 roku weszło w życie porozumienie o partnerstwie ekonomicznym (Japan and the Republic of Singapore for a New-Age Economic Partnership, JSEPA). W 2003 roku wydane zostało wspólne oświadczenie dotyczące Partnerstwa Ekonomicznego na Nowy Wiek (*A New Age Economic Partnership*)⁶⁵². Zdaniem badaczy wspomniana umowa była dla obu państw jednym ze sposobów poradzenia sobie z niepowodzeniem negocjacji w ramach WTO. Porozumienie nie jest skierowane przeciw partnerom Singapuru, a zamiast tego traktowane jest jako środek intensyfikacji i zacieśniania relacji ekonomicznych w regionie. Ma również wspierać regionalne i wielostronne inicjatywy handlowe, w szczególności APEC i WTO⁶⁵³. Warto dodać, że Japonia od wielu lat współpracuje z ASEAN. Jest to dla tego państwa ważna instytucja, stanowi istotne odniesienie dla jego polityki zagranicznej i bezpieczeństwa. Zarówno Japonia, jak i ASEAN mają podobne interesy strategiczne oraz podobną wizję reform politycznych w regionie⁶⁵⁴.

Singapur, podobnie jak i inne państwa regionu, jest najbardziej zainteresowany ekonomicznymi implikacjami wynikającymi ze wzrostu znaczenia Indii i Chin w stosunkach międzynarodowych. Jak zauważa Lim Tai Wei, jest niewiele prac analizujących wzrost Indii z perspektywy singapurskiej, a te, które powstają, nie sugerują, aby Indie stanowiły bezpośrednie zagrożenie dla tego

⁶⁵⁰ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 44.

⁶⁵¹ *The First Formal Negotiations for the Japan-Singapore Economic Agreement for a New Age Partnership*, styczeń 2001.

⁶⁵² *Joint Statement of the Japanese and Singapore Ministers at the Ministerial Review Meeting on the Agreement between Japan and the Republic of Singapore for a New-Age Economic Partnership*, 11 grudnia 2003.

⁶⁵³ *Ibidem*, s. 1.

⁶⁵⁴ Bhuhindar Singh, *Policy Brief: Japan's Perspectives of the ASEAN Defence Ministers' Meeting (ADMM)-Plus*, Singapur 2012, s. 3–5.

kraju⁶⁵⁵. Ze względu na rolę Wielkiej Brytanii, Indie i Singapur łączą dość bliskie relacje, szczególnie w kwestiach ekonomicznych i administracyjnych. Kiedy Singapur stał się niepodległym państwem, Indie pomogły Singapurovi wejść w 1965 roku do Ruchu Państw Niezaangażowanych. Rok później Lee Kuan Yew odwiedził Indie, aby nawiązać bliższe kontakty z tym krajem. Relacje poprawiły się znacznie po wizycie premiera Goh Chok Tonga w 1994 roku. Ustanowiono wtedy politykę „zbieżności interesów”, którą wzmacnia idea pragmatyzmu w polityce zagranicznej Indii, podzielana przecież także przez Singapur⁶⁵⁶.

W październiku 2003 roku Singapur wzmocnił relacje strategiczne z dwoma potęgami: Stanami Zjednoczonymi i Indiami. Kroki te były podyktowane długoterminową strategią tego państwa związaną z zachowaniem równowagi sił, aby zapewnić stabilność w regionie. Stany Zjednoczone od dłuższego czasu były już partnerem Singapuru, ale Indie są nowym elementem tej strategii. Łączy je jednak wspólna motywacja równoważenia potęgi chińskiej i japońskiej⁶⁵⁷. Singapur podpisuje również z tymi państwami umowy o charakterze ekonomicznym. Najpierw podpisano porozumienie ze Stanami Zjednoczonymi, które było podstawą zawarcia umowy o wolnym handlu. W tym czasie Singapur negocjował umowę współpracy ekonomicznej (Comprehensive Economic Cooperation Agreement) z Indiami⁶⁵⁸. New Delhi dostrzega potencjał Singapuru jako państwa, które może zbliżyć Indie do ASEAN⁶⁵⁹.

Wraz z zakończeniem zimnej wojny Indie zdecydowały się

⁶⁵⁵ Lim Tai Wei, *The Rise of China and India...*, s. 100; Faizal Yahya, *Singapore-India: A Confluence of National Interests*, „Asian Studies Review” 2007, t. 19, nr 2, s. 25–36; Rajesh M. Basrur, *Global Quest and Regional Reversal: Rising India and South Asia*, „International Studies” 2010, s. 271; ASEAN Briefing, *Singapore Urges Deeper ASEAN-India Relations*, <http://www.aseanbriefing.com/>.

⁶⁵⁶ Kwoh-Jack Tan, *Policy Brief: Singapore-India Relations: Cultural Engagement and Foreign Policy*, RSIS, Singapore 2014, s. 1–2.

⁶⁵⁷ Mushahid Ali, *Singapore's Balancing Diplomacy: Defence Cooperation With USA*, „IDSS COMMENTARIES” 2003, nr 39.

⁶⁵⁸ Ibidem.

⁶⁵⁹ Ibidem.

na przyjęcie nowej strategii „Patrzenia na Wschód” (*Look East Policy*), w której centrum znalazło się ASEAN⁶⁶⁰. W ten sposób zakończyła się indyjska polityka izolacjonistyczna prowadzona od lat sześćdziesiątych XX wieku. Mimo że to kwestie ekonomiczne dominują w relacjach Indii z ASEAN, coraz ważniejsza staje się problematyka bezpieczeństwa. Ma to tym większe znaczenie, że Indie inwestują od lat osiemdziesiątych w rozwój swojego potencjału militarnego, a szczególnie w siły morskie⁶⁶¹. Indie w kwestii bezpieczeństwa angażują się na poziomie regionalnym we współpracę wielostronną, lecz także bilateralną z poszczególnymi państwami organizacji. Spośród wszystkich tych powiązań relacje Indii z Singapurem wydają się najsilniejsze. Od 1994 roku organizowane są wspólne ćwiczenia wojskowe (Singapore–Indian Maritime Bilateral Exercise) a w 2012 roku odnowiono porozumienie dotyczące współpracy wojsk powietrznych (Air Force Bilateral Agreement)⁶⁶².

Relacje między Singapurem a Indiami w ostatnich latach uległy dalszemu wzmocnieniu. Singapur odegrał istotną rolę we wzmocnieniu dialogu Indii z ASEAN, tak aby te stały się pełnoprawnym partnerem ugrupowania. W efekcie Indie przyłączyły się do Forum Regionalnego ASEAN. To doprowadziło do regularnych spotkań ASEAN–Indie, co zaowocowało rozpoczęciem rozmów na temat umowy o wolnym handlu, a następnie wejściem Indii do Szczytu Azji Wschodniej. Ze względów geostrategicznych Singapur nalegał, aby Indie były obecne w ASEAN, i wspierał Indie w kandydaturze na członkostwo jako członka Rady Bezpieczeństwa NZ⁶⁶³. Znaczenie i wpływ najważniejszych państw na region prezentuje poniższa tabela.

⁶⁶⁰ Jakub Zajączkowski, *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008, s. 206 i n.

⁶⁶¹ Ajaya Kumar Das, *Introduction*, w: Ajaya Kumar Das (red.), *India-ASEAN Defence Relations*, RSIS Monograph nr 28, Singapore 2013, s. 1.

⁶⁶² Ibidem.

⁶⁶³ Kwoh-Jack Tan, *Policy Brief: Singapore...*, s. 2.

Tabela 25. Czynniki zewnętrzne wpływające na pozycję ASEAN

	1990 do 2010	od 2010 roku	
		niekorzystne dla ASEAN	korzystne lub neutralne dla ASEAN
polityka USA w Azji	unilateralizm, zdecydowana postawa	polityka USA: dbająca o swój interes i agresywna, lecz także bardziej izolacjonistyczna	wielostronne zaangażowanie USA
polityka Chin w regionie	pokojowy wzrost	asertywne i kwestionujące zasady Chin	odpowiedzialna potęga
relacje USA-Chiny	akceptacja zależności	regionalna i globalna konkurencja o wpływ, lecz także kondominium G2	rosnąca współzależność, z rozpoznaniem ról i interesów innych
inne główne potęgi	ograniczona rola innych potęg – Japonia i jej powolny wzrost gospodarczy i ograniczona aktywność Indii w regionie	‘wskrzeszona’ Japonia skupiona na bezpieczeństwie, Indie działające w ramach wspólnoty demokracji	zaangażowanie Japonii poprzez Abenomię, niewyłączna azjatycka regionalizacja

Źródło: Simon S.C. Tay, *Imperatives for a New ASEAN Leadership: Integration, Community, and Balance*, w: Aileen Baviera, Larry Maramis (red.), *Building ASEAN Community...*, s. 5.

Tommy Koh nieco pesymistycznie ocenia możliwości Singapuru jako państwa, które może istotnie wpływać na potęgę w regionie czy na ASEAN. Przy takim założeniu pragmatyzm nabiera nowego i jeszcze większego znaczenia. Takie podejście daje bowiem większe możliwości reagowania na zmiany i wpływania na inne podmioty⁶⁶⁴. Tommy Koh był członkiem ASEAN-China Eminent Group, która pracowała nad raportem oceniającym relacje obu tych podmiotów w latach 1990–2005, a następnie przygotowującym projekt współpracy na lata 2005–2010. W raporcie podkreślono znaczenie kooperacji między Chinami a ASEAN. Dobre relacje między nimi, wraz z pogłębieniem i wzmocnieniem partnerstwa, przyczynią się do promowania regionalizmu,

⁶⁶⁴ Tommy Koh, *The Tommy Koh...*, passim.

pokoju i bezpieczeństwa, a także do nawiązania lepszych relacji i dialogu z partnerami spoza regionu. Podejście to wydaje się przydatne szczególnie w kwestii ograniczania rywalizacji i unikania działań unilateralnych. Ma to korzystny wymiar dla małych i średnich państw. Zasady przyświecające współpracy to między innymi: ograniczanie agresji, równość, włączanie wszystkich państw do kooperacji, pogłębianie współpracy strategicznej i budowa zaufania. Kooperacja ma się opierać na założeniu, że każdy wyniesie z niej korzyści, a także, że jest to dobre narzędzie do budowania stabilnego, spokojnego i bezpiecznego regionu. Opinia Koha dotycząca „otwartego i inkluzywnego podejścia” dotyczy również wzrostu potęgi indyjskiej. Wraz ze wzrostem znaczenia Indii i rosnącej współpracy między Indiami, Australią a Nową Zelandią oraz między północną a południową częścią Azji Wschodniej nabiera znaczenia powstanie Szczytu Azji Wschodniej oraz formuły ASEAN+3+3. Wynika to nie tylko ze znaczenia ekonomicznego tych powiązań, lecz także konstruowanych w ten sposób gwarancji bezpieczeństwa. Współpraca między Chinami, Indiami a Japonią ma zapewnić stabilność regionu⁶⁶⁵. Jak zauważył Koh, ASEAN staje się ważną platformą kooperacji dla takich potęg jak Chiny, Japonia, Korea Południowa czy Indie. Państwa te starają się wpływać na tę organizację, dlatego leży w interesie ASEAN – a także Stanów Zjednoczonych – aby Waszyngton nawiązał bliższą współpracę z członkami tego ugrupowania integracyjnego⁶⁶⁶.

Singapur – w przeciwieństwie do kilku innych państw, które zdecydowały się poprzeć Chiny – uznały, że nie leży w interesie regionu wykluczenie Australii, Indii i Nowej Zelandii ze Szczytu Azji Wschodniej. Według Singapuru poszerzenie współpracy ekonomicznej przyniosłoby korzyści wszystkim⁶⁶⁷. Forum ASEAN+3 było zdominowane przez Chiny⁶⁶⁸, dlatego

⁶⁶⁵ Lim Tai Wei, *The Rise of China and India*..., s. 115.

⁶⁶⁶ Ibidem, s. 38.

⁶⁶⁷ See Seng Tan, *America the Indispensable*..., s. 166.

⁶⁶⁸ Zob. Markus Hund, *ASEAN Plus Three: Towards a New Age of Pan-East Asian Re-*

gdy w 2010 roku Szczyt Azji Wschodniej zdecydował o włączeniu Stanów Zjednoczonych i Rosji, to współpraca nabrała nowej dynamiki. USA nie brały dotąd regularnego udziału w corocznych spotkaniach organizowanych w Azji Wschodniej⁶⁶⁹, co nie było korzystne z punktu widzenia Singapuru, ale dzięki poszerzeniu członkostwa wszystkie najważniejsze potęgi spotykają się regularnie na forum wielostronnym.

Australia i Singapur mają dobre relacje. Australia była pierwszym podmiotem, który uznał niepodległość państwa singapurskiego w 1965 roku. W ramach pięćdziesięciolecia stosunków dyplomatycznych przygotowano program partnerstwa (Comprehensive Strategic Partnership) dotyczącego współpracy we wszystkich najważniejszych dziedzinach, między innymi w handlu, obronie, nauce i innowacji czy edukacji⁶⁷⁰. Premierzy obu państw spotykają się przynajmniej raz w roku. Oba państwa współpracują również w ramach spotkań komitetu ministerialnego (The Singapore–Australia Joint Ministerial Committee). Spotkania odbywają się dwa razy w roku. Ministrowie spotykają się wówczas, aby omówić sprawy dotyczące handlu, obrony i bezpieczeństwa. Dokument z 2015 roku nawiązuje częściowo do umowy z 1996 roku między Singapurem a Australią, która dotyczyła współpracy w zakresie kultury, ekonomii, polityki i bezpieczeństwa. W 2015 roku premier Australii Tony Abbott podkreślił, że oba państwa są naturalnymi partnerami, ponieważ łączy je „język angielski, rządy prawa, wysoki standard życia mieszkańców i wspieranie porządku międzynarodowego kierowanego przez USA”⁶⁷¹.

Istotne znaczenie mają relacje ekonomiczne między Singapurem a Australią. Państwa podpisały umowę o wolnym handlu w 2003 roku. Singapur jest ważnym partnerem handlowym Au-

gionalism? A Skeptic's Appraisal, „The Pacific Review” 2003, t. 16, s. 383–417.

⁶⁶⁹ Por. See Seng Tan, *America the Indispensable...*, s. 166.

⁶⁷⁰ Zob. *Joint Announcement: Australia–Singapore Comprehensive Strategic Partnership*, <http://dfat.gov.au/geo/singapore/pages/joint-announcement-australia-singapore-comprehensive-strategic-partnership.aspx>.

⁶⁷¹ Colonel Darryl Tam, *The Future of the Security Relationship Between Singapore and Australia*, The Centre for Defence and Strategic Studies, Canberra 2017, s. 1.

stralii, pierwszym w ASEAN i piątym spośród wszystkich partnerów gospodarczych. Singapur był drugim państwem (po Nowej Zelandii w 1983 roku), z którym Australia zdecydowała się podpisać umowę o wolnym handlu⁶⁷².

Australia i Singapur mają dobre relacje wojskowe, które formalnie zostały nawiązane w 1988 roku. W 2016 roku państwa zgodziły się wzmocnić ćwiczenia wojskowe sił singapurskich w Australii. Zacieśnianie relacji odbywa się również w kwestii wymiany osobowej, współpracy wywiadowczej czy technologii. Oba państwa są członkami FPDA. Wydaje się, że relacje wojskowe między Singapurem a Australią zaczęły się pogłębiać, gdy nabrała tempa współpraca między Chinami a USA. Spór na Morzu Południowochińskim spowodował, że ASEAN czy region Azji Południowo-Wschodniej stał się swego rodzaju polem rywalizacji tych dwóch potęg. Zarówno Singapur, jak i Australia wspierają Stany Zjednoczone, choć nie chcą zaburzać i komplikować relacji, przede wszystkim ekonomicznych, z Chinami. W tych kwestiach, jak się wydaje, interesy Singapuru i Australii są zbieżne⁶⁷³. Oba państwa znalazły się w sytuacji, w której muszą prowadzić politykę pogodzenia swoich interesów z interesami mocarstw w regionie, a jednocześnie odnaleźć się w sytuacji, w której są uzależnieni od tych państw mających sprzeczne interesy w regionie Azji i Pacyfiku⁶⁷⁴.

Singapur i Australia współpracują także, co już zostało wspomniane, w ramach organizacji i instytucji regionalnych i międzynarodowych, m.in. ASEAN, ADMM+8, Szczyt Azji Wschodniej, APEC, ASEM, a także WTO.

Relacje między Koreą Południową a Singapurem są dobre, a szczególne znaczenie mają relacje ekonomiczne. W ostatnich latach relacje się poprawiają, rozszerzone o nowe dziedziny współpracy, w tym kwestie obrony. Ważnym momentem

⁶⁷² Zob. Daniel Wei Boon Chua, *Fifty Years of Singapore-Australian Relations: an Enduring Strategic Partnership – Analysis*, „RSIS Commentaries” 2015, nr 179.

⁶⁷³ Colonel Darryl Tam, *The Future of the...*, s. 6.

⁶⁷⁴ Ibidem.

w rozwoju kooperacji między dwoma państwami było podpisanie umowy o wolnym handlu, która przyspieszyła i rozwinęła współpracę gospodarczą. Korea Południowa znajduje się w pierwszej dziesiątce najważniejszych partnerów handlowych Singapuru. Podobnie Singapur, który znajduje się również w pierwszej dziesiątce partnerów Korei Południowej⁶⁷⁵.

Relacje z Koreą Południową dla Singapuru mają znaczenie w kontekście bezpieczeństwa. Korea Południowa jest bliskim partnerem Stanów Zjednoczonych. Wydaje się jednak, że Seul koncentruje się przede wszystkim na swoim otoczeniu międzynarodowym i problemie Korei Północnej⁶⁷⁶, i z tego powodu nie jest postrzegany przez Singapur jako kluczowe państwo w rozwoju regionu. Relacje z Koreą Południową są zasadniczo dobre, a ich rozwój przyspieszył w ostatnich latach, ale już w latach dziewięćdziesiątych próbowano je zacieśniać, chociaż przede wszystkim w wymiarze ekonomicznym⁶⁷⁷. Już w 1993 roku premier Singapuru w czasie swojej wizyty w Korei Południowej podkreślił potencjał współpracy w innych dziedzinach, między innymi podkreślił znaczenie dbania o wspólne interesy, czyli pokój, stabilność i rozwój regionu Azji i Pacyfiku⁶⁷⁸. W czasie wizyty w 1999 roku zasadniczo powtórzono to, co w 1993 roku, dodatkowo premier Singapuru wspomniał o bezpieczeństwie w kontekście obecności Stanów Zjednoczonych i znaczenia stabilności Półwyspu Koreańskiego w rozwoju regionu. Relacje z Koreą Południową utrzymywane są również przez spotkania w ramach między innymi APEC, ASEM i poprzez ASEAN⁶⁷⁹.

⁶⁷⁵ Zob. dane singapurskiego urzędu statystycznego – <http://www.singstat.gov.sg>.

⁶⁷⁶ Por. Edward Halizak, *Znaczenie regionalnej równowagi sił dla zjednoczenia Korei*, Krzysztof Gawlikowski, Elżbieta Potocka (red.), *Korea. Doświadczenia i perspektywy*, Toruń 2002, s. 153–182.

⁶⁷⁷ Zob. Daljit Singh, *Singapore-South Korea Economic Relations*, w: Daljit Singh, Reza Y. Siregar (red.), *ASEAN and Korea. Emerging Issues in Trade and Investment Relations*, Singapore 1995, s. 111–124.

⁶⁷⁸ Ibidem, s. 123.

⁶⁷⁹ Przemowa Goh Chok Tonga wygłoszona 15 czerwca 1999 roku: <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/speeches/view-html?filename=1999061506.htm>

5.6. Ocena zdolności adaptacyjnych Singapuru

Aktywne i zdecydowane działania Singapuru dążące do powstawania inicjatyw o charakterze wielostronnym mają zasięg dużo szerszy niż jedynie regionalny. Singapur wyraża jednoznaczne poparcie dla APEC, dodatkowo singapurskie przywództwo w tworzeniu ASEM i Forum Azja Wschodnia – Ameryka Łacińska (the East Asian Latin American Forum, EALAF) jest również zauważalne i świadczy o dużym zaangażowaniu państwa. Sekretariat APEC mieści się w Singapurze, a ponadto w 1998 roku inauguracyjne spotkanie WTO odbyło się również w tym państwie⁶⁸⁰. Mimo że Singapur jest krytykowany za podpisywanie umów o wolnym handlu w wymiarze bilateralnym, co ma negatywny wpływ na rozwijanie tego typu porozumień handlowych w ramach ASEAN, to państwo kontynuuje tę politykę. Rząd utrzymuje, że jest to forma kształtowania relacji politycznych, dyplomatycznych oraz strategicznych, a także sposób angażowania partnerów w rozwój regionu, przede wszystkim ASEAN, a także innych inicjatyw regionalnych⁶⁸¹.

Zgodnie z wizją Singapuru Azja Południowo-Wschodnia powinna odgrywać ważniejszą rolę w stosunkach międzynarodowych. Był to jeden z powodów zainicjowania pracy ASEM. Podstawowym celem tego forum była intensyfikacja relacji między stronami. Singapur zgłasza wiele pomysłów tego rodzaju, niemniej nie zawsze spotykają się one z uznaniem i przyjaznym przyjęciem ze strony innych członków ASEAN⁶⁸². Spotkania i szczyty ASEM są szczególnie istotne dla małych państw, w tym dla Singapuru. W ramach ASEAN+3, ARF czy APEC Singapur nawiązał kontakt z wieloma państwami, ale dopiero ASEM pozwoliło na rozpoczęcie pogłębionego dialogu z państwami europejskimi na platformie wielostronnej⁶⁸³.

⁶⁸⁰ Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 47.

⁶⁸¹ See Seng Tan, *Mailed Fists...*, s. 337.

⁶⁸² Naraya Ganesan, *Realism and Interdependence...*, s. 21.

⁶⁸³ K. Kesavapany, Mely Caballero-Anthony, *Singapore Country...*, s. 123.

Singapur odgrywa bardzo ważną rolę w nawiązywaniu relacji między ASEAN i innymi instytucjami regionalnymi a pozostałymi potęgami regionu: Indiami, Japonią, Australią i Koreą Południową. Wydaje się, że jest to najważniejsza funkcja, jaką pełni to państwo w kontekście równoważenia sił w regionie.

Najważniejsze inicjatywy i działania Singapuru związane z poruszonymi powyżej kwestiami prezentują poniższe tabele.

Tabela 26. Model adaptacji w polityce Singapuru wobec ASEM

Wpływ/zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym	Cel Singapuru	Efekt działań politycznych	Model adaptacji
słabe relacje pomiędzy Europą a Azją	powołanie ASEM – inicjator	stworzenie platformy współpracy i dialogu między Europą a Azją	kreatywny
powołanie ASEM	zbliżenie państw Azja Wschodnia – Europa Jeden z podstawowych celów	cel osiągnięty w wymiarze długofalowym, współpraca dwustronna i wielostronna	kreatywny
liberalizacja ekonomiczna	intensyfikacja współpracy; podpisanie umów o wolnym handlu	cel osiągnięty w wymiarze długofalowym; umowa FTA z UE podpisana po wielu latach	pasywny
nieudane negocjacje w ramach WTO	ASEM jako platforma na rzecz poprawy negocjacji w ramach WTO	nie przyjęto wspólnego stanowiska, nieefektywność działań	pasywny
sytuacja wewnętrzna w Mjanmie	niemieszanie się w sprawy wewnętrzne	utrzymywanie tej zasady, mimo częściowej krytyki; trudności negocjacyjne dotyczące Mjanmy	kreatywny

Źródło: oprac. własne.

Singapurski model adaptacji ma zasadniczo charakter kreatywny, za wyjątkiem niektórych aspektów, przede wszystkim dotyczącym tempa liberalizacji i negocjacji w ramach WTO. Wykorzystanie ASEAM jak platformy, która przyspieszyła i rozwinęła współpracę, należy uznać za mało efektywne. Samo promowanie ASEAM, zbliżenie podmiotów członkowskich i utrzymanie stano-

wiska wobec sytuacji w Mjanmie wpisuje się w model kreatywny. W odniesieniu do liberalizacji niepowodzeniem zakończyło się również wykorzystanie APEC jako miejsca, które można było wykorzystać do przyspieszenia tych działań. W tym względzie adaptacja ma również charakter pasywny. Reszta działań wpisuje się w kreatywny model adaptacji, podobnie jak w przypadku polityki wobec państw średniego zasięgu w regionie Azji i Pacyfiku.

Tabela 27. Model adaptacji w polityce Singapuru wobec APEC

Wpływ/zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym	Cel Singapuru	Efekt działań politycznych	Model adaptacji
współpraca ekonomiczna	intensyfikacja współpracy	poprawa relacji ekonomicznych, zarówno dwustronnych, jak i wielostronnych	kreatywny
terroryzm, radykalizacja polityki	stabilność regionu	kwestie bezpieczeństwa zaczęły się pojawiać dopiero w ostatnich latach	kreatywny
liberalizacja ekonomiczna	podpisanie umów o wolnym handlu; APEC jako platforma na rzecz poprawy negocjacji w ramach WTO	długie negocjacje, niepowodzenie w przyspieszeniu zakończenia rundy z Doha	pasywny
trudności negocjacyjne i w podejmowaniu decyzji	utrzymywanie nieformalności, konsensus	utrzymywanie tych zasad	kreatywny

Źródło: oprac. własne.

Tabela 28. Model adaptacji w polityce wobec państw średniego zasięgu

Wpływ/zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym	Cel Singapuru	Efekt działań politycznych	Model adaptacji
trudności w liberalizacji ekonomicznej	intensyfikacja współpracy, liberalizacja	zacieśnianie współpracy ekonomicznej z Indiami	kreatywny
spory i konflikty morskie, wpływ USA i Chin na region	stabilizacja regionu, zabezpieczenie szlaków handlowych	zacieśnianie współpracy militarnej z Indiami	kreatywny

Wpływ/zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym	Cel Singapuru	Efekt działań politycznych	Model adaptacji
trudności w liberalizacji ekonomicznej	intensyfikacja współpracy, liberalizacja	zacieśnianie współpracy ekonomicznej z Japonią	kreatywny
wpływ USA i Chin na region, aspiracje innych potęg	równoważenie sił w regionie	angażowanie potęg we współpracę	kreatywny

Źródło: oprac. własne.

Tabela 29. Model adaptacji w odniesieniu do dyplomacji obronnej i ekonomicznej

Wpływ/zmiany zachodzące w środowisku zewnętrznym	Cel Singapuru	Efekt działań politycznych	Model adaptacji
aspiracje Chin, obecność USA, konflikty	stabilizacja regionu, równoważenie sił	współpraca z USA, Chinami i innymi potęgami	kreatywny
aspiracje potęg w regionie	angażowanie potęg	współpraca wielostronna (głównie poprzez ARF), Dialog Shangri-La	kreatywny
zależności ekonomiczne	wizerunek stabilnego i wiarygodnego państwa	inwestowanie w infrastrukturę ekonomiczną, innowacyjne projekty o charakterze międzynarodowym, m.in. park przemysłowy Suzhou	kreatywny

Źródło: oprac. własne.

Jednym z najważniejszych aspektów polityki Singapuru jest kształtowanie wizerunku stabilnego i silnego państwa. Z tych powodów kraj przywiązuje dużą uwagę do dyplomacji obronnej i ekonomicznej. Singapur jest jednym z niewielu państw, któremu udało się w relatywnie krótkim czasie osiągnąć sukces ekonomiczny i stać się wiodącym rynkiem w Azji Południowo-Wschodniej. Oprócz sukcesu ekonomicznego niemniej ważny jest sukces militarny i umiejętność tworzenia architektury bezpieczeństwa regionu.

Eksperci, z którymi przeprowadziłam wywiady, również wskazali, że relacje z innymi potęgami są dla Singapuru istotne w kontekście jego polityki równoważenia sił. Multilateralizm w tej kwestii sprzyja zwiększeniu bezpieczeństwa w regionie, stąd poszukiwanie możliwości oddziaływania innych państw i ich zaangażowania w regionie. Służą temu również działania podejmowane w ramach różnego rodzaju organizacji i forów wielostronnych. Temu podporządkowane są także inicjatywy w zakresie dyplomacji ekonomicznej i obronnej podejmowane przez Singapur.

Pierwszy z respondentów zwrócił uwagę na znaczenie adaptacji w polityce zagranicznej Singapuru w pokonywaniu istniejących trudności. Jak stwierdził: „Ograniczenia Singapuru nie zmieniły się od początku istnienia państwa. Adaptacja w przypadku tego państwa oznacza umiejętność zaangażowania innych w sprawy regionu. Singapur patrzy realistycznie na bezpieczeństwo, nie chce angażować się w sojusze, ale szczególnie od lat dziewięćdziesiątych inwestuje w technologię obronną i potencjał militarny. Singapur, aby odnieść sukces, inwestuje w to, co jest jego siłą – potencjał ekonomiczny. Ze względu na ograniczenia związane z siłą roboczą czy wielkością rynku, to inwestycje i wiarygodność wobec inwestorów mają największe znaczenie”. Cytowany ekspert dodał również, że „Singapur nie ma możliwości kontrolowania potęg, może na nie wpływać, ale nie zmieniać. Japonia jest ważnym partnerem ze względów ekonomicznych, ale również ze względu na bliskie relacje z USA”.

Drugi z respondentów wskazał na te państwa, które w kontekście singapurskiej polityki równoważenia sił mają największe znaczenie. Jak stwierdził: „Inne potęgi, oprócz USA i Chin, są również ważne w regionie. Znaczenie Japonii zmalało wraz ze wzrostem znaczenia Chin. Indie są ważnym partnerem, chociaż nie jest to jeszcze silne państwo. Korea Południowa jest istotnym państwem, choć głównie w wymiarze gospodarczym. Podobnie Australia, która ma również znaczenie militarne. Singapur jest obecny w wielu instytucjach i angażuje się we wszystkie wymiary

współpracy, dzięki temu jest w stanie pokonać swoje ograniczenia. Reputacja Singapuru zależy od sukcesu ekonomicznego, dlatego stabilność regionu jest tak ważna”.

W podobnym tonie wypowiedział się inny z ekspertów: „Duże znaczenie ma współpraca z Indiami i Japonią. Korea Południowa jest zaangażowana w sytuację z Koreą Północną, w efekcie więc ma znaczenie ekonomiczne, ale ograniczone możliwości polityczne. Australia jest partnerem, który ma znaczenie w wymiarze militarnym. Indie i Japonia są wykorzystywane do równoważenia wpływów w regionie”.

Kolejna wypowiedź mojego respondenta zwróciła z kolei uwagę na rolę i znaczenie współpracy wielostronnej związanej z różnymi forami międzynarodowymi. Ekspert uznał, że „współpraca wielostronna jest równie istotna jak współpraca dwustronna. Większość inicjatyw pomaga »socjalizować« członków, pomaga to w utrzymywaniu pokojowych relacji. Singapurowi bardzo zależy na liberalizacji, gdyż jest to państwo, które w tym zakresie nie ma nic do stracenia. Umowa TPP była niezwykle ważną inicjatywą, gdyż negocjacje WTO w ramach rundy z Doha chyliły się ku upadkowi. Singapurowi zależy nie tylko na obecności regionalnej, ale i globalnej”.

Jeden z ekspertów zwrócił uwagę na aspekt polityki zagranicznej Singapuru, który był konsekwentnie podkreślany w całej prezentowanej przeze mnie analizie, a mianowicie na znaczenie kwestii związanych z gospodarką i obronnością, mających na celu zapewnienie przetrwania państwa, jego suwerenności i rozwoju. Jak stwierdził respondent: „Szczególne znaczenie ma wymiar ekonomiczny i militarny singapurskiej polityki zagranicznej. Podstawową zasadą aktywności Singapuru jest nie tylko efektywność działań, ale ich maksymalna efektywność. W latach sześćdziesiątych, kiedy obawiano się, że otwarcie rynku spowoduje uzależnienie od silniejszych państw, Singapur był krajem, który miał zupełnie odmienne zdanie. Singapur inwestuje najwięcej w technologię militarną spośród państw Azji Południowo-Wschodniej. Strategia odstraszania

nie zmieniała się od 1965 roku. Ważnym wyzwaniem jest islamizacja regionu i terroryzm, szczególnie że najbliższymi sąsiadami są Indonezja i Malezja. Indie nie są silnym państwem, ale ważnym partnerem. Relacje między Chinami a Indiami nie układają się najlepiej, ale Singapur wierzy, że im więcej graczy, tym lepiej”.

W podobnym tonie wypowiedział się inny rozmówca, który podkreślił jednocześnie znaczenia singapurskiego miękkiego oddziaływania: „Realistyczne spojrzenie na kwestię bezpieczeństwa zasadniczo się nie zmieniło, choć należy wskazać, że zmieniły się zagrożenia, a właściwie zwiększyła się ich liczba. Kwestia terroryzmu, islamizacji regionu, zmian klimatu to kilka zagadnień, które są i muszą być uwzględniane w polityce Singapuru i państw regionu. Singapur kształtuje swoją aktywność tak, aby nie wydawać się liderem regionu”.

Inny z ekspertów zwrócił z kolei uwagę na kontekst funkcjonowania Singapuru i zagrożenia, którym to państwo musi sprostać. Uznał więc, że „jednym z najważniejszych wyzwań jest terroryzm i radykalizacja islamu. Malezja i Indonezja to państwa muzułmańskie, ma to zasadnicze znaczenie w ocenie bezpieczeństwa otoczenia międzynarodowego Singapuru. Politycy bardziej się tym martwią niż wzrostem znaczenia Chin w regionie. Singapur angażuje się we współpracę wielostronną, gdyż to pozwala zachować równowagę w regionie, a także pozwala Singapurowi odgrywać wiele istotnych ról”.

Po podsumowaniu tych opinii można wyciągnąć wnioski, że eksperci są, generalnie rzecz biorąc, zgodni w ocenie działań Singapuru. Dyplomacja obronna i ekonomiczna służą jako narzędzia do zapewnienia bezpieczeństwa kraju oraz poszukiwania nowych partnerów, którzy nie tylko gwarantują rozwój, lecz także sprawiają, że region – w tym analizowany kraj – jest lepiej zabezpieczony przed wyzwaniami, którym musi sprostać. Tym celom służy również pogłębiona współpraca z regionalnymi mocarstwami średniego zasięgu oraz poszukiwanie nowych partnerów poza regionem, do czego w dużej mierze wykorzystywane

są organizacje i fora wielostronne. Singapur zdaje sobie również sprawę z nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa i stara się im sprostać, także przez wykorzystywanie rozwijanych w tym celu kontaktów z różnymi partnerami.

Można pokusić się o wyciągnięcie następujących wniosków z powyższych opinii eksperckich:

- 1) Singapur zdaje sobie sprawę z własnych ograniczeń, które w dużej mierze nie zmieniły się od momentu uzyskania niepodległości; zdolność adaptacyjna tego państwa przejawia się także w umiejętności angażowania innych w sprawy regionu;
- 2) Singapur nie chce angażować się w żadne sojusze, a jednocześnie pragnie poszerzać zakres partnerów, z którymi stara się współpracować; jednocześnie państwo inwestuje w technologię obronną i rozwój swojego potencjału militarnego; wykorzystuje w tym celu także własne zasoby, których posiada najwięcej, a więc swój duży potencjał ekonomiczny;
- 3) Szczegółne znaczenie ma wymiar ekonomiczny i militarny singapurskiej polityki zagranicznej; podstawową zasadą aktywności tego kraju jest efektywność działań;
- 4) Singapur kształtuje swoje *soft power* tak, aby nie wydawać się liderem regionu;
- 5) Japonia jest ważnym partnerem ze względów ekonomicznych, a także ze względu na bliskie relacje tego kraju ze Stanami Zjednoczonymi;
- 6) Indie są postrzegane jako ważny partner, choć w Singapurze uważa się, że nie jest to jeszcze silne państwo, zdolne do podjęcia rywalizacji z największymi potęgami;
- 7) Korea Południowa odgrywa istotne znaczenie, zwłaszcza w wymiarze gospodarczym; problemem w relacjach z tym państwem pozostaje jego uwikłanie w niestabilną sytuację wynikającą z bliskości Korei Północnej;

- 8) Australia ma z kolei znaczenie przede wszystkim ze względu na swój potencjał militarny;
- 9) Wszystkie wspomniane podmioty są wykorzystywane do realizowanej przez Singapur polityki równoważenia sił w regionie; w tym celu angażowane są również organizacje międzynarodowe; Singapur wierzy, że im więcej graczy, tym lepiej;
- 10) Współpraca wielostronna jest dla Singapuru równie istotna co współpraca dwustronna; stąd też państwo stara się wykorzystywać różnego rodzaju międzynarodowe fora dla realizacji swojego interesu narodowego;
- 11) Singapur zdaje sobie sprawę z nowych zagrożeń dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego, takich jak kwestia terroryzmu, islamizacji regionu czy zmian klimatycznych, i stara się im aktywnie przeciwstawiać; państwo dostrzega również, że w jego najbliższym sąsiedztwie znajdują się państwa islamskie, co ma zasadnicze znaczenie w ocenie bezpieczeństwa otoczenia międzynarodowego Singapuru.

Podsumowanie

Singapur jest niezwykle ciekawym uczestnikiem stosunków międzynarodowych. Ten mały kraj, ograniczony terytorialnie i praktycznie pozbawiony surowców, jest obecnie najbardziej rozwiniętym gospodarczo państwem w regionie Azji Południowo-Wschodniej, a także jednym z najważniejszych aktorów w regionie Azji Wschodniej. Singapur jest przykładem państwa, które umiejętnie wykorzystało i adaptowało wartości zachodnie w swoim modelu rozwoju i w polityce zagranicznej. Państwo singapurskie utożsamia się ze „wschodnioazjatyckim” i do pewnego stopnia chińskim kręgiem kulturowym, ale promuje wartości i instytucje liberalnego porządku międzynarodowego wspieranego przede wszystkim przez Stany Zjednoczone (co przejawia się między innymi w liberalizacji handlu i podkreślaniu znaczenia umów o wolnym handlu, a także przez podpisywanie porozumień militarnych z USA). Nie oznacza to jednak, że Singapur utracił swoją „wschodnią” tożsamość. Polityka zagraniczna i procesy adaptacji wskazują, że politycy singapurscy umiejętnie łączyli elementy i wartości „wschodnie” i „zachodnie”, co przełożyło się na sukces polityczny i ekonomiczny państwa, choć wyraźny jest dualizm

w polityce Singapuru. Połączenie liberalizmu ekonomicznego charakterystycznego dla państw zachodnich i politycznego we „wschodnioazjatyckim” jego rozumieniu w przypadku tego państwa przełożyło się na jego dynamiczny rozwój ekonomiczno-polityczny.

W tym kontekście rodzi się pytanie: w jaki sposób Singapurowi nie tylko udało się odnieść istotny sukces gospodarczy, lecz także stać się istotnym graczem na regionalnej scenie stosunków międzynarodowych? W toku prowadzonych badań okazało się, że istotną moc wyjaśniającą posiada koncepcja adaptacji w polityce zagranicznej.

Dlatego podjęłam się w książce próby odpowiedzi na pytanie, jaką strategię adaptacji przyjął Singapur w odniesieniu do swojej aktywności w polityce zagranicznej w regionie Azji i Pacyfiku.

Odpowiedź na to pytanie nie byłaby pełna bez częściowych pytań badawczych:

- 1) Jaka jest użyteczność koncepcji adaptacji w badaniu polityki zagranicznej?
- 2) Jakie są uwarunkowania, interesy i założenia polityki zagranicznej Singapuru?
- 3) Czym charakteryzuje się adaptacja polityki Singapuru w regionie Azji i Pacyfiku? (Wobec ASEAN, wobec potęg światowych obecnych w regionie Azji i Pacyfiku – Chin, Stanów Zjednoczonych, oraz innych instytucji regionalnych, w obszarze dyplomacji obronnej, ekonomicznej i w stosunku do innych potęg obecnych w regionie: Indii, Japonii, Australii i Korei Południowej?)

Koncepcja adaptacji w polityce zagranicznej, zaproponowana przez Rosenau’a, nie doczekała się ani twórczej krytyki, ani szczególnie szerokiego zastosowania. Być może wpłynął na to fakt, że w wielu miejscach jest ona niejasna i amerykański ba-

dacz nie wiele uczynił, żeby ułatwić jej rozumienie. Niemniej jednak bliższe przyjrzenie się ideom Rosenau'a pozwoliło mi uznać, że strategia adaptacji ma moc eksplanacyjną w przypadku badania polityki zagranicznej Singapuru. Inne narzędzia badawcze nie pozwalają bowiem na tak całościowe spojrzenie na aktywność międzynarodową tego państwa, mającego specyficzne uwarunkowania geograficzne i wewnętrzne. Jak już zostało to wspomniane, Ziemowit J. Pietraś rozumiał adaptację jako działania państwa mające na celu zachowanie równowagi między potrzebami i interesami państwa a wymaganiami płynącymi ze środowiska międzynarodowego i wewnątrzpolitycznego. Taka definicja wykazuje szeroką użyteczność analityczną.

Z powyższego można wywnioskować, że państwo i środowisko międzynarodowe wzajemnie na siebie oddziałują, co w nauce o stosunkach międzynarodowych jest nazywane mianem współzależności. Oczywiście w przypadku tak małego państwa jak Singapur – o tak ograniczonym potencjale – wpływ środowiska międzynarodowego na ten kraj jest nieporównywalnie większy niż możliwość oddziaływania Singapuru na to środowisko. Niemniej – co starano się wykazać – Singapur ma możliwości, umiejętności i narzędzia, aby zaznaczyć swój wpływ na sprawy regionalne. Przy dalszej analizie modelu adaptacji należy stwierdzić, że dane państwo, poddane zewnętrznym wpływom, musi dokonać oceny i ewentualnego dostosowania swojego interesu narodowego, procesu decyzyjnego, uwarunkowań wewnętrznych oraz percepcji zmiany czynników międzynarodowych, aby dokonać decyzji o najlepszym działaniu przez przyjęcie określonego modelu adaptacji. To właśnie on staje się podstawą wywierania wpływu przez dane państwo na środowisko międzynarodowe.

W przypadku Singapuru ważne jest zarówno to, że państwo zdaje sobie sprawę ze swoich ograniczeń oraz że ma jasno sprecyzowany interes narodowy, jak i to, że ma dużą elastyczność w dostosowaniu się do zmieniającej się sytuacji międzyнародo-

wej. Po pierwsze, Singapur rozumie choćby swoje ograniczenia geograficzne, trudności surowcowe czy ograniczony potencjał demograficzny, ale świadomość słabości pozwala mu lepiej funkcjonować i działać. Na przykład: Singapur nie ma odpowiednich możliwości demograficznych, aby zapewnić pełną obsadę różnego rodzaju grup negocjacyjnych. Z tego powodu podejmowane są działania mające na celu tworzenie regionalnych zespołów negocjacyjnych na różnego rodzaju fora, na których czele mógłby stanąć Singapurczyk. Po drugie, Singapur posiada jasno określony interes narodowy – można by go nazwać racją stanu – poza który nie jest skłonny wyjść w swoim procesie adaptacji do środowiska międzynarodowego. Za najważniejsze kwestie można by uznać: przetrwanie niepodległego bytu, zapewnienie jego efektywnej suwerenności, zabezpieczenie rozwoju społeczno-gospodarczego oraz zachowanie obecnej formy rządów. Takie precyzyjne określenie granic możliwego dostosowania się sprawia, że partnerzy Singapuru wiedzą, jak daleko mogą się posunąć w relacjach na płaszczyźnie dwu- i wielostronnej. Po trzecie wreszcie, w kwestiach znajdujących się poza racją stanu państwo jest skłonne do przyjmowania postaw adaptacyjnych, o ile przyniosą mu więcej korzyści niż strat. W swojej pracy często posługuję się stwierdzeniem, że polityka zagraniczna jest (neo)realistyczna w odczytywaniu istoty stosunków międzynarodowych i pragmatyczna w działaniu.

Punktem wyjścia do omówienia aktywności międzynarodowej państwa singapurskiego na arenie międzynarodowej jest omówienie uwarunkowań wewnętrznych, które wpływają na kształtowanie i realizację jego polityki zagranicznej. Za kluczowe kwestie uznałam analizę systemu politycznego tego kraju, istniejące tam podejście do wolności obywatelskich i praw politycznych oraz przedstawienie systemu gospodarczego i administracyjnego. Singapur nie jest bowiem krajem w pełni demokratycznym, w którym respektowane są zachodnie prawa i wolności obywateli. Istniejący tam reżim ma swoje przełożenie na

funkcjonowanie systemu gospodarczego i administracyjnego. *De facto* w państwie tym mamy do czynienia z systemem autorytarnym, w którym tylko jedna partia ma realną szansę na zdobycie władzy. Taki reżim jest jednak akceptowany przez zdecydowaną większość społeczeństwa ze względu na korzyści płynące z zapewnionego w ten sposób rozwoju społeczno-gospodarczego. Z perspektywy Singapurczyków mniejsze znaczenie ma też zachodnie przywiązanie do indywidualnych praw i wolności obywatelskich. Po części wynika to ze strategii przyjętej przez tamtejsze władze, które nie tylko podkreślają wyższość praw kolektywnych, lecz także „wynajdują” tradycję oparcia takiego podejścia w konfucjanizmie. W wielu zachodnich publikacjach pisze się o Singapurze jako przykładzie sprawnie funkcjonującej demokracji nieoliberalnej. Wydaje się, że siłą napędową singapurskiego cudu gospodarczego była stabilna władza, sprawna biurokracja i model rozwoju opierający się (do pewnego stopnia) na interwencjonizmie państwowym.

Na marginesie można dodać, że singapurska skłonność do adaptacji przejawia się nie tylko na analizowanym tutaj poziomie międzynarodowym, lecz także w kontekście wewnętrznym. Nie jest to przedmiotem analizy, więc nie przyglądam się tej kwestii, niemniej w tym miejscu można wspomnieć na przykład o tym, że Singapur przeciwstawia się narzucaniu zachodniego liberalizmu politycznego, a jednocześnie adaptuje te elementy doktryny, które wydają się nieszkodliwe i wygodne. Podobnie jest z przyjętym modelem rozwoju gospodarczego. Choć państwo jest jego głównym motorem, to w latach dziewięćdziesiątych – zgodnie z obowiązującymi wówczas trendami – Singapur otworzył się w większym stopniu na inicjatywę prywatną. Również widząc ograniczone możliwości konkurowania z Chinami w produkcji dóbr, przeorientował swoje działania na świadczenie usług, cały czas utrzymując wzrost PKB na wysokim poziomie.

Omówienie uwarunkowań wewnętrznych pozwoliło mi na przejście do przedstawienia polityki zagranicznej „państwa małe-

go” oraz ewolucji, celów i zasad związanych z aktywnością międzynarodową Singapuru. Od momentu uzyskania niepodległości państwo to przyjęło – jak już wielokrotnie pisałam – strategię „pozytywnej neutralności”. Oznaczało to podjęcie takich działań politycznych, które zapewniły, że Singapur nie stanie się obiektem rywalizacji, a także żeby „przetrwanie, bezpieczeństwo i dobrobyt niepodległego, demokratycznego i niekomunistycznego państwa nie były zagrożone, a ono mogło pozostać neutralne”. Dlatego polityka zagraniczna Singapuru koncentruje się przede wszystkim na problematyce gospodarczej i problemach międzynarodowych, które są istotne z narodowego punktu widzenia. Na kształtowanie polityki zagranicznej tego kraju duży wpływ miał kontekst historyczny, ponieważ to z niego wyprowadzono poważne obawy o przetrwanie państwa, a także uznano pierwszeństwo pragmatyzmu nad innymi zachowaniami w stosunkach międzynarodowych. Pragmatyzm kazał zaakceptować rolę i miejsce, jakie kraj zajmuje w stosunkach międzynarodowych. Nie oznacza to jednak, że takie państwo jak Singapur nie może być aktywnym graczem w stosunkach międzynarodowych. Dlatego też – uwzględniając ograniczenia i możliwości – kraj stara się adaptować swoją politykę zagraniczną do zmiennej rzeczywistości międzynarodowej.

Z przeprowadzonych badań jednoznacznie wynikało, że Singapur dąży do utrzymania równowagi sił w regionie Azji i Pacyfiku, nie tylko między dwoma kluczowymi mocarstwami – Stanami Zjednoczonymi i Chinami – lecz także innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych. W tak złożonym, kompleksowym i wielostronnym układzie Singapurowi łatwiej jest odgrywać preferowaną przez siebie rolę pośrednika i wywierać swój wpływ na środowisko międzynarodowe. Wspomniane wcześniej ograniczenia państwo próbuje przełamać dzięki wykorzystaniu współpracy z innymi krajami regionu w ramach ASEAN. Pozornie może się wydawać, że przez ponad pięćdziesiąt lat funkcjonowania organizacja nie ma wiele sukcesów na swoim koncie. W rzeczywistości doprowadziła do wygaszenia

wielu konfliktów istniejących w tym regionie świata, stworzyła mechanizmy budowy zaufania, a także stała się punktem wyjścia do powołania nowych forów, w ramach których państwa ASEAN spotykają się z innymi uczestnikami regionalnych stosunków międzynarodowych. W praktyce więc rola i znaczenie tej organizacji są trudne do przecenienia.

Stosunek Singapuru do ASEAN jest niejednoznaczny. W kraju dostrzega się wiele trudności, przed jakimi ugrupowanie to stało i stoi nadal. Przede wszystkim jest ono krytykowane za zbyt powolny proces liberalizacji regionalnych gospodarek i ograniczony zakres współpracy gospodarczej. Stąd też Singapur podejmuje – niejako równolegle – rozmowy na temat tworzenia dwustronnych umów o wolnym handlu z innymi uczestnikami stosunków międzynarodowych, za co z kolei jest krytykowany przez niektóre państwa członkowskie ASEAN, które widzą w tym zagrożenie dla całego procesu integracyjnego w ramach ugrupowania. Jednak co najmniej od lat dwudziestych Singapur postrzega to ugrupowanie jako narzędzie zwiększenia swojej siły, a przez to – powiększenia swojego wpływu na środowisko międzynarodowe. Innymi słowy: definiowane wcześniej ograniczenia tracą na znaczeniu, gdy Singapur może wykorzystać ASEAN do wzmocnienia swojej polityki zagranicznej. Niekorzystne zmiany zachodzące w organizacji spowodowały, że Singapur zaproponował i promował takie rozwiązania jak: utworzenie Konferencji Poministerialnej, Forum Regionalnego ASEAN, zasada „mniej niż całkowita jednomyślność”, utrzymywanie nieformalności i zasady nieingerencji w sprawy wewnętrzne innych państw czy ograniczenie pomocy rozwojowej do państw CLMV. Działania te wpisują się w kreatywny model adaptacji, a więc działań podejmowanych ze względu na niesprzyjające zmiany zachodzące w środowisku. Decyzje podejmowane przez rząd singapurski miały na celu nie tylko ochronę interesów narodowych Singapuru, lecz także korzystne kształtowanie środowiska regionalnego.

Na pierwszy rzut oka może się wydawać, że wspomniane powyżej ugrupowanie integracyjne nie jest aż tak istotne z perspektywy Singapuru. Taka ocena może wynikać z faktu, że państwo unika stania się liderem organizacji i popiera w tym względzie Indonezję. Politycy singapurscy uważają, że więcej mogą zyskać „cichą dyplomacją” i skupieniem się na efektywności – a nie efektowności – podejmowanych działań. Dlatego też Singapur stara się kreować siebie jako państwo, które nikomu nie zagraża i pozostaje neutralne. Nie buduje zatem żadnych sojuszy i bloków, które mogłyby być skierowane przeciwko jakiegokolwiek innemu uczestnikowi stosunków międzynarodowych.

Jeśli uznamy, że ASEAN jest bazą dla budowania singapurskich wpływów w regionie, to Stany Zjednoczone i Chiny są podstawowym punktem odniesienia polityki zagranicznej tego kraju. Rywalizacja między tymi dwoma mocarstwami stwarza zarówno szanse, jak i zagrożenia. Szanse, ponieważ obaj główni gracze mogą zaoferować więcej mniejszym państwom, w tym Singapurowi. Zagrożenia, gdyż taka rywalizacja może generować trudne do wygaszenia konflikty. Singapur stara się przyjąć rolę pośrednika między Stanami Zjednoczonymi a Chinami, aby – z jednej strony – zmaksymalizować swój zysk, a z drugiej – w największy możliwy sposób wpływać na środowisko międzynarodowe. Jednocześnie sukces takiej strategii adaptacji w dużej mierze zależy od przekonania dwóch największych graczy, że nie jest się ściśle związanym z żadnym z mocarstw. Stąd jedną z cech polityki zagranicznej Singapuru jest unikanie wiązania się oficjalnymi sojuszami – właściwość charakterystyczna dla całego okresu funkcjonowania tego państwa.

Podejście Singapuru do obu mocarstw nie jest takie samo, choć Singapur próbuje przekonać oba podmioty do pogłębionej współpracy w różnych dziedzinach. Stany Zjednoczone są uważane za przewidywalną potęgę, z którą łatwiej ułożyć swoje stosunki, podczas gdy nie do końca wiadomo, jakie cele stawiają sobie Chiny. W konsekwencji Singapur pozostaje w większym

stopniu nieufny wobec Pekinu. Tym niemniej Singapur nie jest wspiera żadnego z tych mocarstw w osiągnięciu dominującej pozycji. Z tego powodu prowadzony jest dialog – dwustronny i wielostronny – zarówno z Waszyngtonem, jak i z Pekinem. Analiza tych stosunków pozwala na wyciągnięcie wniosku, że relacje Singapuru ze Stanami Zjednoczonymi opierają się przede wszystkim na współpracy w kwestiach bezpieczeństwa, podczas gdy z Chinami kluczowe znaczenie odgrywa wymiar gospodarczy. Dzięki temu Singapur może wykorzystać w najlepszy możliwy sposób zarówno swój potencjał, jak i swojego partnera, w czym także można się dopatrzeć skuteczności kreatywnej adaptacji w polityce zagranicznej tego kraju. Najwyraźniejszymi przejawami takiej postawy są przykłady użyczenia (i zbudowania) baz wojsku amerykańskiemu, aby zapewnić ich obecność w regionie, a także promowanie inicjatyw angażujących Chiny we współpracę wielostronną.

Nie tylko USA i Chiny odgrywają rolę w singapurskich próbach utrzymania równowagi sił w regionie Azji i Pacyfiku. Państwo to sięga po różnego rodzaju formy współpracy dwu- i wielostronnej, aby zwiększyć liczbę uczestników tego procesu, dzięki czemu Singapurowi jest łatwiej wpływać na środowisko międzynarodowe. W tym celu wykorzystywane są różnego rodzaju narzędzia dyplomacji obronnej i ekonomicznej, pozwalające na realizację dwóch najważniejszych singapurskich celów – przetrwania państwa i zapewnienia rozwoju społeczno-gospodarczego. Unia Europejska wykazuje ograniczone zainteresowanie obszarem Azji i Pacyfiku, lecz tamtejsze procesy integracji gospodarczej skłaniają ją do udziału w dialogu w ramach ASEM. Choć dla Unii Europejskiej istotne miejsce w ramach tego forum zajmuje wspieranie demokracji i praw człowieka, to Singapur postrzega je jako kolejną przestrzeń promocji większej liberalizacji gospodarek. APEC jest z kolei najszerszą platformą współpracy państw Azji i Pacyfiku, która z perspektywy Singapuru jawi się jako miejsce pozwalające zwiększyć oddziaływa-

nie kraju na stosunki międzynarodowe w regionie. Poza tym podejmowana jest współpraca z mocarstwami średniego zasięgu, takimi jak Indie, Japonia, Australia czy Korea Południowa. Jednym z największych osiągnięć Singapuru jest powołanie ASEM, utrzymywanie nieformalności współpracy w instytucjach regionalnych czy poprawa relacji ekonomicznych w regionie oraz włączanie innych państw współpracę regionalną. Wszystkie te działania wpisują się w model kreatywny.

Można uznać, co następuje:

- 1) Adaptacja, mimo słabych stron, jest użyteczną perspektywą badawczą i pomaga w lepszym poznaniu i zrozumieniu działań politycznych, szczególnie państw niemających statusu mocarstwa, a więc mających ograniczone możliwości oddziaływania na środowisko międzynarodowe;
- 2) Uwarunkowania wewnętrzne, percepcja zmian zachodzących w środowisku międzynarodowym, interes narodowy mają wpływ na kształtowanie polityki zagranicznej Singapuru, która ukierunkowana jest przede wszystkim na ochronę suwerenności państwa, zapewnienie korzystnych warunków rozwojowych, a także zapewnienie bezpiecznego i stabilnego środowiska zewnętrznego. Cele te są realizowane przede wszystkim przez zaangażowanie w pracę ASEAN i utrzymywanie dobrych relacji ze Stanami Zjednoczonymi i Chinami, a także innymi potęgami i instytucjami regionalnymi, a także przez dbanie o efektywność dyplomacji obronnej i ekonomicznej;
- 3) Model adaptacji Singapuru wobec ASEAN ma charakter kreatywny; model adaptacji Singapuru wobec Chin i Stanów Zjednoczonych ma charakter kreatywny; model adaptacji Singapuru w pozostałych obszarach zainteresowania tego państwa ma również charakter kreatywny (za wyjątkiem niektórych aspektów współpracy z ASEM i APEC, które mają charakter pasywny).

W odpowiedzi na główne pytanie badawcze można stwierdzić, że Singapur w polityce zagranicznej w regionie Azji i Pacyfiku przyjął model adaptacji kreatywnej. Oznacza to, że państwo stara się dostosowywać do zmian zachodzących w środowisku międzynarodowym oraz jednocześnie wpływać na jego kształt, co pozwala mu zachować podstawowe struktury państwowe i realizować interesy narodowe. Kreatywna adaptacja odnosi się do polityki zagranicznej i struktur współpracy regionalnej, w które zaangażowany jest Singapur, jak przedstawiono to w rozdziałach o charakterze empirycznym.

Książka nie uwzględnia wszystkich aspektów polityki zagranicznej. Ma ambicję całościowego przedstawienie polityki singapurskiej, ale w odniesieniu do regionu Azji i Pacyfiku. Wydaje się, że założenia badawcze, a także perspektywa adaptacji może być wykorzystana do dalszej i szerszej analizy zachowań Singapuru, na przykład w takich organizacjach międzynarodowych jak ONZ czy WTO. Praca może stanowić źródło dalszych badań, dostarcza aktualnej wiedzy na temat polityki Singapuru, a także pozwala – przynajmniej częściowo – spojrzeć na kategorię adaptacji jako użyteczne narzędzie badania polityki zagranicznej. Jest to szczególnie ważne, ponieważ większość państw na świecie ma ograniczone możliwości oddziaływania na stosunki międzynarodowe i nie może sobie pozwolić na tak zdecydowane zachowania i decyzje, jakie podejmują mocarstwa światowe, na przykład Stany Zjednoczone i Chiny. Państwa, które nie mogą narzucać wzorów zachowania czy działania, najczęściej muszą się dostosować, a takich państw jest zdecydowanie więcej w systemie międzynarodowym.

Spis tabel, schematów i wykresów

Tabela 1. Typy polityki zagranicznej w zależności od rodzaju zmian w środowisku według Jamesa N. Rosenau'a.....	41
Tabela 2. Strategie adaptacyjne państwa zaproponowane przez Ziemowita Jacka Pietrasia.....	44
Tabela 3. Modele adaptacji a pozycja międzynarodowa podmiotu.....	45
Tabela 4. Rodzaje adaptacji politycznej państwa zaproponowane przez Teresę Łoś-Nowak.....	46
Schemat 1. Poziomy analizy w dziedzinie stosunków międzynarodowych.....	63
Tabela 5. Rodzaje studiów nad polityką zagraniczną z wyróżnionym miejscem analizy polityki zagranicznej.....	65
Rysunek 1. Proces adaptacyjny.....	69
Tabela 6. Prezydenci Singapuru.....	72
Tabela 7. Premierzy Singapuru.....	72
Tabela 8. Wyniki wyborów w Singapurze w latach 1968–2015.....	73
Tabela 9. Partie polityczne w wyborach parlamentarnych w 2015 roku.....	75
Tabela 10. Główne wskaźniki gospodarcze Singapuru, 2000–2017.....	90
Tabela 11. Singapurskie BIZ w 15 najważniejszych państwach (według 2015 roku) w latach 2011–2015, w milionach dolarów singapurskich.....	95
Tabela 12. Singapurskie BIZ w latach 1970–2016 w cenach bieżących <i>per capita</i>	96
Tabela 13. Singapurskie BIZ w poszczególnych krajach i regionach w latach 2009–2016 (w milionach dolarów singapurskich).....	97

Tabela 14. Grupy etniczne w Singapurze.....	108
Tabela 15. Umowy o wolnym handlu Singapuru.....	159
Tabela 16. Procent PKB w głównych sektorach gospodarki w latach 2013–2015*	166
Tabela 17. PKB <i>per capita</i> w cenach bieżących w latach 2008–2015* w USD.....	166
Tabela 18. Wskaźnik HDI dla państw ASEAN w latach 2000–2015*	167
Tabela 19. Pomoc państw ASEAN-6 dla państw CLMV w ramach programu IAI na lata 2002– 2008.....	169
Wykres 1. Procentowy udział państw ASEAN-6 w pomocy państwom CLMV w ramach IAI.....	170
Tabela 20. Model adaptacji w polityce Singapuru wobec ASEAN.....	180
Tabela 21. Wartość handlu towarami USA z Singapurem oraz bilans handlowy w latach 2010–2017 (w USD).....	198
Tabela 22. Model adaptacji w polityce Singapuru wobec Stanów Zjednoczonych.....	224
Tabela 23. Model adaptacji w polityce Singapuru wobec Chin.....	225
Tabela 24. Rola ASEAN w zmieniającym się środowisku bezpieczeństwa regionu w latach 1967–2017.....	242
Tabela 25. Czynniki zewnętrzne wpływające na pozycję ASEAN.....	258
Tabela 26. Model adaptacji w polityce Singapuru wobec ASEM.....	264
Tabela 27. Model adaptacji w polityce Singapuru wobec APEC.....	265
Tabela 28. Model adaptacji w polityce wobec państw średniego zasięgu.....	265
Tabela 29. Model adaptacji w odniesieniu do dyplomacji obronnej i ekonomicznej.....	266

Bibliografia

I. MATERIAŁY I DOKUMENTY ŹRÓDŁOWE, ENCYKLOPEDIE ORAZ WYWIADY

1. ASEAN Briefing, *Singapore Urges Deeper ASEAN-India Relations*, źródło: <http://www.aseanbriefing.com/>.
2. *ASEAN Human Rights Declaration and the Phnom Penh Statement on the Adoption of the ASEAN Human Rights Declaration*, Jakarta 2014.
3. ASEAN Secretariat, *The Future of Human Rights in ASEAN – Public Call for Independence and Protection Mandates: A Report on the Performance of the ASEAN Human Rights Mechanism in 2014*, Bangkok 2014.
4. *Bali Concord II*, źródło: http://asean.org/?static_post=declaration-of-asean-concord-ii-bali-concord-ii.
5. Corfield, Justin, *Historical Dictionary of Singapore*, Lanham–Toronto–Plymouth 2011.
6. Deklaracja z Bangkoku, źródło: <http://agreement.asean.org/media/download/20140117154159.pdf>.
7. *Factsheet on Trans-Pacific Partnership*, Ministerstwo Handlu i Przemysłu, źródło: <https://www.mti.gov.sg/MTIInsights/SiteAssets/Pages/TPP/Factsheet%20on%20TPP.pdf>.
8. *Global Restructuring and the Prospects for Southeast Asia*, przemówienie George'a Yeo podczas Wall Street Journal Capital Markets Conference, 16 stycznia 1992, Singapur; źródło: <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/yybg19920116s.pdf>.
9. Goh, Chok Tong, *Chok Tong: Give me Mandate to Mead The Next Lap*, „The Straits Times”, 18 sierpnia 1991 r.

10. Goh, Chok Tong, *Keynote Address by Prime Minister Mr Goh Chok Tong to the Asia Society Conference*, 13 maja 1993 r.
11. Goh, Chok Tong, przemowa wygłoszona 15 czerwca 1999 roku z okazji wizyty w Korei Południowej, źródło: <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/speeches/view-html?filename=1999061506.htm>
12. Jayakumar, S., *Opening Statement*, 33rd ASEAN Ministerial Meeting, Bangkok, 24 lipca 2000 r., źródło: <http://www.aseansec.org/3734.htm>.
13. *Joint Announcement: Australia–Singapore Comprehensive Strategic Partnership*, źródło: <http://dfat.gov.au/geo/singapore/pages/joint-announcement-australia-singapore-comprehensive-strategic-partnership.aspx>.
14. *Joint Statement of the Japanese and Singapore Ministers at the Ministerial Review Meeting on the Agreement between Japan and the Republic of Singapore for a New-Age Economic Partnership*, 11 grudnia 2003 r.
15. Koh, Tommy, *Is Singapore a Small Country*, „The Straits Times”, 5 sierpnia 2017 r.
16. Lee, Kuan Yew, *How the United States Should Engage Asia in the Post–Cold War Period*, acceptance speech on receiving the Architect of the New Century Award, przedruk w „Straits Times”, 13 listopada 1996 r.
17. *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, tom 1, Warszawa 1997.
18. Ooi, Kee Beng *et al.*, *The 3rd ASEAN Reader*, Singapore 2015.
19. *Our Approach*, MARUAH: Working Group for an ASEAN Human Rights Mechanism, źródło: <http://www.maruah.org>.
20. Rajaratnam, Sinnathamby, *Singapore: Global City*, przemowa z 6 lutego 1972 r., źródło: <http://www.nas.gov.sg/archivesonline/data/pdfdoc/PressR19720206a.pdf>.

21. *Shared Values*, Singapore National Printers, Singapore 1991.
22. *Singapore 2013 Human Rights Report. Country reports on human rights practices for 2013*, United States Department of State, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, źródło: <http://www.state.gov/documents/organization/220439.pdf>.
23. *Singapore Diplomatic Handbook*, Washington 2008.
24. *Singapore Prime Minister Lee Backs Trans Pacific Partnership and Stronger U.S. Ties. A Conversation with Lee Hsien Loong*, 25 czerwca 2014 roku, źródło: <http://www.cfr.org/singapore/singapore-prime-minister-lee-backs-trans-pacific-partnership-stronger-us-ties/p33178>.
25. Statistics Singapore, *Singapore's Direct Investments Abroad 2015*, Singapore 2016, źródło: <http://www.singstat.gov.sg>.
26. *The First Formal Negotiations for the Japan-Singapore Economic Agreement for a New Age Partnership*, sty-czeń 2001, źródło: <http://www.mofa.go.jp/announce/event/2001/1/0126-3.html>.
27. Wywiad z premierem Lee Hsien Loong przeprowadzony w 2014 roku, źródło: https://www.apec.org/Press/Features/2014/1105_pmlee.
28. Wywiad z premierem spraw zagranicznych Georgem Yeo, „The Straits Times”, 2–3 października 2007 r., źródło: http://app.mfa.gov.sg/pr/read_content.asp?View,8389.

II. OPRACOWANIA MONOGRAFICZNE

1. Abshire, Jean E., *The History of Singapore*, Santa Barbara 2011.
2. Acharya, Amitav, *Asia Rising: Who Is Leading?*, Singapore 2008.

3. Acharya, Amitav, *Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order*, London 2001.
4. Acharya, Amitav, *Singapore's Foreign Policy. The Search For Regional Order*, Singapore 2007.
5. Allison, Graham; Blackwill, Robert D.; Wayne, Ali, *Lee Kuan Yew: the Grand Master's Insights on China, the United States, and the World*, London–Cambridge 2012.
6. Ang, Cheng Guan, *Singapore, ASEAN and the Cambodian Conflict 1978–1991*, Singapore 2003.
7. Ang, Cheng Guan, *Southeast Asia and the Vietnam War*, London–New York 2009.
8. Bankowicz, Marek, *System polityczny Singapuru*, Kraków 2005.
9. Beeson, Mark, *Institutions of the Asia-Pacific: ASEAN, APEC and Beyond*, Oxon–New York 2009.
10. Bhabha, Homi, *Miejsca kultury*, Kraków 2010.
11. Bieleń, Stanisław, *Polityka w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2010.
12. Brown, David, *The State and Ethnic Politics in Southeast Asia*, Singapore 1994.
13. Buckley, Roger, *The United States in the Asia–Pacific since 1945*, Cambridge 2002.
14. Caballero–Anthony, Mely, *Regional Security in Southeast Asia: Beyond the ASEAN Way*, Singapore 2005.
15. Campbell, Kurt; Andrews, Brian, *Explaining the US 'Pivot' to Asia*, Chatham House, Washington 2013.
16. Carpie, David; Evans, Paul, *The Asia–Pacific Security Lexicon*, Singapore 2007.
17. Carr, Edward H., *The Twenty Years' Crisis*, London 1939.
18. Chan, Heng Chee, *Singapore: the Politics of Survival, 1965–1967*, Singapore 1971.

19. Chanlett-Avery, Emma, *Singapore: Background and U.S. Relations*, Congressional Research Service, Washington 2013.
20. Chen, Jie, *Foreign Policy of the New Taiwan. Pragmatic Diplomacy in Southeast Asia*, Cheltenham–Northampton 2002.
21. Chua, Beng Huat, *Communitarian Ideology and Democracy in Singapore*, London 1995.
22. Chua, Daniel; Goh, Evelyn, *Diplomacy*, Singapore 2015.
23. Corson, John Jay; Harris, Joseph Pratt, *Public Administration in Modern Society*, New York 1963.
24. Czaputowicz, Jacek, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2008.
25. Daquila, Teofilo C., *The Transformations of Southeast Asian Economies*, New York 2007.
26. Dedrick, Jason; Kraemer, Kenneth L., *Asia's Computer Challenge: Threat or Opportunity for the United States and the World?*, Oxford 1998.
27. Desker, Barry, *Against All Odds: Singapore's Successful Lobbying on the Cambodia Issue at the United Nations*, Singapore 2016.
28. Desker, Barry, *Informal Caucuses within the WTO: Singapore in the "Invisibles Group"*, RSIS Working Papers 2009, nr 188.
29. Desker, Barry; Ang, Cheng Guan, *Perspectives on the Security of Singapore: The First 50 Years*, Singapore 2015.
30. Dobkowska, Joanna, *ASEAN jako platforma realizacji interesów państw Azji Południowo-Wschodniej wobec Chińskiej Republiki Ludowej*, nieopublikowana rozprawa doktorska, Uniwersytet Warszawski, Warszawa 2018.
31. Drelich-Skulska, Bogusława (red.), *Procesy integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008.

32. Drygiel Marlena, *Adaptacja Unii Europejskiej w procesie budowania pokoju w regionie Bałkanów Zachodnich*, Warszawa 2013 [dysertacja doktorska].
33. Fifield, Russell Hunt, *National and Regional Interests in ASEAN: Competition and Cooperation in International Politics*, ISEAS, Occasional Paper nr 57, Singapore 1979.
34. Ganesan, Naraya, *Realism and Interdependence in Singapore's Foreign Policy*, New York–London 2005.
35. George, Alexander L., *Forceful Persuasion: Coercive Diplomacy as an Alternative to War*, Washington 1991.
36. Gilpin, Robert, *War and Change in World Politics*, Cambridge 1984.
37. Goh, Evelyn, *Singapore's Reaction to Rising China: Deep Engagement and Strategic Adjustment*, Institute of Defence and Strategic Studies, Working Paper nr 67, Singapore 2004.
38. Goodman, Matthew P.; Miller, Scott; Searight, Amy, *U.S. Economic Strategy in the Asia Pacific. Update and Recommendations*, Center for Strategic and International Studies, Washington 2017.
39. Gopinthan, S., *Education and the Nation State: the Selected Works of S. Gopinathan*, Oxon–New York 2013.
40. Grabowski, Marcin, *Wiek Pacyfiku. Polityka Stanów Zjednoczonych wobec regionu Azji i Pacyfiku po roku 1989*, Kraków 2012.
41. Green, Michael J., *By More Than Providence. Grand Strategy and American Power in the Asia Pacific Since 1783*, New York 2017.
42. Grzywacz, Anna, *Tożsamość narodowa i polityka zagraniczna Indonezji*, Toruń 2014.
43. Grzywacz, Anna; Zamecki, Łukasz, *Kultura – gospodarka – polityka: o singapurskim modelu rozwoju i jego implementacji w ChRL*, Warszawa 2016.

44. Guo, Yvonne; Woo, Jun Jie Woo (red.), *Singapore and Switzerland. Secrets to Small State Success*, New Jersey 2015.
45. Haacke, Jürgen, *ASEAN's Diplomatic and Security Culture: Origins, Development and Prospects*, Oxon–New York 2004.
46. Halizak, Edward, *Polityka i strategia Chin w kształtowaniu międzynarodowego bezpieczeństwa*, „Żurawia Papers”, zeszyt nr 10, Warszawa 2008.
47. Halizak, Edward, *Stosunki międzynarodowe w regionie Azji i Pacyfiku*, Warszawa 1999.
48. Halizak, Edward, *Wspólnota Pacyfiku a Wspólnota Wschodnioazjatycka*, „Żurawia Papers”, zeszyt nr 8, Warszawa 2006.
49. Halizak, Edward, *Zmiana układu sił USA-Chiny a transformacja porządku międzynarodowego*, „Żurawia Papers”, zeszyt nr 7, Warszawa 2005.
50. Hansen, Birthe; Toft, Peter; Wivel, Anders, *Lost Power. The American World Order and the Politics of Adaptation*, New York–London 2008.
51. Hill, Michael; Lian, Kwen Fee, *The Politics of Nation Building and Citizenship in Singapore*, London–New York 1995.
52. Hjorth, Larissa; Arnold, Michael, *Online@Asia Pacific*, Oxon–New York 2013.
53. Hogan, Mary Vivianne, *The Development and Role of ASEAN as a Regional Association*, London 2017.
54. Holsti, Kalevi J., *Kalevi Holsti: A Pioneer in International Relations Theory, Foreign Policy Analysis, History of International Order, and Security Studies*, Vancouver 2016.
55. Holsti, Kalevi J., *Taming the Sovereigns. Institutional Change in International Politics*, Cambridge 2014.
56. Holsti, Kalevi J., *The Problem of Change in International Relations Theory*, Institute of International Relations, The University of British Columbia Working Paper 1998, nr 26.

57. Huff, W.G., *The Economic Growth of Singapore: Trade and Development in the Twentieth Century*, Cambridge 1994.
58. Jones, David Martin; Smith, M.L.R., *ASEAN and East Asian International Relations: Regional Delusion*, Cheltenham–Northampton 2016.
59. Jones, Lee, *ASEAN. Sovereignty and Intervention in Southeast Asia*, London 2012.
60. Kausikan, Bilahari, *Singapore Is Not An Island. Views on Singapore Foreign Policy*, Singapore 2017.
61. Keohane, Robert O.; Nye, Joseph S., *Power and Independence: World Politics in Transition*, Boston 1977.
62. Koh, Tommy, *Over Singapore*, Singapore 2015.
63. Koh, Tommy, *The Tommy Koh Reader. Favourite Essays and Lectures*, Singapore 2013.
64. Koh, Tommy; Seah, Sharon; Chang, Li Lin (red.), *50 years of ASEAN and Singapore*, Singapore 2017.
65. Kong, Lily; Yeoh, Brenda S.A., *The Politics of Landscapes in Singapore. Constructions of “Nations”*, New York 2003.
66. Kukułka, Józef, *Wstęp do nauki o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2003.
67. Kumar, Rajesh M., *Strategies of Banks and Other Financial Institutions: Theories and Cases*, Oxford 2014.
68. Kuok, Lynn, *The U.S.-Singapore Partnership: A Critical Element of U.S. Engagement and Stability in the Asia-Pacific*, Asian Alliances Working Paper Series, Washington 2016.
69. Kurlantzick, Joshua, *Charm Offensive: How China’s Soft Power is Transforming the World*, New York 2008.
70. Langdon, Frank; Job, Brian L., *APEC Beyond Economics The Politics of APEC*, Kellogg Institute of International Studies, Working Papers 1997, nr 243.

71. Latif, Asad, *Between Rising Powers: China, Singapore and India*, Singapore 2007.
72. Lee, Terence, *The Media, Cultural Control and Government in Singapore*, London–New York 2010.
73. Lee, Yoong Yoong, *ASEAN Matters: Reflecting on the Association of Southeast Asian Nations*, Singapore 2011.
74. Leifer, Michael, *ASEAN and the Security of South-East Asia*, London 1989.
75. Leifer, Michael, *Singapore's Foreign Policy. Coping with Vulnerability*, London–New York 2000.
76. Łoś-Nowak, Teresa, *Stosunki międzynarodowe. Teorie–systemy–uczestnicy*, Wrocław 2006.
77. Mauzy, Diane K.; Milne, R.S., *Singapore Politics Under People's Action Party*, London–New York 2002.
78. Ming, Hwa Ting, *Singapore's Foreign Policy Beyond Realism*, Thesis submitted to the University of Adelaide, 2010.
79. Mingst, Karen, *Podstawy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.
80. Morgenthau, Hans J., *In Defence of the National Interest*, New York 1951.
81. Morgenthau, Hans J., *Politics Among Nations*, New York 1985.
82. Mutalib, Hussin, *Parties and Politics: A Study of Opposition Parties and PAP in Singapore*, Washington 2004.
83. Narine, Shaun, *Explaining ASEAN: Regionalism in Southeast Asia*, Boulder–London 2002.
84. Nawrot, Katarzyna A., *Proces integracji regionalnej ASEAN*, Warszawa 2008.
85. Nye, Joseph S., *The Future of Power*, New York 2011.
86. Ortmann, Stephan, *Politics and Change in Singapore and Hong Kong: Containing Contention*, Oxon–New York 2010.

87. Oziewicz, Ewa, *Dylematy rozwoju gospodarczego krajów Azji Południowo-Wschodniej na tle procesów globalizacyjnych*, Gdańsk 2007.
88. Parsonage, James, *The State and Globalization: Singapore's Growth Triangle Strategy*, Perth 1994.
89. Pietrasiak, Małgorzata, *Problem wietnamski na forum ONZ (1945–1977)*, Łódź 2002.
90. Pietraś, Ziemowit J., *Procesy adaptacji politycznej*, Lublin 1990.
91. Pietraś, Ziemowit J., *Strategie adaptacji państw do środowiska międzynarodowego*, Lublin 1989.
92. Pietraś, Ziemowit J., *Sztuczna inteligencja w politologii: heurystyczne modelowanie procesów adaptacji politycznej*, Lublin 1990 .
93. Piris, Jean-Claude; Woon, Walter, *Towards a Rules-Based Community: An ASEAN Legal Service*, Cambridge 2015.
94. Pradt, Tilman, *China's New Foreign Policy: Military Modernisation, Multilateralism and the 'China Threat'*, Berlin 2016.
95. Pugacewicz, Tomasz, *Teorie polityki zagranicznej. Perspektywa amerykańskiej analizy polityki zagranicznej*, Kraków 2017.
96. Quah, J.S.T., *Administrative and Legal Measures for Combating Bureaucratic Corruption in Singapore*, „Occasional Paper” 1978, nr 34.
97. Quah, J.S.T., *Combating Corruption Singapore-style: Lessons for other Asian Countries*, College Park 2007.
98. Quah, J.S.T., *Public Administration Singapore-style*, Bingley 2010.
99. Rajaratnam, Sinnathamby, Kwa, Chong Guan, S. *Rajaratnam on Singapore: From Ideas to Reality*, Singapore 2006.
100. Roberts, Christopher, *The South China Sea. Beijing's Challenge to ASEAN and UNCLOS and the Necessity of a New Multi-tiered Approach*, The RSIS Working Paper nr 307, Singapore 2017.

101. Robles, Alfredo C., *The Asia-Europe Meeting: The Theory and Practice of Interregionalism*, London–New York 2008.
102. Rosenau, James N., *The Adaptation of National Societies: A Theory of Political System Behaviour and Transformation*, New York 1970.
103. Rosenau, James N., *The Scientific Study of Foreign Policy*, Nowy Jork 1980.
104. Rosenau, James N., *The Study of Political Adaptation*, London–New York 1981.
105. Rosenau, James N., *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*, Princeton 1990.
106. Rosenau, James. N.; Tromp, Hylke (red.), *Interdependence and Conflict in World Politics*, Aldershot 1989.
107. Ryu, Yongwook, *The Asian Financial Crisis and ASEAN's Concept of Security*, RSIS Working Paper nr 146, Singapore 2008.
108. Sato, Yoichiro; Tan, See Seng, *United States Engagement in the Asia Pacific. Perspectives From Asia*, New York 2015.
109. Schein, Edgar H., *Strategic Pragmatism: the Culture of Singapore's Economic Development Board*, Cambridge 1997.
110. Severino, Rodolfo C., *Southeast Asia in Search of an ASEAN Community. Insights From the Former ASEAN Secretary-General*, Singapore 2006.
111. Severino, Rodolfo C., *The ASEAN Regional Forum*, Singapore 2009.
112. *Singapore Recent Economic and Political Developments Yearbook*, Ibp Usa, Washington 2008.
113. Singh, Bhubhindar, *Policy Brief: Japan's Perspectives of the ASEAN Defence Ministers' Meeting (ADMM)-Plus*, Singapore 2012.
114. Singh, Bilveer, *The Vulnerabilities of Small States Revisited: A Study of Singapore's Post-Cold War Foreign Policy*, Ann Arbor 1999.

115. Sokolsky, Richard; Rabasa, Angel; Neu, C. Richard, *The Role of Southeast Asia in US Strategy Toward China*, Washington 2001.
116. Stuart, Douglas T.; Tow, William T., *A US Strategy for the Asia-Pacific. Building a Multipolar Balance-of-Power System in Asia*, London 1995.
117. Sun, Shirley H.-L., *Population Policy and Reproduction in Singapore: Making Future Citizens*, Oxon–New York 2012.
118. Sung, Johnny, *Explaining the Economic Success of Singapore: the Developmental Worker as the Missing Link*, Northampton 2006.
119. Suryadinata, Leo, *“Overseas Chinese” in Southeast Asia and China’s Foreign Policy. An Interpretative Essay*, Singapore 1978.
120. Sutter, Robert G. et al., *Balancing Acts: The U.S. Rebalance and Asia-Pacific*, Sigur Center for Asian Studies, Washington 2013.
121. Sutter, Robert G., *The United States and Asia: Regional Dynamics and Twenty-First-Century Relations*, London 2015.
122. Szczepański, Jan, *Reformy, rewolucje, transformacje*, Warszawa 1999.
123. Tamney, Joseph B., *The Struggle Over Singapore’s Soul: Western Modernization and Asian Culture*, Berlin 1995.
124. Tan, Andrew T.H., *Security Strategies in the Asia-Pacific. The United States’ ‘Second Front’ in Southeast Asia*, New York 2011.
125. Tan, Hsien-Li, *The ASEAN Intergovernmental Commission on Human Rights: Institutionalising Human Rights in Southeast Asia*, Cambridge 2011.
126. Tan, Kevin Y.L., *An Introduction to Singapore’s Constitution*, Singapore 2005.

127. Tan, Kwoh-Jack, *Policy Brief: Singapore-India Relations: Cultural Engagement and Foreign Policy*, RSIS, Singapore 2014.
128. Taylor, Rodney L., *Confucianism*, New York 2004.
129. *The South China Sea Territorial Disputes: A Multilateral Perspective*, RSIS Event Report, Singapore 2016.
130. Thorson, Stuart J., *Adaptation and Foreign Policy Theory*, Research Paper nr 18, Department of Political Science, the Ohio State University 1973.
131. Tipton, Frank B., *Asian Firms: History, Institutions and Management*, Cheltenham–Northampton 2007.
132. Tongzon, Jose L., *The Economies of Southeast Asia: Before and After Crisis*, Cheltenham–Northampton 2002.
133. Trocki, Carl A., *Singapore: Wealth, Power and the Culture of Control*, Oxon–New York 2006.
134. Tu, Weiming, *The Global Significance of Concrete Humanity: Essays on the Confucian Discourse in Cultural China*, New Delhi 2010.
135. Vertzberger, Yaakov Y. I., *The World in their Minds: Information Processing, Cognition and on in Foreign Policy Decision-making*, Stanford 1990.
136. Wacker, Gudrun, *Security Cooperation in East Asia. Structure, Trend and Limitations*, SWP Working Paper, Berlin 2015.
137. Waltz, Kenneth, *Struktura teorii stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.
138. Waltz, Kenneth, *Theory of International Politics*, London 1979.
139. Wendt, Alexander, *Społeczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2008.
140. Wilairat, Kawin, *Singapore's Foreign Policy. The First Decade*, Singapore 1975.
141. Wilson, Peter, *Economic Growth and Development in Singapore*, Northampton 2002.

142. Wojciuk, Anna, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010.
143. Wong, John *et al.*, *A Study On Singapore's Experience In Regional Cooperation*, Report by the East Asian Institute of the National University of Singapore, Singapore 2008.
144. Woon, Walter, *The ASEAN Charter. A Commentary*, Singapore 2016.
145. Worthington, Ross, *Governance in Singapore*, London 2003.
146. Yeo, Lay Hwee, *Asia and Europe: the Development and Different Dimensions of ASEM*, London–New York 2004.
147. Zajączkowski, Jakub, *Indie w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2008.

III. ROZDZIAŁY W PRACACH ZBIOROWYCH I PRACE ZBIOROWE

1. Ba, Alice D., *Southeast Asia and China*. w: Evelyn Goh (red.), *Between and Between: Southeast Asian Strategic Relations with the U.S. and China*, Singapore 2005.
2. Bailes, Alyson J.K., *Small States and Security: Does Size Still Matter?*, w: Harald Baldersheim, Michael Keating (red.), *Small States in the Modern World: Vulnerabilities and Opportunities*, Cheltenham–Northampton 2015.
3. Bell, Daniel A.; Hahm, Chaibong, *The Contemporary Relevance of Confucianism*, w: Daniel A. Bell, Hahm Chaibong (red.), *Confucianism for the Modern World*, Cambridge 2003.
4. Brown, David, *The Corporatist Management of Ethnicity in Contemporary Singapore*, w: Garry Rodan (red.), *Singapore Changes Guard*, New York 1993.

5. Burchill, Scott, *Realizm i neorealizm*, w: Scott Burchell *et al.* (red.), *Teorie stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2006.
6. Carpenter, David; Zulkifli, Izyani; McGillivray, Mark, *Narrowing the Development Gap in ASEAN. Context and Approach*, w: Mark McGillivray, David Carpenter (red.), *Narrowing the Development Gap in ASEAN. Drivers and Policy Options*, Oxon–New York 2013.
7. Chan, Heng Chee, *The PAP and the Structuring of the Political System*, w: Kernial Singh Sandhu, Paul Wheatley (red.), *Management of Success: The Moulding of Modern Singapore*, Singapore 1989.
8. Chan, Heng Chee; Evers, Hans Dieter, *Nation-Building and National Identity in Southeast Asia*, w: S.N. Eisenstadt, Stein Rokkan (red.), *Building States and Nations: Analyses by Region*, Beverly Hills 1973.
9. Chia, Siow Yue, *Inward and Outward FDI and the Restructuring of the Singapore Economy*, w: Chalongsob Sussangkarn, Yung Chul Park, Sung Jin Kang (red.), *Foreign Direct Investments in Asia*, Oxon–New York 2011.
10. Chia, Siow Yue; Pangetsu, Mari, *Rise of East Asian Regionalism*, w: Hadi Soesastro, Christopher Findlay (red.), *Reshaping the Asia Pacific Economic Order*, London–New York 2006.
11. Chin, Kin Wah, *Singapore's Perspective on Security Cooperation in the Asia-Pacific*, w: See Seng Tan, Amitav Acharya, *Asia-Pacific Security Cooperation: National Interests and Regional Order*, Oxon–New York 2004.
12. Chong, Terence (red.), *Management of Success: Singapore Revisited*, Singapore 2010.
13. Chong, Terence, *A Return to Normal Politics: Singapore General Elections 2011*, w: Daljit Singh, Pushpa Thambipillai (red.), *Southeast Asian Affairs 2012*, Singapore 2012.

14. Chua, Beng Huat, *Racial Singaporeans: Absence After the Hyphen*, w: Joel S. Khan (red.), *Southeast Asian Identities: Culture and the Politics of Representation in Indonesia, Malaysia, Singapore and Thailand*, Singapore 1998.
15. Chua, Hak Bin; Chaw, Shawlin, *Singapore's New Growth Model*, w: Soon Hok Kang, Chan-Hoong Leong (red.), *Singapore Perspectives 2012. Singapore Inclusive: Bridging Divides*, Singapore 2012.
16. Das, Ajaya Kumar, *Introduction*, w: Ajaya Kumar Das (red.), *India-ASEAN Defence Relations*, RSIS Monograph nr 28, Singapore 2013.
17. Deck, Richard A., *Foreign Policy*, w: Michael Haas (red.), *The Singapore Puzzle*, Westport–Connecticut–London 1999.
18. Dieter, Heribert, *Anti-Americanism and Regionalism in East Asia*, w: Richard Higgott, Ivona Malbasic (red.), *The Political Consequences of Anti-Americanism*, Oxon–New York 2008.
19. Drygiel, Marlena, *Teoria adaptacji politycznej*, w: Ryszard Zięba, Stanisław Bieleń, Justyna Zajac (red.), *Teorie i podejścia badawcze w nauce o stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 2015.
20. Dybczyński, Andrzej, *Polityka zagraniczna Republiki Singapuru – antysojusze i strategiczny racjonalizm*, w: Teresa Łoś-Nowak (red.), *Polityka zagraniczna. Aktorzy, potencjały, strategie*, Warszawa 2011.
21. Emmers, Ralf (red.), *ASEAN and the Institutionalization of East Asia*, Abingdon–New York 2012.
22. Emmers, Ralf, *Security and Power Balancing: Singapore's response to the US Rebalance to Asia*, w: William T. Tow, Douglas Stuart (red.), *The New US Strategy Towards Asia. Adapting to the American Pivot*, London–New York 2015.

23. Gawlikowski, Krzysztof (red.), *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku: stosunki międzynarodowe i gospodarcze*, tom 1, Warszawa 2004.
24. Goh, Daniel, *The Third Phase of Singapore's Multiculturalism*, w: Tarn How Tan (red.), *Singapore Perspectives 2010. Home, Heart, Horizon*, Singapore 2010.
25. Goh, Evelyn; Simon, Sheldon W. (red.), *China, the United States, and Southeast Asia: Contending Perspectives on Politics, Security and Economics*, Oxon–New York 2008.
26. Haggard, Stephen; Low, Linda, *State, Politics, and Business in Singapore*, w: Edmund Terence Gomez (red.), *Political Business in East Asia*, London 2002.
27. Halizak, Edward, *Chiny a instytucje współpracy regionalnej*, w: Waldemar J. Dziak, Krzysztof Gawlikowski, Małgorzata Ławacz (red.), *Chiny w XXI wieku. Perspektywy rozwoju*, Warszawa 2012.
28. Halizak, Edward, *Poziomy analizy w nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: Edward Halizak, Marek Pietraś (red.), *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2013, t. 1.
29. Halizak, Edward, *Znaczenie regionalnej równowagi sił dla zjednoczenia Korei*, Krzysztof Gawlikowski, Elżbieta Potocka (red.), *Korea. Doświadczenia i perspektywy*, Toruń 2002.
30. Halizak, Edward; Pietraś, Marek, *Wstęp*, w: Edward Halizak, Marek Pietraś (red.), *Poziomy analizy stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2013, t. 1.
31. Haque, M. Shamsul, *Reinventing Public Governance in Singapore: Major Reform Premises, Initiatives, and Consequences*, w: Gedeon Mudacumura, Goktug Morçöl (red.), *Challenges to Democratic Governance in Developing Countries*, Heidelberg–New York–Dordrecht–London 2014.

32. Heng, Yee-Kuang; Ong, Weichong, *The Quest for Relevance in Times of Peace: Operations Other Than War and the Third-Generation Singapore Armed Forces*, w: Chiyuki Aoi, Yee-Kuang Heng (red.), *Asia-Pacific Nations in International Peace Support and Stability Missions*, New York 2014.
33. Huang, David W.F. (red.), *Asia Pacific Countries and the US Rebalancing Strategy*, New York 2016.
34. Huxley, Tim, *Singapore's Strategic Outlook and Defence Policy*, w: Joseph Chinyong Liow, Ralf Emmers (red.), *Order and Security in Southeast Asia: Essays in Memory of Michael Leifer*, London–New York 2006.
35. Jarczevska, Aleksandra, *Stany Zjednoczone – hegemonia w regionie Azji i Pacyfiku w latach 1985– 2015*, w: Aleksandra Jarczevska, Jakub Zajączkowski (red.), *Region Azji i Pacyfiku w latach 1985–2015*, Warszawa 2016.
36. Jelonek, Adam; Smulski, Jarosław, *Kryzys finansowy końca lat 90. w Azji Południowo-Wschodniej – jego konsekwencje i postępy integracji w ramach ASEAN*, w: Krzysztof Gawlikowski, Małgorzata Ławacz (red.), *Azja Wschodnia na przełomie XX i XXI wieku. Przemiany polityczne i społeczne*, Warszawa 2002.
37. Keohane, Robert O., *Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond*, w: Robert O. Keohane, *Neorealism and Its Critics*, New York 1986.
38. Kesavapany, K.; Caballero–Anthony, Mely, *Singapore Country Report*, w: Tadashi Yamamoto, Yeo Lay Hwee (red.), *ASEM in its Tenth Year: Looking Back, Looking Forward*, Japan Center for International Exchange, Tokyo 2006.
39. Khong, Yuen Foong, *Singapore: A Time for Economic and Political Engagement*, w: Alastair Iain Johnston, Rober S. Ross (red.), *Engaging China: The Management of an Emerging Power*, London 1999.

40. Kwok, Kian Woon, *Just What is New About the “New Politics of Identity”?*, w: Tarn How Tan *Singapore Perspectives* 2007. *A New Singapore*, Singapore 2007.
41. Kwok, Kian Woon; Mariam, Ali, *Cultivating Citizenship and National Identity*, w: Arun Mahizman, Tsao Yuan Lee (red.), *Singapore: Re-engineering Success*, Singapore 1998.
42. Lee, Boon Hiok, *The Bureaucracy*, w: Kernial Singh Sandhu, Paul Wheatley (red.), *Management of Success: the Moulding of Modern Singapore*, Singapore 1989.
43. Lee, Terence, *Media Governmentality in Singapore*, w: Andrew T. Kenyon, Tim Marjoribanks, Andrew Whiting (red.), *Democracy, Media and Law in Malaysia and Singapore. A Space for Speech*, Oxon–New York 2014.
44. Leong, Wai-Teng Laurence, *From “Asian Values” to Singapore Exceptionalism*, w: Damien Kingsbury, Leena Avonius, *Human Rights in Asia: A Reassessment of the Asian Values Debate*, London 2008.
45. Li, Mingjiang; Zhang, Hongzhou, *Singapore’s South China Sea Policy: Implications for Freedom and Safety of Navigation*, w: Shicun Wu, Keyuan Zou (red.), *Securing the Safety of Navigation in East Asia*, Oxford 2013.
46. Li, Peng, *The Nature of the Economic Cooperation Framework Agreement and its Implications for Peaceful Development of Cross-Straits Relations: Perspectives from the Mainland*, w: Weixing Hu (red.), *New Dynamics in Cross-Taiwan Straits Relations: How Far Can the Rapprochement Go?*, Oxon–New York 2013.
47. Li-Lian, Sharon Seah, *Narrowing the Development Gap: Singapore and the Initiative for ASEAN Integration*, w: Tommy Koh, Sharon Seah Li-Lian, Chang Li Lin (red.), *50 years of ASEAN and Singapore*, Singapore 2017.

48. Lim, Tai Wei, *The Rise of China and India: Geo-political Narratives from the Singapore Perspective*, w: Lam Peng Er, Lim Tai Wei (red.), *Rise of China and India: A New Asian Drama*, Singapore 2009.
49. Łoś-Nowak, Teresa, *Interesy narodowe i międzynarodowe*, w: Teresa Łoś-Nowak (red.), *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wrocław 1992.
50. Low, Linda, *Singapore's Developmental State Between a Rock and a Hard Place*, w: Linda Low (red.), *Developmental States: Relevancy, Redundancy or Reconfiguration?*, New York 2004.
51. Lu, Bo, *ASEAN-China Free Trade Agreement: Negotiation, Implementation and Prospect*, w: Saw Swee-Hock (red.), *ASEAN-China Economic Relations*, Singapore 2007.
52. Lyons, Lenore (red.), *A State of Ambivalence: The Feminist Movement in Singapore*, Leiden 2004.
53. Malhotra, Kamal, *Development Enabler or Disabler? The Role of the State in Southeast Asia*, w: C.J.W.-L. Wee (red.), *Local Cultures and the "New Asia"*, Singapore 2002.
54. Nawrot, Katarzyna A., *Państwa ASEAN wobec procesów globalizacji*, w: Przemysław Deszczyński (red.), *Globalizacja gospodarki*, Poznań 2004.
55. Ong, Keng Yong, *ASEAN: Managing Egos and National Interests*, w: Tommy Koh, Sharon Shea, Chang Li Lin (red.), *50 years of ASEAN and Singapore*, Singapore 2017.
56. Pietraś, Ziemowit J., *Koncepcje adaptacji politycznej*, w: Ziemowit J. Pietraś, Andrzej Dumala (red.), *Mechanizmy adaptacji politycznej państwa*, Lublin 1990.
57. Pietraś, Ziemowit J., *Polityka zagraniczna państwa*, w: Teresa Łoś-Nowak (red.), *Współczesne stosunki międzynarodowe*, Wrocław 1992.
58. Pietraś, Ziemowit J., *Teoria adaptacji politycznej państwa*,

- w: Agata Ziętek, Katarzyna Stachurska (red.), *Adaptacja wartości europejskich w państwach islamu*, Lublin 2004.
59. Pietrasiak, Małgorzata, *ASEAN-6 i ASEAN-4: problemy na drodze do integracji regionu Azji Południowo-Wschodniej*, w: Bogusława Drelich-Skulska (red.), *Procesy integracyjne w regionie Azji i Pacyfiku*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu” 2008, nr 13.
60. Pietrasiak, Małgorzata, *Konflikt o archipelagi na Morzu Południowochińskim i perspektywy jego uregulowania*, w: Tomasz Domański (red.), *Międzynarodowe studia polityczne i kulturowe wobec wyzwań współczesności*, Łódź 2016.
61. Popławski, Dariusz, *Państwa mniejsze a demokracja w stosunkach międzynarodowych*, w: Edward Haliżak, Dariusz Popławski (red.), *Demokracja w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1997.
62. Regnier, Philippe, *Economic Cooperation in East Asia: Revisiting Regional Concepts and the Subregional Case of ASEAN*, w: Fu-Kuo Liu, Philippe Regnier (red.), *Regionalism in East Asia. Paradigm Shifting?*, London–New York 2003.
63. Reus-Smith, Christian, *Konstruktywizm*, w: Scott Burchell et al. (red.), *Teorie stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2006.
64. Rodan, Garry, *Political Accountability and Human Rights in Singapore*, w: Thomas W.D. Davis, Brian Galligan (red.), *Human Rights in Asia*, Cheltenham–Northampton 2011.
65. Rodan, Garry, *Westminster in Singapore: Now You See It, Now You Don't*, w: Haig Patapan, John Wanna, Patrick Noray Weller (red.), *Westminster Legacies: Democracy and Responsible Government in Asia and the Pacific*, Sydney 2005.
66. Rosenau, James N., *Introduction: New Directions and Recurrent Questions in the Comparative Study of Foreign Policy*, w: Char-

- les F. Hermann, Charles W. Kegley, James N. Rosenau (red.), *New Directions in the Study of Foreign Policy*, Boston 1987.
67. Rowiński, Jan, *Chiny i zmieniający się układ sił w Azji na progu XXI wieku. Strategia regionalna ChRL w warunkach globalizacji*, w: Justyna Nakonieczna, Jakub Zajączkowski (red.), *Azja Wschodnia i Azja Południowa w stosunkach międzynarodowych. Bezpieczeństwo-gospodark-cywilizacja*, Warszawa 2011.
68. Rowiński, Jan; Pawłowski, Józef, *Wizja „państwa” w Chinach. Tradycja a współczesność*, w: Ewa Zajdler (red.), *Zrozumieć Chińczyków. Kulturowe kody społeczności chińskich*, Warszawa 2011.
69. Sarek, Katarzyna, *Z mandatu Nieba. Podstawy sprawowania władzy politycznej w dawnych i współczesnych Chinach*, w: Ewa Zajdler (red.), *Zrozumieć Chińczyków. Kulturowe kody społeczności chińskich*, Warszawa 2011.
70. Seah, Chee Meow, *The Singapore Bureaucracy and Issues of Transition*, w: Riaz Hassan (red.), *Singapore: Society in Transition*, Kuala Lumpur 1976.
71. Severini, Rodolfo C.; Menon, Jayant, *Overview*, w: Sanchita Basu Das *et al.* (red.), *The ASEAN Economic Community. A Work in Progress*, Singapore 2013.
72. Shoji, Tomotaka, *China's Rise and Japan's Changing Approach Toward Southeast Asia: Constraints and Possibilities*, w: Lam Peng Er, Victor Teo (red.), *Southeast Asia Between China and Japan*, Newcastle Upon Tyne 2012.
73. Simon, Sheldon W. (red.), *East Asia Security in the Post-Cold War Era*, London–New York 2016.
74. Singh, Daljit, *Singapore-South Korea Economic Relations*, w: Daljit Singh, Reza Y. Siregar (red.), *ASEAN and Korea. Emerging Issues in Trade and Investment Relations*, Singapore 1995.

75. Storey, Ian, *Singapore and the Rise of China: Perceptions and Policy*, w: Herbert Yee, Ian Storey (red.), *The China Threat: Perceptions, Myths and Reality*, Oxon–New York 2012.
76. Suprewicz, Jerzy C., *Koncepcje adaptacji społecznej*, w: Ziemowit J. Pietraś, Andrzej Dumała (red.), *Mechanizmy adaptacji politycznej państwa*, Lublin 1990.
77. Suryadinata, Leo (red.), *Southeast Asia's Chinese Businesses in an Era of Globalization: Coping with the Rise of China*, Singapore 2006.
78. Tan, Kheng Boon, *We, the Citizens of Singapore: Multiethnicity. Its Evolution and Its Aberrations*, w: Ah Eng Lai (red.), *Beyond Rituals and Riots: Ethnic Pluralism and Social Cohesion in Singapore*, Singapore 2004.
79. Tan, Netina, *Democratization and Embracing Uncertainty in Post-2011 Singapore*, w: Edmund S.K. Fung, Steven Drakeley (red.), *Democracy in Eastern Asia. Issues, Problems and Challenges in a Region of Diversity*, Oxon–New York 2014.
80. Tan, See Seng, *Not Quite Beyond the 'ASEAN Way'? Southeast Asia's Evolution to Rules-based Management of Intra-ASEAN Differences*, w: Aileen Baviera, Larry Maramis (red.), *Building ASEAN Community: Political-Security and Socio-cultural Reflections*, Economic Research Institute for ASEAN and East Asia, Jakarta 2017.
81. Tan, Tai Yong, *Singapore: Civil-Military Fusion*, w: Muthiah Alagappa (red.), *Coercion and Governance: The Declining Political Role of the Military in Asia*, Stanford 2001.
82. Terada, Takashi, *Competitive Regionalism in Southeast Asia and Beyond: Role of Singapore and ASEAN*, w: Mireya Solis, Barbara Stallings, Saori N. Katada, *Competitive Regionalism. FTA Diffusion in the Pacific Rim*, Hampshire–New York 2009.
83. Terada, Takashi, *Singapore and ASEAN in Competitive Regionalism in Southeast Asia and beyond*, referat zaprezentowany

na International Symposium *Competitive Regionalism*, Ibuka International Conference Hall w Tokio, maj 2008.

84. Thio, Li-ann, *Protecting Rights*, w: Li-ann Thio, Kevin Y.L. Tan, *Evolution of Revolution: Forty Years of the Singapore Constitution*, Oxon–New York 2009.
85. Thio, Li-ann, *Singapore: The Indigenisation of a Westminster Import*, w: Claus Peter Hill, Jorg Menzel (red.), *Constitutionalism in Southeast Asia. Reports on National Constitutions*, t. 2, Singapore 2008.
86. Thio, Li-ann, *We Are Feeling Our Way Forward, Step by Step: The Continuing Singapore Experiment in the Construction of Communitarian Constitutionalism in the 21st Century's First Decade*, w: Albert H.Y. Chen (red.), *Constitutionalism in Asia in the Early Twenty-First Century*, Cambridge 2014.
87. Thio, Li-ann; Tan, K.Y.L. (red.), *Evolution of Revolution: Forty Years of the Singapore Constitution*, Oxon–New York 2009.
88. Trivellato, Benedetta, *Southeast Asia Facing Economic, Political, and Social Crises*, w: Maria Weber (red.), *After the Asian Crisis: Perspectives on Global Politics and Economics*, London 2000.
89. Vogel, Ezra F., *A Little Dragon Tamed*, w: Kernial Singh Sandhu, Paul Wheatley (red.), *Management of Success: the Moulding of Modern Singapore*, Singapore 1989.
90. Waltz, Kenneth N., *The Myth of Interdependence*, w: Charles P. Kindleberger (red.), *The International Cooperation*, New York 1970.
91. Wilson, Trevor, *Foreign Policy as a Political Tool: Myanmar 2003–2006*, w: Monique Skidmore, Trevor Wilson (red.), *Myanmar. The State, Community and the Environment*, Canberra 2007.
92. Wojciuk, Anna, *Bezpieczeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych*, w: Roman Kuźniar et al. (red.), *Bezpie-*

czeństwo w teoriach stosunków międzynarodowych, Warszawa 2012.

93. Yamazawa, Ippei, *APEC's Achievements and Tasks*, w: Riyana Miranti, Denis Hew Wei-Yen (red.), *APEC in the 21st Century*, Singapore 2004.
94. Yang, Mu; Chong, Siew Keng, *Singapore*, w: Keith E. Flick, Kalyan M. Kemburi (red.), *ASEAN-China Free Trade Area. Challenges, Opportunities and the Road Ahead*, RSIS Monograph nr 22, Singapore 2012.
95. Yee, Herbert; Feng, Zhu, *Chinese Perspectives of the China Threat: Myth or Reality?*, w: Herbert Yee, Ian Storey (red.), *The China Threat: Perceptions, Myths and Reality*, Oxon–New York 2012.
96. Zhao, Hong, *China-Singapore Investment Relations: New Development and Prospect*, w: Hongyi Lai, Lim Tin Seng (red.), *Harmony and Development: ASEAN-China Relations*, Singapore 2007.
97. Zheng, Yongnian; Lim, Wen Xin, *Lee Kuan Yew: The Special Relationship with China*, w: Yongnian Zheng, Lian Fook Lye (red.), *Singapore-China Relations: 50 years*, Singapore 2016.
98. Zheng, Yongnian; Zhang, Chi, 'Soft Power' and Chinese Soft Power, w: Hongyi Lai, Yiyi Lu, *China's Soft Power and International Relations*, London–New York 2012.
99. Zięba, Ryszard, *Cele polityki zagranicznej państwa*, w: Ryszard Zięba (red.), *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, Warszawa 2004.
100. Zięba, Ryszard, *Uwarunkowania polityki zagranicznej państwa*, w: Ryszard Zięba (red.), *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa*, Warszawa 2004.
101. Ziętek, Agata W.; Stachurska, Katarzyna (red.), *Adaptacja wartości europejskich w państwach islamu*, Lublin 2004.

IV. ARTYKUŁY NAUKOWE

1. Adelman, David, United States Ambassador to Singapore, *The US-Singapore Strategic Partnership: Bilateral Relations Move Up a Weight Class*, „The Ambassadors Review” 2012.
2. Ali, Mushahid, *Singapore's Balancing Diplomacy: Defence Cooperation With USA*, „Idss Commentaries” 2003, nr 39.
3. Ang, Cheng Guan, *Singapore and the Vietnam War*, „Journal of Southeast Asian Studies” 2009, t. 40, nr 2.
4. Ba, Alice D., *Who's Socializing Whom? Complex Engagement in Sino-ASEAN*, „The Pacific Review” 2006, t. 19.
5. Basrur, Rajesh M., *Global Quest and Regional Reversal: Rising India and South Asia*, „International Studies” 2010.
6. Bell, Daniel A., *A Communitarian Critique of Authoritarianism: the Case of Singapore*, „Political Theory” 1997, t. 25, nr 1.
7. Bellows, Thomas J., *Bureaucracy and Development in Singapore*, „Asian Journal of Public Administration” 1985, t. 7, nr 1.
8. Bush, Richard, *America's Alliances and Security Partners in East Asia: Introduction*, „Asian Alliances Working Paper”, Washington 2016.
9. Chan, Heng Chee, *Friends and Ideas in Diplomacy*, „Straits Times” z 29 sierpnia 2005 r.
10. Chia, Siow Yue, *The Asian Financial Crisis: Singapore's Experience and Response*, ASEAN Economic Bulletin 1998, t. 15, nr 3.
11. Chodkowska-Miszczuk, Justyna; Wylón, Mirosław, *Fenomen Singapuru – perspektywa geopolityczna*, „Przegląd Geopolityczny” 2017, nr 22.
12. Chong, Alan, *Singapore's Foreign Policy Beliefs as “Abridged Realism”: Pragmatic and Liberal Prefixes in the Foreign Policy Thought of Rajaratnam, Lee, Koh, and Mahbubani*, „International Relations of the Asia-Pacific” 2006, t. 6.

13. Chong, Alan, *The Foreign Policy Potential of "Small State Soft Power" Information Strategies*, Singapore 2007, źródło: <http://turin.sgir.eu/uploads/Chong-ALAN%20CHONG%202007%20The%20Foreign%20Policy%20Potential%20of%20Small%20State%20Soft%20Power.pdf>
14. Chong, Alan; Maass, Matthias, *Introduction: the Foreign Policy Power of Small States*, „Cambridge Review of International Affairs” 2010, t. 23, nr 3.
15. Chowdhury, Iftekhar Ahmed, *Small States in UN System: Constraints, Concerns, and Contributions*, „ISAS Working Paper” 2012, nr 160.
16. Chua, Daniel Wei Boon, *Fifty Years of Singapore-Australian Relations: an Enduring Strategic Partnership – Analysis*, „RSIS Commentaries” 2015, nr 179.
17. Chua, Daniel Wei Boon, *The South China Sea Disputes: Singapore as an "Honest Broker"?*, „RSIS Commentary” 2014, nr 235.
18. Clarke, Gerard, *The Evolving ASEAN Human Rights System: The ASEAN Human Rights Declaration of 2012*, „Northwestern Journal of International Human Rights” 2012, nr 11.
19. Daquila, Teofilo C.; Le, Huu Huy, *Singapore and ASEAN in the Global Economy: The Case of Free Trade Agreements*, „Asian Survey” 2003, t. 43, nr 6.
20. Deng, Yong, *China: The Post-Responsible Power*, „The Washington Quarterly” 2015, t. 37, nr 4.
21. Dirlik, Arlif, *The Asia-Pacific Idea, Reality and Representation in the Invention of a Regional Structure*, „Journal of World History” 1992, nr 1.
22. Douglas, Stephen A.; Douglas, Sara U., *Economic Implications of the U.S.-ASEAN Discourse on Human Rights*, „Pacific Affairs” 1996, t. 69, nr 1.
23. Elman, Colin, *Horses For Courses: Why Not Neorealist theories Of Foreign Policy?*, „Security Studies” 1996, nr 6.

24. Feng, Huiyun, *Is China a Revisionist Power?*, „The Chinese Journal of International Politics” 2009, t. 2, nr 3.
25. *Focus: Will a National Ideology Help Build a Singaporean Identity?*, „Mirror”, 1 kwietnia 1982 r.
26. Gawrycki, Marcin F., *Kryzys studiów regionalnych (area studies) i próby jego przewyciężenia*, „Stosunki Międzynarodowe–International Relations” 2009, t. 40.
27. Grzywacz, Anna *Adaptacja polityczna Singapuru w Stowarzyszeniu Narodów Azji Południowo-Wschodniej*, „Stosunki Międzynarodowe–International Relations” 2016, t. 51.
28. Goh, Evelyn, *A Chinese Lesson for the US: How to Charm Southeast Asia*, „Straits Times”, 31 października 2003 r.
29. Gül, Murat, *The Concept of Change and James N. Rosenau: Still International Relations?*, „African Journal of Political Science and International Relations” 2009, t. 3, nr 5.
30. Haacke, Jürgen, *ASEAN’s Diplomatic and Security Culture: A Constructivist Assessment*, „International Relations of the Asia–Pacific” 2003, t. 3, nr 1.
31. Haacke, Jürgen, *The Concept of Flexible Engagement and the Practice of Enhanced Interaction: Intramural Challenges to the ‘ASEAN Way’*, „The Pacific Review” 1999, t. 12, nr 4.
32. Halizak, Edward, *Ontologia i epistemologia w badaniach polityki zagranicznej państwa*, „Stosunki Międzynarodowe–International Relations” 2005, t. 51.
33. Hansen, Birthe; Toft, Peter; Wivel, Anders, *Lost Power. The American World Order and the Politics of Adaptation*, Institut for Statskundskab, 2003/04.
34. Haque, M. Shamsul, *Governance and Bureaucracy in Singapore: Contemporary Reforms and Implications*, „International Political Science Review/Revue Internationale de Science Politique” 2004, t. 25, nr 2.

35. Heng, Yee-Kuang, *Confessions of a Small State: Singapore's Evolving Approach to Peace Operations*, „Journal of International Peacekeeping” 2012, nr 16.
36. Hill, Michael, *'Asian Values' as Reverse Orientalism: Singapore*, „Asia Pacific Viewpoint” 2000, t. 41, nr 2.
37. Huff, W.G., *The Development of the Rubber Market in Pre-world War II Singapore*, „Journal of Southeast Asian Studies” 1993, t. 24, nr 2.
38. Hund, Markus, *ASEAN Plus Three: Towards a New Age of Pan-East Asian Regionalism? A Skeptic's Appraisal*, „The Pacific Review” 2003, t. 16.
39. Huxley, Tim, *Singapore and the US: Not Quite Allies, The Strategist*” 2012, źródło: <http://www.aspistrategist.org.au/singapore-and-the-us-not-quite-allies/>.
40. Ikenberry, G. John, *American Hegemony and East Asian Order*, „Australian Journal of International Affairs” 2004, t. 58, nr 3.
41. Katanyuu, Ruukun, *Beyond Non-Interference in ASEAN: The Association's Role in Myanmar's National Reconciliation and Democratization*, „Asian Survey” 2006, t. 46, nr 6.
42. Kim, Hyung Jong; Lee, Poh Ping, *The Changing Role of Dialogue in the International Relations of Southeast Asia*, „Asian Survey” 2011, t. 51, nr 5.
43. Koh, Gillian; Soon, Debbie, *The Future of Singapore's Civil Society*, „Social Space” 2012.
44. Korany, Bahgat, *Foreign Policy Models and Their Empirical Relevance to Third-World Actors: A Critique and an Alternative*, „International Social Science Journal” 1974, t. XXVI, nr 1.
45. Kuah, Khun Eng, *Confucian Ideology and Social Engineering in Singapore*, „Journal of Contemporary Asia” 1990, nr 20.
46. Kuźniar, Roman, *Współzależność jako prawidłowość stosunków międzynarodowych*, „Sprawy Międzynarodowe” 1988, nr 4.

47. Lee, Boon Hiok, *Constraints on Singapore's Foreign Policy*, „Asian Survey” 1982, t. 22, nr 6.
48. Low, Linda, *The Singapore Developmental State in the New Economy and Polity*, „Pacific Review” 2001, t. 14, nr 3.
49. Łoś-Nowak, Teresa, *Wyjaśniać czy interpretować: dylematy i wyzwania czwartej debaty interparadygmatycznej*, „Stosunki Międzynarodowe-International Relations” 2009, t. 39, nr 1–2.
50. Mahbubani, Kishore, *The Kampuchean Problem: A Southeast Asian Perspective*, „Foreign Affairs” 1983–1984, nr 2, t. 62.
51. Margolin, Jean-Louis, *Singapore: New Regional Influence, New World Outlook?*, „Contemporary Southeast Asia” 1998, t. 20, nr 3.
52. Milne, R.S., *Singapore's Growth Triangle*, „The Round Table. The Commonwealth Journal Of International Affairs” 1993, t. 82, nr 327.
53. O'Dwyer, Shaun, *Democracy and Confucian Values*, „Philosophy East and West” 2003, t. 53, nr 1.
54. Oh, Yoon Ah, *China's Economic Ties with Southeast Asia*, „World Economy Brief” 2017, t. 7, nr 18.
55. Park, Jae Kyung, *The US Pivot to Asia and Asia's Pivot to the US*, „Asia Pacific Bulletin” 2012, nr 173.
56. Pietrewicz, Oskar, *Amerykański zwrot w kierunku Azji i Pacyfiku: problemy i wyzwania*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 2, t. 49.
57. Quah, J.S.T., *Sustaining Quality in the Singapore Civil Service*, „Public Administration and Development” 1995, t. 15, nr 3.
58. Ravenhill, John, *Economic Cooperation in Southeast Asia: Changing Incentives*, „Asian Survey” 1995, t. 35, nr 9.
59. Rosenau, James N., *Compatibility, Consensus, and an Emerging Political Science of Adaptation*, „The American Political Science Review” 1967, t. 61, nr 4.

60. Rosenau, James N., *Foreign Policy as Adaptive Behavior: Some Preliminary Notes for a Theoretical Model*, „Comparative Politics” 1970, t. 2, nr 3.
61. Rosenau, James N.; Burgess, Philip N.; Hermann, Charles F., *The Adaptation of Foreign Policy Research: A Case Study of an Anti-Case Study Project*, „International Studies Quarterly” 1973, t. 17, nr 1.
62. Ross, Robert S., *US Grand Strategy, the Rise of China, and US National Security Strategy for East Asia*, „Strategic Studies Quarterly” 2013.
63. Rostow, Walt Whitman, *The United States and the Regional Organization of Asia and the Pacific: 1965–1985*, „Ideas and Actions Series” 1987, nr 6.
64. Roy, Denny, *Southeast Asia and China: Balancing or Bandwagoning?*, „Contemporary Southeast Asia. A Journal of International and Strategic Affairs” 2005, t. 27, nr 2.
65. Saunders, Phillip C., *The Rebalance to Asia: US-China Relation and Regional Security*, „Strategic Forum” 2013, nr 281.
66. Seah, Chee Meow, *Singapore 1979: The Dialectics of Survival*, „Asian Survey” 1980, t. 20, nr 2.
67. Shee, Poon Kim, *Singapore in 1977: Stability and Growth*, „Asian Survey” 1978, t. 18, nr 2.
68. Simpson, Archie W., *Small States in World Politics*, „Cambridge Review of International Relations” 2006, t. 19, nr 4.
69. Singh, Bilveer, *Singapore: Success at Home, Challenges from Abroad*, „Southeast Asian Affairs” 2008.
70. Singh, Bilveer, *The Military and Small States: the Role of Hard Power in Singapore's Domestic and Foreign Policy*, referat przedstawiony na the Sixth Pan-European International Relations Conference, 12–15 września 2007 r., Turin, Italy.

71. Skulska, Barbara, *Nowy regionalizm w Azji Wschodniej*, „Stosunki Międzynarodowe-International Relations” 2011, t. 44, nr 3–4.
72. Smith, Steve, *Rosenau’s Adaptive Behaviour Approach: A Critique*, „Review of International Studies” 1981, t. 7, nr 2.
73. Tam, Colonel Darryl, *The Future of the Security Relationship Between Singapore and Australia*, The Centre for Defence and Strategic Studies, Canberra 2017.
74. Tan, Netina, *Manipulating Electoral Laws in Singapore*, „Electoral Studies” 2013.
75. Tan, See Seng, *America the Indispensable: Singapore’s View of the United States’ Engagement in the Asia-Pacific*, „Asian Affairs: An American Review” 2011, t. 38, nr 3.
76. Tan, See Seng, *Faced With the Dragon: Perils and Prospects in Singapore’s Ambivalent Relationship with China*, „The Chinese Journal of International Politics” 2012, nr 5.
77. Tan, See Seng, *Mailed Fists and Velvet Gloves: The Relevance of Smart Power to Singapore’s Evolving Defence and Foreign Policy*, „Journal of Strategic Studies” 2015, t. 38, nr 3.
78. *The Idea of Singapore*, „Commentary” 2013, t. 22.
79. Thio, Li-ann, *Implementing Human Rights in ASEAN Countries: “Promises to Keep and Miles to Go Before I Sleep”*, „Yale Human Rights and Development Journal” 1999, t. 2, nr 1.
80. Thio, Li-ann, *Pragmatism and Realism do not Mean Abdication: A Critical Inquiry into Singapore’s Engagement with International Human Rights Law*, „Singapore Year Book of International Law” 2004, nr 8.
81. Thio, Li-ann, *Singapore Human Rights Practice and Legal Policy: Of Pragmatism and Principle, Rights, Rhetoric and Realism*, „Singapore Academy of Law Journal” 2009, t. 21, nr 1.
82. Thio, Li-ann, *The Right to Political Participation in Singapore: Tailor-making a Westminster-modelled Constitution to Fit*

the Imperatives of 'Asian' Democracy „Singapore Journal of International & Comparative Law” 2002, nr 6.

83. Thio, Li-ann, *Westminster Constitutions and Implied Fundamental Rights: Excavating an Implicit Constitutional Right to Vote*, „Singapore Journal of Legal Studies” 2009.
84. Thompson, Eric C., *Singaporean Exceptionalism and Its Implications for ASEAN Regionalism*, „Contemporary Southeast Asia” 2006, t. 28, nr 2.
85. Walt, Kenneth, *International Politics Is Not Foreign Policy*, „Security Studies” 1996, nr 6.
86. Wendt, Alexander, *Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics*, „International Organization” 1992, t. 46, nr 2.
87. Wendt, Alexander, *Constructing International Politics*, „International Security” 1995, nr 1.
88. Yahya, Faizal, *Singapore-India: A Confluence of National Interests*, „Asian Studies Review” 2007, t. 19, nr 2.
89. Yang, Ziliang, *Preventive Detention as a Counter-Terrorism Strategy: They Have Stopped Using It and so Should We*, „Singapore Law Review” 2007, nr 25.
90. Yeoh, Brenda S.A.; Lin, Weiqiang, *Chinese Migration to Singapore: Discourses and Discontents in a Globalizing Nation-state*, „Asian and Pacific Migration Journal” 2013, t. 22, nr 1.
91. Young, Oran R., *Interdependencies in World Politics*, „International Journal” 1969, t. 24, nr 4.
92. Zhu, Tianbiao, *Nationalism and Chinese Foreign Policy*, „The China Review” 2001, t. 1, nr 1.

V. WYBRANE STRONY INTERNETOWE

<http://mti.gov.sg>
<http://hdr.undp.org>
<http://www.asean.org>
<http://www.eld.gov.sg>
<http://www.imf.org>
<http://www.istana.gov.sg>
<http://www.mfa.gov.sg>
<http://www.sif.org.sg>
<http://www.singstat.gov.sg>
<http://www.statutes.agc.gov.sg>
<http://www.straitstimes.com>
<http://www.unctadstat.unctad.org>
<http://www.washingtonpost.com>
<https://thediplomat.com>
<https://www.census.gov>
<https://www.mti.gov.sg>

W wydawnictwie Asian Century
ukazały się następujące pozycje:

Krewetka między wielorybami.

Półwysep Koreański w polityce mocarstw

dr Oskar Pietrewicz

Indie w gospodarce światowej. Słoń, który pragnął latać

dr Sebastian Domżański

Korzenie niemieckich sukcesów w Azji. Daleki Wschód

w polityce kolonialnej Niemiec do roku 1914

Paweł Behrendt

Co kryje tajski uśmiech?

Piotr Druzgała

Nic nie wiem o Korei Północnej

dr Nicolas Levi

A statistical analysis of the North Korean overseas laborers

in Poland during the period 2000-2017: Current Status

and Prospects

dr Nicolas Levi

Chiny. O miłości i pieniądzu

Marek Dzikowicz

POL+MASHREQ CONFERENCE. ARTYKUŁY I PRELEKCJE

O HISTORII I PRZYSZŁOŚCI POLSKO-EGIPSKIEJ

WSPÓŁPRACY